André Salmon

viaţa pasionată a lui modigliani

Editura Meridiane

© 1957, by les Editions Gérard & Cie,
Verriers et l'Intercontinentale du Livre, Paris

André Salmon

viața pasionată a lui modigliani

În românește de
SABINA DRĂGOI-OSMAN ȘI
MARINA MARINESCU

EDITURA MERIDIANE
București, 1968

Pe coperta I:
MODIGLIANI — *Doamna cu cravată* (fragment), 1917.
Colecție particulară, Paris.
Pe coperta a IV-a:
MODIGLIANI
(fotografie)

În 1906 sosea la Paris Amedeo Modigliani, născut la Livorno la 12 iulie 1884.

Sînt de atunci cincizeci de ani. *

O jumătate de veac.

Puțin mai vîrstnic decît cel ce-mi va fi prieten, marele artist pe care gloria îl va încununa în mormînt, aveam douăzeci și cinci de ani.

Un sfert de veac.

Amedeo Modigliani a murit la 25 ianuarie 1920.

O moarte tragică.

Există oare morți plăcute?

Cea a lui Modigliani a fost dintre cele mai patetice.

Împreună cu ceilalți prieteni ai săi, Kisling, Ortiz de Zarate și Leopold Zborowski, precum și cu soțiile noastre, am izbutit să organizăm pentru pictorul mort la spitalul La Charité, funeraliile pe drept cuvînt triumfale.

Leopold Zborowski s-a stins de parcă s-ar fi cufundat într-un vis fără sfîrșit. Ortiz de Zarate a murit la New York sub bisturiul unor psihiatri cutezători, curioși de frumosul efect al ultimelor lor descoperiri. Kisling a murit la Sanary unde și-a avut ultimul atelier și unde scriu cele de față, în casa mea, așezată în fața mării, o casă

* Cartea de față a apărut în Franța în 1957. *(Toate notele sînt ale traducătoarelor).*

plină cu opere îndelung zămislite, a cărei adresă e de-acum înainte Boulevard Kisling. Un drum rustic inaugurat anul trecut împreună cu primarul comunei noastre de pe malul mării.

Voi povesti ca martor viața pasionată a lui Amedeo Modigliani, artist greu încercat și care a înfruntat nenorocirea cu toată noblețea sa înnăscută; viața pasionată a lui Amedeo Modigliani al cărui destin s-a săvîrșit în Franța și care a murit pe patul său de mizerie șoptind: « *Cara Italia* ». *

ANDRÉ SALMON

* Scumpă Italia.

PARTEA ÎNTÎI

Pe dragostea care mişcă soarele şi celelalte stele.
DANTE

I. MODI ! DESCHIDE-MI UȘA !

Modigliani! . . . Deschide! . . . Deschide-mi ușa . . . Deschide, sînt eu . . . Ortiz . . . Ortiz de Zarate . . . Amedeo! . . . Modi! . . . Deschide! . . . Simt că ești aici . . . Jeanne, ești și dumneata? Modi! . . . Deschide, pentru Dumnezeu! . . . Jeanne ! . . . Modi! . . . Totul îmi spune că sînteți amîndoi aici . . . Deschideți! . . . Deschide! . . . Modi, Amedeo, Modigliani!

Năprasnice izbituri de pumni și de picioare punctau cuvintele pline de neliniște, clătinînd ușa de lemn fără însă a reuși să o scoată din țîțîni.

— Ce-i cu tărăboiul ăsta? . . . A, dumneavoastră sînteți, domnule Ortiz. V-am auzit de sus unde tocmai terminai de dus poșta . . . La ce bun să strigați și să bateți așa? Doar vedeți că nu-i nimeni acasă.

— *Ay de mi!*

— Asta ce mai înseamnă?

— Asta înseamnă că mi-e tare frică. Asta înseamnă că eu cred, că sînt sigur, că Modigliani e aici și că prin urmare dacă nu deschide . . . Modi! . . . Deschide, deschide! . . . Deschide, sînt eu, Ortiz, vechiul tău prieten . . .

La prima nouă lovitură de picior în ușă, portăreasa se supără:

— A, nu, uite ce e, n-o să începeți din nou . . .

Ia spuneți drept, domnule Ortiz, n-oți fi luat cumva un pic de haciș?

— Nu, doamnă, n-am luat hașiș.

— Da' de o fi luat el?

— Dacă ar fi luat l-ai auzi rîzînd sau cel puțin făcînd o hărmălaie cumplită... numai dacă...
— Numai dacă nu-i acasă pur și simplu. Nu intrați la idei înainte de a ști ceva.

— Și totuși înainte de a ști ceva intri la idei, cum spui dumneata.
— Nu v-ați dus să întrebați de el la « Rotonde », de pildă?
— Bine-nțeles că da, și la « Rotonde » și la « Dôme ». De trei zile nimeni nu l-a mai văzut. Și dumneata, de cînd nu l-ai mai văzut?
— Să tot fie vreo trei sau patru zile, dar acuși n-ar fi prima dată cînd își ia valea, luînd cu el și pe domnișoara... și apoi domnișoara despre care cu greu poți să spui că locuiește aici de-a binelea, vreau să zic împreună cu el, s-a întors pentru o vreme la familia ei. Se întîmplă. Și nici domnul Kisling nu l-a văzut?
— Nu știu. Am trecut pe la el pe rue Joseph-Bara și Kiki nu era la atelier...
— Vedeți bine că se întîmplă oricui să iasă în oraș.

— Da, numai că asta trebuie să se ştie. Kisling a ieşit cu Zborowski...
— Negustorul domnului Modigliani.
— Ştiu unde sînt, şi Paulette s-a dus după ei. Trebuie să-i aducă aici.
— Paulette?
— O cunoşti doar; fetişcana pe care Zborowski şi nevastă-sa au adus-o din Bretania şi care a venit şi i-a pozat lui Modigliani.
— Aha, da, o ştiu! Atunci, ce-o să facem?
— N-ai cumva o a doua cheie a atelierului?
— Auzi vorbă! Aici nu-i hotel.
— În acest caz, sparg uşa.
— Sînteţi sigur că aveţi dreptul?
— Mult îmi şi pasă... Zdronc!
— Mai cu seamă că sînteţi străin... şi probabil nu de ajuns de vînjos.
— Sînt naturalizat... Zdronc!
— V-am spus eu... rezistă... vă trudiţi degeaba.
— Uitel pe Victor. Vino şi dă-mi, te rog, o mînă de ajutor, Victor.
Victor era vînzătorul negustorului de cărbuni de vizavi. Tocmai urcase un sac de cărbuni la etajul trei după ce înainte cărase un braţ de lemne la patru, căci era în toiul frigului din ianuarie 1920.
— O mînă de ajutor? La ce, domnule Ortiz?
— Să spargem uşa.
— E vreo nenorocire?
— Mă tem că da.
Portăreasa se băgă în vorbă.
— Asta poate să-i aducă necazuri lui Victor.
— Las' pe mine. Eu mă opintesc, cu toată puterea şi Victor care e mai voinic mă împinge pe mine... Cît poţi mai tare, Victor!
Portăreasa văzînd atîta hotărîre riscă:
— Necazuri... şi dacă domnul Modigliani nu-i acasă de-adevăratelea, de se întoarce şi-şi găseşte uşa spartă, dacă ajungeţi pînă acolo, o să aveţi şi dumneavoastră de furcă cu el...
— Habar n-ai ce vorbeşti... De furcă cu Modigliani!... Cu el ai întotdeauna de furcă! Şi ce-ţi pasă de vreme ce-i prietenul meu?... Eşti gata, Victor?
— Da, dar să facem invers de cum spuneaţi dumnea-

voastră. Eu o să împing în ușă și dumneavoastră mă împingeți din spate cît puteți mai tare. Gata?
— Gata!
— Bum!
— Zdronc!
— În sfîrșit!
— Ah!
— Vai!
— Ce îngrozitor!
— Firar să fie de treabă! exclamă Victor.
Kisling și Leopold Zborowski aduși de micuța Paulette soseau în aceeași clipă.

II. CÎND MASCAGNI AVEA DOUĂZECI DE ANI

Ar fi exagerat să se spună că în 1884 Livorno suferea din pricină că duce lipsă de oameni de seamă. Livorno se mulțumea cu oameni cu greutate.
Mai mult decît cu orice blazon de pe frontonul vreunui palat străvechi, orașul se fălea cu firmele pe care străluceau numele unor mari familii de negustori. Respectul pentru polițe era îndeobște mai mare decît cultul pentru literatură.
De cînd nici un mare duce de Toscana nu-și mai avea reședința la Livorno, Bursa aflată nu departe de cartierul popular Venezia se afirma drept centrul de atracție al spiritelor. Se duseseră vremurile cînd Como de Medici dornic să dea Toscanei un debușeu la mare se apucase să transforme un sat într-un oraș de vază, într-un port a cărui activitate urma să fie chezășuită de strădania și experiența celor mai semeți aventurieri, proscrișii din toate țările, atrași aici; primii care au răspuns chemării sale au fost armenii, grecii și evreii. Turcii și albanezii au venit și ei la rîndul lor și au înălțat moschei printre biserici, nu departe de sinagogi. Acestor constructori de biserici le-a datorat noul oraș bruma sa de pitoresc astăzi biruită de arhitectura industrială, arhitectura utilitară care este tot ce au realizat mai bun constructorii preocupați de modernism.

Precum se vede, Livorno nu este un oraș al artelor. Nu atrage alți turiști străini decît pe cei cîțiva bonapartiști întîrziați veniți aici să se îmbuibe de visare pe debarcaderul de la Piombino, de unde se ia vaporul pentru insula Elba; două curse pe zi. Este și o cursă săptămînală chiar din portul Livorno.

Mare centru industrial și comercial înțesat cu oțelării, forje, șantiere navale, și mai mîndru de portul său în plină prosperitate decît de plajele sale de la Ardenza și Antignano, Livorno își pregătește tinerii pentru frumoasa carieră de ofițer de marină ca și pentru felurite profesii legate de comerțul de cursă lungă. Marea industrie își poate recruta inginerii din partea locului. Asigurînd înnoirea cadrelor, harnicul oraș își furnizează și efectivul de lucrători. La un semn al patronilor aleargă muncitori calificați și salahori iscusiți, aici unde nici măcar nu se știe ce este un *lazzarone* *.

Dacă proprietarii forjelor, negustorii, speculanții la bursă, misiții, împreună cu toți cei cărora activitatea portului le întreține bunăstarea, au încă, mai mult sau mai puțin, considerație pentru simulacrul lui Ferdinand I, operă a lui Bandini, așezată cu fața spre mare, și încă pentru statuile ultimilor mari duci ai Toscanei, Ferdinand al III-lea și Leopold al II-lea, ca și pentru monumentul ridicat în cinstea lui Victor-Emanuel al II-lea, prin fața statuii pictorului Giovanni Fattori trec destul de nepăsători.

Burghezii din Livorno care, în această dimineață de 12 iulie 1884, recunosc în trecere pe tînărul fiu al orașului lor, întors în ajun acasă de la Roma pe timpul vacanței, pe băiatul acesta de douăzeci de ani, care hoinărește prin port cu un sul de note muzicale în mînă, plecînd urechea la cuvintele pipărate ale marinarilor, hamalilor și ale sărăntocilor ce așteaptă să le pice norocul din cer, nu sînt departe de a gîndi că un băiat de familie bună livorneză, tare mai e prost, de nu chiar dea dreptul vinovat, că-și pierde vremea cu trăsnăi atunci cînd pentru treburile serioase atîția oameni trebuie să pună umărul. Burghezii din Livorno sînt fără îndoială mult prea italieni pentru a nu fi simțitori la muzica aceasta hărăzită de ceruri patriei lor.

---

* Cuvînt napolitan care desemnează un vagabond.

Ca să te încredințezi n-ai decît să stai să socotești încasările Teatrului Rossini. Și apoi? Nu sînt oare destui oameni, din Piemont și pînă în Sicilia, care să înnegrească portativele cu note și dacă acuma pînă și fii familiilor respectate se amestecă în treaba asta, ca niște adevărați dezertori de la tejghelele strămoșești ce sînt, unde o să ajungem?

Pe scurt, cei din Livorno nu-l iau în serios pe tînărul Pietro Mascagni, ale cărui prime încercări, neluate de nimeni în seamă, prefigurează ceea ce îi va aduce într-o zi, împreună cu faima, o avere tot atît de mare ca și cea a concetățenilor săi, oameni de afaceri: *Cavaleria Rusticană*.

În timp ce Pietro Mascagni se plimbă topind în armonii strigătele străzii și ale portului, sirenele vapoarelor, nechezatul cailor de tracțiune, chemările negustorilor, pînă și adierea unui vînticel de vară, o mamă aduce pe lume un copil. Copilul? Un băiețel de toată frumusețea, socotit de moașă drept voinic, un fiu frumos la care maică-sa va putea privi cu mîndrie, mai cu seamă din ziua în care copilul va deschide de-a binelea doi ochi destul de adînci pentru a cuprinde în ei toată lumina din lume.

Copilul se naște într-una din numeroasele familii evreiești din Livorno, o familie ce ține însă destul de puțin la tradițiile mozaice, ceea ce va îngădui să se dea noului născut numele purtat de principii italieni ai Savoiei și ai Sardiniei; astfel încît a doua zi după 12 iulie 1884, Amedeo Modigliani este înscris în registrul stării civile. Fără ca vreun semn să o poată încă prevesti, în orbitoarea împreunare a soarelui și a mării, a luminii și a fluxului, un destin măreț și tragic își începe calea. Tot ce s-a scris pînă astăzi despre originea lui Amedeo Modigliani este inexact.

Cei care s-au lăsat amăgiți, amăgindu-ne și pe noi, sînt de iertat. Au scris prea devreme, mult prea curînd după moartea lui, deci și după viața semețului artist prăvălit în prăpastie. Desigur că au făcut-o fără a-și îngădui răgazul unei informări riguroase. În afară de aceasta, personalitatea aventuroasă a lui Amedeo îmbia mult la romanesc iar cronicarii, cum nu se poate mai firesc înclinați să speculeze aspectul straniu al faptelor, au făcut-o după pofta inimii, dînd dovadă

de cea mai desăvîrşită bunăcredinţă în greşelile lor. Au scris mai întîi că tatăl lui Amedeo a fost bancher, un bancher în pragul falimentului băncii sale, chiar în clipa naşterii pictorului. Vorbind despre acest tată, un avocat din Livorno, domnul Giuseppe Funaro, credincios memoriei marelui artist, mi-a spus: « Cînd l-am cunoscut eu era un mic comerciant ».

Singurul frate în viaţă al lui Amedeo, inginerul Umberto Modigliani (Umberto, alt nume de rege), în curînd octogenar, va preciza pentru noi: « Tatăl nostru făcea deopotrivă, comerţ şi cu piei şi cu cărbune ».

O afacere foarte modestă într-un Livorno în plină dezvoltare industrială.

Şi cum să nu stărui asupra acestui lucru? Cronica abuzivă îşi găseşte scuza în orice. Ea nu putea să se bizuie pe nici una din mărturiile celor mai apropiaţi prieteni ai marelui artist mort în 1920.

Nici în Montmartre, iar în Montparnasse nici pe atît, pe cînd n-aveam încă treizeci de ani, nu ne apuca curiozitatea să facem anchete complete asupra originii prietenilor noştri. Omul ne ajungea, la naiba cu familia. De abia la treizeci de ani după moartea lui Guillaume Apollinaire, spre exemplu, s-a putut ghici cîte ceva din tainele naşterii sale, naştere a cărei responsabilitate, după cum pare astăzi dovedit, nu o poartă nici un fel de prelat. Pentru a pătrunde taina, păstrată în mod ridicol de către poet, nu a fost destul să o cunoaştem pe mamă, pe extravaganta doamnă de Kostrowitzky, ce primea trufaşă, în lenjeria ei după moda din « la belle époque » pe portărelul din Vésinet, doamna de Kostrowitzky, care-şi bătea servitoarele aduse de ea din Germania. I l-am prezentat pe Guillaume Apollinaire tatălui meu ce-şi tundea trandafirii în grădina sa din Chelles. Tovarăşii mei din tinereţe şi cu mine l-am cunoscut şi pe domnul Abraham Jacob, anticar şi croitor, pe cheiul fluviului Odet, la Quimper, atunci cînd venea anume din Bretania să achite o datorie a fiului său Max la un restaurator de pe rue Cavalotti, pe povîrnişurile din Montmartre. Anchetele de ordin familial nu au fost niciodată duse mai departe.

La ora actuală, nimeni nu cunoaşte încă nimic din copilăria şi din adolescenţa mea. N-am încredinţat

nici chiar celor mai apropiați prieteni ai mei decît cîteva momente din cei douăzeci de ani petrecuți de mine în Rusia. La urma urmei, prin discreția sau indiferența noastră, poate că am asigurat pîinea, pe care se vor pricepe să și-o cîștige, celor denumiți de Stéphane Mallarmé « viitorii scoliaști ». Totuși, în cele de față, am datoria să fiu pe cît de precis îmi stă în puteri cu privire la Amedeo Modigliani. M-am consacrat unor investigații de care nu mă sinchiseam de fel pe vremea cînd îl întîlneam la « Rotonde » sau la « Dôme » ori în atelierul lui Kisling, prietenul nostru comun.

În septembrie 1956, Gino Severini, pictorul futurist din 1912, care mai tîrziu va reveni la înalta tradiție a picturii, înnoitor pe deasupra al frumoasei arte a mozaicului, ce a învățat din străvechea lecție a Ravennei, și pe care îl vom reîntîlni în această carte mai departe alături de Amedeo Modigliani, i-a făcut împreună cu soția sa Jeanne, fiica lui Paul Fort, o vizită domnului Umberto Modigliani, la locuința acestuia de pe via Quadranno, din Milano. Pictorul Gino Severini mi-a spus:

— Am fost foarte mișcat cînd l-am văzut și cînd l-am auzit vorbind, căci seamănă nemaipomenit de tare cu fratele lui. Felul de a vorbi, cu un ușor accent livornez, este același. Dacă Amedeo ar fi trăit, ar fi fost, fără nici o îndoială, aidoma omului în fața căruia mă găseam ieri. Jeanne a remarcat ca și mine această fascinantă identitate.

Și acum iată informațiile de netăgăduit, de vreme ce vin de la domnul Umberto Modigliani: Amedeo, născut în 1884, era cel mai mic dintre cei patru copii, trei frați și o soră. Mama putea să se pretindă ca fiind, mai pe departe, de origine franceză: numele ei de fată era Garcin, nume ce poate fi socotit drept tipic lionez, chiar și în mahalalele Lyonului, unde există atîtea legături între cei din orașul cu cerul de funingine și harnicii milanezi. O soră a mamei, deci o mătușă a lui Amedeo, trăiește încă la Paris, dar are peste optzeci de ani și nu vrea să primească pe nimeni. Modigliani nu ne-a vorbit niciodată de această mătușă din Paris; o fi vizitat-o oare?

Fratele cel mare, Giuseppe Emmanuel, pe care prietenii francezi ai lui Amedeo nu l-au cunoscut decît

după moartea pictorului, a fost un om politic celebru în Italia, un socialist, care a avut de suferit de pe urma persecuției fasciste. Avocatul Giuseppe Funaro din Livorno mi-a spus despre el: « Un mare avocat și un și mai mare deputat ».

Sticle de cerneală violetă aruncate în obraz sau golite pe hainele lui, înghițirea forțată de ulei de ricină, nu-i va fi cruțat nimic din ierarhia acestor batjocuri politice a căror modă, trebuie să o recunoaștem, a fost lansată la Paris atunci cînd vînzătorii de ziare regaliste, în plină cafenea « Vachette » pe Boulevard Saint-Michel, au găsit că are haz să-i toarne în cap supa de ceapă lui Numa Baragnon, fost secretar al Comandamentului ducelui Philippe d'Orléans *, rămas credincios tradiției vechilor comitete regaliste și disprețuind noile doctrine ale lui Maurras **. De atunci încoace s-au văzut lucruri și mai și în genul ăsta de ticăloșii, dat fiind că toate partidele fără excepție au adoptat metodele acestea josnice, mergînd pînă la crimă. Nu-ți rămîne decît să te încredințezi de acest lucru și să strîngi pumnii, de nu mori cumva de scîrbă, pentru a muri fără asistența doctrinarilor asasini.

Margherita, sora lui Amedeo, profesoară de franceză, a murit la Florența în timpul războiului.

În ceea ce-l privește pe cel de la care deținem aceste amănunte importante, supraviețuitorul, Umberto din Milano, el a fost inginer electrician, după ce a studiat în Belgia. Unica amintire de la fratele său Amedeo este un desen destul de frumos: un cap, trădînd influența artei negrilor, ceea ce ne îndreptățește să datăm acest desen în creion ca fiind din primii ani ai lui Modigliani la Paris. Desenul trimis fratelui mai mare este semnat, fapt destul de ciudat, nu *Modigliani* și nici *Amedeo* ci *Dedo*, numele dat în familie marelui artist, pe cînd era copil.

Negustor fără altă credință decît cea în sacrosanctele afaceri, care totuși nu-i sporeau de fel averea, șeful familiei Modigliani nu l-a privit cu ochi prea buni

---

* *Philippe d'Orléans* (1869 — 1926), șeful casei de Orléans, după căderea regelui Louis-Philippe și a monarhiei din iulie, în 1848.

** *Charles Maurras* (1868—1952), scriitor și ziarist francez, condamnat în 1945 la închisoare pe viață pentru că a fost colaboraționist în timpul celui de al doilea război mondial.

pe Amedeo dedicîndu-se de timpuriu carierei artistice. Se prea poate chiar ca acest fapt să fi dat naștere unei neînțelegeri destul de serioase între tată și fiu.
Dimpotrivă, nădejdea într-un fiu în stare să-și adauge într-o zi numele la cel al iluștrilor maeștri italieni, nădejdea atît de repede preschimbată de dragostea de mamă în certitudine, umplea inima și înălța sufletul doamnei Modigliani, dibace în a potoli pe cît era cu putință dezaprobarea tatălui.
Ea își iubea nespus de mult ultimul ei născut, flăcăul acesta înalt, cu un păr frumos ca pana corbului, cu ochii de nestemate negre, bărbatul chipeș care și în Montmartre și în Montparnasse va părea atîtor tovarăși de ai săi ca un atlet, în vreme ce prea puțini știau sau bănuiau că o boală neîndurătoare îl măcina încă din adolescență.
Amedeo Modigliani poza așa de bine, îngrijindu-și sănătatea atît de puțin, încît Gino Severini, căruia într-o zi îi făcuse destăinuiri despre suferințele lui fizice din tinerețe, a fost în stare să le dea cu totul uitării. Cum? Modigliani cu înfățișarea lui de om zdravăn nu a fost soldat în țara sa? Mai știm noi și pe alții care au tras chiulul, folosind șiretlicuri pentru a scăpa de serviciul militar, fie că serviciul acesta îi plictisea, fie că a face armata contravenea principiilor lor, iar Modigliani trecea drept revoluționar.
Dacă nețărmurita dragoste de mamă putea fi îndeajuns un leac izbăvitor, doamna Modigliani l-ar fi vindecat pe Amedeo. Dar pornirile sufletului și inimii nu dau ascultare totdeauna rațiunii. Cînd tînărul Amedeo avu prima leziune pulmonară, mama, într-un soi de avînt înflăcărat, îl duse la Veneția — lucru ce trebuie să-i fi făcut destul rău, ca să nu mai vorbim de faptul că vederea Veneției l-a exaltat și mai mult pe învățăcelul de geniu.
Giuseppe-Emmanuel va urma dreptul; Umberto se va duce la Liège unde profesau, după cum se spunea, cei mai buni specialiști în electricitate și în aplicațiile ei practice. Giuseppe-Emmanuel îl și citea oare deja pe Karl Marx? Umberto umplea hîrtia cu cifre și cu epúre. Amedeo citea *Divina Comedie* pe care o va ști aproape pe de rost și al cărei cînt cumplit se va ridica în fața tuturor faptelor sale, pînă la moarte.

Nu e prea cunoscut Micheli, pictorul livornez pe care dicționarele de artă îl trec cu vederea. A fost primul dascăl al lui Amedeo, acela care l-a învățat să mînuiască penelul și să amestece culorile, atunci cînd elevul desena deja cu mult mai bine decît maestrul său.

Oare Micheli, mai puțin orgolios de știința lui de pictor iscusit decît credincios conștiinței sale de om cinstit, să-și fi îndemnat elevul să-l părăsească și să se ducă să studieze la Școala de Arte Frumoase din Florența? În momentul cînd se pregătea să urmeze acest sfat tînărul nu izbutise desigur să cîștige încuviințarea tatălui său; totuși Amedeo îl uimea pe micul negustor de piei și cărbune prin iscusința sa neașteptată. Amedeo își făcuse la Livorno nu o reputație de artist, Livorno nu se sinchisea de loc de artiști, ci de pictor «care izbutește portretele ». Își scotea din această îndeletnicire niște mici resurse. Burghezii din Livorno, mîndri de a-și atîrna în salon portretul lor, al soției sau al copiilor, nu dădeau greș cînd își încredințau vanitatea trupească elevului lui Micheli. Pictor și desenator niciodată academic, în curînd faimos nimicitor al formelor statornicite, creator al unui stil, Modigliani a uimit din totdeauna prin darul și grija sa pentru asemănare. Florența! Să pleci, pentru întîia dată; să părăsești casa părintească. Fără a fi cîștigat încă prea multă încredere în viitorul fiului său, mai ridicînd încă din umeri, tatăl lui Amedeo nu va privi totuși plecarea băiatului său cu sentimentele tatălui lui Greuze, care îl blestema pe cel ce-și părăsea căminul, pentru a merge să facă pe saltimbancul, fie chiar și în slujba regelui *.

Plecarea lui Amedeo zdrobea inima doamnei Modigliani, dar mama aceasta avea încredere, credea în fiul ei, și pe loc și-ar fi dat chiar și viața, pentru a asigura viitorul copilului său.

Cu siguranță că domnul Modigliani, tatăl, se căina că nu-și putea ține lîngă el fiul cel mai mic, cel pe care visase să-l inițieze în afaceri, fiu ce i-ar fi putut urma după ce el, bătrînul, își va fi dus pînă la capăt menirea lui de negustor de cărbune și de piei; Umberto va fi inginer iar Giuseppe-Emmanuel avocat, tatăl nemergînd

---

* *Blestemul părintesc* se intitulează una din cele mai cunoscute pînze ale pictorului Greuze (1725—1805).

atît de departe cu gîndul pînă la a-l vedea deputat sfidînd reacțiunea la tribuna Consultei * cu pumnul întins spre dreapta dar îndulcind severitatea lui Karl Marx cu ironii în genul lui Goldoni. Ceea ce îngăduia tatălui lui Amedeo să nu deznădăjduiască cu totul în privința viitorului mezinului său era o oarecare încredere cîștigată, nu într-un talent despre care nu putea să aibă habar, lipsindu-i orice pricepere, ci în iscusința ce i-o recunoștea. La urma-urmelor, primele mici succese locale ale lui Amedeo o dovedeau; un pictor de portrete, dacă e serios, și dacă nimerește bine asemănarea, poate ajunge să trăiască din meseria lui, ceea ce nu-i întotdeauna ușor lucru, nici măcar în comerțul cu piei și cu cărbune.

— Cît despre asemănare, nu încape vorbă. După părerea mea, ce ai izbutit tu cel mai bine este portretul domnului Bergallo, farmacistul, împreună cu cel al doamnei Frizzole, soția misitului, și se vorbește destul despre acest lucru pentru a-ți înlesni o carieră dincolo de Livorno. Portretul domnișoarei Nanni-pieri, fiica judecătorului, nu-i nici el prea rău. Mama ei e atît de mulțumită încît ți-ar da cu plăcere o recomandație pentru sora ei, doamna Taccone care locuiește la Val d'Arno. De bună seamă că doamna Taccone nu este modelul visat, dar ea și-ar putea dori să aibă portretul fiului ei Ugo, care este la Academia militară din Modena... Modena nu ține în drum, de vreme ce tu te duci la Florența. Pentru portretul lui Ugo ai putea profita de vacanță înainte de a veni tu însuți acasă în vacanță. Îți spun asta pentru că nu cred ca fiul doamnei Taccone să fie dispus să-și jertfească nici măcar una din duminicile sale pentru a-ți poza. Ținînd seama de drumul de la Modena la Florența și încă admițînd că orele trenurilor se potrivesc, băiatul acesta și-ar pierde toată permisia de duminică făcînd călătoria și pozînd. Ar fi prea mult, chiar și pentru a-i face pe plac mamei sale. Și barem de ar face-o pentru a-și avea portretul pictat de un artist celebru! Tu nu ești celebru. Vei fi oare vreodată?

Oricum ar fi și fără a nutri prea multă încredere în ceea ce se poate numi succes, vreau să nădăjduiesc

---

* Corp consultativ în Italia înainte de război.

că te vei descurca, de vreme ce la urma urmei ai dobîndit un fel de meşteşug. Şi nici noi n-o să te lăsăm. Nu voi fi în stare să fac prea mult pentru tine, acum cînd afacerile merg atît de prost. O să fac totuşi ce-mi stă în puteri.

Întristată de plecarea fiului ei, dar plină de încredere în viitor, doamna Modigliani, mută, chibzuia în minte sistemul de economii ce îi va îngădui, fără ca nimeni altcineva decît ea să sufere din această cauză, să adauge pe ascuns ceva la mediocra dărnicie a tatălui, om de treabă, dar în ochii căruia, orice moment din viaţă, de la vulgar la sublim, trebuia trecut la catastif la pierderi sau la cîştig.

Plecarea chipeşului Amedeo va îndurera cumva nişte sărmane inimioare? Da, uite-o pe fata aceasta care nu mai are lacrimi pentru el de cînd maică-sa a sfătuit-o ca fără multă vorbă, să dea grabnic uitării un tînăr ce s-a arătat atît de îndărătnic atunci cînd au vrut să-l ispitească cu o logodnă măgulitoare pentru fiul unui mic comerciant. Mai e şi fata cu care Amedeo a împins destul de departe flirtul la băile de mare la Antignano; dar fata era destul de isteaţă pentru a ghici *presto*, îndărătul mîngîierilor, firea băiatului aşa de tandru, în stare totuşi de violenţe cumplite. Alta, cea care se învoise cu atîta uşurinţă să-i pozeze goală, primul său model, o fată ce nu căuta decît plăcerea îmbrăţişărilor, să fi stat cumva la fereastră ca să-l privească luînd-o pe drumul gării, stînjenit de bocceaua de călător şi de echipamentul său nou nouţ de artist? Apucase să-şi dea pentru aceeaşi seară întîlnire alteia în acea *trattoria* * din port unde se pregătesc cele mai bune *triglie alla livornese* **.

Amedeo nu a făcut altceva decît să se înscrie la Şcoala de Arte Frumoase din Florenţa, unde profesau maeştri fără prea mare renume, cu nimic mai inspiraţi decît bunul Micheli şi mai puţin decît el înclinaţi să iscodească geniul în faşă la vreunul din elevii lor.

Cele mai bune lecţii Modigliani le-a luat departe de atelierul comun, vizitînd fără răgaz muzeele, într-o

---

* Cîrciumioară.

** Peşte osos (acantopter din Mediterana) pregătit după reţetă livorneză.

stare de exaltare, de înfrigurare puțin obișnuită. Trăind strîmtorat din ajutoarele de la familie și din prețul micilor portrete de burghezi a căror comandă o căuta din ce în ce mai puțin, din Florența a plecat la Roma. Modigliani nu a făcut niciodată prietenilor săi mărturisiri despre întîmplările fericite sau nefericite din timpul călătoriilor sale de primă tinerețe. Numai urmînd o altă cale a tradiției putem afla cîte ceva despre șederea sa la Veneția, răstimp în care un eveniment, tot atît de însemnat ca și confruntarea sa cu capodoperele, a fost întîlnirea cu doi tineri încă necunoscuți și asemeni lui hărăziți unui mare renume: Ardengo Soffici, pictor și scriitor, și tovarășul său, Giovanni Papini, ucenic vrăjitor în ale filozofiei.

III. O ZI LA VENEȚIA

Modigliani, Soffici și Papini, fără a se cunoaște, își încrucișaseră pașii la Florența, în mai multe rînduri. Se remarcaseră la galeriile Ufizzi. Modigliani a ghicit de îndată niște interlocutori demni de el în cei doi tineri cu puțin, atît de puțin mai vîrstnici decît el înșuși, în timp ce lui Soffici și lui Papini li se părea vrednic de încredere necunoscutul a cărui privire arzătoare se oprea asupra diferitelor obiecte noi pentru el și de care nu se mai săturau nici cei doi tineri care îl urmăreau de pe stradă în muzeu, trecător prin viață și trecător pe urmele trecutului.

Dacă în luminoasa Florență cei trei tineri nu au schimbat între ei decît elementele unui soi de tainică simpatie nedată în vileag nici măcar de o privire, privire căreia bunacuviință nu-i îngăduie să zăbovească, a fost pentru că ciudate pudori îi călăuzesc pe aceia pe care o noblețe înnăscută îi împiedică să se lase în voia cutezanțelor firești vîrstei lor. De fapt, începîndu-ți tinerețea prin a-ți face de cap, nu înseamnă oare să renunți la o anumită trufie, ce nu este decît o apărare împotriva ta însuți dar o apărare rodnică în regrete; nu înseamnă să scapi de tonul grav și afectat a cărui utilitate nu mai

apare decît proștilor și impostorilor o dată trecută vîrsta de treizeci de ani?

La Florența, Modigliani, Soffici și Papini se încrucișaseră pe stradă, se întîlniseră la muzeu. S-ar fi împrietenit pe dată, dacă s-ar fi așezat pe aceeași bancă a amfiteatrului la universitate sau dacă s-ar fi pomenit vecini de șevalet la Școala de Arte Frumoase. La Veneția, unde se regăseau, le mai rămînea șansa cafenelei.

La sfîrșitul unei dimineți care a oferit celor trei călători între Piața San Marco și bibliotecă mai multe prilejuri de a face cunoștință, prilejuri nu voit respinse ci mai degrabă scăpate, cafeneaua «Florian» îi va întruni ca vecini de masă. Modigliani era singur, cufundat în lectură, cînd se iviră ceilalți doi.

Modigliani, despre care pe atunci nimic nu te lăsa să prevezi că va ajunge un bețiv înverșunat, bea un *espresso* deși nu era tocmai ora potrivită, fiind prea curînd după micul dejun și în același timp prea aproape de *la seconda colazione* *. Ceruse o cafea mai degrabă pentru a-și cumpăra dreptul să ocupe un loc, așa cum făceau la Paris atîția artiști săraci cărora li se va alătura și el în curînd și dintre care mulți îi vor deveni prieteni. Soffici și Papini comandară cîte un vermut italian, două *gancia* **.

Un pretext banal a îngăduit ca, în sfîrșit, să se poată înfăptui această reunire, ce nu-o putem imagina ca poruncită de destin, în afară de faptul că și Ardengo Soffici și-a adus contribuția la realizarea ei.

Pe masa ocupată de Modigliani, chelnerul lăsase un ziar, părăsit sau uitat de clientul dinainte. Soffici nici nu se sinchisea să știe despre ce fel de ziar era vorba și dacă era cel puțin un ziar italian. Era tocmai *Berliner Tageblatt* cu care se desfătase un estet berlinez. Modigliani continua să citească, întorcînd încet foile unei broșuri, cu coperta bătînd înspre violet.

Încredințîndu-se politicos că ziarul nu-l interesa pe vecinul său, Soffici ceru îngăduința să-l ia, *per favore* ***. — *Prego, signore* ****.

---

* Cea de a doua gustare.
** Marcă italiană de vermut.
*** Vă rog.
**** Vă rog, domnule,

— *Grazie* *.
Ţinînd ziarul în mînă, Soffici afectă o uşoară dezamăgire:
— A, e un ziar nemţesc . . . N-o să-l citesc nici eu mai mult decît dumneavoastră . . . care, dacă nu sînt indiscret descifrînd titlul broşurii dumneavoastră, păreţi dornic de altă lectură decît de cea a faptelor diverse, fie ele chiar şi internaţionale.
Modigliani care niciodată nu a vorbit prea mult, exprimîndu-se întotdeauna cu încetineală, în afara clipelor de violenţă ce i se vor cunoaşte mai tîrziu, îşi ridică în sfîrşit capul, capul său splendid, judecă dintr-o clipire chipul vecinului său pe care îşi amintea că l-a mai zărit la Florenţa. Omul care îi tulburase singurătatea nu-i displăcu.
— Ceea ce citesc e pasionant . . . dar poate lăsa nepăsători pe mulţi. Priviţi!
Nu era nici mai mult nici mai puţin decît un nomenclator, un catalog părînd destul de complet, al tuturor ediţiilor italiene şi al traducerilor *Divinei Comedii* publicate în străinătate. Opera unui compilator inspirat.
— Sînteţi student? Pregătiţi vreo lucrare de doctorat? Asta îl făcu pe Modigliani să rîdă cu un rîs scurt şi uscat.
— Sînt student dacă înseamnă cumva să fii student atunci cînd figurezi în registrele Şcolii de Arte Frumoase din Florenţa, unde sînt ferm hotărît să nu mai pun piciorul. Vreau să spun la şcoală, nu la Florenţa.
— Prietenul meu şi cu mine ne amintim că v-am văzut foarte de curînd la Florenţa . . . Prietenul meu, Giovanni Papini, scriitor, filozof, poate poet . . . şi florentin; eu însumi: Ardengo Soffici, pictor ca şi dumneavoastră şi niţel poet ca şi el.
— Numele meu este Amedeo Modigliani.
— Nu sînteţi din Florenţa?
— Sînt din Livorno.
— Alighieri are la Livorno cititori numeroşi?
— S-ar putea să fiu singurul, dar nu întotdeauna simţi nevoia unor tovarăşi.
Giovanni Papini interveni:

---

28 * Mulţumesc.

— Orice italian ar trebui să învețe să citească după *Divina Comedie*.
— Dacă nu am învățat tocmai să buchisesc după această a doua carte a cărților, citind-o foarte de tînăr, am învățat totuși să înțeleg — în așa fel încît să-mi placă sau să arunc cît colo — tot ce voi citi în continuare.
— La ce vîrstă ai citit-o?
— Eram copil și refuzam cu înverșunare, ca să-i spun pe nume, toate cărțuliile plicticoase cu care oamenii stăruie să distrugă copilăria... Bineînțeles că au încercat și la mine cu astea, dar Jules Verne, romanul *Fără familie* de Hector Malot, pățaniile idioate ale lui Jean-Paul Chopard, fără a mai vorbi de cărțile din Bibliothèque rose, mi-au alunecat imediat din mîini.
— E adevărat că noi nu avem cărți pentru copii... sau atît de puține! Nu m-am gîndit la acest lucru de cînd mi-a ieșit din minte Emilio Salgari, ceva cam între Jules Verne și afurisitul ăsta de Jean-Paul Chopard. Frățiorii și surioarele noastre n-au avut pentru a-și dezvolta mintea lor mai mult sau mai puțin ageră după atmosfera din mediul natal, aproape nimic decît traducerile din limba franceză. Ce zici de asta, Papini?
— Zic că-i spre cinstea literelor italiene, spre cinstea celor mai nevoiași dintre autorii noștri, spre cinstea scriitorilor taliei care nu au consimțit... ce spun eu?... care nu au putut consimți să facă această treabă infamă de robi cărturari în slujba... nicidecum a copiilor, cînd îngerași, cînd draci împielițați, ci în slujba pungașilor de negustori, în felul lor călăi ai copilor.
— Că bine zici, Papini, cinste acestor abstenționiști * și rușine părinților italieni destul de nătîngi pentru a merge să ceară străinilor primejdioasele tîmpenii pe care producția națională li le refuză.
— Noi sîntem întotdeauna de acord, Soffici... totuși...
— Cum adică, ți-ai schimbat părerea?
— Sigur că nu, dar gîndește-te că n-ar fi cu neputință să se speculeze asupra bunelor efecte posibile de pe urma unei anumite perversități camuflate și care din fericire poate acționa foarte puternic asupra unor spi-

* Abstenționism — doctrină care propovăduiește abținerea electorală.

rite tinere predestinate, capabile să străpungă camuflajul, această perversitate cu care, privite mai îndeaproape, lecturile pentru copii sînt foarte darnice.
— Raiul verde și nicidecum dantesc.
— Mai mult decît ți se pare în acest moment. Ar fi interesant să prelucrăm niței această materie.
— De bună seamă s-ar găsi loc pentru un Ariosto al copiilor năbădăioși și îndărătnici, pentru un Silvio Pellico, cel cu pîinea neagră a temniței și cu cabinetul secret de cenzură, pentru o signora de la Sicurezza — asta în franceză înseamnă Ségur și născută Borgia . . .
— Și tot după formula franceză un ziar de joi: *Micul etrusc ilustrat*.
— Aș desena cu plăcere la el! exclamă vesel Modigliani, care, chiar cînd era foarte tînăr, nu rîdea niciodată prea tare.
— Ce-ai spune, Soffici, întrebă Papini, dacă pentru a începe seria, aș compune o cărțulie spre a fi oferită celor mai buni școlari: *Catechismo purgativo?*
— Aș zice că te trădezi pe tine trădîndu-mă și pe mine. Ai pierdut oare nădejdea să publici într-o bună zi împreună cu mine acel *Almannaco purgativo* pe care l-am pus la cale împreună? Nu te scandaliza de cuvintele prietenului meu, domnule Modigliani. Dragul de Giovanni, gînditor profund și bun scriitor, este un ateu înverșunat; el dă un stil anticlericalismului nevinovat al tatălui său. Sper că nu ești șocat.
— Nu sînt creștin.
— Cununa de lauri la care visează Papini, nu o mărturisește dar visează la ea și asta sare-n ochi, prietenul meu nu o va culege de pe cristelnița în care a fost botezat.
Modigliani strigă plin de voioșie:
— Aha! Ai citit-o și dumneata, desigur: *Ritornero poeta, ed in sul fonte — Del mio battesmo prendero l'capello!* *
O strîmbătură hidoasă brăzdă frumosul chip al lui Modigliani ca și cum faptul de a fi declamat iar fi făcut rău. Calmat, spuse încet:
— Domnul Papini este ateu. Eu, sînt evreu.
— Ceea ce, desigur, conchise Soffici, nu te împiedică

---

* Mă voi întoarce poet, și din cristelniță — Îmi voi lua cununa

să fii ateu . . . Cît despre Papini . . . poți ști . . . poate că m-am cam pripit, necugetat. Dacă, așa cum o doresc, dragă domnule Modigliani, n-o să ne pierdem din vedere, dacă o să devenim prieteni buni și apropiați și dacă o să apucăm să trăim foarte bătrîni, în sfîrșit, destul de bătrîni, cine știe dacă nu vom avea în fața noastră un Giovanni Papini, candidat de nădejde la fericirea veșnică, cu gustul pentru sfințenie și tot restul. Vom găsi ceva de rîs în asta?

— Nu-mi prea vine să rîd.

— Hei, dragul meu Papini, te închipui convertit? . . . Și convertit de cine? De diavol!

— Nu mă gîndesc de loc la convertirea mea dar, ia seama, tu, care ții să nu spui prostii, nici chiar atunci sau mai cu seamă atunci cînd glumim. Diavolul, spui? . . . Ei bine, diavolul crede în Dumnezeu.

Cei trei tineri făcuseră cunoștință. Desfăcînd cu hotărîre șnurul micii mape de desen pe care o căra întotdeauna cu el, Modigliani spuse noilor săi tovarăși:

— Nu vă osteniți să pozați, să ne urmăm conversația, asta nu mă va stînjeni, dimpotrivă, în a vă face portretele.

Ce model admirabil acest Ardengo Soffici, cel mai vîrstnic din grup, dar mai în vîrstă cu atît de puțini ani! O căutătură arzătoare și dură, privirea înăsprită prin voință, privirea oamenilor duioși, prea inteligenți pentru a se încrede numai în blîndețea lor; o privire în contrast cu cea a lui Modigliani ai cărui ochi plini de jar erau totuși, — nici mizeria, nici dragostea, dragostea pentru femei, dragostea pentru artă și nici celelalte suferințe n-au putut schimba nimica — niște ochi de copil.

O față cu un oval frumos, puțin trasă dar așa cum arată fața unui om slab robust pe care cu vremea îl va îneca grăsimea, pe cînd Modigliani amenințat de boala ce nu putuse fi alungată de dragostea maternă avea figura mai plină, aspru cioplită a falsului atlet. Obraji năpădiți de o barbă pe care trebuia să o radă cu grijă nu numai dimineața ci și seara, dacă cina în oraș sau dacă se ducea la teatru. Totuși ceea ce izbea mai întîi și întîi la el era intensitatea privirii, atît de vioaie, ațintite arzător asupra interlocutorului.

Ardengo Soffici? Un om elegant, de o eleganță necăutată și obținută cu foarte puțină cheltuială.

Giovanni Papini? François Mauriac, care l-a cunoscut foarte tîrziu, la o vîrstă deja venerabilă, l-a asemuit unui leu bătrîn. Eu l-am cunoscut ca leu tînăr, dar avînd ceva de captiv în libertatea sa consimțită. O libertate care își mușca zăbala.

Cînd Giovanni Papini, care va fi comparat rînd pe rînd cu Benedetto Croce, cu Bloy, cu Chesterton și chiar cu Huysmans, a venit la Paris, împreună cu Soffici pentru a urma unele din cursurile de la Sorbona, atît de nefolositoare pentru un artist (dar el se vroia filozof), frecventa și el, era prin 1904, localul nostru *Closerie des Lilas*. Din pricina vecinătății unei jivine de bronz care închipuia cu cele patru labe, cu botul și cu coada răsucită, diferite simboluri, prin zarva sărbătorii de iarmaroc, noi îl defineam pe bunul nostru prieten, viitor om de seamă, cam așa: « *Leul din Belfort dăruit de către orașul Paris Republicii Florența* » *.

Maurice Chapelan care l-a văzut pe Papini cam în aceeași vreme cu François Mauriac a putut vorbi despre o frunte ca a lui Beethoven, despre un nas de boxer și despre niște ochi ca ai lui Sartre (dar de un verde deschis), îndărătul ochelarilor lui Marcel Achard. Eu păstrez despre chipul lui din tinerețe amintirea unei priviri rănite îndărătul unor ochelari din cei cum obișnuiesc să poarte chinezii; niște ochi ce începeau să obosească pe texte, ochi încă de pe atunci pe jumătate orbiți de literele de tipar ce-i săreau în față, ochi împroșcați de cerneala manuscriselor, devorați de texte, ochii leului încă tînăr și care vor fi niște ochi stinși în ziua cînd prietenul nostru nu va mai arăta decît niște orbite asemănătoare celor ale sălbăticiunii de bronz oarbe din piața Denfert-Rochereau.

Crochiurile lui Modigliani nu purtau încă pecetea a ceea ce va însemna geniul său propriu. Dar Soffici și Papini s-au putut declara mulțumiți cel puțin de asemănare, la fel cu clienții burghezi ai artistului, cei care îl ajutau să-și ducă zilele comandîndu-i mici portrete.

---

* Leul din Belfort — monument de Bartholdi, înfățișînd un leu culcat, ridicat în memoria apărătorilor din 1870 ai orașului Belfort. Monumentul se găsește la Paris, în Montparnasse, în piața Denfert-Rochereau.

Modigliani făcu fiecăruia cadou chipul său, fără îndoială semnîndu-le, scrise la repezeală și cîteva cuvinte din Dante așa cum va face totdeauna mai tîrziu.
— Mai ai și alte desene în mapa dumitale, spuse Soffici, vrei să ni le arăți?
— Nu sînt decît studii făcute în grabă.
Erau figuri omenești, portrete prinse în zbor, pe stradă sau la cafenea, precum și cîteva nuduri, în afară de o mască ascetică despre care Papini a crezut că e cea a unui preot și care nu era decît chipul unui paznic de muzeu. Soffici și Papini examinară desenele; Soffici le judeca mai întîi și întîi ca pictor; Papini căuta să recunoască îndărătul liniei, spiritul. Nu erau încă uluitoare; erau destul de bune, vădind o nevinovată sîrguință. O figură în mod deosebit remarcată de Soffici, unul din cele mai recente desene ale lui Modigliani, smulse un strigăt celui ce se ferea să dea prea în pripă o prețuire definitivă asupra ansamblului încercărilor debutantului.
— *Carpaccio!*
— Credeți? întrebă candid Modigliani.
Acum Modigliani, Soffici și Papini, care la Florența se intuiseră mai mult sau mai puțin așteptînd această dimineață de la Veneția pentru a-și adresa cuvîntul, erau legați. Oare îndeajuns? Fără îndoială că nu destul pentru a se socoti și mai ales pentru a se numi prieteni. Tinerețea cea mai entuziastă, cea mai înflăcărată are astfel de pudori; cu toate acestea, de acum înainte se puteau considera drept buni tovarăși, ceea ce este firesc și la îndemînă între artiști. După ce au abordat cu ușurință felurite subiecte recunoscute drept serioase, se potoliră și știură să tacă ca să se distreze pe seama cuvintelor vecinilor lor, niște turiști străini, o pereche despre care ai fi putut spune că se află în călătorie de nuntă spirituală.
Doi francezi. El să tot fi avut douăzeci și cinci de ani, un brunet spătos îmbrăcat în gri deschis cu eleganță dar sobru, fără altă afectare vizibilă decît o poznașă de cravată, mică, de mătase albă, scăpată dintr-un guler foarte înalt înconjurînd gîtul de două ori și înrudindu-se totodată și cu nodul papion și cu lavaliera. Un tînăr chipeș, mîndru de mustața sa stufoasă și lăsată în jos, purtată după moda unuia dintre cei mai faimoși trecători

prin Veneția, poetul versurilor *Tel qu'en songe* *; mustața unui gal scriind la *Le Gaulois* **, un bărbat croit pentru sport, clădit pentru jocurile de stadion, dar pe care o brumă de cultură transformată în perversitate îl făcea să-și risipească forțele sub lumina fatal artificială a muzeelor și în lumina verzuie a bibliotecilor, aceste acvarii ale spiritului.

Se înșelase oare apucînd-o pe acest drum? Poate că greșise față de sine însuși, de vreme ce asemenea personaje își au și ele rolul lor folositor printre noi.

Ea? Douăzeci de ani. O blondă drăgălașă învăluită într-un mov diafan. Aspect vaporos după moda timpului; acel aspect vaporos captat în fotografiile sale de Reutlinger care s-a inspirat din pictorul și gravorul Helleu zis Watteau-ul cu aburi. Pictura la modă a influențat totdeauna fotografia, cu o întîrziere.

Pelerinajul acesta înflăcăra oare și pe frumoasa femeie tot atît de mult ca pe soțul ei care hotărîse să-l facă și care o convinsese și pe ea? Îl iubea pe bărbatul în gri cu cravata albă, cu mustața în același timp marțială și decadentă. Era eleva lui desăvîrșit de supusă, pînă la orbire, și îngerește de imperfectibilă. Dacă estetismul merită să fie socotit printre vicii, se poate spune că omul pe care îl iubea ar fi putut-o face să accepte încă multe altele și dintre cele mai rele.

Într-o italiană perfect corectă dar puțin cam prea academică, livrească, soțul îl ruga pe chelner să-i recomande un mic restaurant « tipic venețian ». Pentru că vedea în mîna clientului său o carte de John Ruskin, chelnerul, care pe vremuri lucrase într-un mic și plăcut local italian din Londra, îi răspunse francezului în cea mai curată engleză din *Soho* ***.

Ciudata pereche plecă urmărită de cele trei priviri. La Veneția, din care nu a văzut niciodată nimica decît printr-o transparență ideală, prin paginile cărților larg deschise, omul de geniu cu zîmbetul hidos compunîndu-și cartea sa *Candide* pune să cineze la un han, adunați aici de un răuvoitor hazard, șase regi a căror maiestate se destramă. În zorii secolului nostru se

---

* Maurice Barrès.

** Galul — revistă ce apărea în Franța înainte de primul război mondial.

*** Soho — cartier din centrul Londrei.

întîlneau întîmplător sub același cer, în fața acelorași ape trei tineri pe cale de a-și făuri norocul, adică gloria, cu tot atîta pasiune ce înseamnă înflăcărare, pe cîtă rațiune, rațiunea în stare să stăpînească armonios această pasiune la alții mistuitoare, pustiitoare.

Un împărat înțelept a spus: « Ai febră, dar dacă o ai așa cum trebuie, ai tot ce poate fi mai bun în ea ».

Trei tineri artiști dintre care doi se puneau nițel în poziția de mentori ai celui din urmă: Ardengo Soffici, Giovanni Papini și Amedeo Modigliani. Să ne gîndim la valoarea unei asemenea întîlniri pusă la cale de întîmplare, de nu va fi fost cumva hotărîtă și scrisă cu litere de foc, din vecii vecilor.

Ardengo Soffici, poet care s-a vrut publicist pentru a înlocui cu o insolență poetică răutatea dogmatică a partidelor politice, dintre care nici unul nu-l va reține, pictor cu un penel în stare să satisfacă pe orice om mulțumit cu o formă pe care o crede cu adevărat modelată de dumnezeu, în ciuda rateurilor, dar pictor, care după ce a slujit cu entuziasm futurismul va ajunge pur și simplu mare artist; în 1955 o expoziție flotantă de artă italiană contemporană a înfățișat strălucitei judecăți a întregii Europe opere de Soffici de o fermă îndrăzneală: *Pictura castravetelui și a cești albastre*, *Taverna oului roșu* și *Tipografia*.

Giovanni Papini, care își propunea să nimicească înțelepciunea tragică a lui Friedrich Nietzsche făcînd mai mult pentru propaganda acestuia decît orice apologet; Papini, ce-și va urma prietenul, pe Soffici, pe calea unei ironii ucigătoare și izbăvitoare, Papini, în cele din urmă redat Domnului de către diavol; Papini, lărgind filozofia prin născocirea instrumentelor disprețului; Papini, zdruncinînd din temelii teologia și a cărui convertire într-o formă insolită îl va îngrijora foarte mult pe sfîntul nostru părinte, pe papă. Nu se poate spune că la douăzeci de ani nu era deja cineva.

Amedeo Modigliani cel fugit din Livorno, cel mai nou dintre toți trei și pe care nimic nu-l asigură că într-o bună zi — dar va trebui ca mai întîi să moară — va fi marele Modigliani din muzee și din Istorii ale artei. Acești trei tineri adunați la un loc reprezintă cinstea de a trăi întru cinstirea artei mult rîvnite, recunoscute ca atare, recunoaștere îngăduindu-le să se cunoască

și ca oameni. Reprezintă tinerețea atotbiruitoare, reprezintă pe Bonaparte încă la Brienne dar nemaiavînd nevoie de armate pentru a-și întemeia imperiul. O, tinerețe înflăcărată!

Bogata literatură critică consacrată în Franța vieții și operei lui Amedeo Modigliani nu a reținut niciodată nimic din această întîlnire providențială; critica italiană a fixat-o, cel puțin o dată. La Paris, Modigliani, care vorbea atît de puțin, a evocat-o cu sobrietate. Nimeni nu stătea, fără îndoială, în preajmă, la pîndă, pentru a surprinde și a nota cuvintele celor trei. Să ne închipuim noi dialogul? O voi face, bazîndu-mă pe realitate, pe ceea ce s-a putut ști despre unii și despre cei lălalt, pe ceea ce a putut da în vileag Modigliani, fără a da totuși un nume vocii nici unuia dintre ei în afară de Modigliani care nu ia cuvîntul decît în chip de concluzie.

Perechea de esteți se îndepărtează.

— Oamenii ăștia privesc Arta cu perversitate!

— Trebuie că ai dreptate dar dezvoltă-ți ideea; pentru tine va fi un bun exercițiu iar pentru noi un binevenit divertisment.

— Ce să mai dezvolt la ea? Îți sare în ochi dezvoltată gata. Cum să nu recunoști în perechea aceasta încîntătoare tipul desăvîrșit al acelor amanți ce n-au inspirat decît prea multe personaje în romane absurde de zece ani încoace?

— Iubirea de artă... Arta iubirii.

— Ăștia confundă totul.

— Au nevoie de alcovuri publice consacrate de un geniu răposat.

— Uite-i cum stau în picioare, cu ochii țintă și cu privirea pierdută, isterici ai unei duble exegeze.

— Dacă paznicii muzeelor noastre ar avea darul de a citi îndărătul frunții, în țeastă, i-ar da afară.

— Ce serviciu le-ar mai face!

— Au nevoie de extazul lor vertical ca să se iubească.

— Ca niște critici de artă, ce grozăvie! — uniți și la bine și la rău.

— Nu vor avea prea mulți copii.

— Aparțin însă unei familii foarte numeroase.

— Da, erotismul muzeal, ca să vorbim ca nemții atît

de tari la acest capitol, deși în această țărie le stă și slăbiciunea.
— Tema e vastă.
— De fapt, domnul Modigliani va fi încîntat să afle că unul dintre noi a început la fel ca oamenii ăștia. Numai că și-a revenit. Cea mai bună șansă a sa stă în spiritul de contradicție, asta îl face să se contrazică pe el însuși cît mai des cu putință.
— Din ce o fi făcut geniul?
— Cine ar putea-o spune!
— În așteptare, ne putem pregăti la ceea ce va fi oricum o surpriză.
— O micuță și drăgălașă revoluție intelectuală.
— Da, și pe care o pregătește cu răbdare un poet din Milano, Marinetti*... ceva care ar trebui să scape Florența de acești gură-cască atît de simțitori la frumusețea moartă...
— Și în același timp să facă iar din Veneția un oraș curat, un oraș sănătos al cărui blestemat putregai de reputație universală este, ascultați-mă pe mine, articol de import.
— Maurice Barrès, ultimul în timp dintre ei, ne-a făcut mult rău.
— Ce zice despre toate astea, prietenul nostru din Livorno, fericit oraș, la adăpostul turiștilor prea deș-tepți ?
— Cred că nimeni nu se va atinge de muzee și că, prin urmare, vor fi vizitate și pe mai departe, ceea ce gîndesc că e bine.
— Poate că da, dar trebuie să nutrim speranța că vom întîlni în ele mai puțini habotnici de soiul nătîngului ăluia lung și mustăcios și al drăgălașei lui neveste din care un realist nițeluș mai din topor...
— Un sculptor dacă se poate, sculptorii cam au apucă-turi de zidari.
— ...și-ar face o atît de plăcută și zglobie metresă.
— Pentru ca aerul nostru să se purifice, trebuie ca artiștii să dea publicului ceva nou, ceva revoluționar și con-structiv.
— Era cît p-aci s-o spun, nu așa de bine ca tine, dar

---

* *Filippo Tomaso Marinetti* (1876—1944) — scriitor italian, inițiatorul curentului futurist în literatură.

era cît p-aci s-o spun și eu. La Paris, căci înspre Paris trebuie să privim, Roma nemaifiind la Roma, cei ce sînt numiți fauviști nu merg destul de departe. Lasă altora grija, datoria, să tragă învățăminte pînă la capăt din marele exemplu al lui Cézanne.

— Nu-l cunosc prea bine pe Cézanne, zise Modigliani, care urmă: vedeți, pricep foarte bine ceea ce bunul vostru simț de oameni sănătoși vă face să reproșați snobismului unora, de felul celor pe seama cărora tocmai v-ați exprimat părerea și totuși nu mă lasă inima. . .

— Inima n-are ce căuta aici.

— Ba da. Zic deci că nu mă lasă inima să-mi bat joc de ei. Credeți ce vreți, nu pot fi aspru cu niște oameni care l-au citit sau îl vor citi pe Ruskin.

— Nu-i cu putință! Dumneata l-ai citit?

— Foarte puțin, dar destul pentru a ști cam ce-i de capul lui. Eu însă am găsit în altă lectură ceea ce m-a mai luminat puțin.

— Ce carte?

— Ce altă carte decît *Divina Comedie*?

— O culegere de poeme: *Casa vieții* de Dante-Gabriel Rossetti.

— Citești în engleză?

— Nu, am citit aceste versuri în traducerea lor franceză.

— Prenumele său de Dante te-a atras spre el?

— Poate.

— Ia seama ca Dante-Gabriel Rossetti să nu te predea legat fedeleș prerafaeliților. . . Rossetti! Am citit și eu aceste versuri în traducerea franceză. . . frumoase versuri dar versuri de estet. . . Cît despre opera sa de pictor e mai prejos de orice. . .

— Dante-Gabriel Rossetti și-a amintit de Italia, de tatăl său, de toți strămoșii săi, dar a făcut-o aproape cum ar face-o un flașnetar italian de pe străzile Londrei.

— Poezie de estet. . . pictură de estet. . . și care se mai și confundă, ceea ce e cît se poate de supărător. *Prea frumoasa Doamnă neîndurătoare!*

— Ea și împreună cu ea toți cei ce iubesc.

— Într-adevăr, căci dragostea n-are milă.

Cuvinte grele, aruncate cu ușurință, glume ce lovesc, exerciții de ucenic creator. Cuvinte ce ar fi putut să tulbure sau să rănească adînc pe Modigliani lacom de femei și cu sufletul încă neprihănit, dacă în aceste pro-

bleme nu ar fi ținut decît la reprezentările de gheenă ale scumpului său Dante Alighieri.
— la seama măcar la atîta, dragul meu: afurisiții tăi de gentlemeni prerafaeliți nu au fost ispitiți decît de Botticelli și asta nu-i destul.
Arta lor nu a ajuns decît la decorativ și, lucru ciudat, este exploatată cu intenții socialiste de către admiratorii acestor idioți de gentlemeni care trebuie că-și au acum clubul lor sus în cer.
— Cu fotolii de nori în stil victorian.
— Își beau whisky-ul sau ginul lor celest servit de asexuați încununați cu corimb fără nici un fel de miros.
— Dar prerafaeliții, cei adevărați, cei vechi din Italia? Maeștrii Renașterii au avut de învățat de la ei. . .
— Și-i destul de hazliu să stai să te gîndești că Rafael a fost elevul prerafaeliților, al celor adevărați.
— Iată ceva ce a scăpat cu desăvîrșire umorului britanic.
— Să-i recunoaștem totuși lui Modigliani că tipii ăștia de la Londra i-au adus un serviciu. Lucrul cel mai bun pe care l-a făcut, judecînd după ce ne-a arătat mai adineauri, este de a-l fi înțeles pe Carpaccio și de a se fi simțit îndemnat să-l copieze. Capetele tale sînt de Carpaccio. Ele vor fi de Modigliani.
Ar fi putut continua să stea de vorbă toată ziulica. Au fost nevoiți să se despartă. Și-au făgăduit cu căldură, că se vor revedea. Se vor pierde însă în labirintul străzilor înguste.
Amedeo a urmărit o fată care de îndată l-a găsit frumos, dar care, biată fată din popor, de dragul distincției, a socotit că se cade să-l repeadă nițel:
— *Vuol lasciarme in pace* *!
Cum frumosul flăcău stăruia:
— *Lasmetta! Mi lasci in pace!* **
Amedeo nu se lăsa amăgit de aerul bățos al fetei. Îi vorbi. Iar ei, cuvintele lui îi plăcură îndeajuns pentru ca să se învoiască să împartă cu el prînzul lui cu macaroane iar ceva mai tîrziu să-i deschidă ușa camerei ei.
I-a fost oare și amantă și model de o zi, iar el, prin fericirea dăruită, și l-a făcut pe amîndouă la fel de

* Fă bine și-mi dă pace!
** Lasă-mă! Să mă lași în pace!

supuse? O fi făcut Modigliani vreun frumos desen după ea? Un nud senzual și atît sau numai un cap expresiv? A știut fata să prețuiască darul pe care el i l-a făcut? A apucat să afle într-o bună zi că frumosul trecător pierdut în atîta trecut i-a lăsat o comoară s-o țintuiască pe peretele modestului ei alcov? Oare aceas-tă veche imagine i-o fi îngăduit să mai mănînce pe săturate încă o dată? Atîtea fete sînt așa de proaste iar negustorii sînt atît de șireți!

Modigliani nu va uita niciodată această dimineață de la Veneția. Departe de Ardengo Soffici, niciodată reîn-tîlnit, pentru că poetul și pictorul venit la Paris înaintea livornezului îl părăsea pentru totdeauna, chiar cînd Amedeo se stabilea aici; departe de Giovanni Papini al cărui *Om sfîrșit* urmînd *Amurgului filozofilor* tul-burase cele mai luminate minți italiene, Modigliani își aducea aminte, sub cerul fără strălucire al Mont-parnasse-ului de lecția de la Veneția.

Într-o seară, cînd Modigliani, vai, beat mort, părea să dormiteze într-un colț al barului « Rotonde », n-a fost oare auzit șoptind: « Carpaccio. . . »?

IV. RUE LAFFITTE CU PARFUMUL EI DE ODINIOARĂ

În anul 1906, anul în care Modigliani a venit la Paris, fremătînd de curiozitate, atras de tot ceea ce abia cu-noștea, de tot ceea ce atîța în el o nelămurită bănuială, arzînd de nerăbdare să-i descopere și dornic să-i înțe-leagă pe făuritorii artei moderne, după ce se hrănise cu patimă din minunile picturii vechi și din arta scum-pilor săi etrusci, de la Volterra la Veneția trecînd prin Florența, în 1906 deci, faubourgul Saint-Honoré nu era încă acel soi de Salon permanent cum a devenit mai pe urmă. Anticarii, croitorii, negustoresele de mă-runțișuri, șelarii, cizmarii de lux le-o luau cu mult înainte negustorilor de tablouri; Hessel exista, dar cei trei domni posomorîți reuniți din punct de vedere comercial în entitatea de Bernheim junior, încă nu.

Cît despre rue de la Boétie nici vorbă încă să se facă din ea un salon rival al salonului din Faubourg. În apropierea bisericii Madeleine, Bernheim junior și Druet, fosta cîrciumă a lui Rodin, țineau la mare cinste pe artiștii de frunte ai *Salonului de Toamnă*, nou nouț, acești artiști de mîna întîi fiind de fapt de mîna a doua în arta adevărată.

Dacă astfel stăteau lucrurile pe malul drept, pe rue de Seine de pe malul stîng nu dădeai decît de cîțiva anticari și negustori de stampe care, la voia întîmplării, îngăduiau cîte unui curios să scoată la iveală o pînză, de cele mai multe ori de proastă calitate. Aici, poetul hoinar Léo Larguier *, vizionar candid, cînd era vorba de arta plastică, își închipuia că face o nemaipomenită descoperire la fiecare din vizitele sale pe la samsarii de tablouri din cartierul său, satul meu, Saint-Germain-des-Prés.

Cu bastonul, el îi zicea bîtă, în mînă, înfășurat într-o pelerină de culoare închisă asemeni vicontelui din cîntecul lui Georgius și învăluit de asemeni într-un vis din veacul celălalt, acest Alfred de Vigny grăsun se lua drept vărul Pons, uitînd că pentru a-și înjgheba micul său muzeu, eroul balzacian trebuise să scormonească mai răbdător decît el, să-și rupă pingelele umblînd din negustor în negustor de vechituri.

În 1906, vitrinele cu obiecte de artă, care să ispitească un tînăr livornez la Paris, erau la vedere, toate, dacă se poate spune toate, vorbind despre cele trei sau cel mult patru, semănate de-a lungul întregii rue Laffitte. Aici, amatorii încrezători numai și numai în sentimentul lor și împreună cu ei, unii ex-candidați la premiul Romei prin protecție, cuprinși dintr-o dată de ambiția unui destin mai falnic, au putut rămîne uluiți de transparența pînzelor impresioniștilor găzduite în galeria Durand-Ruel.

Descoperitori ai impresionismului, speculatori cutezători, trebuie să le-o recunoaștem, acești Durand-Ruel erau niște negustori înstăriți care se puneau la adăpost de riscurile îndrăznelii lor prin posesiunea unor valori

---

* *Léo Larguier* (1878—1950), poet, romancier, eseist și dramaturg francez, autor al cronicilor *Les Dimanches de la rue Jacob*, *Saint-Germain-des-Prés*, *mon village* etc.

sigure, recunoscute, omologate, opere ce nu mai dădeau bătaie de cap, cel puțin pentru o vreme și a căror vînzare lesnicioasă le-a îngăduit să aștepte succesul mult sperat al tablourilor lui Monet, Pissarro și Sisley, chiar și ale lui Guillaumin și Lebourg.

Singurul magazin de tablouri mai de vază din vecinătate se găsea pe rue de Sèze, și anume galeria Georges Petit, instalată într-o casă în stil baroc a cărei fațadă te-ar fi putut îndemna să o iei drept un mic teatru de operetă sau drept locuința unei mari curtezane. Aici amatorul neluminat, neajutorat și fără curaj, putea să-și ofere la un preț pipărat ce va scădea în curînd cîte o slută de a lui Roybet *, jucîndu-se de-a ineluș-învîrtecuș cu mușchetari galanți. Din întîmplare puteai nimeri în același loc și cîte ceva mai de soi, spre exemplu un La Gandara**, acest El Greco care va fi abonat al Operei — și care s-a îngrijit cel puțin să semneze efigiile unor scriitori cum ar fi Maurice Barrès visînd pe meterezele din Toledo sau Jean Moréas *** plictisindu-se de moarte în atelierul prietenului său, din rue Monsieur-le-Prince, acolo unde pictează astăzi excelentul Yves Brayer ****.

Mai rar au fost prezentate și opere capitale la galeria Georges Petit, și asta în zilele de mari vînzări publice, în fața celei mai pariziene dintre mulțimi; casa din rue de Sèze bucurîndu-se pe atunci de privilegiul acordat astăzi de către compania prețuitorilor de obiecte de artă galeriei Charpentier ce aparține acelui domn Nacenta, care îi surghiunește pe tinerii artiști la etajul doi unde nimeni nu vine să-i viziteze.

Pentru a cunoaște operele tinerilor și ale reprobaților, printre care și Cézanne, socotit printre cei tineri, deși purta pecetea anilor, și asta din pricină că nu se « ajunsese », trebuia să te întorci pe rue Laffitte sau mai degrabă să te mărginești numai la această stradă îngustă.

---

* *Ferdinand Roybet* (1840—1920), portretist, pictor de gen și gravor francez.

** *Antonio de la Gandara* (1862—1917), pictor francez, portretist foarte la modă la începutul secolului.

*** *Jean Papadiamontopoulos zis Moréas* (1856—1910), poet francez născut la Atena. La început poet simbolist a fundat școala *romană* și a revenit la o artă clasică.

**** *Yves Brayer* (1907), pictor francez contemporan.

Pictura revoluționară izbucnea între banca Rotschild și o mare societate de asigurări, între o prăvălie de filatelie și dugheana unui anticar. Mai înainte de toate era magazinul lui Ambroise Vollard. Un depozit de capodopere încă discutate, o galerie unde inițiații și mai cu seamă candidații la inițiere dădeau buzna pentru a avea surpriza de a nu vedea absolut nimic. Cel mai adesea trebuia să stăpînești arta de a-i intra pe sub piele lui Ambroise Vollard, creol din Indii, negustor de mare clasă, priceput, dar care-și îndrăgea foarte mult marfa, negustor de tablouri cu chipul și înfățișarea unui bătrîn elefant gînditor, un elefant ce-ar grăi cu trompa, elocvent, dar cu vorba greoaie.

Dacă izbuteai să-l cucerești pe Ambroise Vollard, să-i inspiri puțină încredere și asta prin felurite mijloace, omul din Pondichéry, statornicit pe rue Laffitte, se învoia să scoată, cu nepăsare, de sub te miri ce mobilă, un Cézanne uluitor în duritatea sa. Nimic nu era pe potriva spectacolului adormitului Ambroise Vollard ștergînd cu mîneca stîngă praful cu care erau acoperite « *Jas de Bouffan* », « *La Montagne Sainte-Victoire* » sau patru « *Baigneuses* », cioplite aspru în adîncitura unui peisaj de Poussin, recreat după natură. Sau putea Ambroise Vollard să scoată, pentru un sfert de oră o capodoperă din pivniță (sufrageria sa), unde se grăbea să o trimită din nou o dată sfîrșită patetica examinare. Bogată în comori tăinuite prăvălia lui Ambroise Vollard se înfățișa drept cea mai prost întreținută din tot Parisul. Atunci cînd negustorul, nădăjduind să scoată o nouă avere de pe urma sprijinului pe care-l da urmașilor școlii zise de la Chatou, organiză, dacă se poate spune așa, prima expoziție a lui Vlaminck, acesta din urmă n-a scăpat prilejul de a-și trimite în fiecare dimineață slujnica să mai șteargă praful de pe tablouri, treabă foarte necesară.

Desenator bun, pictor mediocru, om de spirit atîta vreme cît nu era în cauză arta majoră, Adolphe Willette *, vedetă la *Le Courrier français*, născocitorul unui Pierrot în același timp dezamăgit și veșnic îndrăgostit, iubit chinuit al unei Colombine scoțîndu-și cămă-

* *Adolphe Willette* (1857—1926), pictor și desenator francez sentimental, ironic, dotat cu multă fantezie, colaborînd la diferite periodice printre care și la revista umoristică *Le Rire* (Rîsul).

șuța sau gătită poznaș în pantalonași, după moda timpului, se distră și nu fără multă răutate, să ia vitrina lui Ambroise Vollard, drept subiect al primei pagini al unui număr din « *Le Rire* ». A fost o capodoperă dictată de un rar amestec de neputință de a surprinde expresia nouă a măreției plastice și de un dispreț voios pentru o rară îmbinare, ciudată și ea, între cea mai jegoasă boemă și spiritul mercantil.

Sub geamurile arareori spălate de omul tocmit pentru această treabă, care sosește aici dinadins cu scara sa lungă, cu buretele mare și cu găleata, se vedea o pînză cubistă destul de prost imitată din pricină că Willette nu a sesizat intenția profundă a nici uneia și totuși, în mod caricatural, caracteristică; o statuetă melaneziană, africană sau din Polinezia, nici asta nu era mai clar decît falsa pînză cubistă, dar, voința de dispreț izbucnea totuși și, în sfîrșit, un vechi bocanc căscat, cu șireturile desfăcute.

Trebuie să recunoaștem că toate acestea întruchipau un destul de reușit blazon al casei Ambroise Vollard. Poate că pentru descoperitorul lui Cézanne, cubismul era cam prea mult, dar Adolphe Willette în felul acesta omora mai multe muște dintr-o dată, întrunind într-un simbol unic ura sa față de arta nouă, în afară de faptul că fără Cézanne (împreună cu Seurat) n-ar mai fi fost nici un cubism. Acest erou din Montmartre ce-și avea atelierul într-unul din colțurile cele mai sinistre din « posomorîtul Batignolles», asta o spune Jean Richepin, Adolphe Willette, deci, nu bănuia că punînd în vitrină jalnicul bocanc aducea un omagiu răsunător lui Vincent Van Gogh, realistul inspirat ce pictase într-una din capodoperele sale o natură moartă, perechea de ghete a unui om sărman, ghetele omului care umblă, silit să umble într-una. În întîmpinarea cui, Dumnezeule? A ta, poate. Da, un adevărat tablou al sfințeniei troacele acestea ale lui Van Gogh. Dar iată niște lucruri de care nu a fost nicicînd în stare să-și dea seama drăgălașul Willette al cărui gust pentru jartiera nerușinată l-a împiedicat să se înalțe vreodată pînă la nudul considerat întotdeauna drept cast, ceea ce rămîne încă de văzut.

După Ambroise Vollard, mai în sus pe rue Laffitte, dădeai de Clovis Sagot. Negustor de tablouri ce debu-

tase în comerțul cu stampe, Clovis Sagot aducea mult cu domnul Fenouillard, avea ceva din domnul Homais*. De fapt, lucru puțin obișnuit, Clovis Sagot își stabilise galeria sa destul de modestă în localul unei foste farmacii. Nu se știe prin ce întîmplare, în ce condiții, dar de presupus jalnice, predecesorul lui Clovis Sagot trebuise să o șteargă de pe acele meleaguri. Oricum, spițerul a lăsat pe loc o destul de mare provizie de medicamente în borcane ca și în sticluțe, și se prea poate să fi lăsat și dulăpiorul cu otrăvuri. Iată ceva ce-l fascina tot atît de mult ca și pictura nouă pe moș Sagot, ce-și mîngîia într-una bărbuța lui de cînepă.

A răcit cumva Picasso pe cînd își plimba pe Colină** pe căței aua sa Frika sub clarul de lună dintr-o noapte de noiembrie? Clovis Sagot în vizită la Bateau-Lavoir*** promitea însănătoșirea imediată a spaniolului și îi și aducea a doua zi un salep încă neatins deși mucegăit, precum și o fiolă de cianură. Acest înțelept i-a dăruit și lui André Derain o drăgălașă sticluță de laudanum cu intenția de a-i ușura durerile unei degerături. Îi primeai darurile ca să nu-l necăjești pe Clovis Sagot a cărui inimă era tot atît de bună pe cît se vădea de nevinovat la suflet, iar lada de gunoi le înghițea pe toate. Numai Max Jacob, încă neconvertit, cuteză să experimenteze, *in anima vili*, cîteva redutabile produse farmaceutice de-ale prietenului nostru, negustorul de tablouri.

Moș Sagot avea fler. Ce alt negustor de tablouri ar fi putut să facă pe adevăratul Fenouillard al cărui destul de remarcabil spirit de aventură ni-l demonstrează Columb, inventatorul său? Poți zîmbi, asta nu l-a împiedicat pe Clovis Sagot să fie primul care s-a entuziasmat de atît de tînărul Picasso, Picasso-ul Epocii albastre. Or, Amedeo Modigliani, de așa puțină vreme la Paris, într-o singură după amiază văzuse și studiase în același timp tot ce era pus la vedere pentru curioși și pentru

---

* *Monsieur Homais* — personaj din romanul Madame Bovary de Gustave Flaubert.

** Vezi *Picasso* de Antonina Valentin, apărut în Editura Meridiane în 1967.

*** *Bateau-Lavoir* — Ansamblu de locuințe destul de jalnice situat în partea de sus a cartierului Montmartre. Spre 1900, cîțiva artiști, Van Dongen mai întîi, apoi Picasso s-au mutat aici. În curînd loc de întîlnire și de discuție al artiștilor trăind într-o perfectă boemă.

clienții obișnuiți ai lui Georges Petit, Durand-Ruel, Ambroise Vollard, în ziua aceea în toane bune, și Clovis Sagot nicicînd cu toane. Ce gîndea Modigliani despre toate astea? Fără îndoială n-ar fi putut spune prea bine nici el.

Încredințîndu-se că seducătorul impresionism de la Durand-Ruel, cu culorile sale transparente, era depășit, zguduit de acea brumă a ceva cu totul nou pe care o descoperise acum la Ambroise Vollard și la Clovis Sagot, cutremurat de trecerea violentă de la etrusci la negri, Amedeo Modigliani, format în muzeele Italiei, nu izbutea așa de curînd să disprețuiască picturile atît de bine făcute și atît de conștiincioase (cu virtuți de slujbaș, cum spunea André Derain) expuse la galeria Georges Petit.

Cu toate că nu intrase încă în pielea unui bețiv, Modigliani simți nevoia unui păhărel de vin roșu pentru a putea cugeta la niște lucruri atît de complexe. Un *Corb* de Picasso îl obseda. Corbul acesta albastru parcă îi scormonea creierii. Un corb care croncănea *Never more* *... Niciodată... ca aluzie la tablourile de la Georges Petit.

Modigliani îl zărise într-un rînd pe Picasso, de departe. Era pe lîngă Place Clichy.

Gîndindu-se poate la fratele său mai mare Emmanuel, nebun după sociologie, livornezul ocupat cu descifrarea inscripției monumentului închinat memoriei falansteristului Fourier, a zărit doi necunoscuți, după toate aparențele artiști, întorcînd capul după un omuleț îmbrăcat în albastru ca un tinichigiu, cu haina scurtă fîlfîind peste un jerseu roșu aprins, cu pantalonii ținuți de un brîu de flanelă roșie, brîul tradițional al dulgherilor vremii. Un omuleț cu ochii arzători ca niște boabe de coacăze negre, pe cap cu o șapcă englezească ce lăsa să scape o șuviță care cădea pe una din boabele de coacăze negre. Omulețul ținea în zgardă o cățea mare albă pe care o ducea la Sanfourche, veterinar pe atunci faimos și care se mîndrea cu clientela menajeriilor circului Medrano. Modigliani auzi pe unul din cei doi trecători, presupuși pictori, spunînd celuilalt: « L-ai văzut pe Picasso cu cîinele său? »

* *Never more* — cuvinte ce revin obsedant la sfîrșitul fiecărei strofe a poemului « Corbul » de E.A.Poe.

Picasso! Amedeo Modigliani care pe atunci nu cunoș-tea mai pe nimeni la Paris, unde tocmai debarcase, putu să-i invidieze pe acești tineri de o vîrstă cu el, în stare cel puțin să recunoască în mulțimea anonimă de pe Boulevard de Clichy pe cel care la douăzeci și cinci de ani neîmpliniți, fusese rînd pe rînd ilustratorul, un pic cam anarhist, al micilor ziare săptămînale din Barcelona, realistul inspirat de Steinlen *, a cărui operă populară, încă nu i se spunea populistă, era într-adevăr demnă de urmărit, chiar dacă bunul desenator al revistei *Gil Blas illustré* nu știa să picteze; Picasso, continuato-rul unui Toulouse-Lautrec de la « Moulin Rouge » și pînă la « Lapin agile », din barurile de pe rue Royale la barul « Fauvet » de pe rue des Abbesses, un loc de întîlnire al vagabonzilor; Picasso, pictorul cerșetorilor albaștri, al mamelor fără lapte, cu sînii mușcați de copii albaștri; pictorul, în sfîrșit, al Saltimbancilor radioși. Modigliani tocmai dusese la gură un vinișor roșu de Bercy, bun să te facă să-ți pară rău după toate vinu-rile din regiunea vulcanilor de la Vezuviu la Etna, împreună cu vinul de Chianti, dar ăsta era vinul din Paris servit pe marginea tejghelei de zinc a unui cîr-ciumar din rue Godot de Mauroy, aici, pe unde din totdeauna ai putut vedea trecînd fete cu mersul de balerine. Pe trotuar, în fața dughenei, s-a ivit în fața ochilor lui Modigliani omulețul cu șapca englezească, cu șuvița întunecată pe ochiul ca o boabă de coacăză neagră. Un veston oarecare, cam purtat, înlocuia pe cel albastru, de muncitor; cît despre pantalon, catifeaua lua locul pînzei. Trecătorul de pe rue Godot de Mau-roy nu purta nici un cîine alb în zgardă. Și totuși nici o îndoială... Da! ochii aceștia ca boabele de coacăze negre, unici!

Împins de o îndrăzneală de care nu s-ar fi crezut în stare, italianul la Paris se repezi în întîmpinarea spanio-lului din Montmartre.

— Iertați-mă, vă rog... Nu sînteți dumneavoastră domnul Picasso?... Numele meu este Modigliani... Amedeo Modigliani din Livorno.

---

* *Théophile Alexandre Steinlen* (1859—1923), pictor și desenator francez. Face și afișe și ilustrează cărți. Temele lucrărilor sale sînt luate din viața poporului parizian pe care-l înfățișează cu un sentiment de tristețe și de revoltă.

Nici chiar în tinerețe, Pablo Picasso nu a oferit vreodată observatorului tipul omului ce leagă prietenii cu ușurință, dar pe cît s-a putut arăta întotdeauna în stare de o nespusă semeție sub masca unei simple neatenții, tot pe atît s-a complăcut cu orice prilej să se lase în voia unor porniri pe care într-o strălucire le lua drept fericite. Oprit pe stradă de un necunoscut, și purtări de acestea nu prea îi erau pe plac, Picasso a cedat cu mult mai puțin extremei politeți a livornezului cît strălucirii extraordinare a ochilor acestuia. Boabele de coacăză neagră se oglindeau în doi cărbuni însoriți.

— Sînteți pictor? îl întrebă Picasso. Nu era prea încrezînțat de acest lucru. Necunoscutul se înfățișa îmbrăcat fără căutare, dar îngrijit, cu haine tipic burgheze, de o excepțională croială italiană. Mai era și părul. Un păr bogat și mai puțin ținut în frîu decît cel al lui Picasso în care singura șuviță înfiptă în ochi vădea puțină neorînduială.

— Da, răspunse Modigliani; sînt pictor, de puțină vreme la Paris... Sînt din Livorno și vin aici de la Florența. V-am zărit o dată aproape de Place Clichy și am nutrit dorința să vă cunosc din ziua în care am văzut la Sagot, unde am revenit și azi dimineață, un pastel și o guașă de dumneavoastră; pastelul era semnat Pablo Ruiz iar guașa: Picasso. Nu m-am îndoit nici o clipă de identitatea autorului.

— Niște vechituri, mormăi Picasso... lucruri pe care le faci cu dragoste pentru că nu știi nimic... Așa că totul e numai dragoste... Aveți totuși dreptate, nu-s chiar de lepădat. Dar dumneavoastră ce lucrați?

— Mai bine să nu vorbim încă despre asta. Îmi faceți plăcerea să beți cu mine ceva?... Vreți să mergem la o altă cafenea? Știu una foarte potrivită pe rue Royale; locuiesc pe acolo, la hotel.

— Nu, răspunse Picasso, cu o nouă mormăială; aici e cu mult mai bine, cu mult mai bine pentru mine și probabil nu prea rău nici pentru dumneata, de vreme ce ai și intrat singur și asta în profida amintitei rue Royale, unde trebuie că sînt încă și mai mulți netoți decît pe aici.

Nu-i prea ușor să vorbești despre pictură cu un pictor ca Picasso. Nimic de estetician în acest om mare, dis-

trugător al atîtor estetici. Şi atît de minunat, atît de miraculos, de providenţial de egoist! Mult prea desăvîrşit de egoist pentru a sta să discute despre opera altcuiva. De-abia răposatul domn Ingres, rigurosul constructor cercetat de cubişti, de a obţinut de la spaniol un crîmpei de comentariu. Ceea ce nu l-a împiedicat pe Picasso să achiziţioneze pentru plăcerea-i proprie operele cele mai opuse manierei sale de moment, de la Vameşul Rousseau pînă la cutare tînăr de azi. Persoana lui Modigliani, cu care nu va fi nicicînd în relaţii prea strînse, îl interesa în acea dimineaţă. Nu se dădea în lături să continue conversaţia, cu condiţia să nu fie vorba în mod exagerat despre arta de a picta.

— De ce locuieşti la hotel? E stupid.

— Sînt străin . . .

— Şi ce dacă? Eu nu?

— . . . şi, v-am spus deja, de puţină vreme la Paris.

— De ce nu-ţi cauţi un atelier? Se găsesc berechet. De ele chiar nu duce lipsă Montmartre. Hotelul! . . . Şi eu am locuit la hotel cînd am venit la Paris . . . O porcărie . . . *Una suciedad* . . .

— *Una sporchezza* în italiană.

— E adevărat că amintirea pe care o păstrez este de la « Hôtel du Maroc », la intersecţia Buci . . . Prietenul meu Max Jacob s-a făcut salahor ca să-şi plătească camera pe care o împărţea cu mine . . . Uf! hotelul! După intersecţia Buci, tot împreună cu Max Jacob am stat pe rue de la Roquette, acolo unde altădată se sucea gîtul indivizilor de teapa celor pe care îi poţi vedea la « Lapin agile », pe Colină . . . Sînt drăguţi cu noi ăştia, cărora n-au nici un interes să ne facă de petrecanie . . . Altădată, firma « Lapin agile » era « Cabaret des assassins » . . . Se omorau între ei. Acum cîrciuma e mai cu seamă artistică, mult prea artistică. . . E frecventată totuşi pentru că e unul din locurile cele mai puţin plicticoase de pe Colină, pe unde nu dai decît de imbecili ce vin să se distreze. . . Mi s-a povestit că tipii cărora li se sucea gîtul uneori pe rue de la Roquette înainte ca să le fie retezat pe celălalt mal al apei, spun că a merge la eşafod înseamnă a urca pe Colină. . . O altă Colină. . . Ar trebui să te stabileşti în Montmartre. Un pictor n-are ce dracu să caute în împrejurimile bisericii Madeleine şi ale Operei. Nici măcar

Degas n-a locuit niciodată aproape de Operă unde își găsea modelele în foaierul balerinelor. . . Van Dongen, care nu pictează decît tîrfe ce-și arată pulpele din ciorapi, a început prin a locui pe Colină. Găsea tîrfe cîte vroia care să urce de pe Boulevard Rochechouart și chiar de la Madeleine și să vină să pozeze cu picioarele în sus pe divanul micului său atelier din Bateau-Lavoir, la numărul 13 de pe rue Ravignan, unde eu locuiesc și acuma. Ești pictor de flori? Nu? Atunci ce naiba cauți la Madeleine?

— Vorbeați de Max Jacob, prietenul dumneavoastră, cel împreună cu care locuiați la intersecția Buci, necunoscută mie, ca de altfel și rue de la Roquette pe care tot așa n-o cunosc. Max Jacob e evreu?

— Da, dar un evreu din cei răi. Vreau să spun un evreu, care nu se sinchisește de evreime, de rabini și de sinagogă, în afara cazului cînd vreun imbecil înjură evreii în fața lui. Max s-a născut în Bretania și pentru mine e mai mult breton decît evreu. Pricepi?

— Desigur că pricep. Prietenul dumitale este un evreu de felul meu. Evreii celui de-al doilea trib pierdut. Și dumneata?

— Eu sînt născut și botezat la Malaga. Tatăl meu este din Galicia. Mama, de origine genoveză.

— V-ați făcut cunoscut sub numele mamei dumneavoastră. . .

— Da, Picasso e un nume genovez.

Modigliani are douăzeci și doi de ani. Un mic pictor încă fără opere. Modigliani, zvîrlit de la Livorno la Paris. Modigliani, băiat de familie bună fără pretenții. Modigliani, tînărul artist, întruchipînd un fiu de burghez în haine burgheze. El pune întrebări întocmai ca un burghez:

— Ești căsătorit, domnule Picasso?

O mișcare ciudată a spaniolului arătă că șovăie din toată ființa lui între acel rîs deschis dar uscat care îi era caracteristic și nimic altceva decît o ridicare din umeri. Se abținu pentru a răspunde atît și nimic mai mult:

— Urcă în Montmartre. . . o să le vezi pe toate și pictura și restul, chiar și femeile dacă te amuză. Aș oferi și eu cu plăcere un rînd, dar nu am decît optzeci de centime. De vreme ce ai dat pe la galerie ai putut vedea că moș Sagot nu-i acasă.

— Domnule Picasso, fă-mi cinstea de a accepta de la admiratorul dumitale acest al doilea rînd și... N-o să te superi? Nu sînt bogat, dar familia mea nu mă lasă chiar fără ajutor... Aștept un mandat din Italia... Îmi vei îngădui să-ți împrumut o monedă de cinci franci?

— De ce nu? răspunse spaniolul.

Mulți ani mai tîrziu, cînd Amedeo Modigliani, care de mult se desbărase de înfățișarea lui burgheză, cînd Modigliani, al cărui talent se afirmase, trăgea mîța de coadă mai dihai decît oricînd, Picasso se achită în Montparnasse de datoria făcută în împrejurimile bisericii Madeleine, în cartierul tîrfelor și al negustorilor de tablouri. A făcut-o vîrînd în buzunarul lui Amedeo Modigliani, beat mort în acea seară, ceea ce nu-l împiedica să rămînă cu mintea limpede, o frumoasă hîrtie de o sută de franci.

Înfundînd bine hîrtia în buzunarul hainei sale de catifea, Modigliani rosti:

— Vrei să-ți plătești datoria, Picasso? N-ai uitat? Nici eu... Acum doisprezece ani pe rue Godot de Mauroy... Cinci franci!... Și o sută de franci acum, în 1918... N-o să-ți dau înapoi restul, Pablo. Dobîndă, nu-i așa?... Trebuie să-mi amintesc uneori că sînt evreu... Ce vrei să bei cu mine?

Puțină vreme după prima sa întîlnire cu Picasso, părăsindu-și hotelul atît de bine ținut încît cele două camere rezervate desfrîului erau ocupate într-una ca niște birouri de minister, părăsind piața de flori unde, adesea, dimineața, putea fi văzută domnișoara Louise Abbema, pictoriță de buchete de flori și cavaler al Legiunii de onoare, părăsind parohia căsătoriilor de vază, a înmormîntărilor mărețe și a spovedaniilor mondene care ar fi reclamat urechea unui sfînt părinte Paul Bourget, părăsind cartierul negustorilor de tablouri, dintre care nici unul, nici chiar Ambroise Vollard, care se va căi de acest lucru pînă la moarte, nu se va sinchisi de el, Amedeo Modigliani, urmînd sfatul spaniolului, a venit și s-a stabilit în partea cea mai de sus a cartierului Montmartre.

S-a mutat nu departe de ceea ce se numea pe atunci Le Maquis, un poligon relativ întins de natură, o natură sordidă, tare bolnăvicioasă, dar oricum, un petec de

natură. Trebuie că aducea mult cu ceea ce au mai apucat oamenii foarte bătrîni din tinerețea noastră: un alt punct de pe vîrful dealului Martirilor de pe timpul cînd încă nimeni pe Colină « nu se omora cu Sacré-Coeur-ul », cum rima și cînta Aristide Bruant, desfătîndu-și primul public cu idila « ultimului dintre Poirierii de pe rue Berthe » și a micuței lui iubite Nini, pe vremea cînd în Montmartre se mai cosea încă fînul. Mîndru de a-și putea spune « fiu al Colinei » deși de fel era din Giromagny, de pe teritoriul Belfortului, André Warnod împreună cu prietenul său Roland Dorgelès, unul dintre cei ce băteau cu cea mai mare înverșunare cartierul Montmartre, a subliniat foarte bine topografia acestui domeniu de o jalnică sălbăticie, unde cel ce contemplase marea la Livorno plimbîndu-se pe *viale Regina Margherita* a venit să-și încerce norocul, după ce își luase rămas bun pe veci de la cartierele frumoase.

Unul din locurile cele mai ciudate din cartierul Montmartre de altădată. . .

. . . o vastă întindere acoperită cu cocioabe și dărăpănături făcute din materiale de pe la demolări, bucăți de bîrne, scînduri vechi, zăbrele de fier, tinichele, toate astea adunate la un loc cum o da dumnezeu, iar vara, totul pierdut într-o vegetație verde, cîțiva copaci, niște tufe de mărăcini crescînd pe un teren plin de gunoaie. Aspectul general era cel al unui cartier de peticari cum se mai pot vedea încă prin mahalale.

André Warnod, care scria aceste lucruri în 1925 (chiar și mahalalele s-au schimbat mult de atunci) în cartea sa *Leagănele Tinerei picturi*, continuă:

*Aici trăiau, claie peste grămadă, peticari, metalurgiști, samsari de antichități și cîțiva artiști. Steinlen și-a avut aici « Cat's Cottage-ul » său iar Poulbot * a sălășuit și el cîtva timp prin partea locului. Niște pictorași se pripășiseră într-o cabană aparținînd unuia dintre ei.*

Principalul neajuns al multora dintre aceste locuințe era că se închideau foarte prost. Trebuia uneori să te întorci acasă cu revolverul în mînă pentru a scoate afară vreun oaspete nepoftit.

* *Francisque Poulbot* (1879—1946), desenator francez al cărui succes popular s-a datorat unei teme pe care s-a priceput s-o exploateze în toată cariera sa, « puștiul » din Paris, un biet copil al străzii.

Maquis-ul se întindea de la « Moulin de la Galette » pînă la rue Caulaincourt, pe locul ocupat acum de avenue Junot, și cobora pînă în rue Constantin Pecqueur pe lîngă Château des Brouillards. Maquis-ul a început să fie demolat puțin timp după expoziția de la 1900 pentru a se construi casele ce poartă numere cu soț de pe rue Caulaincourt... Dacă a fost ușor să se dărîme casele amărîte din Maquis, mult mai greu a fost să se înalțe în locul lor zgîrie-nori, pe terenul destul de lunecos ce acoperă niște vechi cariere prost umplute. Din ceea ce a rămas din Maquis-ul sortit pieirii stăruiră relativ mult timp felurite aziluri de boemi împreună cu sălașurile artiștilor săraci sau nepăsători la confort. Sculptorul catalan Paco Durio va fi unul dintre ultimii ocupanți ai acestui Maquis unde își încingea cuptorul său pentru ars ceramică.

În timpul vieții sale, în Montmartre, îl vom vedea pe Amedeo Modigliani locuind rînd pe rînd pe rue Lepic, la marginile Maquis-ului, pe rue Norvins, în Place Jean-Baptiste Clément, pe rue du Delta, pe rue de Douai într-o fostă mănăstire, acolo unde în serile de vară, Max Jacob va veni să se desfete în aerul curat al grădinii, cu feeriile cinematografice ale lui Méliès, acolo unde, în sfîrșit, a fost ridicat liceul de fete Jules Ferry. E de presupus că părăsind hotelul pentru a-și înjgheba o locuință cu mobilă, luată toată de ocazie, Modigliani a trebuit să facă apel la familia sa din Livorno. I-am văzut curînd casa. Desigur că nu era nimic somptuos, dar în sfîrșit am remarcat în ea o canapea ce putea ține tocmai bine loc de pat, un pat înzestrat cu cearșafuri din pînză de bumbac, mai multe scaune, un fotoliu de un stil nedeslușit și chiar, obiect neașteptat, adevărată surpriză pentru obișnuiții atelierelor din Bateau-Lavoir de pe rue Ravignan, un pian cumpărat sau închiriat, un pian pe jumătate dărîmat, fără coarde, un pian ce n-a fost deschis niciodată și care era acoperit cu un șal mare de cașmir, la fel ca pianele din saloanele de subprefectură și din cele de la Artiștii Francezi, în afara concursului, în palatele lor din cartierul Ternes. Unii au vrut să vadă în acest pian drapat, îmbrăcat ca o doamnă bătrînă din provincie, ultimul semn de fidelitate al livornezului pentru tradiția burgheză pe care urma să o repudieze într-un fel atît de măreț și de dramatic.

Pereții erau împodobiți cu fotografii ale capodoperelor școlilor italiene.
Cît despre tablourile tînărului pictor, descopereai două sau trei cadre așezate jos cu fața la perete. Amedeo nu le arăta prea bucuros și nu ceda decît cu greutate, rareori, curiozității fie politicoase, fie șirete a musafirului său. Modigliani nu stăpînea, pe atunci, decît un firicel de talent și nimic nu anunța încă fîlfîirea de aripi a geniului.

V. GILBERTE GOALĂ ȘI O DUȘCĂ DE VIN ROȘU

E ciudat și dintru început anevoie de explicat de ce Modigliani care dorise atît de mult încă din prima zi să facă cunoștință cu Picasso, găsind, el, micul livornez proaspăt debarcat, îndrăzneala de a-l acosta pe stradă, nu l-a vizitat niciodată pe spaniol în atelierul său din Bateau-Lavoir. Spun: niciodată. Un lucru de care rămînem cu toții uimiți.
Desigur, Picasso nu zicea nimica. Nu-i omul care să vorbească despre asemenea subiecte. Ce-l putea reține pe Modigliani? Mîndria, poate. Această prețioasă formă de mîndrie care se confundă cu modestia și nicidecum cu umilința. Amărăciunea, nu rușinea, totuși, de a nu se simți încă în stare să apară ca egal în fața și în casa aceluia a cărui locuință sărăcăcioasă devenise atît de repede locul de întîlnire a tot ceea ce — criticii, chiar și cei nemulțumiți, și chiar și dușmanii, sînt de acord cu aceasta — urma să cutremure, să întinerească, să înflăcăreze din nou artele și literele. Adăpostul era înjghebat de bine de rău, mai bine-zis ca vai de lume, în vechea șandrama de chirpici și de scînduri, la fel de jalnică ca și barăcile din Maquis, cu atelierul pe a cărui ușă ce sta gata să cadă Picasso scrisese cu cretă albastră: *La locul de întîlnire al Poeților;* aici se adunau Henri Matisse, Vlaminck, cei doi mai vîrstnici, André Derain, Georges Braque, Maurice Princet zis Matematicianul cubismului, poate mai mult filozof decît matematician, cu

toate că era membru al Institutului Actuarilor din Franța și filozof fără nici un fel de diplomă. Max Jacob era veșnic pe-acolo, la fel și Marie Laurencin, acum la brațul lui Guillaume Apollinaire, Marie Laurencin pe care Georges Braque o cunoscuse la academia foarte oficialului Humbert și o introdusese într-o seară în societatea noastră.

În apropiere de Place du Tertre, cel mai adesea după căderea nopții, îl întîlneam pe Amedeo Modigliani, noctambul de bunăvoie, tot ca și noi, dar care nu frecventa decît la întîmplare cîrciuma « Lapin agile ». Rareori se nimerea să nu-l vezi pe Modigliani în tovărășia vreunei fete frumoase. O acosta cu gingășie și cu puțină emfază și o ducea la el acasă, blînd, dar nu fără autoritate.

N-o să merg atît de departe încît să scriu că cercul picassian deplîngea absența tînărului ce ar fi fost primit aici atît de prietenos.

În mica noastră societate de la Bateau-Lavoir, în cercul nostru — școala de pe Rue Ravignan vor spune mai tîrziu criticii — eram foarte primitori cînd era cazul, numai că nu umblam după nimeni; nu chemam pe nimeni; nu recrutam niciodată pe nimeni. Aveam tovarăși de nădejde în afara atelierului; nu îi vizitam; dădeam de ei pe drum, la «Lapin agile» sau în Place de Tertre la « maica Catherine », casă fondată în 1792 și pe-atunci ținută de moș La Bille, încasator la Banca Franței pînă la ora aperitivului, și care, cum prindea să se însereze, servea la tejghea, numai în cămașă, pe cap cu bicornul său cu cocarda tricoloră, făcînd cel mai frumos efect, ca o replică la stilul lui Rodolphe Salis ce îmbrăca pe chelnerii de la primul local « Chat noir » în uniformă de academicieni. Sau îi întîlneam la vechiul nostru prieten, alsacianul Spielman, la firma « Clairon des chasseurs à pieds »*, ceea ce îl aținta strașnic pe Pierre Mac Orlan, prăpădindu-se după tot ce era militar. Ori în altă parte, la Chalet, la Adela crîșmărița, grăsuna atît de devotată artiștilor; la barul Fauvet de pe rue des Abbesses, locul de întîlnire al vagabonzilor și al purtătorilor de reclame, local despre care am mai spus deja cîte ceva și unde pentru zece centime stre-

* « Goarna infanteristului ».

curate într-o deschizătură *ad hoc* puteai să-ți oferi spectacolul unei Salammbo de ceară, în mărime naturală, robot precursor și Robotă a dansului din pîntec. Cu zece centime! Iluzia era perfectă cel puțin după al treilea rînd de absint de douăzeci de centime, pe bază de alcool de cartofi, servit pe tejgheaua de zinc în formă de potcoavă.

Amedeo Modigliani era printre cei cărora le arătam simpatie în afara atelierului, unde nu depindea decît de el să fie bine primit.

Ne interesam de Modigliani, a cărui artă se dezvăluia puțin, pentru că era frumos, pentru că avea, în hainele sale de mic burghez din Livorno, înfățișarea unui aristocrat, pentru că, pînă și în clipele de extremă banalitate, viața de artist avînd și ea platitudinile ei, un anume mister părea să emane din personajul, a cărui frumusețe fizică se lipsea atît de ușor de artificiile pitorescului. Ne interesa fără îndoială și pentru că era zgîrcit la vorbă, această zgîrcenie de cuvinte însăși, vădind o inteligență ascuțită; cel puțin așa am putut-o descoperi înainte ca ea să se manifeste într-un fel de izbucnire violentă.

Între tineri, toți doritori să uimească, să surprindă, să uluiască universul și să-i reînnoiască cadențele — ei da, nici mai mult nici mai puțin — ne spuneam adesea, în preacinstitul limbaj trivial care se bazează pe îndrăznelile verbului: — Nu se știe încă prea bine ce-i de capul lui, dar nu se poate ca dintr-un tip ca ăsta să nu iasă chiar nimic.

Multora le-a fost îndeajuns o privire a lui Amedeo Modigliani, flacăra aceea neagră, pentru a-i convinge că micului italian de pe Colină îi era hărăzit un destin strălucit.

Unul dintre noi a putut da glas unei îndoieli.

— N-o să țin morțiș, că dacă ar fi ceva în el, s-ar cam ști deja . . Nu, dar dacă o să înece în vinul roșu șansa de geniu pe care i-o acordați? . . . Am observat că frumosul tînăr nu prea rezistă la ochiadele sticlei . . . Nu, nu l-am văzut încă beat, dar dacă, ca nou venit, nu cunoaște încă pe toată lumea, apoi să știți că toate cîrciumile de pe Colină îl cunosc . . . Cîte un păhărel ici, cîte o sticluță colo . . . Zici că nu-i grav? Ce-i grav, ce-i primejdios e să bei de unul singur . . . Puteți să vă

hliziți ca niște neghiobi ce sînteți auzindu-mă propovăduind împotriva abuzului de băutură; în tot cazul eu nu beau singur. Ce vreți să beți, bandă de zevzeci? Cineva replică, pregătindu-și cu grijă absintul.

— Chiar tu ai spus-o, nu are încă prea mulți tovarăși, amici aproape de loc, și cu siguranță nici un prieten adevărat. O fi poate vreun efect neplăcut al singurătății ce se macină, nevoia aceasta de a te duce prea des să te îmbeți cu vin roșu . . . Te plictisești singur singurel, mai cu seamă dacă ai nenorocirea să mai și gîndești, căci oricesar spune unii, băutura nu ajută la nimica, și atunci . . .

Și Max Jacob vorbi:

— Nu-l cunoașteți ca lumea. E mai puțin singur decît îți închipui tu! Voi merge pînă la a afirma că nu-i destul de singur.

— Ce înțelegi prin asta?

— Nu de vinul roșu mi-e cel mai teamă pentru el. E prea frumos.

— Ești gelos?

— Gelos pe ce? Spun că frumusețea sa fizică, că soiul ăsta de frumusețe fizică de care e conștient, îl sortește dragostei femeilor. Cînd nu le caută, vin singure la el iar el nu rezistă privirii lor perfide, întotdeauna perfide . . . Slăbiciune, vanitate, nesaț? . . . N-are a face, primejdia tot aia e.

După ce și-a exprimat sincer părerea, Max Jacob, cel dinaintea apariției unui «Corpus Christi!» * pe peretele camerei sale urîte și întunecoase de la parterul casei cu numărul 7 de pe rue Ravignan, își dădu drumul la una din acele bufonerii expresive al căror secret îl poseda acest prinț al spiritului. O făcu cîntînd și dansînd, pentru a o parodia pe fandosita de la varieteu.

Ah! superbe Pandore,
Toi que mon cœur adore,
Si tu résist' encore
A mon amour pour toi,

* În 1909 în camera sa de pe rue Ravignan, Max Jacob are o «apariție» a lui Hristos, urmată de altele, ceea ce îl va determina să treacă la creștinism.

Il faut que je te l'dise,
Je vais faire des bêtises
Et faudra finalement
Que tu me metl' dedans *

— Poftim o şansonetă, domnilor, pentru a vă ajuta să înţelegeţi lucrurile mai bine. Aici nefericitul Pandor e Samson... Şi gîndiţi-vă la ceilalţi, la atîţia alţii... Adam, Hercule... Şi tot aşa într-una de la maica voastră Eva încoace.
— Pentru ce maica « voastră » Eva? Tu nu poţi spune mama noastră Eva, ca toată lumea?
— Nu pot chiar de loc. Pentru ce? Pentru că eu, care, la anumite ore, bune sau rele, asta se va hotărî mai tîrziu, mă făiesc că nu zic ce zice toată lumea, eu mă ţin că mă trag din Lilith.

O Lilith,
My sweet Lilith... **

— Conform cabalei, domnilor... cabala bambus! *** Un tînăr interveni. Un blond mărunţel a cărui barbă de-abia mijind dădea feţei, paradoxal, o expresie copilăroasă. Un băiat îmbrăcat în albastru ca muncitorii. Poate că nu se dădea în lături să-l imite astfel pe mai importantul Pablo Picasso; de fapt pentru el era ţinută obişnuită, căci pictor nu era decît în orele pe care i le lăsa serviciul lui de la substaţiunea electrică de distribuire din avenue Trudaine. Era André Utter deocamdată, neremarcat de Suzanne Valadon, fosta trapezistă şi fost model a lui Degas, devenită pictoriţă. Cît despre André Utter, nici el nu se sinchisea încă de fiul Suzannei, Maurice Utrillo, căruia îi va deveni tată vitreg, protector şi manager.
André Utter îl întrebă pe Max Jacob:
— Aşadar, Max, ideile tale despre femei, despre femeie ca pierzanie a bărbatului...
Max Jacob i-o tăie scurt:

---

* Ah, superbule Pandor,/ Tu, pe care te ador / Dacă mai rezişti/ Dragostei ce-ţi port,/Trebuie să ţi-o spun/O să fac nebunii/Şi va trebui ca pînă la urmă/ Să-mi faci pe plac.
** O Lilith/ Dulcea mea Lilith...
*** Cabala — la evrei, interpretarea mistică a bibliei.

— Şi a artistului în special . . . Nu poţi şti unde ar fi ajuns Rafael, îngerul cu penel, fără ticăloasa aia de Fornarina . . . Şi Rubens! nenorocitul blagoslovit cu creatura aceea planturoasă care, culmea nenorocirii, a fatalităţii, îmi cîntăresc bine cuvintele, se numea Elena . . . Şi de ţi-aş mai spune . . .

— De acord, fie . . . Te-am înţeles. Te-am înţeles pentru că te cunoaştem . . . şi ne eşti totuşi drag!

— Ştiu că n-o merit.

— Ba da, o meriţi.

— Tu nici nu ştii, iubitul meu Utter, ce-i aia merit . . . Şi nici eu . . . De-aş ajunge s-o ştiu într-o bună zi! Prin ce mijloc? Prin intermediul cui? Prin ce secret? . . . Aici e aici! . . . Dar n-am dreptate să emit acest citat . . . hamletismul, dragul meu, iată vrăjmaşul! . . . Ofelia, à propos . . . încă una din cele . . . Dar asupra cărui punct anume pretindeai să mă ataci, şi-mi închipui că tot continui să pretinzi?

— Vroiam pur şi simplu să te întreb, iubite Max, dacă ai căutat să faci să profite de pe urma sforăitoarelor tale teorii despre femei pe un prieten ca Picasso, dumnezeul tău pe pămînt . . .

— Mai întîi şi-ntîi nu există nici un dumnezeu pe pămînt. Dacă s-ar găsi vreun dumnezeu pe pămînt aş afla-o şi m-aş duce ţintă la el . . . Da, eu aş şti-o . . . Aş fi primul care ar şti . . . E destulă vreme de cînd îl aştept. Pe de altă parte, în afară de faptul că femeia scumpului meu Pablo e în ochii mei ceva cam în felul soţiei lui Cezar ce nu poate fi bănuită, cazul dragului Pablo în chestiune nu e comparabil cu nici unul altul şi mai cu seamă cu cel al micului Modigliani.

Prietenul meu Pablo Picasso ţine o femeie în casa sa tocmai pentru a nu fi nevoit să alerge după femei şi să răspundă chemărilor lor. Pe de o parte Fernande Olivier este o femeie cu totul deosebită. Din toate cele pe care le cunosc şi din cîte putea întîlni prietenul meu Pablo Picasso, care nu se înşală niciodată — e cea mai bună. Zic cea mai bună şi adaug că cea mai bună nu preţuieşte mare lucru.

Şi să ştii în sfîrşit că dacă mă abţin să exprim în faţa lui Pablo sentimentele mele asupra femeilor în genere şi a sa îndeosebi şi încă cu voce tare este, *primo:* pentru că e cu desăvîrşire zadarnic, avînd în vedere că

vorbindu-i în acest fel nu-i voi spune nimic ce să nu fi aflat deja din ceea ce sălăşuieşte în inima şi în cugetul bietului Max; *secundo:* că, dacă m-aş aventura să vorbesc astfel, Pablo, pe care îl iubesc din toată inima şi cu tot sufletul, care mă îndrăgeşte şi el, dar care nu s-a dat în lături niciodată să mă facă să sufăr, ar repeta de îndată cuvintele mele scumpei Fernande Olivier; aceasta pe loc ar obţine de la drăgăstosul ei Pablo să-mi închidă în nas pentru totdeauna uşa atelierului său, lucru ce m-ar lăsa nemîngîiat.

Se rîdea. Max Jacob reluă făcînd în continuare pe bufonul, dar gînditor, poate trist de-a binelea.

— Mă întreb dacă nu fac rău că mă feresc . . . sau te pomeneşti că e o virtute să-ţi tăinuieşti gîndurile . . . Da trebuie că nu am dreptate să nu-i destăinui lui Pablo mai răspicat decît am putut-o face vreodată, simţămintele mele asupra femeii şi a primejdiei ce te paşte dinspre partea ei . . . De ce? Pentru că într-un fel sau altul, că voi fi dat afară pe uşa atelierului, lucru de care, repet, nu m-aş consola niciodată, e ceva de care tot n-am să scap. . . Pentru a relua una din expresiile tale vulgare, dar favorite, dragul meu Utter, primejdia asta se ţine de mine ca scaiul de oaie . . . Poate să se întîmple într-o împrejurare în care să nu am nici o vină, dar vina aceea o să mi se pună în spinare . . . spre exemplu, în urma unei certi între Pablo şi Fernande, amanţi desăvîrşiţi, căci se ceartă şi ei ca toţi amanţii şi mai ales cei care îşi dau aere de soţi . . . *époux*, *poux*, *hiboux*, *bijoux*, *genoux* *. Da! Să te arunci în genunchi la picioarele fiinţei iubite şi să-i strigi sau să-i şopteşti lucruri îngrozitoare! . . . Şi ce dacă, de vreme ce trebuie să te împaci pe socoteala bietului Max, de vreme ce, orice se întîmplă, eu trag ponoasele? Dacă aş fi bogat sau barem mai puţin sărac, m-aş prinde că veţi izbuti să mă faceţi să mă cert cu acest simpatic Modigliani pe care îl cunosc atît de puţin şi care îmi place aşa de mult . . . Numai că voi nu sînteţi destul de bogaţi pentru a paria, căci de cîştigat tot eu aş cîştiga . . .

Apoi, renovatorul poemului în proză reîncepu să dăn-

---

* soţi — păduchi — bufniţe — giuvaeruri — genunchi — cuvinte care în limba franceză constituie o excepţie la formarea pluralului şi se învaţă pe dinafară în şcoală.

țuiască și să pună pe muzică cel mai ales spirit de persecuție al epocii sale:

J'suis l' bouquet
J'suis l'bouquet
J'suis l'bouc émissaire . . . *

— Măi, măi, făcu pictorul electrician, uitel pe Modigliani al tău în Place du Tertre.
— Nu-i al meu, e al tău, nevinovatule André Utter; eu îl am pe Picasso și asta mi-e de-ajuns. Altă dată, domnilor, vă voi povesti cu de-amănuntul, e cazul să o spun dacă vine vorba de amănunte, cum Fernande Olivier, draga de ea, l-a sedus pe Pablo. Cu siguranță că frumusețea trupească a domnișoarei Fernande Olivier nu trebuie trecută cu vederea; ceea ce l-a sedus însă pe cel mai mare dintre pictorii contemporani, e o natură moartă. Fernande Olivier urca scările de pe rue Ravignan prînzind totodată. Da, încîntătoarea mea prietenă ciugulea măsline dintr-un cornet de hîrtie. Dar nu, s-o lăsăm pentru altădată . . . sau poate niciodată! Adio, domnilor, mă întorc în camera mea amărîtă, chilia mea. La lumina lămpii de petrol, pe care am prevederea s-o țin aprinsă zi și noapte cînd lucrez, voi termina o guașă . . . în sfîrșit ceea ce numesc eu guașă, cînd de fapt folosesc pasteluri pentru școlari. Le topesc în apă îndulcită, creioanele, nu pe școlari . . . Mi-a întîmplat să beau din apa asta dulce și pastelizată, nu-i rea de fel . . . Alteori trag desene în sepia, dar nici astea nu sînt adevărate desene în sepia . . . Le fac cu zațul de pe fundul ceștilor . . . Desenele mele în sepia sînt deci desene în cafea. Cu ce pictează oare tînărul Modigliani?
Guașa pe care o s-o termin m-ar putea face mai mult sau mai puțin debitorul lui Constantin Guys ** numit pe scurt de Baudelaire C.G. și atît; tot așa cum prietenul meu Guillaume Apollinaire își semnează G.A. operele licențioase . . . Ceea ce tinde să mă îndepărteze de Constantin Guys, este lipsa acelui delir ce mă apropie

* Sînt țapul bătrîn / Sînt țapul bătrîn / Sînt țapul ispășitor. . .
** *Constantin Guys* (1802—1892), desenator și acuarelist francez, care a lăsat numeroase mărturii despre războaiele și moravurile din al doilea imperiu.

și mai mult de Meryon *, care, cum bine știți, a murit la Charenton ** . . . Din ce maestru credeți că se trage tînărul Modigliani?
Guașa mea, falsa mea guașă și după cum vedeți, dragii mei prieteni, adevăratele tablouri Jacob sînt un soi de falsuri, este într-un anumit fel ilustrarea unui mic poem în proză nici pe departe baudelairian, a cărui idee mi-a venit în Bois de Boulogne; un foarte frumos poem în proză încă nescris. Nimeni nu-mi plătește poemele, dar guașa n-o să mi-o vînd sub zece franci domnului Léo Stein, un american bogat de pe rue de Fleurus, aproape de Luxembourg. Figura centrală a compoziției mele este un cal. Titlul guașei, spre a fi reținut pentru viitoarele cataloage: *Calul* de Jacob.
După care pictorul și poetul se avîntă în Place du Tertre, fredonînd:

La vérité m'est apparue,
L'Egypte ne me dit plus rien;
Ah! rendez-moi ma vieille rue
Et mon pavé parisien! . . . ***

În această Place du Tertre unde te simțeai încă întocmai ca la țară și unde numai după războiul cel mare, restauratorii vor instala mese luminate de lămpi cu abajururi pretențioase, nostime ca niște cămășuțe luminate; în această Place du Tertre în care autobuzele nu-și goleau încă încărcătura de turiști; între cîrciuma Le Coucou și vechea primărie a lui Clémenceau, acolo unde Federații, apărîndu-și tunurile devenite nefolositoare se adunaseră în cete în timp ce în inima Parisului, la Primărie, era proclamată Comuna, Amedeo Modigliani stătea de vorbă cu o fată frumoasă; o fată frumoasă asemeni multor altor fete frumoase; o Gilberte identică a atîtor Lole; o Gilberte aidoma atîtor Gaby din cartier.
Max Jacob ar fi putut susține sus și tare că întîlnirea

---

* *Charles Meryon* (1821—1868) gravor francez, autor al unei serii de acvaforte despre Paris.

** Charenton — Denumirea unui spital de boli mintale din localitatea Charenton-le-Pont.

*** Adevărul mi s-a dezvăluit /Egiptul nu-mi mai spune nimic/
Oh, redați-mi vechea mea stradă /Și trotuarul meu parizian.

atît de obișnuită dintre Modigliani și Gilberte a fost un lucru prevăzut, făgăduit, prezis, scris din vecii vecilor. Modigliani și Gilberte își zîmbeau ca doi îndrăgostiți de romanță, romanța montmartreză a timpului, în maniera lui Paul Delmet, acel Claude Debussy al străzii, sau al lui Georges Millandi, un Jules Massenet al trotuarului.

Ar fi putut oare însă Max Jacob, văzîndu-i, preciza care dintre ei, Amedeo sau Gilberte, era mai puternic stăpînit de dorința pătimașă de a-l avea pe celălalt . . . ? Plecară amîndoi împreună.

Gilberte acostată trebuie să fi spus cam așa ceva:

— Și de ce să nu vă pozez, dacă în felul acesta vă pot fi de folos?

La atelier.

Senzual, dornic de trup tînăr, dar artist și intelectual mai înainte de toate, dînd adevăratul lor sens cuvintelor pudoare și castitate, Modigliani, așezat pe un scăunel dărăpănat, o privea pe Gilberte dezbrăcîndu-se; Gilberte ce cu candoare nici nu se sinchisea de paravanul clasic din atelierele bine puse la punct.

N-ai fi putut spune dacă pictorul încerca să-și stăpînească nerăbdarea de bărbat sau de artist pe cînd se juca înfrigurat cu albumul său de schițe, albumul mare cu coperți de carton albastru ca cerul, pe care-l strîngea în mîini și cu care își lovea coapsa în timp ce contempla fata.

Cum? Nu era nimic altceva decît un pictor stînd în fața modelului său, model picat din cer; un pictor pe care pasiunea lui obișnuită îl va cuprinde de îndată ce se va așterne pe lucru, și care, în așteptare, îi dădea drepturi și acelui *alter ego* al său, un *alter ego* cu un puternic spirit critic?

Gilberte își scotea rochița ei drăguță, de cîțiva bănuți. Modigliani văzu această imagine feminină ce nu era făcută pentru el și mormăi atunci printre dinți numele acelui dandy boem la fel de cunoscut în cabaretele cu fete ca și în atelierele din Montmartre: Bottini.

Gilberte începu să-și desfacă corsetul iar Modigliani, mai încet, închizînd ochii pentru o clipă, murmură: Seurat.

Gilberte se dezbracă fără grabă.

După cum spune Georges Courteline într-o indicație scenică a piesei sale *Frica de lovituri*, cu atîta vreme

înaintea striptease-ului, « ea-și atacă pantalonașii » și asta îl face din nou pe Modigliani să bombăne dispreţuitor: Willette.
Gilberte ajunsese la cămăşuţă.
Pentru că înainte de a o scoate făcu cîţiva paşi prin atelier, Modigliani o văzu de ca şi cum copila din Montmartre aluneca într-o lungă tunică pe un strat de flori de primăvară. Şopti: Botticelli.
Cînd cu braţele ei plăpînde de fetiţă prost hrănită, ridicate în sus, Gilberte îşi ridică deasupra umerilor cămaşa pînă la cocul de pe ceafă, Modigliani exclamă: Fragonard!
Gilberte fără cămaşă, stînd în unicul fotoliu al atelierului, îşi scotea pe-ndelete, cu grijă, ciorapii negri; ceea ce aduse pe buzele lui Modigliani numele: Bonnard.
În sfîrşit, goală, Gilberte, fericită de docilitatea lui, se înfăţişă stăpînului ei de o clipă, pictorul.
Bottini, Seurat, Willette, Fragonard, Bonnard. Din această fată din Montmartre goală va trebui să scoată un Modigliani.
Înspăimîntat că nu va putea izbuti îndeajuns de repede Modigliani desenă.
Acoperi cu crochiuri uşoare mai multe foi din albumul său, indicînd de fiecare dată Gilbertei poza pe care să o ia; o poză firească, nu complicată, nu istovitoare. Dînd dovadă de iniţiativă, Gilberte nu fu răsplătită cum se aştepta. Pictorul a desenat-o destul din faţă, a socotit ea. Se ghemui pe divan cu nasul în perne.
— Nu aşa! strigă aspru Modigliani.
— Cum vrei, drăguţule, răspunse simplu Gilberte care nu era cunoscută ca fiind gîlcevitoare.
— De fapt, spuse pictorul, şedinţa s-a terminat.
Înainte de a închide albumul, desprinse o foaie şi îi prezentă neştiutoarei fete imaginea ei înnobilată de arta de a o reduce la cîteva linii. O Gilberte goală şi cuminte, cu capul aplecat pe umărul drept, cu o mînă pe jumătate deschisă pe sînul stîng.
— E al tău dacă îl vrei.
— Mulţumesc, spuse Gilberte, eşti drăguţ, dar ce naiba vrei să fac cu el? N-am nici măcar o cameră a mea.
Foarte liniştit, Modigliani rupse desenul fără a smulge nici un strigăt de groază, nici măcar un suspin de regret reprobator de la Gilberte care îi surîdea; Gilberte

model benevol și încredințată că a dovedit destulă bunăvoință în slujba artei, atunci cînd ea se vroia slujitoare a dragostei.

Fata goală își rezemă amîndouă mîinile pe umerii pictorului și dreaptă în fața lui, ridicîndu-și în sus spre el botișorul ei de ghepard:

— Știi ceva, ai o mutră drăgălașă, Modi!

Fata era frumoasă, docilă, de o docilitate care pe nesimțite se preschimba în poruncă.

Modigliani putea zîmbi cu zîmbetul ce era numai al lui, nu prea depărtat de o grimasă tragică. Gilbertei nu-i era teamă. Gilberte nu se temea de nimica și nu-i displăcea să nădăjduiască puțină violență în dragoste. Gilberte, fata ale cărei coapse Modigliani le ținea acum strîns; fata pe care o contempla ca un bărbat scăpat de frămîntările artistului . . . La naiba cu tîrfa lui Bottini, cu «modelul» lui Seurat, cu Colombina lui Willette, cu zîna-muză din *Primăvara*, cu nerușinata lui Fragonard, cu modelul casnic al lui Bonnard. Nimic altceva decît Gilberte implorînd din priviri și poruncind cu tot trupul ei tînăr.

Nici Modigliani, nici Gilberte nu au făcut greșeala să vorbească despre dragoste, mulțumiți unul de celălalt, simplu, deși Gilberte, dornică de astfel de omagii aduse frumuseții ei, s-a simțit o dată mai mult prostește măgulită de a se fi dăruit unui artist; îl prețuia cu toate acestea pe frumosul tînăr care o dorise.

Iar Modigliani? Făcuse să suspine de plăcere o frumoasă pagină din albumul său de crochiuri.

Acum Gilberte se îmbrăca din nou și amantul ei de o oră o privea cu ochi de pictor, cu aceeași privire cu care urmărise gesturile fetei dezbrăcîndu-se pentru a-i poza.

Acest tînăr atît de zgîrcit la vorbă, și care totuși își vorbea sieși foarte bucuros, cu o voce surdă, ciudată, mai mormăia nume de mari maeștri, lucru ce nu o mira de fel pe Gilberte, obișnuită să nu se mire de nimic și protejată de prostia ei înnăscută împotriva primejdioaselor surprize ale spiritului, cele ce dau prea mult de gîndit.

Goală încă, Gilberte, se pieptăna, își potrivea părul iar Modigliani, pe care, printre primele, a găsit că ar fi drăguț să-l numească Modi, rostea pentru sine, el,

dezertorul, de la academia florentină, dar învățăcelul tuturor tiranilor din muzee:
— Goya! . . . *Los Caprichos* . . .
Gilberte își punea cămășuța.
— Courbet!
Gilberte își trăsese ciorapii negri, bine întinși de jartiere. Își încălță botinele.
— Lautrec!
Gilberte își încopcia fusta lungă.
— Picasso! . . . Nu, Pablo Ruiz, Barcelona! . . .
Așezată în fața oglinzii proaste și ciobite — șapte ani de nenorocire, zicea-se — oglinda în fața căreia Modigliani se bărbierea cu grijă, în fiecare dimineață, Gilberte înfigea într-o pălărie mare ace tot atît de ucigătoare ca pumnalele.
— Forain . . .
Atunci, năpustindu-se pe albumul său de schițe și rupînd toate desenele din ziua aceea în zeci de bucățele, așa cum nimicise și desenul disprețuit de Gilberte, începu să urle:
— Modigliani! . . . Modigliani! . . .
Ce chip înfățișa el fetei pentru ca ea să ajungă să-l întrebe:
— Bine, da' ce-ți veni? Doar n-o să te apuci să smiorcăi?
— N-am plîns niciodată, îi răspunse pictorul în aparență revenit în fire.
— Cînd ne mai vedem? întrebă Gilberte gata de plecare.
— Nu știu.
— Și unde?
— Pe stradă.
— În orice caz, spuse Gilberte, eu trec în fiecare seară să iau aperitivul la Chermesa de pe rue des Abbesses. Știi unde?
— Știu.
— La revedere, Modi! . . . Sărută-mă. Ciudat că poți fi atît de drăguț cînd vrei și să ai în același timp un aer atît de crunt . . . Eu, știi, nu cred că-s genul de femeie care să sufere prea tare din dragoste . . . și totuși . . . În sfîrșit, vom mai vorbi, cînd ne vom mai vedea. La revedere, Modi.
Modigliani o privea liniștit pe Gilberte plecînd, pe
 Gilberte care nu avea cameră, care poza atît de supusă

și pe care plăcerile dragostei n-o lăsau nepăsătoare și nu din cauza prostiei ei o privea liniștit pe Gilberte plecînd. Se ferea să reţină lîngă el vreo femeie, deşi ar fi poate prea mult să te încumeţi să afirmi că era mulţumit de hotărîrea sa nestrămutată.
Gilberte, o dată plecată, singurătatea atelierului, unde socotea că în afară de dragoste n-a făcut nimica bun, îl apăsă pînă într-atîta, încît nu se mai gîndi decît la paharul mare de vin rubiniu și la nimic altceva.

VI. O, PELERINI CE PĂȘIȚI CA ÎN VIS...

Micul cîrciumar de pe rue Lepic se vede treaba, iar avea de-a face cu clientela. În momentul cînd Modigliani sosea la fața locului, auvergnatul se căznea să dea afară pe cel mai nedorit dintre beţivani.
— Destul, Maumau! Destul am zis! Ne împui capul cu aiurelile tale. Oi fi crezînd poate că ai spirit, ei bine n-ai decît spiritul să baţi lumea la cap . . . Haide afară cu tine!
Cel pe care omul, de felul lui din Aurillac, îl numea Maumau, îi răspunse cu multă simplitate:
— Eu spirit? Eu? N-am spus nicicînd nimănui că am spirit și dacă ar trebui s-o spun cuiva, ăsta n-ai fi de bună seamă tu, care nici nu eşti de-ai noştri . . . Sînt un prăpădit, mă înţelegi? Un nenorocit care se plictiseşte pentru că toţi îl plictisesc și atunci cu timpul pot să ajung și eu plicticos . . . Crezi că tare mă mai distrează că fac pictură? Nu-mi place să pictez și nici nu înţeleg nimic din pictură, mai cu seamă din cea de azi . . . Și de ce pictez? O idee de-a mamei . . . la zi și tu!. . . Mă pune să pictez sub cuvînt că asta mă împiedică să trag la măsea . . . Știi, și ea pictează, mama . . . Dacă ar fi avut o altă meserie, fii sigur că ar fi vrut să mă înjuge și pe mine la ea, pasă-mi-te tot ca să mă împiedice să trag la măsea, cînd tu eşti primul care-ţi poţi da seama că asta nu foloseşte la nimic . . . Îţi vorbesc pe faţă pentru că, în fond, ţin la tine, deşi te răţoieşti la mine și vrei să mă dai afară . . . Încă un pahar, hai, frate?

N-o să schimbe lucrurile cu nimica, mie o să-mi facă plăcere, iar tu o să cîştigi încă douăzeci de centime . . . De ce-i pictoriţă, ea, mama . . . mama mea? Ar fi fost aşa de bine dacă ar fi rămas acrobată . . . Era trapezistă la circul Molier mai întîi, la circul Fernando, acum îi zice Medrano . . . şi la Boum-Boum mai pe urmă . . . Nu a putut continua pentru că într-o seară şi-a cam stîlcit mutra frumoasa trapezistă în maiou liliachiu. Se întîmplă şi celor mai buni artişti, la circ . . . Se poate spune chiar că-i la ordinea zilei . . . Încă un pahar, ce zici, dragul meu? Ca să-mi faci pe plac . . . Nu? . . . Eşti afurisit . . . Îţi spuneam deci că dacă mama ar fi rămas acrobată şi dacă ar fi vrut să fac aceeaşi meserie ca şi ea, ca să mă împiedice să beau, fii atent, mi-aşi fi putut găsi un locşor la circ. O grămadă de lucruri de făcut pe acolo . . . să îngrijeşti caii . . . să dai carnea cailor respectivi, animalelor sălbatice . . . să mături pista . . . să scalzi elefanţii . . . sau poate că aş fi reuşit ca clovn.

— August proştu care încaşează palme.

— De ce nu? Cel puţin eşti plătit . . . Dar ce, îţi închipui că eu nu încasez palme! Şi cîtă osteneală trebuie să-mi dau pentru a ciupi bănuţii pe care mi-i iei tu, mutră de şobolan ce eşti! . . . Hai, dragul meu, încă un pahar, te rog . . . Am ceva parale. Vrei să ştii una, căposule? De-aş avea mai mulţi bani, aş întinde-o, aşa cum tare ţi-ar place să fac, dar luînd la subţioară un litru pe care mi l-ai vinde, în toată regula . . . Nu m-aş duce cu el acasă, mama mi l-ar umfla . . . M-aş duce să-l dau pe gît, pe îndelete, pe o bancă din scuarul Saint-Pierre, acolo unde încep scările de la Sacré-Cœur. Ţie nu-ţi place biserica Sacré-Cœur. Mie tare îmi place. Dar pe bunul Dumnezeu, tu îl iubeşti mult? Era cît pe-aici să se prăbuşească.

Modigliani îl primi în braţe.

— Aşta-i bună, strigă vesel cîrciumarul. Vă place Mau-mau aşa? Vi-l fac cadou.

Beţivanul, pictorul pe care îl plictisea pînă într-atîta să picteze, băiatul acesta înalt, ţinut uneori foarte din scurt — spre binele său, desigur — se îndreptă pe picioare, potolit de un gest comparabil cu o adevărată îmbrăţişare frăţească. Se desprinse uşor din braţele lui Modigliani pentru a-l contempla, uitîndu-se la el, aşa

cum un înecat pescuit s-ar uita la salvatorul său. Își regăsi pe dată echilibrul, dacă nu și cleioasa sa elocință. Modigliani aruncă cîteva monezi pe tejghea:
— Dă-ne doi litri!
— Pentru acasă nu am decît de cel înfundat.
— E mai prost decît celălalt și asta nu înseamnă puțin lucru; nu face nimic. Dă-ne două sticle înfundate.
— Mai trebuie șaizecișinși de șentime.
— Poftim.
— Cum doriți. Iată-vă servit, domnu' Modigliani.
Modigliani întinse o sticlă protejatului său:
— N-o s-o scapi din mînă?
— Eu s-o scap din mînă? . . . o sticlă? Auzi vorbă . . . Vrei să-ți spun ceva? Mai degrabă aș cădea eu dar aș salva sticla!
— Atunci ia-o și haidem.
— În scuarul Saint-Pierre?
— Fie, în scuarul Saint-Pierre . . . Piazza San Pietro . . . Hai, vino.
Cu sticla ținută strîns sub brațul stîng bețivul pentru moment trezit din beție mergea pieziș contemplîndu-și binefăcătorul. Alături de Modigliani ce-și purta semeț frumosul său cap de prinț oriental în slujba unei republici italiene, Utrillo se înfățișa, așa cum îl văzuse Roland Dorgelès la aceeași epocă: « Părea deșelat în costumul lui negru, cu mîinile prea lungi, cu pieptul scobit. Chipul îi era palid, privirea tulbure, mustața pleoștită, prea mare pentru obrajii săi ».
Petrecînd o clipă cu privirea pe cei doi tineri, un client, vădit străin de cartier, vreun funcționăraș de portărel de mîna a treia, venit să strecoare o somație sub ușa unui artist surd la apelul acestui soi de slujbaș « adresîndu-se persoanei sale », un individ nevrednic de a fi descris și pe care ajunge să-l prezentăm ca descojind un ou tare ale cărei rămășițe de coajă roșie puse pe tejgheaua de zinc alcătuiau împreună cu paharul de vin alb o destul de frumoasă natură statică, se adresă auvergnatului:
— Zău așa, patroane, ciudați mușterii mai ai. Ce-i cu mutrele astea două?
— Ultimul, cel de a avut buna idee să-l ia cu el pe primul este aproape nou în Montmartre . . . Pictor, cred . . . Un băiat care nu-i de pe aici da-i de treabă totuși, deși nu-l prea pricepi întotdeauna chiar dacă-ți

vorbește franțuzește . . . Uneori la un da șau la un nu, îți școate un șoi de poejii, șau cam așa șeamănă, după mintea mea, în pășăreașca aia la el de acașă . . . De unde o fi de fel? Habar n-am. Din Lișabona, cred.

— E portughez? Are mai degrabă aerul de italian.

— Șigur că-i italian.

— Atunci, scuză-mă, dar nu poate fi din Lisabona.

— Credeți? Trebuie că aveți dreptate . . . Aha! Mi-am amintit: Livorno.

— Și celălalt, zurbagiul?

— E-un nenorocit . . . Maumau! Îl numim așa pentru că de fapt n-avem nimica cu el . . . Numele lui este Mauriș, Mauriș Utrillo . . . Utrillo după numele unui artișt șpaniol care l-a recunoscut ca să facă un serviciu mamei, o perșoană la locul ei despre care șe zice că ar fi foșt tare frumoașă pe timpuri . . . L-ați aujit pe Maumau vorbind despre mama șa . . . o foștă trapezjiștă care mai pe urmă a fost model la un pictor iluștru, tot ăla de a învățat-o șă picteje ca el, în sfîrșit . . . un fel de a șpune, și eu nu mă prea pricep la aștea . . . Utrillo, da, ăștași numele lui . . . Ișcălește așa pe tablouri, dar pe Colină mai șînt deștui care nu vorbesc niciodată de Maumau decît numindu-l așa cum făceau altădată puștii ce șe țineau după el cînd era beat, și beat puteți să mă credeți că e tare deș, cam de pe la vîrșta de paișpe ani . . . Înseamnă ș-o începi de timpuriu, nu-i așa?

— Și cum zici că-l numeau puștii din Montmartre?

— Litrillo, îi jiceau copiii din Montmartre . . . Utrillo . . . Litrillo . . . Vedeți cum se potrivește? . . . Le-a venit în minte simplu și-i tare bine nimerit . . . Jicem deci: două ouă tari a cinșpe centime, și două pahare mici de vin alb de douăjeșicinci . . . Treijeci și cu jece, așta face patrujeci . . . Poftim douăjeci de centime reștul. Înarmat fiecare cu litrul său și sporovăind, Modigliani și Maurice Utrillo coborau spre scuarul Saint-Pierre, pictorul îndrăgostit de artă, hrănit cu poezie și pictorul abia conștient, analfabet.

Modigliani, singuraticul, exilatul din Livorno își găsise în sfîrșit un prieten.

Oare pentru Utrillo, incapabil să-l înțeleagă, sau pentru el însuși, Livornezul, neobosit recitator al lui Alighieri,

își ritma pasul lui și pasul șovăielnic al tovarășului său cu versurile sublime ale poetului florentin:

« Deh, perigrini, che pensosi andate
Forse di cosa che non v'è presente,
Venite voi di sì lentane gente,
Come alla vista voi ne dimostrate? » *

În scuarul Saint-Pierre, făcură un asemenea tărăboi și iscară o zarvă așa de mare încît ultimul refugiu al zilei urma să le fie postul de poliție din Place Dancourt.

VII. SĂ BEI !

Mulțumită de frumosul Amedeo, zăpăcita de Gilberte fu tare bucuroasă să-i laude Lolei, « cea mai bună prietenă » a sa, puterea lui de seducție; astfel gîndea și-i spunea ea, ca să dea uitării rușinoasa lor păruială, la sfîrșitul căreia nimeni n-ar fi putut spune care a fost înfrîntă. Faptul se petrecuse în odăița din spatele prăvăliei foarte « înțelegătoarei » Doamne Garandin, telălița de pe rue Fontaine. Da, fetișcanele din Montmartre trebuiau să coboare în aceste străzi de la poalele Colinei la anumite ore de mare ananghie.
Dacă Gilberte s-a destăinuit așa, de bunăvoie, Lolei, o făcu pentru că era cunoscută ca fiind de felul ei foarte puțin geloasă, de loc exclusivistă, după cum de altfel nu era în stare nici de fidelitate. Și toate acestea pentru că viața a învățat-o foarte de timpuriu, la fel ca și pe alte surate de-ale sale că nu-i a bună să te hrănești cu iluzii. Îți este îngăduit doar să te îndopi cu romanțe, după modelul, dar fără să știi, acelui Heinrich Heine care, potrivit tradiției bătrînilor înțelepți, « bea din chimval și se hrănea din tobă ».
Nevoia de mărturisiri pătimașe simțită de nevinovata Gilberte se mai datora și faptului că era trufașă din

---

* *« Ah, pelcrini, gîn in u-văn mers poate/La altceva decît ce văn-conjoară/ Dintr-o atît de-ndepărtată țară/Veniți cum pare portul să v-arate. . . »* (Dante Alighieri, Vita Nuova. XLI, Sonetul 1, în curs de apariție la EPLU. Traducere de Romulus Vulpescu).

fire, mîndră de a fi fost remarcată de bărbatul considerat de ea drept cel mai chipeș dintre artiștii de pe Colină, și asta fără vreo altă noțiune stînjenitoare, inutilă, asupra artei și talentului aceluia pe care ea-l numea Modi, pentru că i se părea mai drăguț așa. Era într-adevăr, destul de drăguț, de gingaș, dar să-l numești așa, din păcate, însemna să imiți pe micile haimanale din Montmartre și din cartierul latin, care-și dădeau aere de artiști, să imiți pe cei de la « Lapin agile », unde apăreau în bandă — bandele de pictorași — derbedei cu pretenții, ce spuneau Luco vorbind de Luxembourg, grădina regilor și grădina poeților; tot ei îl travesteau pe Feodor Dostoiewski, geniu înfricoșător, despre care aveau o noțiune sumară, confuză, într-o marionetă cu numele de Dosto.

Gilberte a ținut să-i împărtășească Lolei totul despre plăcerea simțită într-o zi la Amedeo Modigliani, în atelierul din rue Lepic.

Fluștirateca făptură ajunse chiar să-i spună:

— Ar trebui să te duci și tu pe acolo. Modi, iubito, e un tip nemaipomenit, din toate punctele de vedere . . . nu-i ca alții în purtări, iar cît despre chestia cealaltă, ce mai încoace și-ncolo, în asta, chiar că e cineva . . . Partea proastă cu el e că mi se pare că-i cam place băutura.

Prima oară cînd l-am observat într-o seară de duminică, cînd ieșeam de la Moulin cu Janine, pe care trebuie c-o cunoști, m-a remarcat și el pe mine, numai că stătea cu coatele rezemate pe tejgheaua cîrciumii ce se află aproape drept în fața sălii de bal, la colțul dintre rue Lepic și rue Tholozé . . . Tholozé, ia ascultă aici . . . Unde le-or fi găsind toate numele astea?

— Că tot veni vorba, întrebă Lola, și nu tocmai alături cu drumul, ți-ai găsit cameră?

— Nu-mi mai vorbi despre asta! Închipuie-ți că acum m-am pripășit într-o casă părăsită pe care niște prieteni au ochit-o prin partea locului. Casa popii, cum îi zic ei, asta de la proprietarul ce nu-și ține slujba în arondismentul optspe și care o lasă în voia sorții, chiar că-i cazul să-i zicem pe șleau, că prea ar costa mult s-o repare. Prietenii de care îți vorbeam numesc chestia asta un falanster. Cu artiștii nu trebuie să-ți pui mintea prea mult ca să pricepi.

— Stai bine acolo?

— Dacă stau bine! Dă-ți și tu seama: locuim împreună șase, cu mine. E un sculptor și un gravor, fiecare cu gagica lui, plus un burlac, un actor, care e pederast. Așa că-ți închipui cît sînt de liniștită acolo. O idioată a încercat să-mi facă sînge rău strecurîndu-mi că n-ar fi tocmai de mirare ca gravorul să fabrice mai cu seamă bancnote false. Mai întîi și întîi că e vorba, după el, de bancnote englezești, cu alte cuvinte treaba nu ne privește; în plus eu tot nu pot face nimic în afacerea asta și nici nu sînt amestecată în ea. Și atunci? Așa, pentru că veni vorba. Ce-i sigur e că sînt toți foarte drăguți cu mine chiar și cu mîncarea și nu-i nevoie să-ți mai explic că asta contează. Au inima bună. Știi ceva? Țiitoarea gravorului în chestie m-a cadorisit frumușel cu o pereche de ciorapi din dantelă chantilly. Nu din ăia veritabili, îți dai seama. Ăia veritabili costă o avere. Dar cei pe care a fost așa de drăguță și mi i-a dat e tot ce se face mai frumos în genul fantezie-imitație. Ia uită-te la ei . . . Și vezi cît sînt de lungi. Îs grozavi. Nici măcar la maica Garandin n-ai găsi unii ca ăștia. Numai că flecăresc fără să spun nimica. Dacă aș fi eu în locul tău, m-aș duce să-i bat la ușă lui Modi. Ca model, te poți duce oricînd. Acuș nu te aprinde prea tare pentru rest. Cît despre să te încurci cu el, poftam cui. Nu-i genul lui.

— Dacă îți închipui că țin morțiș să mă încurc cu ci-neva, te înșeli. N-am dus lipsă de ocazii, știi doar. Dar să faci gospodărie și să fierbi supa pe lampa cu spirt, prea mersi: nu-i de mine, și pe deasupra o dată ce stai cu ei în casă rareori rămîn aceeași ca înainte, sau poți chiar să dai peste un tip care te scîrbește de măritiș imediat. Știi ceva? O fi ca și ceilalți, Modi ăsta al tău.

— E drăguț.

— Cu siguranță, numai cu condiția să nu te angajezi. Ți-l amintești pe lunganul de Fredy care se pretindea elevul lui Aristide Bruant și care își ducea zilele într-o hrubă păcătoasă de pe Boulevard de Clichy? Da? Ei bine, de-ai ști ce program de plăceri mi-a propus! . . . Zi și tu . . . Ba gospodărie . . . ba piață . . . ba spălat . . . ba frecatul pardoselii . . . Păi dacă-i vorba să fac pe slujnica, bună la toate, cum se zice, apoi aș prefera să mă angajez într-o familie burgheză; cel puțin aș avea o simbrie lunară iar cît despre partea cealaltă, aș putea

avea norocul să dau peste un bărbat distins, ca să nu mai vorbim de plăcerea de a-i da cu tifla cucoanei. Urmînd bunul sfat al Gilbertei, neîncrezătoarea dar curioasa Lola se duse să bată la ușa atelierului din rue Lepic, atelier așa de bine rînduit cu șalul ținut drept indian acoperind pianul drept și mut; un atelier de artist serios . . . poate întreținut cu mai puțină grijă decît în primele zile, zilele dinaintea paharelor de vin rubiniu, dar ceva ce nu se putea totuși asemui cu sălașurile sordide din casa popii.

Vai, nu era departe vremea cînd Amedeo Modigliani, căruia în curînd nu-i va mai ajunge vinul roșu, Modigliani ce primea tot mai rar cîte un mandat de la Livorno, Modigliani a cărui pictură nu numai că nu se vindea dar era rară, căci pictorul se îndoia de sine, avea să cunoască locuințe mai proaste.

Cînd a venit să-i deschidă Lolei, Modi părea trezit dintr-un vis de zgomotul ușor al micului pumn, lovind în lemnul ușii, ușa din lemn adevărat vopsit în chip de imitație de lemn, după moda obișnuită și răspîndită printre proprietarii care închiriază camere.

În cămașă, căutîndu-și cu o privire tulbure cureaua ce zăcea nu știa nici el pe unde, artistul își potrivea îmbrăcămintea. Pe o măsuță era un litru început și un pahar pe jumătate plin.

— Ce poftești?

Ce? Ei bine, înainte de toate era o femeie. O femeie foarte tînără. O fată destul de drăguță, pe care fără îndoială, avea s-o descopere tîmpită, dar ce are a face cînd n-ai de gînd să te legi de ea pe viață și la bine și la rău, cum zice popa și nu îndrăznește să zică primarul? Modigliani o cîntărea din ochi pe fată ca pictor. Îi veni să rîdă, căci Lola promitea grațiile unui model de-al lui Giacomo Grosso, unul din maeștrii din *Ultimo Ottocento*, un precursor al acelei *Pittura lirica* după care se pasionase pe cînd avea șaisprezece ani și pe care de atunci o disprețuia. După Modigliani, Giacomo Grosso picta ca un « porc ». Picta aidoma lui Cabanel sau la rigoare ca Rochegrosse; dar cînd era vorba de un *nudo*, bătrînul pictor știa să-și aleagă fata: « Pictură de codoș », gîndea Modigliani.

69 La întrebarea livornezului, Lola răspunse:

— Model, Dom'le?
— Pici prost; poate că o să am ceva bani peste două sau trei zile, dar azi n-am nici o para chioară. Păcat, pari frumoasă.
— Oh! auzi vorbă, nu vă necăjiți prea tare pentru parale . . . V-am văzut adesea pe Colină . . . O să cădem la învoială mai tîrziu și, dacă vreți, pot să vă pozez și așa, azi . . . O să fie ca între prieteni.
— Intră.
Oare Lola, cîștigase?
— Vrei un pahar de vin roșu? Trebuie să am un pahar curat în vreun cotlon.
— N-aveți vin alb? Îmi place mai mult cel alb.
— Nu, n-am alb . . . dar trebuie să-mi fi rămas un pic de rom.
— Ah! da, din ăsta vreau; îmi place și romul.
Băură rom.
— Atunci, spune Lola, lucrăm? Să mă dezbrac?
Modigliani, care băuse mult vin roșu înainte de veni-rea Lolei și mai băuse și destul rom de cînd se trezise, se strîmbă crunt.
Frumosul său chip de arhanghel se preschimbă într-un chip de diavol și de blestemat și rîzînd în hohote, cu un rîs care pe alte femei decît pe Lola sau Gilberte le-ar fi cutremurat, urlă:
— Grosso! Grosso! . . .*Assurdo!*
După care, o înșfăcă pe Lola, o purtă în brațe, în vre-me ce aceasta dădea din picioare încîntată, punîndu-și astfel în valoare anumite calități al căror farmec artistul avu slăbiciunea să-l guste pînă într-atîta încît își uită de disprețul său pentru pompierismul lui Giacomo Grosso, glorie a perioadei *Ultimo Ottocento*.
După Gilberte, după Lola, se perindară diverse Marcelle, Gaby, Lulu, Raymonde. Apoi urmă o lungă perioadă de castitate care fu totodată o perioadă de crîncenă beție pentru că era în primul rînd o perioadă de îndo-ială, împinsă pînă la deznădejde.
Să bei! . . . Și pentru a fugi de tine, pentru a nu te asculta, să bei în tovărășia diabolic socotită drept pro-vidențială a lui Maurice Utrillo, pictorul inspirat pe care îl plictisea să picteze, Maumau, idiotul satului, al frumosului sat Montmartre.

Să bei!
Pofta să bei.
Nevoia să bei.
« Ce boală se poate asemui cu alcoolul? » răcnea sau gemea — nu se prea ştie cînd, nu deţinem decît slova scrisă, cuvintele îngrozitoare turnate într-o frumoasă engleză — Edgar Allan Poe.
Ah! să mă ierte cititorul. Pentru a încerca să explic personajul meu, cel a cărui poveste m-am apucat a o istorisi, trebuie să tratez, puţin mai pe larg despre beţie, despre patima beţiei.
Dacă cititorul m-a urmărit pînă aici, sînt mai mult decît scuzat, justificat. Cuvintele pe care consider necesar să le spun, n-ar fi dezgustătoare, scandaloase, de-ar fi vorba de un altul decît de Modigliani, acel Modigliani, mort ca un vagabond, în timpul vieţii un necunoscut, în afara graniţelor cartierelor Montmartre şi Montparnasse, şi care astăzi figurează la litera M, în Cartea de aur a Oamenilor iluştri?
Da, dacă talentul n-ar trebui să biruie întotdeauna, mai de vreme sau mai tîrziu, adesea foarte tîrziu, dacă acest talent pe care nu-l pun alături de virtute, adesea şi mai nenorocoasă încă, ajungînd pînă la a nu fi niciodată recunoscută, nu mi s-ar spune: scuteşte-ne de povestea beţivanului de pe cele două maluri ale Senei. Dar e vorba aci să ştim de ce bea Modigliani, de ce, de ce şi alţii au băut, fără să căutăm prea îndeaproape motivul pentru care Baudelaire cel al *Paradisurilor artificiale* a cîntat *Vinul peticarilor* şi *Vinul asasinului*, şi ne-a refuzat *Vinul artistului*. Laudanumul şi haşişul îi ajungeau pentru studiul său pătimaş? Modigliani a fost victima haşişului ca şi a alcoolului. Va trebui să ajungem în curînd şi aici.
Să bei!
Există o artă bahică; printre cei mai buni poeţi sînt şi trei sau patru poeţi bahici. Fie el şi filozofic, ospăţul îşi are momentul său de euforie a vinului, moment care de multă vreme nu mai e întrerupt de intrarea biruitoare a bacantelor. Oamenii cei mai cumsecade,
71 sau consideraţi ca atare, nu au găsit nimic mai bun

decît excesul de băutură pentru a conferi unei zile mari caracterul ei sacru. Libațiuni! Pentru patria căreia îi sacrifici libertatea, dacă nu cumva și viața. Pentru gloria virginală a unei fecioare de doisprezece ani căreia o dezgustătoare viziune de familie îi va ilustra pe vecie cea mai frumoasă zi din viața ei și atunci putem ține seama rațional de puterea acestei harpe pe care o compun niște nervi de artist?

« Dacă beau, spune Verlaine, o fac ca să mă îmbăt și nu ca să beau ».

Artist foarte mulțumit de sine, Verlaine, a cultivat beția din disperare. A băut înaintea oricărei nenorociri. Modigliani, pe care l-am cunoscut ca pe un tînăr sobru, n-a început el oare să bea, înainte de a începe să se drogheze, doar din nerăbdare după geniul mult așteptat, atunci pe cînd îi era silă de un talent atît de neînsemnat? Geniul va veni în sfîrșit, dar prea tîrziu, de vreme ce alcoolul și drogurile nu-și lasă cu ușurință prada! Să bei!

De la clinicieni la moraliști în zadar am cercetat. Tot ce-am putut culege mai demn de luat în seamă asupra beției și bețivilor a fost în scrierile unei autoare mondene, fără altă ambiție. Cine anume? Acea contesă Bradi, pe care un cîntec destul de obraznic de mai ieri o înfățișează drept confidenta tînărului Garibaldi. Definind cu destulă nevinovăție beția ca: « o încetare instantanee a facultăților raționale, care merge uneori pînă la distrugerea lor », propoziție ce nu se potrivește de loc la cazul de față, acest caz cu totul deosebit de altele, cel al lui Modigliani, contesa scriind ca și cum ar lansa, cu o lovitură de evantai, cuvintele unei fraze atît de cumplite, adaugă tocmai ceea ce cazul copilului din Livorno, pervertit în atmosfera din Montmartre, ne obligă să reținem. Aceasta se întîmplă atunci cînd, trecînd dincolo de patima beției, contesa Bradi tratează despre diversele feluri de beție: « violente, nesăbuite, sublime sau atroce, acțiunile lor sînt rezultatul unei forțe oculte a cărei putere este tot atît de imposibil de justificat pe cît este de a-i măsura limitele ». O forță ocultă!

Acest început frumos nu prea durează, contesa o ia razna pînă într-atît încît se exprimă ca o portăreasă:

« Viciul acesta (patima beției) vădește lipsa de educație și deprinderile cele mai grosolane ».
Cum? Contesa bate cîmpii; contesa nu mai știe nici măcar ce spune sau ce vrea să spună. Înfierînd beția, tovarășa învingătorului de la Roma și de la Dijon, se folosește de limbajul nefericiților oameni din popor, a căror înclinare spre băutură ce tulbură mintea ea o condamnă: « Beți, Alexandru trebuia să fie înfierat deopotrivă cu hamalul ».
Alexandru! Cînd e vorba despre Alexandru, fie că-i al Macedoniei sau al Rusiei, ce socoteală ține, sau nu mai ține, buna contesă Bradi, de educația exemplară? Și el, Amedeo Modigliani, s-a bucurat de o educație aleasă. Nu i-am împărtășit nimic nou lui Modigliani în seara aceea în Montmartre, cînd băuse mult și cînd i-am citat cuvintele întunecate, cuvintele de foc învăluite într-un fum gros, ale marelui american.
Modigliani cunoștea, și încă îndeajuns de bine pentru a-l putea judeca, pe poetul aflat undeva între *Inferno* și *Paradiso*, poetul blestemat al unei Americi încă împărțite între pionieri și adoratorii lui Manitu, vînători de scalpuri, veșnic cu tomahawkul în mînă: Edgar Allan Poe, dacă stai să te gîndești, fiu aventuros al unor actori ambulanți și devenit poet la școala militară din West Point, ceea ce lămurește poate, prin trăirea practică a ideilor, ciudata explicație (altfel ar fi ipocrită), justificarea *Corbului*... teoretizare a unei experiențe de viață.
Cînd am citat faimoasa frază, Modigliani, foarte demn, cam băut totuși, mi-a răspuns:
— Edgar Poe? Foarte bine. Bea? Să ne închipuim că avea nevoie să bea, că trebuia mai presus de orice... *essenzialmente* să bea...
« Edgar Poe! Știi... pisica neagră în zid și maimuța asasină... il *scimia assassino*... ah! ah! maimuța de pe rue Morgue din Paris, care nu există în Paris, unde Edgar Poe n-a călcat niciodată, dar care are atîta realitate pariziană!... Moarte! Morgue!... Ei bine, îți spun, că cu toate acestea, nu-i mare lucru... Cele mai mari lucruri ale noastre, foarte adesea nu sînt mare lucru! Nu-s mare lucru în orice caz în fața demonilor chinuindu-i pe osîndiți în cercurile infernului măsurate și parcurse de Alighieri... Vorbește-mi mai degrabă... e adevărat că nu mi-ai vorbit de nimic...

de ultimele povești ale americanului: *Ligeïa!* Se apropie așa de *Paradiso* și de *Vita nuova!... Ligeïa!... Beatrice!... Ligeïa!*
L-am auzit repetînd numele gingaș, numele suav, de Ligeïa, rostindu-l din nou pe un ton de o nespusă blîndețe, cu tot atîta emoție pe cît l-am putut auzi mai tîrziu exclamînd cu putere, puterea în extaz, puterea sfinților și a marilor desfrînați: *Opulentia!...* Titlul pe care-l va da, din inspirație, nudului aceleia din care făcea un fel de divinitate sîngeroasă și care, model ocazional și îndatoritor, după atîtea alte modele, nu era altceva decît o bucătăreasă cumsecade și dolofană.

IX. CĂLUȘEII DIAVOLULUI

Modigliani era frămîntat. Purta povara unui spirit frămîntat. Cine era Modigliani? Un tînăr lucid dar frămîntat. Ceea ce în unele clipe îi dădea acea strălucitoare fermitate ceda acum, în singurătate, chinului celui mai mistuitor. Un nor pe seninul însorit. Și trosnetele neobișnuite ale crăpăturilor unui pămînt a cărui singură bogăție sînt cîteva semințe cu făgăduințe încă nesigure. Floarea niciciînd mirositâ, fructul nou.
Aceste frămîntări, aceste dureroase întrebări aveau nevoie, ar fi avut nevoie de un răspuns, de o soluție imediată. Ca și cum acest lucru ar fi fost îngăduit oamenilor.
Ce mai rămînea? Leacuri ce treceau drept bune pentru a amorți durerea. Cînd ești din vița unui Modigliani, cînd te crezi foarte puternic bolnav fiind, nu ți-e frică de ceea ce oamenii cumsecade numesc un leac pentru cai. Și așa a fost vinul roșu, apoi a fost romul. Vai! Modigliani auzi vorbindu-se de hașiș.
Înaintea războiului din 1914, mulți tineri s-au putut otrăvi în voie la un preț cum nu se mai poate mai scăzut. S-ar fi putut vorbi, din Montmartre pînă în Cartierul latin, despre democratizarea stupefiantelor, după cum unii vorbeau de Arta pentru toți.
Viața scumpă, atît de cruntă pentru tinerii artiști săraci, le-a putut fi totuși de folos. În ce fel? Împuținîndu-le

mai cu seamă primejdioasele prilejuri de a se lăsa pradă plăcerii otrăvurilor, închizîndu-le, mai bine decît ar fi făcut-o autoritatea judiciară, ușa *Paradisurilor artificiale*, această ușă denumită de Rudyard Kipling, propagandist virtuos și totuși demn de plîns, la întîmplare, *Ușa celor o sută de mii de suferințe*. Denumirea figura pe frontonul unei frumoase povești a cărei intenție moralizatoare a fost într-atît de neluată în seamă încît această micuță capodoperă a devenit una din lecturile favorite ale celor mai distinși intoxicați.

Relatînd o recentă operație a poliției, un reporter destul de invidios pe maeștrii *Seriei negre* pentru a ne vorbi de un Gang * al opiumului, arăta că un kilogram din perfida dulceață de mac nu-ți revenea, în 1956, la mai puțin de opt sute de mii de franci. Și încă prețul acesta prohibitiv nu se aplică decît opiumului de calitatea a treia, cel de Smirna și chiar cel persan pe care conducătorii de caravane înstăriți îl dădeau dromaderilor lor pentru a-i încuraja la traversarea deșertului asiatic. La ce curs trebue să se ridice atunci sortimentul cel mai bun, cel de Yun-nan, date fiind mai ales împrejurările, ca să nu mai vorbim de opiumul de Benares, cel mai ales. Deci, pentru cei pe care viața îi chinuie pînă la angoasă, « nici pomeneală », cum spun ei.

Dar acum cincizeci de ani?

Ei bine, acum cincizeci de ani, cînd Amedeo Modigliani sosea la Paris de la Livorno, ademenitoarea otravă era la îndemîna tuturor pungilor modeste.

Vreau să evit digresiunile lui Balzac din *Rudele sărace* și ale lui Victor Hugo strivindu-l pe Eugène Sue sub *Mizerabilii* săi; se cuvine totuși să aruncăm puțină lumină asupra celor ce se petreceau în urmă cu o jumătate de veac.

În vremea aceea, nu întîmpinai nici o greutate în a-ți procura droguri. Era deajuns o mică plimbare în centru, pe rue Croix des Petits Champs, la « Chinezul ». Un mit, chinezul acesta. Nici un fel de locuitor al cerescului imperiu nu ținea, după cîte știu eu, prăvălie pe rue Croix des Petits Champs, dar era acolo un mic magazin de obiecte chinezești; amatorii își puteau lua de aici jaduri de colecție. Nici un picior de chinez

---

* *Gang* — Cuvîntul american pentru bandă de răufăcători.

dinainte sau de după Sun Yat-sen, cu sau fără coadă; doar o vînzătoare, destul de drăgălașe, de loc suspectă și care ar fi putut tot așa de bine servi într-un magazin de mănuși ori de încălțăminte. La casă, veșnic la casă, o doamnă mai puțin tînără decît vînzătoarea dar atră-gătoare totuși și nu lipsită de multă demnitate.

Era deajuns să te apropii de această casă, să depui pe ea suma modestă de douăzeci și cinci de franci spunînd: « Bună ziua, Doamnă, aș dori o cutiuță ».

Doamna scotea atunci de sub casă o cutie de tinichea de un sfert de livră și surîzînd îți dădea marfa. În cazul cînd aveai nevoie de o reînnoire a materialului, de o sobiță de teracotă, sau de ace subțiri de argint, tînăra vînzătoare îți împacheta totul, fără să facă paradă de nici un fel de mister. Nu, treaba nu era de loc complicată și pensionarul paradisurilor artificiale pleca mulțumit, luînd cu sine promisiuni de extaz sau de desăvîrșit abandon pentru cel puțin o săptămînă. Ce vremuri frumoase! Un amator serios nu cheltuia pentru iubitul său drog « dreptul și subtilul opium » cu nimic mai mult decît amatorul de tutun englezesc sau american.

De abia în primii ani ai secolului douăzeci s-a răspîndit, în diverse proporții, gustul pentru stupefiante, sau așa zisele stupefiante, printre tinerii artiști și tinerii scrii-tori. Totul li s-a tras de la o încîntătoare inițiatoare, cea imortalizată de geniul aerian al lui Paul Fort *, Ma-non a sa din *Parisul sentimental sau romanul celor dou-zeci de ani ai noștri;* Manon căreia trebuie să-i las doar acest nume primit de la cel pe care Frédéric Mistral îl va numi « Greierul Nordului »; Manon, căreia ni-meni nu-i mai spunea așa, nici măcar Paul Fort, cînd o întîlnea la Closerie des Lilas, în Montparnasse, unde ea venea anume, din îndepărtata sa rue Douai, pentru a-și lua aperitivul la masa celui ce fusese poetul ei.

Manon! Vremea aventurilor și, uneori chiar a scanda-lurilor din care Paul Fort și-a hrănit lirismul spontan, trecuse de mult. Cu traiul asigurat de un înalt func-ționar, prea devotat funcției sale pentru a fi un amant stînjenitor, Manon savura tihna unei vieți de interior al cărui exemplu poetul ei nu i-l dăduse niciodată,

---

* *Paul Fort* (1871—1960) poet, dramaturg și memorialist francez, autor al « Baladelor franceze », operă vastă de inspirație populară.

nefiindu-i în fire acest fel de viață. În preajma ei termina să-și distrugă un « viitor strălucit » un amant oarecare, ruinat de Manon în fleacuri, amant ce nu se mai putea lipsi de ea după cum nici ea nu se învoia să-i dea drumul.

Cumințită, Manon își îngăduia unele capricii. Inteligentă, cititoare neobosită, cu căpșorul ei blond împuiat cu cea mai bună literatură prinsă de ici, de colo, Manon se dovedea înclinată să-și judece la rece purtarea, copleșindu-l pe amărîtul ei des Grieux cu o constantă justificare dată drept psihologică a infidelităților ei amoroase. Își justifica de asemenea în fața propriilor ei ochi hotărîrea luată de timpuriu de a o apuca pe calea galanteriei mai degrabă decît să meargă la lucru, la uzină, unde suratele ei își sleiau puterile. Își îndreptățea pînă și grija de a se agita cît mai puțin — lucru fără nici o legătură cu renunțarea pe care a acceptat-o atunci cînd l-a părăsit pe Paul Fort lăsîndu-l liber pentru noi iubiri.

Dar nimic din toate acestea nu ducea lipsă la ea de un oarecare pedantism. Este tocmai ceea ce l-a izbit de îndată pe René Dalize, cel mai « vechi tovarăș » al lui Guillaume Apollinaire, camaradul său de la colegiul Saint-Charles din Monte-Carlo, René Dalize pe care i l-am prezentat lui Manon, pe cînd era încă ofițer de marină și abia întrevedea studiul: *Literatura intoxicaților*, strălucit eseu întrerupt în 1917 de moartea lui pe cîmpul de onoare. René Dalize o poreclise pe Manon « Malherbe al prostituției ».

Or, cu puțin înainte de apariția lui René Dalize, Manon cunoscuse un alt marinar. Un locotenent de marină în concediu sau în disponibilitate și care se ocupa cu controlul sau cu extracția sării din Sahara în contul unui alt minister decît al celui din Rue Royale*. Veteran al mărilor Chinei, marinarul fuma cu nădejde din bambus. Se poate spune că prin el opiumul s-a răspîndit printre artiștii și poeții noului secol.

El a îndemnat-o pe Manon să fumeze și de îndată, ea a și prins un gust nebun pentru opium fără ca des Grieux să fi încercat măcar să pună capăt acestei patimi

* Ministerul Marinei în Place de la Concorde și rue Royale instalat în 1792 într-un fost palat unde se păstrau mobilele regale.

de vreme ce drogul avea puterea s-o rețină pe Manon acasă, lungită pe rogojină, în chimonoul ei drăgălaș. Locotenentul de vapor din deșert s-a întors la sarea lui. N-a mai fost revăzut. Des Grieux nu fuma. Dichisul pentru fumat trebuia ascuns iar locuința aerisită atunci cînd se anunța înaltul funcționar. Fumătoare de opium, lui Manon nu-i plăcea prea mult să fumeze singură. Tot atît de calculată pe cît era de neîndurător de rațională, Manon nu era totuși « zgîrcită » cum spunea Valentine, slujnica sa cu un cap ca de cal. Manon nu se codea să-și invite la ea prietenii și nimeni nu se lăsa prea mult rugat. Se vede treaba că Manon i-a pus să fumeze cu capul sprijinit de picioarele ei frumoase înfășurate în mătasea exotică, pe mulți din prietenii ei care înainte de a o întîlni nici nu se gîndiseră la așa ceva și toți aceștia, în curînd, i-au îndemnat pe alții să fumeze. Da, așa a început totul.

Am fumat acasă la Manon. Apollinaire a fumat și el. Picasso a încercat fără să stăruie. S-a putut vedea, pentru o clipă, în atelierul din Bateau-Lavoir un embrion de lăcaș pentru fumat opium; ceva destul de jalnic. O « fumătorie pentru chinezii cei mai de rînd », cum vorbea René Dalize despre a sa, încropită după punga lui modestă de ofițer demisionat și fără avere, deși visa la o instalație de mandarin.

Este de presupus că, profitînd de pe urma unei indiscreții, un anume Pigeard, personaj ciudat, pe drept sau pe nedrept numit în Montmartre baronul Pigeard, a vrut să înjghebeze aici un local pentru fumat opium. Unde anume? Chiar în căsuța unde locuia tînărul acesta ferches, în centrul sordidului Maquis, în plină Cour de Bohème, acolo unde se găsește azi pretențioasa avenue Junot.

Original individ baronul Pigeard. Un domn foarte bine ce se pretindea pictor — despre care nimeni nu putea spune că i-ar fi văzut vreodată o pînză — și care în timpul verii părăsea pentru cîteva săptămîni Colina pentru a-și încerca norocul la regatele de pe Marea Mînecii. Se lăuda cu mai multe succese nautice. Potrivit legendei care circula prin Montmartre, vasele baronului Pigeard ar fi fost construite cu propriile sale mîini, în plin Maquis, în partea de sus a Colinei. Îmi amintesc de un mic atelier de tîmplărie, de scînduri

îngrămădite... dar nicidecum să-l fi văzut pe baronul Pigeard transportînd din Maquis la gara Saint-Lazare vreo ambarcațiune pe acoperișul unei birje vechi.
Să-i fi venit baronului Pigeard cheful de un astfel de local numai din spirit de imitație? Se prea poate ca baronul să se fi gîndit să ademenească și ceva fete. Ori, foarte curînd, amatorul de iahting de pe Colina Montmartre va adăuga negoțului său, spun negoț așa, ca figură de stil, traficul lui fiind cu totul dezinteresat, exceptînd o brumă de perversitate, comerțul cu hașiș, iar Modigliani, vai, va deveni unul din prietenii intimi ai baronului Pigeard.
Manon, care uneori urca pînă la Place du Tertre, îl remarcase aici pe Modigliani găsindu-l frumos. Mă tot bătea la cap să i-l aduc în rue Douai.
— Nu neapărat pentru chestia aia... dar nu găsești că unui bărbat chipeș ca el, cu coama lui scurtă, cu ochii puțin începoșați de opium i-ar ședea bine pe rogojină?... Cred că o să prindă gust pentru afacerea asta și mi-ar mai face plăcere, după cîteva pipe bine umplute, să-mi las degetele să alunece prin părul său oriental.
M-am mulțumit să-i răspund lui Manon că așa ceva nu-l interesează pe Modigliani, fără a-i fi mărturisit vreodată că îmi interzisesem să-i fac comisionul, mai cu seamă ca să n-o supăr spunîndu-i că prietenul meu Amedeo preferă hașișul baronului Pigeard.
Vom preciza că inițiatorul lui Modigliani nu a fost baronul Pigeard. Artistul mînat de chinul său, literatul înfierbîntat care, uneori, declama în gura mare versurile poetului său preferat, amantul lipsit de atenții față de femei, Modigliani, nu trecuse nicidecum din împrejurimile bisericii Madeleine, în vecinătățile celebrei Moulin de la Galette, de dragul de a se alătura spiritului zis din Montmartre sau pentru a se hrăni cu el. Se vădea neputincios să-și dea seama de ridicolul de sub învelișul burghez al tînărului plesuv și cu gulere tari ce se dădea drept « constructor de yole » pe colina bazilicii Sacré-Coeur. Pentru că baronul Pigeard nu frecventa nici un atelier de prin partea locului. Primea acasă la el pe cei mai mari imbecili, băieți adesea suspecți și fete poate plăcute la înfățișare dar cu care nici un artist nu s-ar fi gîndit să se încurce. În sfîrșit opiumul nu-l ispiti pe Modigliani atîta vreme

cît lui Pigeard nu-i trecu la început prin minte să-și extindă cu un raion de *canabis indica* *, prea liberalul său comerț cu amănuntul de suc de mac.
Lucrurile au început cu totul altfel.
Primul război ar fi fost deajuns ca să împrăștie pentru totdeauna micile bande de trîntori foarte pitorești pe care Cartierul latin și în același timp Colina Montmartre le cunoscuseră înainte de marea urgie. Bande de băieți săraci, îndeobște foarte tineri, ce puteau trece drept simpatici datorită dragostei nesăbuite pentru arta pe care trebuiau să se mărturisească incapabili a o sluji, mai mult din lipsa totală de har decît dintr-o lene fără leac. Sau, poate trebuia să-i urăști pentru că plimbau, sub îmbrăcămintea lor grotescă, o rușinoasă caricatură a artistului. Între grădina Luxembourg și Sacré-Coeur, și unii și alții erau numiți pictorași.
Cei de pe malul stîng se pretindeau învățăcei ai lui François Villon. Cei din Montmartre făceau apel la Baudelaire și aceasta neluînd decît foarte în fugă cunoștință de *Marele Testament*, de loc de cel *Mic* care e mai scurt, și de *Florile răului* ale bietului Charles. Naivii discipoli ai lui Villon, de pe altă parte pușlamale iscusite în șiretlicuri, nu erau desigur străini de stupefiante. E cu putință să nu se fi sinchisit sau să se fi temut de ele, în afară de faptul că în ciuda cunoașterii pe care ți-o poate aduce viciul, erau in general destul de proști pentru ca să nu fi fost nevoie să stăruie în această chestiune într-un fel artificial. Și apoi, ca discipoli ai lui Villon, nu erau ei oare și puțin excroci, hoți de tarabe, îndeletniciri potrivite pentru hoinarii fără astîmpăr? Erau mai cu seamă falsificatori de bani, sau cel puțin samsari de lucruri vechi, distribuitori și traficanți de bani falși; ocupație a cărei practicare cere, — trebuie să o recunoaștem — dacă nu multă inteligență, cel puțin destulă luciditate. Luciditate ce nu e stimulată decît accidental și încă la indivizii cei mai bine dotați, printre care și poeții autentici, de folosirea stupefiantelor, în special a hașișului, ale cărui principale însușiri sînt cele ale unui zeu al lipsei de măsură. Totuși băieții aceștia, — care își vindeau între ei cutii de chibrituri atîrnînd greu din pricina ludovicilor falși de

* Cînepă indiană, din care se extrage hașișul.

cristal, frumos auriți prin galvanoplastie, avînd greutatea și sunetul monedelor autentice, dar pe care trebuia să te păzești să le scapi pe jos, căci atunci se spărgeau, singurul lor cusur, erau și negustori de hașiș. Otrava strecurată în grabă.

Destul de des, copiii pierduți ai lui Villon urcau pe Colină; în bande mari răcnind în serile de pe la mijlocul postului paștelui, de lăsata secului ori de sfînta Ecaterina, după ce snopiseră niscaiva ucenici pe sub vreo poartă, în grupuri mai mici, în serile mai puțin norocoase. În Montmartre i-au ademenit cu hașiș pe semenii lor de pe vîrful Colinei, scandalagii cu pretenții baudelairiene. Cu succes.

Ia gîndiți-vă. Acești golani din vecinătatea grădinii Luxembourg pe care numai un estetism de bazar îi împiedica să intre în pielea unor adevărați apași, ofereau celor deopotrivă cu ei, de pe Colină, haimanalelor artistice din cartierul Sacré-Coeur, un *canabis indica*, suc pur, la un preț mult inferior celui al ludovicilor falși din cristal și auriți prin galvanoplastie. Un adevărat « chilipir ».

Dovada că nu mințeau copiii lui Villon și că nu trecuseră podurile pentru a înșela lumea? N-aveai decît să faci o încercare. Pe cine? Pe un cobai, bineînțeles, și ce mai cobai! Vreuna din fetișcanele flușturatice pe care nici un adevărat artist, pompier al Salonului Bouguereau sau revoltat de la Independenți n-ar fi catadicsit să și-o ia pe cap, cu toate drăgălașele ei mai-mulțăreli. Bietele nătînge se hrăneau cu iluzia că s-ar putea înălța pînă la rangul de « prințese de atelier » potrivit formulei lui Jean Lorrain, om de litere foarte mult citit la vremea aceea, și să împartă o cocioabă cu vreun pictoraș fără talent.

Prima doză de hașiș încercată pe o adolescentă, fiica unei portărese de pe rue Ordener sau rue Eugène Sue, coruptă de romanțele drăgăstoase de la cafeneaua « Lapin agile », a produs un efect cu atît mai puternic cu cît copilandra era deja pregătită pentru delir de micile beții de eter pe care pictoraşul său i le plătea uneori, noaptea, cînd coborau la Hale, unde vînzătorul dintr-o farmacie deschisă toată noaptea nu-și încărca cugetul cu morala socială.

81 Cum pictorașul nu era bogat, nu-i rămînea decît să

aleagă: « Fă cum vrei, dar dacă îți plătesc eterul, cu puținul ce-mi mai rămîne, adio cîrnați și cartofi prăjiți. Fata chiar dacă nu cinase, răspundea întotdeauna la fel: « Îmi place mai mult eterul ».

De unde își făceau rost copiii lui Villon, care-i aprovizionau și pe cei ai lui Baudelaire, cînd aceștia rămăseseră în pană, de marfa funestă? Relativul belșug și-l datorau personajului ciudat, pe veci învăluit în mister, pînă și după moarte, și care dăduse și secretul de fabricație al ludovicilor de cristal.

Un as! O figură de seamă a Cartierului latin; unul din elevii favoriți ai ilustrului Moissan * și care, înșelînd încrederea savantului său magistru, fabrica și rubine false, tot așa de frumoase ca și cele adevărate, în cuptorul ce ardea în plină Sorbonă, la dispoziția vestitului savant. Cînd a murit, tînăr, într-un fel dramatic, se spunea că distribuitorul de haşiș, inventatorul ludovicilor de cristal, fabricantul rubinelor false, sorbonice sau sorbonicarde, părea a fi în ajunul punerii la punct a invenției camforului sintetic. De la Sorbona pînă la cafenelele de pe Boul'Mich, se spunea în mod obișnuit că într-o zi va fi primit la Institut.

N-o să-l numesc. Arestați în grupuri, în 1907, traficanții de bani falși din împrejurimile grădinii Luxembourg nu au divulgat judecătorului de instrucție numele tînărului și marelui lor patron. Oh! un patron idealist în felul său. Nu bogat, dar beneficiind de o pensie, îndestulătoare, de la o mamă ce-l idolatriza, elevul favorit al lui Henri Moissan nu trăgea nici un folos de pe urma afacerilor lui perverse, fiind îndestul de răsplătit de bucuria — să spunem diabolică? — de a corupe pe unii înfundîndu-i pe ceilalți. Un caz.

Acest mare pervers căruia întreg Cartierul latin îi prevedea cel mai strălucit viitor... un falsificator și un otrăvitor public la Institut... s-a omorît într-o seară pentru o mică tîrfă ce nu voia să-l iubească.

Haşişul monstrului savant ce locuia într-un pod de pe muntele Sainte-Geneviève nu era nicidecum sintetic, așa cum îi era camforul, ci perfect autentic, de cea mai

---

* *Henri Moissan* (1852—1907), farmacist și chimist francez. A inventat cuptorul electric, a separat fluorul de siliciu. În 1906 a primit premiul Nobel.

afurisit de bună calitate — dacă pot spune astfel, pentru a mă face bine înțeles. Cum și-l procura? Nimeni nu-l întreba. Generos, în felul baronului Pigeard, acest des Esseintes * de pe rue Mouffetard n-a vîndut nicicînd nici o uncie din prețioasa și funesta lui marfă; o dăruia. Alții o revindeau.

Hașișul de această proveniență și achiziționat pe Terasa Luxembourg sau la barul Lempereur, trebuie să fi fost cel pe care-l poseda tînărul acela palid, spîn și îmbrăcat puțin după moda unui clergyman **, care într-o seară oarecare l-a acostat pe Modigliani, alungat de la locuința lui din Montmartre de un plictis pe care și-l rumega de unul singur, pe terasa unei cîrciumioare de pe rue des Ecoles.

— Domnule, vă rog să mă iertați că vă tulbur singurătatea, dar nu sînteți cumva italian?

— Ca și dumneavoastră.

— Nu sînteți din acest cartier.

— Nu.

Necunoscutul, cu o înfățișare atît de demnă, n-ar fi săvîrșit impolitețea de a-i cere lui Modigliani îngăduința să ia loc la masa lui. Se așează doar în fața măsuței rotunde celei mai apropiate.

— Numele meu e Tullio Zuzino ***... Sînt din Torino. Dumneavoastră, bănuiesc că din Sud.

— Din Livorno, dar sînt evreu și te rog să faci bine să mă lași în pace.

Cel care tocmai se prezentase mai pe ocolite lumină noaptea cu un zîmbet șters.

— Mă așteptam la asta. Nu mă supărați de loc și eu vă implor să nu vă supărați... Numele meu e Tullio Zuzino din Torino... V-am spus... Sînt sculptor... Dumneavoastră, pictor sau poate poet... Nimic nu vă silește să-mi răspundeți... Sculptor!... Un biet sculptor... Lucrez pentru un anticar... Dumneavoastră... Nu, dumneavoastră nu puteți ști. Ascultați:

---

* *Des Esseintes* — eroul romanului «*A rebours*» de Huysmans. Personaj celebru în galeria amatorilor de paradisuri artificiale evadează din real pentru a trăi într-o lume a subtilelor armonii între lucruri (teoria simbolistă a corespondențelor).

** clergyman — pastor (în engleză).

*** *Tullio Zuzino*, singurul personaj din toată această poveste a unei vieți care, nu va purta adevăratul său nume (Nota autorului).

repar ireparabilul!... Vă dați seama cam ce înseamnă asta? Familia mea ar fi preferat să fac comerț; tatăl meu ține la Torino un mic magazin de confecții.
— Și eu m-am născut într-o prăvălie, dar n-o să mă bați la cap toată seara cu familia dumitale.
— Una din surorile mele este călugăriță... E de invidiat... Credința, care mie îmi lipsește, poate fi un lucru frumos, dar mai întîi... cei mai întîi? Vă voi spune: este extazul... Extazul!... Trebuie că vă place extazul... Un artist, nu-i așa?...
— Fă bine și lasă-mă în pace!
— Cît de mare te văd, stimatul meu compatriot! Te văd mare, mare, așa de mare în fața unui pahar uriaș așezat pe o măsuță latră cît o pistă... Și se învîrtește, se învîrtește!... Trebuie să știi că mai degrabă eu sînt acela ce se învîrtește... Mă plictiseam astă seară, mi se întîmplă deseori, viața e supărătoare și nu-mi prea place antichitatea... războinicii asirieni, enormi, nu-i așa?... Îi văd cîteodată foarte mici, cu mult mai mici decît, spre exemplu, ciobanii din Parthenay... Mă plictiseam tot atît cît pari și dumneata să te plictisești... Și atunci, aici trebuie să mă asculți bine, am recurs la leac... Leacul cel bun... Mi-am plătit călușeii... Dragul meu compatriot, nu te ispitește să te dai cu mine în călușei?
Modigliani asculta. Enervat de intrus îi venea greu să reziste interesului stîrnit brusc de flecăreala fără noimă.
— M-am prezentat? Tullio Zuzino... Da, trebuie că m-am prezentat... Sînt sculptor... Mi-ar plăcea să sculptez niște călușei... dar mari, mari! Mai mari decît războinicii asirieni... Aș face-o ca să așez pe ei niște micuți ciobănei din Parthenay... și toate astea false, false, să-ți vie să urli nu alta, dragul meu compatriot... Desenez, de asemenea, pentru o editură de cărți școlare... poze pentru științele naturale... Reușesc bine reptilele și păsările... Mi se întîmplă să le confund... Mi s-a întîmplat prima dată în seara unei zile cînd desenasem șerpi și păsări de curte... Istovit, luasem leacul... M-am plimbat întocmai ca în seara asta... Fără a coborî cu adevărat din manejul călușeilor, eram totuși pe trotuar, bălăcindu-mă în ploaie cu niște picioare de cocoș în locul picioarelor mele de om... E unul din neajunsurile leacului, dar te

obișnuiești și călușeii mînă totul în voiosul lor vîrtej.
Tullio Zuzino vorbea cu o voce pițigăiată și izbucni în rîs.
— Călușeii sînt în buzunarul vestei mele, dragul meu compatriot! *Ubbriachezza!...** *Vollutuoso inferno!...*** Vă amintiți de acele rime terțe cu care Alighieri ce hoinărea pe aici, odinioară...
— Taci! urlă Modigliani atît de tare că auzindu-l cîrciumarul de la tejghea scăpă din mîini Paris-Sport.
— Taci! Îți interzic să-l amesteci pe Dante în aiurelile tale.
De fel jignit, incapabil de a fi atins de insultă, Tullio Zuzino își lumina cu un zîmbet masca de Pierrot clergyman. Ca și cum s-ar fi potolit dintr-o dată. Modigliani se întoarse hotărît în fața ciudatului tovarăș al nopții, cu ochii săi, ochii săi negri și arzători ațintiți în ochii cu privirea ștearsă, dar arzători și ei.
Modigliani cunoscuse nebuni. Își petrecuse mai multe seri în tovărășia absurdă și totuși plină de exaltare a lui Maurice Utrillo. Credea că se pricepe destul de bine la demență.
Ochii lui Tullio Zuzino nu erau ochi de nebun.
Să fi fost beat Tullio Zuzino? Modigliani, care-și închipuia că știe destul de bine mai mulți nebuni în libertate, se pricepea mai bine la bețivi decît la nebunii de-a binelea. Tullio Zuzino i se părea beat, dar de ce beție? Nu s-ar putea afirma că Modigliani a fost favorizat de o justă presimțire; și totuși, fără a trebui să-și controleze cîtuși de puțin gîndurile, îi veniră pe buze, foarte firesc, aceste vorbe:
— Ia să-ți văd călușeii.
— O distracție, spuse Tullio Zuzino, scoțînd din buzunarul vestei una din acele cutiuțe plate de tinichea — comoară de școlar — în care se păstrează cîte o jumătate de duzină de penițe variate.
Tullio Zuzino deschise cutia și cu o nemărginită politețe, o politețe căutată, cu un gest de mim, o prezentă, în palma cam delicată pentru o mînă de sculptor... e adevărat că era cea a unui modelator, reparator al ireparabilului.

---

* Beție.
** Infern de voluptate.

În locul penițelor, Modigliani văzu două pilule.
— Nu mi-au rămas mai multe, deoarece astă seară am vrut căluşeii cei mari... Căluşeii uriaşi purtînd femei foarte frumoase şi atît de mici!... Erotism?... Ar trebui să cunoaştem sentimentele unui cal de lemn... Eu sînt deopotrivă client al manejului şi cal de lemn... şi dacă o să plouă, voi avea picioare de cocoş...
Izbucni în rîs şi glasul îi devenea din ce în ce mai piţigăiat.
— Două pilule... numai două... să le împărţim... Vei face astfel un mic tur de încercare şi eu, cu ultima pilulă, o să dau pinteni căluşeilor mei... pentru toată noaptea, sub stele dacă nu va ploua... sau de nu, voi fi cocoş, cocoşul căruia i se scot măruntaiele pentru a se citi în ele... Cît despre dumneata, stimate compatriot... necunoscut dar atît de simpatic, îngăduie-mi să te sfătuiesc să mergi să cauţi căluşeii acasă la dumneata... Dacă ai ceva de ronţăit după ce ai înghiţit pilula, căluşeii se vor învîrti şi mai bine.
Modigliani luă pilula şi o înghiţi.
Nu scriu un basm fantastic, o « poveste extraordinară ». Istorisesc viaţa pasionată a lui Amedeo Modigliani, care se va număra printre marii artişti ai vremii sale, printre maeştrii, creatorii, descoperitorii de forme bogate în noi expresii, un artist care a suferit multă vreme, nu pentru că se îndoia de sine, ci pentru că ştia că-i este anevoie să ducă flacăra din suflet pînă în vîrful penelului său, ceea ce l-a împins spre băutură, l-a îndemnat să se complacă chiar în tovărăşia unui slab la minte a cărui artă valoroasă nu datora nimic inteligenţei, l-a îndemnat ca într-o seară, departe de Montmartre să accepte pilula diavolului în haină de clergyman, pilula verde ce se rostogolea în acea nevinovată cutiuţă, ce mai întîi ispitise un şcolar.
Lui Modigliani nu-i părea rău că l-a întîlnit pe Tullio Zuzino, pe care îşi făgăduia cu toate acestea să nu-l mai revadă, dispreţuindu-l de a nu fi, la urma urmelor, decît un beţiv cu nimic mai bun ca Maumau cel slab la minte, şi pe deasupra, un artist vrednic de dispreţ pentru uşurinţa cu care accepta înfrîngerea, artist laş în slujba unui hoţ. Banii nu aveau decît să sosească din ce în ce mai rar din Italia, niciodată Modigliani nu se va înjosi să deseneze, — asemenea altora care au

devenit, după ce au trecut zilele negre, foarte mari artiști, — pentru galantul *Frou-Frou* sau agresivul *Assiette au beurre*.* Modigliani îl mai detesta pe Tullio Zuzino pentru că îl cita cînd nu trebuia pe Dante.

Toți toxicologii vă vor spune că intoxicația începe din prima zi. O singură noapte de hașiș va face din Modigliani, care nu credea decît într-o experiență, și nici măcar atît, ci doar în înghițirea unui « remediu ». . . Călușeii, pentru a alunga proasta dispoziție a unei seri. . . un consumator hotărît de hașiș de vreme ce a obținut prea multă satisfacție din otrava Asasinilor Bătrînului de la Munte**. Nu se va întoarce imediat la ea. Tovarășii săi din Montmartre îl vor putea găsi în zile de liniște decentă, zile cînd nu s-a atins nici de drog, nici de vin roșu ori de rom. Dar vor veni, mai devreme sau mai tîrziu, serile de poftă nebună. De aici încolo cine îl va mai aproviziona cu drog, dacă nu voia și nu trebuia să-l mai revadă niciodată pe Tullio Zuzino și dacă îi era silă să frecventeze pe pictorașii imbecili? Să ne amintim de baronul Pigeard la care Modigliani va da totuși peste acele pușlamale artistice și micuțele lor prietene nătînge și peste cîțiva esteți și mai tîmpiți. Puțin mai tîrziu în Montparnasse Modigliani se va împrieteni cu un artist de talent, pictorul chilian Ortiz de Zarate, amator de hașiș, al cărui portret ne-ar fi fost lăsat de Baudelaire, dacă epocile s-ar fi putut confunda.

X. ISTORIA ARTEI

Cîrciuma « Lapin agile » se găsește pe rue des Saules, chiar în fața zidurilor cimitirului Saint-Vincent, ce seamănă mai puțin cu o cîmpie a morților decît cu o « întreprindere de grădini »; un cimitir atît de luminos, atît de răcoros, vesel, încît băieți de douăzeci de ani

* *Frou-Frou* și *Assiette au beurre* (Mare și tare) — titluri de reviste umoristice.

** Bătrînul de la Munte — nume dat de cruciate și de istoricii occidentali șefilor secției ismaelienilor.

au putut visa să-și aibă aici mormintele, ei care uneori nu aveau nici acoperiș.

În vremurile de neagră mizerie, pe care acum ni se întîmplă să le regretăm, ne plăcea să ne adunăm la « Lapin », în acel simulacru de han țărănesc. Fără îndoială că nu eram acolo toată ziua cum pretinde legenda. Veneam totuși des. De ce Modigliani nu apărea decît așa de rar? Oare parodia rusticității să-l fi dezgustat pe fiul de mici burghezi cu purtare de aristocrat, în pofida vinului roșu și a restului? Să fi fugit de adunările, de taifasurile noastre, după cum își interzicea, în mod de neînțeles, să ia parte la micile congrese de la Bateau-Lavoir? Dacă îl ocolea pe Picasso, pe care l-am văzut așa de grăbit să-l cunoască, Modigliani nu se dădea în lături totuși să facă vizite mai multor clienți obișnuiți de-ai cîrciumei « Lapin », printre care Max Jacob.

La « Lapin », Modigliani ar fi putut discuta cel puțin tot atît pe cît îi plăcea s-o facă în altă parte cu persoane demne cel puțin de a-l înfrunta. Cabaretul nu era întotdeauna invadat de bandele necuviincios de gălăgioase ale nesuferiților pictorași. Mai erau destule clipe cînd puteai, așa cum se spune, schimba idei, fie ele cît de trăznite, ceea ce e foarte necesar cînd ești tînăr și în căutarea rațiunii. Adevărat că patronul, Frédéric Gérard, zis Frédé, deghizat pe jumătate în Moș Crăciun, pe jumătate în Robinson Crusoe, se simțea obligat ca dintr-o dată să oprească totul sub cuvînt că își amintea că ține un cabaret declarat artistic în Registrul de Comerț.

Întrerupîndu-ne brusc, lăsîndu-ne cu vorba în gură, Frédé se arunca asupra ghitarei sale, ghitara aceea ale cărei coarde abia le atingea cu prudență și ne poruncea cu suavitate: « Liniște, prieteni; o să facem puțină artă! »

După care îi dădea drumul cîntînd puțin din Marcel Legay, un dram din Paul Delmet, *Stanțele* lui Ronsard precum și cîte ceva dintr-o romanță de-a sa:

L'herbe des champs va renaître
*Le soleil nous fait les yeux doux...**

---

* Iarba cîmpiilor va răsări din nou, /Soarele ne face ochi dulci...

Să urmez oare exemplul lui Frédé: « Liniște băieți, o să facem puțină artă! » sau, dimpotrivă, să evoc, situîndu-l pe Modigliani în altă parte, cîte ceva din discuțiile la care a refuzat cu încăpățînare să ia parte?

Într-o dimineață, Modigliani care nu băuse în ajun, în sfîrșit nu băuse mai mult decît oricare altul, Modigliani care, din fericire nu găsise hașiș, devotatul său Pigeard părăsind sordidul Maquis pentru un cerc de amatori de yachting de la Auteuil, în arondismentul al șaisprezecelea, cartier elegant dar tot așa de depărtat de mare ca și populatul optsprezecelea, Modigliani pe care prea recenta deprindere nu-l putea face atît de repede să sufere peste măsură de lipsa otrăvii ce le-a îngăduit sectarilor Bătrînului de la Munte să realizeze atîtea acte absurde dar eroice, se trezi cu dorința de a-i face o vizită lui Max Jacob, în rue Ravignan și apoi lui André Derain, în rue Tourlaque. Așa, ca să mai vorbească despre artă.

Grija sa aristocratică pentru curățenia corporală îl determină să-și facă o toaletă de om sărac.

Am spus că nu băuse în ajun și că nu luase nici drog. Singur în atelierul său cu un decor cam amărît, în pielea goală, spălîndu-se într-o cadă de zinc, izbucni într-un rîs puternic fără ca hașișul să poarte vina, numai și numai la gîndul caraghios și puțin cam prea artistic că Bonnard considera cada de baie drept cea mai bună estradă pentru model și încă, se gîndea Modigliani, pînă la abuz.

Abuzul... Lucrul acesta îl făcu să cugete în vreme ce se ștergea cu prosopul. Modigliani se socotea, se putea el socoti, alunecat pe panta tuturor abuzurilor? Abuz de femei, abuz de vin, de rom, abuz de drogul oriental, abuz de iubitul său Dante? Era el pe atunci în stare să se gîndească la faptul că izolat printre oamenii sortiți să facă numai opere banale pe gustul mulțimii, abuza și de comportarea artistului amenințat să nu mai poată spune despre nici un alt om, în afară de cazul cînd ar fi vorba de un alt artist și încă unul demn de atenția sa: « seamănul meu, fratele meu »?

Bărbierindu-se cu grijă, metodic, Modigliani cugeta, într-un fel ciudat la felul cum porți penelul pe pînză, la felul cum o împarți, la curgerea tonurilor, la ceea ce un critic definea stăpînirea culorii ». Modigliani stînd

așa, cu briciul în mînă, în fața oglinzii ciobite, prevestind șapte ani de nenorocire, lucru de care nici un italian nu ar putea zîmbi. Bazarul din rue des Abbesses era prea departe sau oglinzile costau prea scump. Spălat, ras, îmbrăcat, Modigliani se uită cît este ceasul. Mijlocul dimineții. Pictorul se miră, el care, bine dispus, crezuse că s-a sculat devreme. Oare Max Jacob se sculase? Max Jacob ce adesea se culca tîrziu. Max Jacob, sărmanul, prost hrănit, căruia, după ce-și încheia ziua, ziua sa de pictor sau de poet, de culegător de texte la Biblioteca națională, îi făcea plăcere să-și îmbrace fracul croit de tatăl său, Domnul Abraham Jacob, în atelierul familiei de pe Quai de l'Odet, la Quimper. Max Jacob ieșea în lume unde strălucea în diferite feluri: țîșnirea spontană a unui mic poem în proză, cubismul scumpului Pablo pus la îndemîna oamenilor de lume... « Sînt mondenă, fii căpriorul meu »*... palma rogu-vă a-mi da pentru a citi în ea... trecutul, prezentul, viitorul; trecutul trebuie să-și păstreze pentru sine ce e mai bun; discreția în privința prezentului și o brumă de răutate pentru făgăduințele viitorului. Pentru a sfîrși, o imitație reușită, la pian, a Doamnei Jacob mama, cîntînd la Quimper ariile de prin tinerețile ei... 1870... « Vîrsta mamei mele? E vîrsta operetei ». Dacă serata e dată de Domnul Gumpel, bogatul industriaș, văr cu nevoiașul Max, poate că bogatul industriaș va strecura la vestiar o monedă de cinci franci în mîna lui Max.

Max l-a distrat pe Modigliani făcîndu-i într-o seară, în Montmartre, darea de seamă a uneia din aceste serate:

— Cu cei cinci franci ai bogatului meu văr, m-am dus să beau un pahar la crîșma unde șoferii și birjarii așteptau, la cheremul patronilor lor, invitații vărului meu, niște groaznici capitaliști... eu le reproșez mai ales, că sînt filistini; tu, despre care mi s-a spus că ești revoluționar și că fratele tău mai mare este o personalitate a partidului socialist italian, cred că trebuie să-i urăști pentru că sînt exploatatori ai proletariatului, ai clasei muncitoare, cum îi spuneți voi, eu le zic: oamenii necăjiți.

---

* «Je suis mondaine, soyez mon daim » — joc de cuvinte intraductibil: *mon daim* (căpriorul meu) se pronunță la fel ca și *mondain* (monden.)

Modigliani răspunse:
— Există exploatatori ai poporului mai răi decît capitaliștii.
— Să fii oare mai degrabă anarhist decît socialist?... Eu nu pricep nimic, mă pierd în noțiunile astea... Pe scurt, îți spuneam că am intrat la cîrciuma slugilor, cu mult superior bufetului ridicol al bogatului meu văr.
— Ai dreptate, Max.
— Închipuiește-ți că acestor primi șoferi și ultimi birjari, sîntem în secolul progresului accelerat, nu le venea să creadă că fusesem printre invitații de « sus », cum ziceau ei. Sătul să tot îmi strîng dovezile, i-am mulțumit cu o mărturisire mincinoasă, majoritatea mărturisirilor, trebuie să știi, sînt niște mărturisiri mincinoase... De ce te sluțești cu o strîmbătură de scîrbă, tu, atît de frumos?... Te gîndești la mărturisirile mincinoase?... La tine însuți?... Toți am ajuns aici... Le-am povestit acelor oameni de treabă că nu mă aflam « sus » decît ca detectiv particular însărcinat cu supravegherea argintăriei vărului meu și a bijuteriilor verișoarei mele. Aș fi preferat să mă dau drept un spărgător monden, Arsène Lupin sau cel mai șic dintre Picioarele nichelate, dar ar fi fost mai greu să-i fac s-o înghită și pe asta... Te-ai gîndit că există și poeți și chiar mai mulți pictori, nu vorbesc așa ca să te întristez și cu atît mai puțin pentru a mă măguli, care umblînd după admirația imbecililor, șovăie între două minciuni?
În ajunul zilei cînd Modigliani s-a hotărît să-i facă o vizită în rue Ravignan, Max Jacob nu ieșise în lume. Răspunse de îndată la ciocănitul discret al lui Modigliani în ușa întunecoasei sale chilii de poet, o cameră mizerabilă și fără pic de lumină ce dădea în curte.
— Intră!
În cămașă și pantaloni de catifea, tot atît de îngrijit bărbierit ca și vizitatorul său, Max Jacob trona în scobitura unui divan dărăpănat avînd la dreapta sa un individ bărbos într-o manta de culoarea alunei și pe cap cu un joben, ai fi zis de porțelan; la stînga sa, un mustăcios în uniformă de agent de poliție cu chipiu pe cap și cu sabie la șold.
Pe o masă rotundă, dar cu o circonferință redusă, o

cafetieră de tinichea, o ceaşcă albă fără toartă, o ceaşcă cu decor floral produs al frumoasei arte a decalcomaniei, cîştigată la serbarea de pe Boulevard Rochechouart de amanta lui Picasso, Fernande Olivier, care, găsind că, hotărît lucru, obiectul era prea urît, îl oferi spontan dragului de Max cel atît de detestat; în sfîrşit un pahar mare; urme de cafea în cele două cești şi în pahar; două sau trei bucăți de zahăr zăceau încă în cutia lor de carton. O frumoasă natură moartă a strîmtorării, nu a mizeriei. Autorii care ne-au zugrăvit tinerețea în culorile mizeriei, au mers pe un drum greşit, dacă nu chiar ne-au trădat sau defăimat.

Max Jacob făcu prezentările: — Prietenul meu Alfred, de la Societatea Urbaine; prietenul meu Albert, de la Prefectură.

Modigliani, prietenul femeilor, cel nesățios de femei, rămase cu gura căscată. Nu-i veni în minte fragmentul din Dante ce s-ar fi potrivit situației. *Inferno* sau *Paradiso*? Deşi cu greu se zăpăcea, Modigliani nu putu decît să bîiguie.

— Te deranjez, Max... Am să vin altă dată.

— Nu, nu, rămîi, te rog. Domnii erau gata să plece... Alfred îşi are birja pe care probabil că ai şi observat-o, în fața casei... am compus un poem despre calul lui Alfred... cît despre Albert, e aşteptat la postul din Place Dancourt... În plus, Albert e un prieten al prietenului tău Utrillo... cînd se vede absolut silit să-l bage la zdup pe copilul teribil al preaiubitei noastre Suzanne Valadon o face întotdeauna... nu-i aşa, micul meu Albert?... cu o nesfîrşită blîndețe.

Aici Modigliani trebui să facă un efort pentru a nu mai schița iarăşi pe frumosul său chip una din acele strîmbături infernale, dantești, al căror sumbru secret îl avea, recunoscînd în Albert pe sticletele care, într-o seară, seară de vin roşu, rom sau de haşiş, îi spusese: « Ai cu atît mai puțin dreptul să otrăvești lumea cu răcnetele dumitale cu cît nici măcar nu eşti de pe la noi ».

Albert adăugase chiar, Modigliani îşi amintea: « Cînd vii din altă parte să mănînci pîinea de la lume, trebuie să o respecți ».

Să respecți ce? lumea sau pîinea? Modigliani tot se mai întreba încă.

Luîndu-și rămas bun, Albert strînse foarte cordial mîna artistului pe care credea că îl vede pentru prima dată. Albert n-avea nevoie să fie fizionomist de vreme ce nu ținea de « secretă » și dacă ar fi trebuit să-și amintească toate figurile ce puteau da naștere unei asemănări, ce jalnic talmeș-balmeș s-ar mai fi făcut în mintea unui Albert!

După ce birjarul și agentul de poliție plecară, Max Jacob, unul din cei mai buni textieri ai acestui cîntec de leagăn tulbure care e existența noastră, comentă pentru musafirul său plecarea lui Albert și Alfred; o făcu fără a uita să comenteze și grija de a strînge masa cu care se îndeletnicea, aruncînd cît colo cafetiera de tinichea, punînd, cu ceva mai multă grijă, cestile și paharul într-un lighean de zinc pentru spălat picioarele ce tocmai era la momentul potrivit la îndemînă.

— Menajul!... să faci menajul!... Ce manej!... Menajează-ți manejul, dresează-ți menajul... Ai o femeie de menaj?... Nu, nu cred, dar ești atît de frumos că găsești femei cîte vrei care să se bată să-ți facă menajul... Resturile mesei sărăcăcioase de la miezul nopții... patul nefăcut, ce trebuie iarăși făcut... Totul trebuie veșnic făcut din nou... De douăzeci de ori să pui iar pe somieră... Dar bagă de seamă. Începe cu o nimica toată de menaj și poate să se sfîrșească printr-un nesfîrșit, sau care să-ți pară astfel, tur de manej.

— Călușeii!...

— Despre ce călușei vorbești?... Da, manejul... N-am nevastă și n-am nici menajeră. Toți domnii ăștia, îți vorbesc de prietenii mei, au așa ceva; de altfel, e aceeași; ea îl servește tot atît de bine pe Pablo Picasso, ușurînd astfel munca bunei mele prietene Fernande Olivier, ca și pe domnul Georges Braque, pe domnul André Derain, a cărui încredere mă onorează, pe domnul Maurice Princet, membru al Institutului Actuarilor din Franța, pe domnul André Salmon care între două romane populare, termină o culegere de versuri în opt silabe. Această femeie cu ziua este o gazetă vie. De la unul la altul, nu scapă prilejul să povestească pe larg curiozitățile, ciudățeniile, fie ele multe sau puține cu care e presărată viața acestor domni. Cîte n-a dat în vileag persoana aceasta vrednică, despre frivolitatea, lăcomia, nestatornicia atîtor domnișoare mai mult sau

mai puțin legate, în principiu, de domnii pictori și scriitori, prietenii mei!

N-am menajeră, dar femeia despre care îți vorbesc vine cu plăcere să ia la mine o cafea oferită din toată inima. Mă ține la curent cu, să-i spunem, cele curente, cu ce se întîmplă pe la prietenii mei și nu uită niciodată să-mi aducă la cunoștință ce spun pe socoteala mea cei mai buni prieteni!

Vrei să-ți fac o cafea? Nu, iartă-mă, n-am vin roșu, nici rom... Vrei un deget de anason de Oso? Vine de la Picasso; încă un dar de la Fernande... dar perfid, de vreme ce mi-a oferit ce era pe fundul unei sticle mari turnat cu mîinile ei albe într-o sticlă mai mică, împărtășindu-mi speranța ei de a mă vindeca de eter prin anason.

O să vezi tu ce o să pățești cu femeile dacă nu te păzești. Că tot veni vorba, ce părere ai despre prietenii mei, Albert și Alfred? Nici una? Firește. Nu sînt modele de tine. Van Gogh ar fi scos ceva din ei... Un sfat: să te ferești tot atît ca și de femei, de ceea ce unii imbecili definesc frumosul ideal... Tu nu ești imbecil, dar imbecilii ne asaltează și mulți, trebuie să o recunoaștem, sînt seducători, plini de farmec. Așa că vezi și tu pînă unde ne poate duce chestia asta.

Amedeo, dragă Amedeo, atît de frumos că toate femeile se bat pe tine... Cred în viitorul tău. Nu ți-l distruge. Vrei să-ți vorbesc deschis? Ia seama! Îmi pare că ești pe drumul cel bun cu condiția să poți uita totul despre felul prost în care ai pornit-o. Vom ajunge și aici.

Mai înainte, *auparavant, un paravent un peu chinois, selon le sens que les bons gens tels qu'Alfred et Albert donnent au chinois...** mai înainte deci, să mai vorbim puțin despre Alfred și Albert.

Un băiat ca tine, aristocrat din cap pînă-n picioare, n-a putut rămîne nesimțitor la tactul, la eleganța morală a birjarului și a agentului de poliție. Este adevărat că Alfred aparține de Urbaine, societate de cea mai bună ținută, și că Albert trece la Prefectură drept un

---

* Mai înainte, un paravan — un pic cam chinezesc după sensul pe care oamenii de treabă ca Alfred și Albert îl dau cuvîntului chinezesc.

agent de elită. Ne-am cam pripit cînd am vorbit de simplitatea oamenilor din popor... Ce greșeală!... Sînt teribil de complicați, morți după protocol. Alfred și Albert au plecat potrivit ceremonialului lor. Tu n-ai ce face cu ei, iar ei nu te înțeleg. Cu mine e altceva... Eu sînt recursul, domnule, recursul!

Albert și Alfred nu-ți vor poza niciodată, sau dacă o vor face înseamnă că o să vrei, născocind desigur ceva ce nu va semăna cu poemele mele, să faci o adăugire la *Inferno* scumpului tău Dante... Birja Iadului, hai? Și agentul de circulație la Satan, hai? Bastonul alb al polițistului... înroșit în foc... bastonul de foc... Să trecem mai departe... dacă-i rîndul pietonilor să treacă. Îți spuneam că ai pornit-o cu stîngul. Ți-o spuneam, deoarece trebuie că-ți dai și tu seama și pentru că vreau, din prietenie, să te conving de acest lucru».

Să nu mi se spună că nu-i dau destul de des cuvîntul lui Modigliani, că îl pun pe Modigliani să vorbească mult mai puțin decît pe interlocutorii săi. Modigliani pătimaș, violent, pînă la extravaganță, în atîtea alte prilejuri n-a vorbit niciodată prea mult. Știa și să asculte, nu cu umilință ci cu mîndria de a înțelege totul pînă și ceea ce îl putea jigni, așteptînd atunci, ca efect al unei energii întunecate, clipa să izbucnească.

— Ai să mă ierți, spuse Max Jacob, dacă nu-ți dau dreptate. Umplîndu-ți paharul, îmi dau seama că fermecătoarea Fernande, această Fornarina a lui Pablo al nostru... Domnul să-i dea iertare... Fernandei, nu lui Pablo... de fapt, da, lui Pablo... n-a fost întrade-văr prea darnică. Nu-mi prea place anasonul de Oso și pe lîngă aceasta, n-am încredere în darurile Fernandei precum Laocoon — știi? — nu se încredea în cele ale grecilor...* Dacă nu vezi vreun neajuns, și o voi face pentru a-ți cînta în strună, am să-mi prepar un pic de amestec de apă de Colonia pe care o am de la verișoara mea Gumpel, bogata negustoreasă, înrudită ca și mine bineînțeles cu un ilustru filolog; de la bazar la Sorbona nu-i decît un pas... apă de Colonia, deci, și o picătură de eter... mai nimic pentru parfum,

* Aluzie la celebrele cuvinte atribuite de Virgiliu lui Laocoon atunci cînd troienii vroiau să deschidă porțile cetății calului de lemn al grecilor: *Timeo Danaos et dona ferentes* (Mă tem de greci chiar și cînd fac ofrande zeilor).

cum s-ar spune. Dar tu, tu nu te droghezi prea mult, nădăjduiesc... Păzește-te de Pigeard și de darurile lui, drăguțule, dragul meu... Ce pictezi în momentul de față ?

— Am început un nud, dar nu știu cînd o să mi se întoarcă modelul. Nici nu știu dacă o să se mai întoarcă.

— Apucă-te de natură moartă, de-ar fi și numai pentru a-ți exersa mîna. Scrumbia afumată ți-e credincioasă, oul tare e credincios, puiul e credincios atunci cînd l-ai jumulit bine. Cine e modelul tău? Vreo tîrfă din Montmartre? Dacă e una din ele, o vom regăsi.

— Nu știu de unde vine. E o fată foarte frumoasă, cu un aer șic și elegantă. Am văzut-o peste drum de «Lapin agile» cînd, aflîndu-mă pe rue des Saules, mă gîndeam intens la nu mai știu ce, cu spatele rezemat de zidul cimitirului Saint-Vincent. Ea vorbea, frumoasă și foarte manierată, alintîndu-se. Intra la Frédé sau ieșea din bomba lui? Nu știu. Mi s-a ivit deodată în față, între un actor de la Odéon sau poate de la Théâtre Français care vine pentru propria-i plăcere să recite versuri la « Lapin »... Între acest actor și subofițerul de cavalerie, fratele pictorașului care se culcă cu Zina, îi cunoști ?

— Îi cunosc. Sînt imposibili în afară de — și aci vorbesc pentru tine —, în afară de tîrfă. L-a lăsat cu buza umflată pe cabotin și pe cavalerist pentru a te ajunge din urmă, deci ca să te urmeze. Faptul nu mă miră. N-ai avut nevoie să te pierzi în înjositoare vorbe dulci. Elocința la tine stă în ochi, micule. Și, l-ai început bine, nudul acela?

— Da, cred că o pornisem bine, dar ar trebui terminat... Nu-l pot judeca decît după ce e gata... Aș vrea să pictez repede și eu lucrez destul de încet... și apoi, cum ți-am mai spus: o să se mai întoarcă oare?

— Ar face mai bine să nu se mai întoarcă. E o tîrfă cu toane, ceea ce nu face doi bani cînd trebuie să pozeze serios. Ai iubit-o, cum spuneți voi ăștia?... Ai iubit-o mai întîi? Greșeală capitală!... După, fie, de nu se poate altfel. Dacă doresc așa de mult să nu se mai întoarcă este, în plus, și din multe alte motive. Păzește-te de Fornarina, dragul meu. Păzește-te de

Hélène Fourment * dacă lui Picasso nu-i ajunge tot geniul lui ca să se apere de farmecul bunei mele prietene Fernande Olivier.
— Știi bine, Max, că la mine nu e loc pentru o femeie.
— Toți spuneți așa, toți spuneți la fel. Sînt atît de sirete cînd e vorba să-și facă un locșor! Ce mai, ai făcut o mare greșeală că n-ai început prin a pune pe femeia ta elegantă, venită Dumnezeu știe de unde, să-ți pozeze. Ai fi putut picta repede, după plac... și să-ți reiei pînza după plecarea creaturii — har domnului! — repede dată uitării. N-ar mai fi trebuit să te îngrijești decît de desen, de culoare, de geometrie... În sfîrșit, asta este! cum zic prietenele mele, cumetrele din Quimper, bătrînelele acelea cumsecade cu bonetă,cărora le datorez atîtea. Cei doi bărbați, cel mai vîrstnic și cel mai tînăr cioc-nină. Max Jacob abia își duse la gură ciudatul amestec și exclamă:
— Aruncă porcăria asta în lighean, puiule! — e curată otravă. Aha! adevărat, nu-i ceea ce ți-am turnat ție... Așa că bea-ți în tihnă anasonul de la scumpa mea Fernande Olivier, e fără urmări grave. Stau și mă gîndesc: la prima noastră întîlnire mi-ai mărturisit că ți-ai găsit sau credeai că ți-ai găsit — ah! să crezi, aici e totul, numai că și crezutul ăsta poate fi catastrofal — calea pe cărarea înflorită a prerafaeliților. Nu-mi prea place chestia asta. Atenție! Ardengo Soffici și Giovanni Papini pe care am avut onoarea să-i întîlnesc într-o seară la Closerie des Lilas în Montparnasse, Montparnasse e cartierul de viitor, Montmartre se duce de rîpă, au avut dreptate să-ți strige înaintea mea: — stai! Dar mă întreb dacă te-au vindecat cu adevărat de viciul tău de tinerețe... Nu prea știu cam ce ți-au putut spune acești domni, dar eu te previn: prerafaelismul este o născocire poetică a unei foarte, foarte proaste epoci, a celei mai proaste, ai cărei moștenitori sîntem noi, prietenii mei și cu mine, atît de silitori din fericire în a ne arăta ingrați... Familia, domnule!... Familia, iubitule, tot ea!
Ești talentat, puiule; păzește-te de prerafaelism. Ceea ce te va izbăvi, nădăjduiesc, este relativa ta sărăcie. Prerafaelismul duce la inele, dacă îndrăznesc să mă

97 * Hélène Fourment — a doua soție a lui Rubens.

exprim astfel. O sumedenie de inele pe degete. Înțelegi ce vreau să spun prin asta? Hai? Genul Oscar Wilde!... Redutabil, genul Oscar Wilde! Wilde, scumpul băiat izbăvit prin ocnă și prin mizerie după aceea... Oscar Wilde mondenul, răsfățatul saloanelor, apoi ocnașul, apropiindu-se prin aceasta de Dostoievski. La astfel de lucruri trebuie să te gîndești cînd te afli în fața pînzei tale, mai mult încă decît la problemele picturii, vorbesc de meșteșug — meșteșug despre care Derain ți-a spus deja cîte ceva.

— Îți place să faci pe mentorul, Max... Dai, desigur, sfaturi bune, dar n-avea nici o grijă, eu...

— Ta-ta-ta. Nu ne dăm niciodată destulă osteneală pentru a birui viciile din prima tinerețe. Dar să trecem peste asta... Nu facem mereu decît să trecem... Tot ce-a scris mai bun François Coppée *, poetul prea cunoscut dar prost cunoscut, este *Trecătorul* și azi doar cîțiva domni bătrîni civilizați în urma unor curioase experiențe, știu că ce are Parisul mai de preț sînt pasajele sale... Trecutul, acest chezaș al viitorului, cu condiția să nu-l iei în seamă dacă-l cunoști bine, în profunzime, zic... Treceți trecători!... Să trecem... Trecutul, perfectul, perfectul compus, perfectul simplu!... Îți spuneam deci, dar oare chiar ți-am spus-o?... că Derain, care nu mă îndrăgește, lucru ce mă doare mult, da, mai mult decît îți închipui... Observă că el pretinde că ține la mine... în sfîrșit, atît cît e el în stare să țină la cineva... cînd eu nu știu nici măcar dacă Picasso ține vreun pic la mine... Unde rămăsesem? Ah! da, voiam să-ți spun că Derain este destul de inteligent pentru a-și pune, atunci cînd pictează, alte probleme decît cele tehnice. Gîndește-te la aceasta, micule, da puiule, și va trebui să te gîndești și totodată — pricepi? totodată — să te păzești de acel soi de inteligență atît de ușor fatală pentru un artist.

— Ce? Pretinzi că inteligența...

— Nu pretind absolut nimic. Spun, formulez gînduri pe care le presupun esențiale, printre care se poate strecura o părticică de adevăr. Adevărul este făcut din părticele, arta constă în a ști să le aduni în mănun-

---

* *François Coppée* (1842—1908) — poet francez care descrie în poemele sale viața oamenilor necăjiți.

chiuri de lumină. E îngrozitor, dragul meu, să-ți vină să plîngi nu alta. N-o să-ți spun nimic despre Picasso, n-ai ce face cu părerile mele; da, Pablo, omul ilustru pe care ai dorit atît de tare să-l cunoști, al cărui vecin ai vrut să fii în Montmartre și pe care nu-l vizitezi niciodată, ceea ce e bine... Trebuie să ți se fi spus că ultimele tale desene poartă amprenta unei influențe a artei negrilor, dar Picasso, el, ar avea dreptate să-ți spună că nu cunoaște arta negrilor; pe tine etruscii te-au făcut simțitor la arta negrilor. Părăsește cartierul Montmartre; du-te mai degrabă în Montparnasse. Găsești tu aici ceva de care-ți spuneam că te face să plîngi? În dreapta, Derain, inteligența devenită om... Cuvîntul creator... Mă urmărești?... La stînga, tovarășul tău de dezmăț alcoolic, Utrillo nevinovatul, îngerul fără conștiință.

— Tocmai inconștiența lui mă reconfortează. Spune că nu-i prea place să picteze, că ar prefera să vagabondeze și să bea, dar pune mîna pe paletă la fel ca și pe sticlă, și fapt este că pictează, poate, dar fără îndoială, neavînd decît o vagă conștiință...

— Nici un fel de conștiință.

— ... o vagă conștiință a ceea ce pictează. Pictura a avut genii de toate felurile; îi trebuia un inocent.

— Și vameșul Rousseau?

— În privința lui, Max, trebuie să fii de părerea mea. Inocența lui Rousseau e de o altă calitate. Rousseau nici măcar nu e inocent de vreme ce posedă, din instinct, acel simț al compoziției magistrale pe care cei mai buni dintre noi urmărim să-l dobîndim iar eu adesea îmi iau nădejdea de a-l stăpîni vreodată cum se cuvine... Pictez, atunci cînd pictez, și mi se întîmplă tot mai rar, figuri... o figură... Visez tablouri, tablouri mari... Numai la asta mă gîndesc de cînd am plecat de la Florența.

— Să cuget la acest lucru. La cazul tău, vreau să zic. Burne Johns *... ce nume!... te-a redat lui Boticelli, fie, dar te-ai gîndit vreodată la primejdia la care te-a expus și te mai poate încă expune acest domn distins ce n-ar fi în stare să-și păteze cu alb de zinc sau cu chinovar frumoasa sa haină de tweed?... Tu nu știi

* *Burne Johns* (1833—1898) — pictor englez prerafaelit.

ceși tweedșul; eu știu, pentru că tatăl meu e croitor la Quimper... Al tău avea o prăvălie la Livorno, mi se pare... Tatăl lui Derain șa îmbogățit de pe urma lăptăriei.
— Tot burghezia, în Franța mai ales, păstrează tradiția artistică. Pictorii de la 1840 greșeau cînd își băteau joc de burghezi.
— Acciza * Parisului ni lșa dat pe Rousseau.
— Un accident; nu cred în pictura populară.
— Dar prietenul tău Utrillo?
— Arta sa nu e populară: este o artă de copil. Un caz unic. Maurice a început să mîzgălească asemeni copiilor. Continuă sau își închipuie că va continua... Are mereu zece ani... Dar ceilalți copii încetează să mai fie pictori înainte de doisprezece ani, în vreme ce Maurice, care nu va avea niciodată mai mult de zece ani, ajunge totuși pînă la un soi de meșteșug.
— Și Lautrec? Contele Henri de Toulouse-Lautrec, acest Boticelli de la Moulin Rouge, maestrul unei *Primavera* fluerate, al unei *Nașteri a lui Venus* sau *La Goulue*, țîșnind dintr-un contrabas în spuma jupoanelor sale?
— Fizicul nenorocit al lui Lautrec ia îngăduit să se declaseze.
— Arta!... Ah! puiule, cît e de greu de definit!... Esteticienii recunoscuți ca atare trebuie că au înțeles ceva din ea dar le apasă așa de greu mintea încît stilul lor suferă pînă la a ajunge ilizibil. Cît despre literați, ce vrei de la ei dacă nu literatură?... Eu, care am început prin a fi estetician în toată regula și care sînt literat, explicator amator, prin felul meu de a fi, chiar aș putea... Pentru că eu l-am privit pe pictor pictînd, prin gaura cheii... Zola! Na priceput nimic. Și totuși e cineva! Ar trebui să citești *L'Assommoir* **... Zola vorbește despre natură văzută prin prisma unui temperament... Și se întîmplă chiar pe dos; să ne amintim totuși că întotdeauna contrariile se atrag. Te pierzi în lucrurile astea. Vezi tu, ceea ce la despărțit pe Zola de Cézanne este marea gelozie a romancierului

---

* Biroul pentru încasarea taxelor ce se plăteau la intrarea în oraș pentru anumite mărfuri, taxe desființate în 1949.
** Roman de Emile Zola tradus în limba română « Cîrciuma ».

vulgar, cu o minte greoaie, dar cu toate acestea nu atît de prost încît să nu fi înțeles că naturalistul era Cézanne.

— Boticelli. . .

— Ah! compunea bine. Avea, după mine, cam prea mult simțul unic al cortegiului, dar compunea bine. Nu se poate susține contrariul. Dacă ți-a trecut și ție simțul compoziției, bravo, și cinste lui.

— Vai! Eu nu compun.

— Nu compui încă, desigur, dar se poate să vină și asta. . . Dacă e important să vină.

— Ai vorbit de cortegii. . . Aș fi așa de fericit dacă aș putea compune și eu un cortegiu.

— Trebuie să ajungi să faci mai mult decît atît. Vei reuși oare? Tu nu ai încredere în figura unică, izolată. Îndrăznește și vei reuși mai bine decît cu insipidele cortegii. Picasso compune și ansamblurile lui nu se ordonează niciodată în cortegii. Privește-l îndeaproape pe Seurat. . . *La Grande Jatte*, *Modelele*, *Le Chahut*. . . Se va ști într-o zi, mai tîrziu, mult mai tîrziu, că Seurat, mai mult decît Cézanne, atît de mare totuși, a fost șeful mișcării moderne.

În treacăt fie zis. . . în treacăt. . . Retrag ce am zis mai înainte cu o clipă. . . trecem prea repede. . .ar trebui să ne oprim mai mult. . . în treacăt fie zis, este într-adevăr curios că toți comentatorii, de vreme ce avem deja comentatori, îl pot neglija în așa măsură pe Seurat cînd pot vedea reproducerile fotografice ale capodoperelor sale prinse în ace ca niște icoane pe pereții tuturor atelierelor vrednice de acest nume. Nu Cézanne, ci Seurat l-a scăpat pe Braque de un fauvism asemănător unui impresionism oarecare lipsit de duioșie; dar numai Picasso știe să-l înțeleagă pe Seurat, ceea ce îi îngăduie să-i calce pe urme fără a-l imita. Picasso înțelege totul iar tu nu ești prost. Vrei să-ți fac o cafea?

Un ultim sfat, de vreme ce nu vrei cafea și cred că tocmai sfaturi ai venit să-mi ceri. . . ca toată lumea. Cîte unul vine să-mi ceară o povață, îi dau povața cu toată convingerea. Nu o urmează sau, asta se întîmplă cel mai adesea, o urmează prost, din lene ori din nepricepere. Ce se întîmplă atunci? Începe să spună peste tot: « Numai din cauza perfidiei lui Max am pățit-o ».

Faci ce vrei cu sfatul meu bun, dar ascultă-mă. Ești tot atît de italian pe cît sînt eu de breton și ești, pentru aceasta, fericit și mîndru, tot cît pot și eu să fiu. La seama! Italianul are tendința să cînte, ca un tenor, ori arta spre care năzuiești tu n-are ce face cu tenorii. Izbăvește-te cugetînd uneori că ești evreu. Nu există tenori evrei, dar noi dăm lumii compozitori dintre cei mai prețuiți în ceea ce privește contrapunctul. Ah! contrapunctul... Armonia mai multor părți diferite, ia gîndește-te! Un bătrîn autor pe care nu-l cunoști, răposatul Castil Blaze, a spus-o într-un fel admirabil: «Ca și desenul, contrapunctul are mai multe trepte». Dar atîția oameni confundă totul!... Contrapunct... contrapartidă... contramarcă, contraotravă, contraescarpă,... maiștri și contramaiștri... Ah! Mendelsohn, Meyerbeer, *le meilleur beurre**... Halévy, Herold chiar, căci e încîntătoare opera sa: *Pré aux clercs***:

Les rendez-vous de noble compagnie
*Se donnent tous en ce galant séjour...****

În afară de compozitorii în discuție, furnizăm celor două emisfere excelenți pianiști... Rubinstein!... Pianul, dragule, pardon, dragul meu prieten, pianul... Toată orchestra sub cele zece degete!... Pianul, puiule, pianul și paleta... Și, gîndește-te încă și la surdină. Surdina pe care atîția imbecili o confundă cu *sourdine gue* **** Ah! încă un lucru, foarte important: ar trebui să înveți să rîzi... Și tocmai-eu ți-o spun, eu, cel copleșit de tristețe, de care își bat joc pînă și cei mai dragi prieteni... Cunoști cupletul de operetă pe care-l cîntă uneori mama, la Quimper, așezată la pian în odăița din spatele prăvăliei:

---

* Joc de cuvinte, cel mai bun unt.

** Pré-aux-Clercs — tăpșan în fața bisericii Saint-Germain-des-Prés, care servea drept loc de duel studenților vechii Universități din Paris. Titlul unei opere comice a lui Louis-Ferdinand Herold compusă în 1832.

*** Întîlnirile galante ale celor de viță nobilă au loc toate pe aceste galante meleaguri.

**** Joc de cuvinte, om surd în argou.

Sur les rives de l'Adour,
Là-à vivait un pastour,
Libre, heureux, exempt de vices.
*Qui pêchait des écrevisses...**

Hai să mergem la Derain, stă la doi pași, pe rue Tourlaque.
Rue Tourlaque este o stradă lipsită de orice fel de fantezie montmartreză. O stradă scurtă, seacă, și posomorîtă. Un vîrf înfipt în rue Caulaincourt. Case burgheze, un post de poliție și un orășel de artiști. Atelierul lui Derain se găsea într-o curte pustie, la parter. Max Jacob bătu în ușă.
— Cine e?
— Max Jacob cu Modigliani.
— Intrați.
Înalt și la acea vreme încă departe de corpolență, André Derain lucra în picioare în fața șevaletului. Termina, fără grabă, o pînză, foarte mică, o natură moartă. Picta silitor ca un amator meticulos, în afară de faptul că își mînjea cu diferite culori, pe lîngă o pipă de pămînt ars, de un alb strălucitor, obiectul principal al naturii moarte, foarte corectul său costum de stofă albastră, unul din cele șase, identice toate și clasate în dulap « în ordinea murdăriei », cum îi plăcea să spună rîzînd.
— Stați jos. Termin și mergem să bem ceva la Manière, pe rue Caulaincourt.
— Modigliani, spuse Max Jacob, arde de nerăbdare să privească pînzele cele mari pe care le lași cu fața la perete. Poate?
— Poate. Nu mă angajează cu nimic. Niște nerușinate ... mari iubiri prost făcute, cu nasul la perete.
— Eu, zise Max Jacob, îmi îngrămădesc poemele într-un cufăr vechi de servitoare... Voi scoate oare vreodată, cu vîrful degetelor, ceva din această grămadă? Și tu, André, îți vei întoarce cu fața spre noi într-o bună zi cel puțin una din pînzele cele mari părăsite?
— Nu cred, dar mi-aș putea dori să le reiau atunci

---

* Pe malurile rîului Adour/ Acolo trăia un păstor,/ Liber, ferice, ocolit de vicii,/ Care pescuia racii.

cînd mai multă minte va lua locul înflăcărărilor amăgitoare ale tinereții.
Acasă la André Derain, pe care îl cunoștea destul de puțin, Modigliani se simțea mai înclinat să vorbească decît în camera lui Max Jacob care, în mod paradoxal, se străduia să nu-și impună nimănui ideile, în pofida acelui soi de orgoliu ce-l îndemna să te zăpăcească.
— Căutați mult, Domnule Derain.
— Cum? Dar dumneavoastră?
— Toată lumea caută.
— Partea cea mai grea pentru mulți este că știu ce caută. Este cazul dumneavoastră?
— Permiteți-mi să nu vorbesc încă de cazul meu.
— Căutați ceea ce trebuie să găsiți. Lui Picasso îi place să spună că el nu caută, ci găsește. Dacă Picasso ar trebui să dea publicului o culegere de aforisme, atunci oare nu tocmai pe acel « Eu nu caut, găsesc » al său l-am putea citi pe prima pagină a cărțuliei sale? Numai că, Braque este cel care va scrie. De ce spuneai, Modigliani, că eu caut, și ce anume voiai să spui?
— O spuneam și o spun, pentru că m-ați lăsat să privesc destul de multe pînze pe care le consider importante, rămase neterminate, acoperite de praf, cu fața la perete și despre care îndrăznesc să gîndesc că...
— Îndrăznește, dragul meu, îndrăznește.
— Despre care îndrăznesc să gîndesc că ar trebui să le reluați... să le continuați, fără zăbavă, în vreme ce vă omorîți cu firea să terminați această micuță natură moartă reprezentînd o pipă de argilă și o pară verde pe o farfurie brună.
Ghiața era spartă. Tutuirea venea de la sine:
— Tu ești frămîntat de simțul grandorii. Am să-ți povestesc una bună. Pe cînd îmi făceam serviciul militar, prin Est, am cunoscut un căpitan nemaipomenit. Călare era măreț, teribil, uluitor. Tot ce-ți poți închipui mai grozav în materie de sublim. Un Colleoni *. Coborît de pe cal, abia de se ținea pe picioare. Îți făcea

* *Bartolomeo Colleoni* — celebru condottiere italian a cărui statuie ecvestră din Veneția este capodopera lui Verrocchio.

milă. Mai, mai că trebuia să-l ia ordonanța în cîrcă pentru a-l duce acasă. Nu mă lăudasem că sînt pictor, mulțumit să mă pot ascunde îndărătul funcției de ciclist al colonelului, dar fusesem trădat de desenele făcute la cazarmă pentru o carte nostimă de-a lui Vlaminck care își încerca condeiul la romane: *Dintr-un pat în altul*. Înțelegi genul? Căpitanul mi-a cerut să-i fac portretul în ulei.

— Călare?

— Nu, tocmai că nu călare. Îi trebuia pentru salonul său, unde nevasta nu avea destul loc pentru cal.

— Ai reușit să-l pictezi în picioare?

— Închipuiește-ți că l-am pictat stînd jos. Am trișat. Trișăm adesea. Nu trebuie niciodată să trișezi. Haideți amîndoi cu mine la Manière.

XI. DE LA COLINA MONTMARTRE LA PALATUL LUVRU

Era unul din acei copii zdrențăroși, veșnic prost îmbrăcați, cu obrajii supți și vineți, cu pulpele învinețite de cum începea să sufle vîntul din lunile friguroase; unul din acei micuți sărmani a căror principală nenorocire era de a se fi născut în Montmartre. Cum așa? Dacă nu erau întotdeauna născuți chiar pe Colină, al cărei perimetru la urma urmelor e mărginit, veneau de pe rue du Poteau, din Place Jules Joffrin, de pe rue Ordener, rue Eugène Sue — *Oh, Misterele Parisului!* — și se cățărau pînă în Place du Tertre în nădejdea că vor face rost aci de ceva gologani, de vreo bilă pierdută, de o bucățică de corn de la vreun consumator de cafea cu lapte și de asemenea de vreun muc de țigară.

Pentru a-și merita gologanii și bucățica de corn, nici unul nu șovăia să dea reprezentații hazlii în piață, să facă pe maimuța, maimuța falșilor artiști de prin partea locului sau cei care soseau în bandă, în monom de pe malul stîng. Puștii ăștia arătau cam ca niște pictorași în pantaloni scurți și rupți. Mai mulți dintre ei aduceau

și surioarele ale căror posibilități de a înduioșa publicul se dovedeau repede a fi foarte largi.
Făceau pe grozavii încă de pe la șapte ani; poeți de șapte ani, ar fi zis Arthur Rimbaud, se osteneau să uluiască lumea cu îngrozitoare vorbe de duh împrumutate în același timp și din limbajul artiștilor și din vocabularul haimanalelor.
Un desenator de talent, cu o mînă promptă și suplă, un tip lung, deșelat, a vrut să vadă în ei pe urmașii lui Gavroche și ai tovarășului său Navet. l-a stilizat. Așa au fost lansate pe piață acele miniaturi ale cerșetoriei ce aveau să devină celebrele « Petits Poulbots » *.
Înfățișarea unuia dintre ei, copil necăjit cu chip de bătrînel, mică maimuță tuberculoasă, bun model pentru marele Poulbot și în același timp minunat pacient pentru experiențele savanților domni de la spitalul Trousseau, l-a izbit puternic pe Modigliani care, fără să fi spus vreodată ceva, se știa bolnav și el, tînăr bolnav de o boală ce avansa cu pași mari.
Modigliani tocmai aruncase pe tejgheaua cîrciumii două monezi de bronz, una cu efigia lui Napoleon al III-lea, cealaltă cu chipul unei femei pe care trebuie să fi fost nebun să-l iei drept cel al împărătesei Eugenia, dat fiind că era portretul gravat al unui model de la Școala de Arte Frumoase, ce-și oferise celei de-a Treia Republici obrajii ei rotunjori, nasul roman și o orbită de profil golită de substanța sa atrăgătoare. Împingînd moneda în fața sa, Modigliani nu mai avea nevoie să anunțe culoarea, cum se spune la cîrciumă. Patroana punea de îndată mîna pe litrul de vin roșu. Or, Modigliani rosti:
— Dați-mi înapoi cele 20 de centime, Doamnă, și nu mai umpleți paharul.
— Ce vrei să faci cu 20 de centime? îl întrebă André Utter; vrei să-ți cumperi un certificat de bună purtare?
Fără a se osteni să răspundă, Modigliani se duse în piață și puse cele două monezi în mîna murdară a puștiului. Cînd Modigliani se întoarse la tejgheaua crîșmarului,

---

* *Francisque Poulbot* (1879—1946) — desenator francez, evocă în desenele sale, denumite « les Petits Poulbots (micile Poulbot) pe micile haimanale de pe Colina Montmartre. (N. red.) Puținele sale pînze vădesc un îndrăznet colorist.

deși sacrificiul celor 20 de centime îl silise să renunțe la băutură, un personaj fantasc i se ivi în față; era viu, desigur și totuși aidoma unei plăsmuiri de vis.
Un tînăr înalt, tot așa de slab și aproape la fel de palid ca și copiii necăjiți din piață. O redingotă solemnă înfășura această carcasă evocînd astfel celor mai bătrîni locuitori din Montmartre, pe cheflii din veacul trecut, pe partenerul de la « Moulin Rouge » al lui La Goulue, Grille d'égout și Nini Patte en l'air, pe omul a cărui siluetă a fost imortalizată de Toulouse-Lautrec, Valentin cel fără oase, primul om pe care Edmond Heuzé, astăzi membru al institutului, a vrut să și-l dea drept exemplu. Personajul în redingotă, dar încălțat cu papuci scîlciați, ce se afla în fața lui Modigliani, era desenatorul comic Jules Depaquit, una din figurile de seamă ale Colinei. Desena și scria în același timp, luînd în bătaie de joc și pe ceilalți și pe sine însuși. Poți găsi în romanele sale farse, ca în foiletonul *Jo cea roșie*, publicat în *Le Rire*, ceva foarte surprinzător și anume parodia precursoare a operelor lui Gaston Leroux, inventatorul lui *Chéri-Bibi*, o altă prefigurare a feeriilor extravagante ale lui *Fantomas*.

— Domnule, spuse omul în redingotă, îngăduiți-mi să mă prezint: Jules Depaquit, din Ardennes, asemeni prietenului meu Georges Delaw, supranumit Pictorul Reginei. Dumneavoastră sînteți domnul Amedeo Modigliani. De ce nu ne-am întîlnit mai devreme? Hazardul e nemărginit, dar adesea răuvoitor. Gestul dumneavoastră m-a mișcat. Mi-ați face onoarea să acceptați ceva, un fleac? Vinul acela roșu pe care scumpa noastră doamnă La Bille arde de dorința să vi-l servească . . . Doamnă, vă rog, un pahar plin de rubiniu pentru domnul Amedeo Modigliani și un pahar de mominette pentru mine . . . Unii pretind că absintul servit sub această formă are la bază alcool extras din cartofi . . . Ei și? Ce-i rău în asta? . . . Cartoful! . . . Ce nu scoți din el, de la cartofi prăjiți și pînă la absint? În sănătatea dumneavoastră, domnule Modigliani . . . Gestul dumneavoastră . . .

— Lăsați gestul meu. Nu sînt bun, dar vederea nenorocirii mă scîrbește.

— Vă vorbește un prinț, domnilor, spuse Jules Depaquit, făcînd cu o privire rapidă, ocolul adunării.

— Nici nu știi ce bine ai glăsuit, Jules.
Cine vorbea? Pierre Mac Orlan *, în trecere pe acolo. Văzînd niște prieteni la tejgheaua cabaretului maicii Catherine, înainta cu hotărîre împins nu atît de pofta de a bea ceva ci mai degrabă pentru că simțea, în acea dimineață, nevoia ajutorului a cît mai mulți prieteni cu putință, înțelegători și devotați.
Pe montmartrezul acesta împopoțonat ca un grăjdar de la Chantilly, dar stînjenit de un soi de dosar, îl întrebă André Utter:
— Ce porți la subțioară? Operele tale complete?
— Vai! De loc complete. Închipuiți-vă, Utter este la curent, dar nu și voi, toți, că am găsit un editor. Da, scriu. Lucrez la comandă și pentru prima dată în idioata mea de viață încasez avansuri pentru munca mea. Scriu. M-am hotărît să scriu pentru că eram lehamisit de *Vînătorile de vulpi* și alte *steeple-chease* **, de toate acele acuarele sportive în stil tipic britanic și cît se poate de *High-life* pe care le vindeam de nevoie nemaiavînd nimic altceva de vîndut. Tocmai genul acesta britanic m-a făcut să aleg frumosul pseudonim de Mac Orlan. Am început prin a scrie cîntece pentru un editor din faubourgul Saint-Martin; mi le plătea cu douăzeci și cinci de franci bucata. Pe unul dintre ele l-am semnat împreună cu André Salmon; un cîntec pe nume *Menestrelul de la al cincilea* de care patronul localului cu flașneta s-a arătat atît de mulțumit că ne-a plătit cincizeci de franci . . . Totuși, cum se cuvenea să-i împart cinstit cu Salmon, nu mi-au rămas decît tot douăzeci și cinci . . . Pe lîngă aceasta, hoțul de vînzător refuzînd noul cîntec pe care l-am scris de unul singur, înseamnă că primul revenea la prețul într-adevăr modest de doisprezece franci cincizeci. Atunci, după exemplul colaboratorului meu de o zi, care în ceasurile sale libere lucrează pentru un public de midinete sub numele de Pol de Comène, m-am apucat de scris romane.
Vreau totuși să vă spun că n-am făcut-o pentru Fasquelle și nici pentru *Mercure de France*, ci pentru un om de treabă din cartierul Poissonnière, al cărui tată, ce purta,

---

* *Mac Orlan* (Pierre Dumarchais zis) născut în 1882, poet, romancier și eseist francez.
** steeple-chease — curse de cai cu obstacole, în lb. engleză.

în mod ciudat numele de Paul Fort, a fost unul din editorii lui Alfred Jarry, căruia i-a publicat *Dragostea în vizită*. Utter, de ce chicotești?
— Rîd pentru că dacă și noul tău roman o fi pe același calapod cu primul, trebuie să fie tot o porcărie pe cinste.
— Spui asta pentru ca Modigliani să mă disprețuiască? Mai întîi și-ntîi, nu trebuie să disprețuiești pe nimeni, pe lîngă aceasta, socotesc că literatura mea e cinstită dacă îmi îngăduie să-mi duc zilele, de bine de rău, și să-mi susțin astfel, cu o hrană nesănătoasă și nu prea îmbelșugată, ambiția mea de artist . . . lucru de care vorbesc rar. Nu-i așa, Modigliani?
— Nu vorbește niciodată despre această ambiție.
— Și nici Modigliani de a sa.
— Și avem dreptate.
— Mai adaug că lucrările condamnabile și adesea condamnate au virtutea de a-i scăpa pe cititorii lor de obsesii funeste, pe lîngă aceea că-i introduc în lumea fabulei . . . Lumea fabulei! Mă gîndesc la o descriere a universului fizic făcută de un orb din naștere, al cărui secretar ar fi pasionant să te nimerești . . . Marcel Schwob, în tinerețe, ar fi solicitat postul . . . Sau mai mult: universul acesta pictat de același orb, cu ajutorul vreunei mașinării dintre cele ce încep a ne fi propuse . . . Ce zici de asta, Modigliani?
— Nu-i nevoie de mașinării. Nu te mai poți mișca de soiul ăsta de pictură . . . Dar atenție! Dante descrie și zugrăvește *Infernul* unde a fost condus de Virgiliu, în vis . . . *Infernul!*
— Ah! Dante . . . Era de mult . . .
— Citește-l Utter, și lasă-l pe Modigliani să vorbească.
— Mac Orlan ne împinge prea departe . . .
— Mai departe decît *Infernul*?
— N-aș ilustra o carte dinainte condamnată de cel ce o scrie.
— Ți-ar plăcea mai mult să crăpi?
— O să crăpăm cu toții, Utter, mai devreme sau mai tîrziu . . . Eu vreau o viață scurtă și pătimașă.
— Toate astea, reluă Mac Orlan, nu-mi rezolvă cu nimic treburile. N-am scris decît primul capitol din romanul meu și este într-adevăr cam subțirel pentru a-l prezenta editorului de la care pretind să obțin un avans de cel

puțin două sute de franci. Îl cunosc eu. O să-și plece lornionul pe titlu, pe epigraful împrumutat de la Bonaventure des Périer, o să se lase orbit de caligrafia primului capitol, și dacă mă voi pricepe, totodată, și cred că am să mă pricep, să-i vorbesc așa cum se cuvine, o să-mi întindă cele două hîrtii de care am nevoie. Pentru a îngroșa dosarul, le cer prietenilor mei să-mi împrumute acea parte impresionantă a manuscrisului, de care omul meu nu trebuie să afle.

Am deja un studiu strălucit asupra sistemului de asigurări în Statele Unite, de Maurice Princet, membru al Institutului Actuarilor din Franța și matematicianul cubismului, douăsprezece excelente poeme în proză ale lui Max Jacob și cîteva pagini bune de-ale lui Pol de Comène, extrase din *Iubirile unei femei din Paimpol*, pe care Dalmon trebuie să le predea pînă sîmbătă. — Pot să-ți împrumut, spuse Jules Depaquit, schița marelui meu roman pe care am început să-l scot din micul meu roman; un roman mic dat pe vremuri la *Le Rire* pentru a-i face concurență romanului *Quo Vadis*. Dezvoltat, poate foarte bine fi plasat din nou în altă parte, cel mare fiind și el ilustrat de mine cum a fost și cel mic.

Este — domnul Amedeo Modigliani va avea poate amabilitatea să mă documenteze puțin asupra Romei antice pe care n-am avut norocul s-o vizitez — este, spun deci, povestea unei curtezane cu renume și care, credeți-mă, își merită faima; e fosta sclavă a unui tribun. Aceasta mi-a sugerat, lacom cum sînt de ritmuri frumoase, dar șovăind încă între veșnic tînărul Maurice Barrès și deja bătrînul Anatole France, portretul pe care îl cred impresionant. Da, ceva destul de bine adus din condei. Ia judecați și dumneavoastră: « În calitatea ei de libertă era puțin cam țicnită ».

Să lăsăm deoparte astea, acum că promisiunea mea i-a întărit nădejdea lui Mac Orlan.

Dragă domnule Modigliani, gestul dv. caritabil m-a tulburat, e adevărat, dar ceea ce m-a mișcat poate mai mult, a fost frumoasa exclamație pe care ați scos-o atunci . . . La naiba! Atunci cînd ați exclamat: « Vederea nenorocirii mă scîrbește! » Iată un lucru frumos spus. Nenorocirea cea cu nenumărate fețe!

Tocmai datorită puterii mele, aș zice deosebită, de a

dispreţui nenorocirea, pot avea bucuria de a nu vă supăra propunîndu-vă în persoana mea, o imagine vie a nenorocirii. Mai luaţi ceva cu mine, nu-i aşa?

Doamnă, vă rog, acelaşi lucru şi pentru domnul şi pentru mine. Vă datorez deja optsprezece franci, nu uit. Îi veţi avea mîine. Am să-i iau din arvuna pe care trebuie să i-o dau domnului Bouscarat, buna mea gazdă, şi vecinul dvs. O să mă scuze cînd va şti că sînt pentru Dvs.

Spuneam deci, sau mai degrabă voiam să spun, dragă domnule Modigliani, că nenorocirea nu aşteaptă numărul anilor . . . de unde şi aceşti micuţi sărmani, dar există o categorie de copii cu deosebire nefericiţi, copiii bogaţi cu părinţi tîmpiţi . . . Bogaţi? în sfîrşit, după judecata micilor săraci . . . Dacă v-aş spune că în ţinutul meu natal, la Sedan, am cunoscut băieţaşul unui ofiţer de cavalerie, pe care, în anul întrevederilor de la Kronstadt şi Toulon, mama sa îl îmbrăca în marinar rus! Am mai avut un mic coleg ai cărui părinţi inconştienţi îl purtau pînă la treisprezece ani îmbrăcat în costum de scoţian. Rezultatul? Efectul? Consecinţa? Era luat drept fetiţă . . . Să trecem peste asta.

— Şi textul meu? întrebă Mac Orlan.

— Ce text?

— Textul pe care mi l-ai promis ca să-mi umflu falsul manuscris.

— Adevărat. Vino cu mine la Bouscarat, o să ţi-l dau. Asta îmi dă ghes să lucrez la romanul meu scos din cel mic. Că tot veni vorba, aveam chef să scriu despre unul din eroii mei; « Cezar sau August, nu m-am hotărît încă, întîrziind cu plata soldei, centurionul trebuie să se resemneze să-şi strîngă centura cu o gaură ». Pricepeţi? Mi se pare bine venit, dar marele public, la care aspir, poate înţelege aşa ceva? Ce părere aveţi, domnule Modigliani?

Modigliani se mulţumi cu o strîmbătură dureroasă, abţinîndu-se, curtenitor din fire, omul acesta nobil, să ridice din umeri.

Nefiind prea zorit după un răspuns, Jules Depaquit îşi reluă firul vorbei, înlănţuind cum se spune în teatru:

— Cînd îl văd pe Mac Orlan al nostru, pictor şi, ceea ce e tot atît de preţios pe cît e de rar, în stare să se

ridice pînă la meseria de zugrav atunci cînd sfîrșitul de lună e crîncen, ba fiind pe deasupra și romancier și încă și poet, autor al *Cheilor Turnului* cu care trebuie să se încheie ciclul simbolist, cînd îl văd, zic . . . Ultimul domnule Modigliani? . . . Nu, chiar de-adevărat? . . . Atunci un păhărel cu mominette pentru mine . . . Cînd îl văd pe Mac Orlan pe cap cu o șapcă de jucător de crichet și cu pulpele strînse în jambiere de *lad* *, sînt în drept să mă întreb dacă nu cumva o face pentru a asculta de dorința vreunei mame ori a vreunei nașe prăpădindu-se după șicul britanic.

Neavînd aceleași motive ca Modigliani de a-și stăpîni ridicarea din umeri, Mac Orlan răspunse, cu buza de jos strîmbată disprețuitor:

— Ți-ai și găsit cine să vorbească despre costume. Te crezi grozav în surtucul tău de notar?

— Nu mă cred grozav, cît despre redingota mea e cu totul altceva, altă situație . . . O port din patriotism local . . . Sînt de la Sedan; redingota mea este din postav de Sedan, din cel mai bun.

— Destul! urlă Modigliani.

De o inteligență sclipitoare, în stare de cea mai cruntă causticitate, Modigliani nu a avut nici măcar un dram din ceea ce la Paris, pe nedrept poate, se numește spirit. Nu va face niciodată parte din categoria străinilor, foarte talentați, ce, dimpotrivă, au fost într-un fel atît de supărător corupți de spiritul Parisului, spirit care îi ispitește și pe care nu-l pot niciciînd pe deplin dobîndi. Modigliani ura acest fel de spirit, chiar reîmprospătat fiind cu un curent de aer din Sedan.

— Domnule Modigliani, spuse încet Jules Depaquit, sînt mulțumit. V-am displăcut și este exact scopul pe care îl urmăream.

Trebuie să-mi cer scuze de a vă fi pus la încercare, Știu de aci înainte cît prețuiți. Om nobil, om mîndru, o fire aleasă și un caracter afurisit, dar caracter totuși, ceea ce e rar. Eu, stimate domn, nu am caracter, sau n-am izbutit niciodată, dacă pot îndrăzni să mă exprim astfel, să-mi caracterizez caracterul.

Sînteți sau veți fi un mare artist. Nu vă va lipsi decît un duce de Medici sau un papă . . . Sfîntul nostru pă-

---

* flăcău (în limba engleză).

rinte papa . . . Dumnezeu să-l țină! . . . pentru a fi un om făcut. Fericit muritor care, ca și Baudelaire, se apără foarte firesc de capcanele posomorîtei caricaturi. Nu-l rețineți pe Modigliani, domnilor; e furios și noi ducem lipsă de oameni furioși, mai ales printre artiști, și aceasta de la Renaștere încoace . . .
— La dracu! strigă Modigliani.
Îl priviră plecînd.
În pragul ușii cabaretului, Modigliani se întoarse pentru a striga în gura mare:

La vostra nominanza è color d'erba,
che viene e va, e quei la discolora,
per cui ell'esce della terra acerba. *

După care mai răcni de trei ori, cu propriul său ecou:
— *Acerba!* . . . *Acerba!* . . . *Acerba!* . . .
— De cine sînt? îl întrebă cu viclenie Jules Depaquit pe Mac Orlan, cunoscînd destule despre Modigliani pentru a ști bine că nu putea striga, urla, alte versuri decît cele ale unui terțet de Alighieri.
Modigliani trebuie să fi umblat mult în ziua aceea. La clopotnița bisericii celei noi, Saint-Jean Baptiste de pe rue des Abbesses, căreia în cartier i se spunea mai degrabă Notre-Dame-des-Briques **, ceea ce, se știa, îl distra mult pe preot, un om cumsecade, se trăgeau clopotele pentru Angelus. Paharele de vin roșu oferite de Jules Depaquit îi vor fi ținut deajuns livornezului de prînz.
Mergea fără vreun țel anume, fără altă intenție decît să fie singur, atît cît poți fi atunci cînd ești înclinat să simți într-una tovărășia nici măcar a alter ego-ului tău ci a ta însuți. Pășea, potolit în aparență, de fapt tot furios și acum, furios împotriva lui însuși, a celuilalt eu care îl însoțea și care nu putea nici măcar să răspundă groaznicelor sale întrebări:
Un mare artist, spusese acel Jules Depaquit, ce se simțea

---

* *Ca firul ierbii care moare-n față e faima voastră cînd, culoarea-i stinge cel ce sămînța sub pămînt îngroapă.* (*Dante Alighieri, Divina Comedie, Purgatoriul, Cîntul XI, VV. 115—117* E.P.L.U., *1965,* (*Traducere de Eta Boeriu.*).
** Notre Dame din cărămidă.

în largul său în pielea unui personaj caraghios — cel de bufon insensibil, rigid.

Modigliani știa perfect de bine ce nu trebuie să fie, ce nu trebuie să facă. Dar cum să devii ceea ce trebuie să fii, ceea ce ai putea fi, ceea ce ar trebui să fii, ceea ce ți-ai promis să fii? Și pentru aceasta, ce altceva trebuie să faci decît tot ceea ce nu trebuie să faci?

Un om singur, fără un prieten adevărat în imensul Paris, departe de țara sa, departe de tradițiile țării sale, nesigur de realitățile țării sale de exil, un om mergea prin Paris cu pași mari, un om asemeni unei torțe vii care din văpaia sa nu cunoștea decît arsura.

La intersecția Châteaudun, unul din primii șoferi de taxi sau unul din ultimii birjari îl înjură pentru că traversa fără băgare de seamă.

Cînd ajunse în fața Galeriilor La Fayette, Modigliani se simți pentru moment scăpat de gîndurile-i amarnice: și anume la apariția unei fete frumoase. Fata intră în magazin. Modigliani o urmă pentru a o pierde în curînd, despărțit de ea de o mișcare a mulțimii.

Se pomeni în fața alteia, de o frumusețe mai puțin desăvîrșită, dar cu o linie tulburătoare și care îl făcu să îndrăgească cîteva din desenele sale. O privi încercînd niște mănuși și tocmai acest gest îl învălui, treaz cum era, atît de treaz, într-un fel de vis erotic.

O luă la fugă atunci de la Galerii, atît de repede că un inspector puse ochii pe el, crezîndu-l la început un hoț. Dar nici un fel de flagrant-delict, nu-i așa? Delictele spirituale, micile crime latente ale unui Modigliani nu sînt de nasul unui polițist al raionului de noutăți.

Prin Avenue de l'Opéra, Modigliani ajunse la Luvru unde nu avusese nici un chef să meargă atunci cînd plecase din Montmartre.

În fața clădirii ministerului de Finanțe, se schimba sentinela. Un caporal aducea un soldat pentru a-l înlocui pe celălalt, ceea ce nu se producea fără nițel zăngănit de arme. Fapt ce făcu să se schimonosească cu o strîmbătură urîtă frumoasa mască a lui Modigliani, care ura tot ceea ce ținea de militărie.

Apucînd-o pe sub unul din pasaje pictorul din Montmartre ajunse la Carrousel. Acolo, între două victorii, Napoleon își trecea în revistă vechea gardă . . . Napoleon! Napoleon zis Micul Caporal, după caporalul cel

mic de la ministerul de Finanțe . . . Antimilitaristul se gîndea la Napoleon. Toți străinii la Paris se interesează stăruitor de Napoleon, veșnic prezent. Modigliani care se va feri să-i facă vreodată vizită la Invalides, să se aplece pesta tăblia de porfir a mormîntului, îl descoperea la Luvru . . . Bonaparte cel al bogatelor cîmpii ale Lombardiei . . . Napoleon cel cu fruntea încinsă de cununa de fier, tatăl unui rege al Romei . . . Napoleon . . . Un mare artist? Poate. Făcea treceri în revistă după ce repurta victorii. Avea o operă de trecut în revistă . . . La urma urmei: « Mult îmi pasă mie de Napoleon », se gîndea Modigliani, adăugînd în sinea lui: « O amintire de-a lui Balzac îmi evocă o trecere în revistă a împăratului, a Corsicanului . . . Corsicanul în fața orașului Livorno . . . Corsicanul pe insula Elba, în fața orașului Livorno . . . Livorno! Livorno! »

În ce roman descrie Balzac o trecere în revistă imperială? . . . Ah! da, trebuie să fie în primul capitol din *Femeia de treizeci de ani* . . . Dar, atunci, nu Napoleon face trecerea în revistă, ci Balzac! . . . Fără Balzac nu s-ar păstra nici o amintire despre trecerile în revistă ale Împăratului . . . Arta, nu există nimic decît arta. Balzac . . . și el picta fresce, asemeni Împăratului . . . Fresce! Compoziții vaste . . . Și ce era oare la această dată opera lui Amedeo Modigliani, trezit la artă de Etrusci și de Boticelli și găsindu-și calea cu ajutorul prerafaeliților englezi? Nici măcar două cartoane și un album de schițe șovăielnice. Și schițe după ce? Veșnic o singură figură pierdută parcă în univers . . . O figură de femeie, mereu aceeași.

Modigliani se simți destul de obosit pentru a dori să se așeze. Nu găsi bancă. De cîtă vreme umbla? Tot întrebîndu-se continuă să meargă, ajungînd astfel la intrarea principală a muzeului național.

Pe treapta cea mai de sus, cîțiva oameni așteptau. Vizitator obișnuit al muzeelor din Italia, Modigliani recunoscu de îndată în ei niște ghizi profesioniști. Doi dintre ei discutau, mai la o parte.

Doi tipi îndesați, bărboși; dar barba unuia era îngrijită iar a celuilalt, mai neagră, destul de rebelă. Primul vădea o grijă pentru eleganță care nu l-ar fi frămîntat niciodată pe cel de-al doilea. În căutare de clienți
115 străini, se trădau și unul și celălalt ca fiind străini. Dis-

cutau ca niște buni camarazi. Cel mai tînăr, acela care părea mai bine îmbrăcat, deși era cel mai sărac, își numea colegul Sofocle, în vreme ce Sofocle îl numea Fritz pe interlocutorul său.
Discutau despre constituirea unei mici societăți de ghizi instruiți și suficient de erudiți, proiect care îi făcea să urască pe ceilalți profesioniști ce se consolau de o știință mai limitată prin acea convingere înțeleaptă că este cu desăvîrșire imposibil să comunici cît de cît din ceea ce constituie măreția capodoperelor turiștilor ce fac tot atîta caz de Luvru ca și de muzeul Grévin*.
După ce șovăise o clipă în fața scării, Modigliani sui grăbit treptele.
La vederea lui, cel pe care colegul său Sofocle îl numea Fritz, înaintă spre el. Cu un gest reținut, Modigliani dădu să se înțeleagă că nu are nevoie de ghid. Acesta din urmă nu stărui. Nu-i oare prea simplu să te gîndești că ghidul lasă fără regret să-i scape o pradă amărîtă? L-a judecat el oare pe pictorul cu ochi de jăratec numai după mediocritatea hainelor sale? Sau poate, dimpotrivă, a fost izbit de frumusețea acelei priviri, de noblețea chipului? Sau recunoștea poate în trecătorul de la Luvru pe artistul din Montmartre zărit într-o seară în tovărășia lui Max Jacob sau a lui Utrillo? Și dacă așa se petrecură lucrurile, cărei porunci tainice i s-a supus ghidul, poruncă ce l-a împiedicat să-i spună vizitatorului:
— Vă puteți lipsi de serviciile mele, dar vă ofer prietenia mea. Știu că nu mă înșel. Sînteți un pictor italian de pe vîrful Colinei . . . Domnul Modigliani, parcă . . . Da, chiar așa. Eu sînt Fritz Vanderpyl, de naționalitate olandeză și poet francez . . . M-am făcut ghid ca să pot trăi și să-mi pot publica culegerea de versuri . . . Să facem cunoștință mai pe îndelete . . . Mi-ar place să fiu primit în atelierul dumneavoastră; faceți-mi hatîrul să-mi acordați una din serile dvs . . . Am o locuință la mansardă, pe rue des Écoles . . . Acolo nu de mult am avut bucuria să-i primesc pe doi din compatrioții dumneavoastră, pictorul și poetul Ardengo Soffici și filozoful Giovanni Papini . . .

---

* Muzeul *Grévin* — celebră galerie de figuri de ceară creată la Paris în 1822 de către desenatorul Alfred Grévin (1827—1892).

Oare aceasta l-ar fi tulburat pe Modigliani? Ar fi exclamat:

— Cum? Îl cunoașteți pe Soffici și Papini, sînt prieteni cu dumneavoastră?

Conversația ar fi continuat:

— Soffici, ar fi putut spune Modigliani, m-a învățat multe, mi-a dezvăluit multe, în puțină vreme și în puține cuvinte. El mi-a corectat primele greșeli, faimoasele greșeli de tinerețe pe care atîția nefericiți ce se cred artiști nu se pricep niciodată să le socotească greșeli ci dimpotrivă se trudesc de-a lungul unei vieți imbecile să le perfecționeze, să le răspîndească dacă ajung profesori . . . Ce păcat că Soffici nu mai e la Paris!

— Mă onora cu prietenia sa. Dar vă reținprea mult; trebuie că sînteți grăbit să profitați de Luvru și zăresc în partea de jos a scării două mutre de yanchei de treabă pe care am să-i suflu de sub nasul prietenului meu Sofocle și mai ales ai celorlalți, cretinii ăștia. Nu uitați, rue des Écoles, casa de la A. E tocmai sus.

Dar nu s-a petrecut nimic din toate acestea. O putere necunoscută trebuia să împiedice apropierea între livornezul slab cu chipul întunecat, și olandezul gras cu figura de lalea. Mai tîrziu, scăpat de servituțiile Luvrului, autorul *Anotimpurilor unui poet*, devenit critic de artă recunoscut, nu va aprecia arta lui Modigliani. Douăzeci de ani după coborîrea în mormînt a artistului, Vanderpyl va scrie anume o carte pentru a nega talentul, pînă și gloria nepieritoare a aceluia cu care fatalitatea nu îi îngăduise să se pună de acord.

Un alt critic de artă avea să-l neglijeze pe Modigliani și anume Maurice Raynal care de la bun început și-a limitat critica la interpretarea rigidă a cubismului. Dar Guillaume Apollinaire? Cum nu păstrasem în memorie nici un text al «poetului asasinat» asupra operei livornezului, și nu-mi aminteam să-l fi văzut nici în Montmartre nici în Montparnasse pe Guillaume apropiindu-se de Modigliani, l-am întrebat pe unul din cei mai de nădejde martori ai frumoasei noastre epoci, vechiul meu prieten Jean Mollet, tovarăș credincios al lui Apollinaire; și acela care de o jumătate de veac e supranumit baronul Mollet mi-a răspuns cu simpli-

 tate: «Guillaume era ocupat în altă parte». Respect

pasiunea, fie ea și exclusivă. Sînt totuși bucuros de a fi fost ocupat pretutindeni.
Unde ar fi putut fi găsit Modigliani după ce a trecut țeapăn prin fața lui Vanderpyl? Poate stînd pe vine în fața *Scribului chincit.*

XII. ETRUSCII DE PE RUE TURGOT

Doar cîteva pagini încă și voi fi spus tot ce se poate spune despre epoca din Montmartre a lui Amedeo Modigliani, pe care îl vom urma în Montparnasse. Am vrut să întăresc cu o mărturie directă acest noian de amintiri ce-mi aparțin. Și cum să nu mă fi gîndit la un alt camarad al tinereții și al întregii mele vieți, un compatriot al lui Modigliani, venit din Italia aproape în același timp cu el și care, cred, a fost primul ce a primit, mai mult sau mai puțin, cîte una din rarele confidențe de care s-a arătat în stare sălbaticul nostru Amedeo? Vreau să vorbesc de pictorul, astăzi celebru, Gino Severini, care l-a întîlnit pe Modigliani la o lună după sosirea lor în noua Romă a artelor, în octombrie 1906.
Am fost și am tulburat cu amintirile trecutului pe bătrînul meu Gino Severini care, cincizeci de ani mai tîrziu, se odihnea, sătul de opere și de căutarea lor, într-un *albergo** din Marlengo, sub Bolzano. Este pe drumul ce duce la Brenner, etapă clasică a celor ce merg în masivul Dolomiților. Gino căuta aici puțină răcoare, atît de departe de Rue Shoelcher, unde-și are atelierul, și atît de departe de Daumesnil, unde ucenicul din 1906 conduce o școală.
Răcoarea muntelui? Dar tot așa de bine și gingășia frescelor din *Trecento*, în biserica Dominicanilor, ca și grația panourilor sculptate, contemporane, de la altarul din biserica Franciscanilor. E greu pentru un pictor italian să-și ofere vacanțe tot atît de gratuite ca cele pe care se poate încumeta să și le promită un confrate

* albergo — han.

francez. Dar ce spun eu? Pictorul de la noi va vizita mai puține biserici, mai puține muzee în cursul călătoriei sale în Franța, în schimb de cîte năluci nu se va lovi? Dacă lasă de o parte în mod sistematic calvarele, ceea ce este anevoios, artistul ce părăsește cartierele Montparnasse sau Montmartre pentru a pleca în Bretania se ciocnește la tot pasul de fantoma lui Gauguin. De a ales Sudul, Renoir, Matisse, Derain, Kisling, îl vor prinde aci de mînă. N-ai cum să fii liniștit. Dacă nălucile ar vorbi, Derain ar spune că este exact ceea ce trebuie să fie.

Modigliani era din Livorno, orașul marinarilor, armatorilor, rafinorilor, metalurgiștilor, bancherilor, misiților, jucătorilor la bursă; toscan de o altă speță, Gino Severini este din Cortona, oraș cățărat pe o colină, construit pe locul unei foste cetăți etrusce, pe drumul de la Florența la Roma. Tînăr fiind, Modigliani s-a dus să-l vadă. Gîndiți-vă numai, chiar la leagănul etruscilor! Patria lui Lucas Signorelli,* maestrul acelei *Judecăți de apoi*, ce trebuie să-l fi mistuit cu o dublă flacără pe omul ce visa să fie pictor, făcîndu-și din Dante Alighieri poetul favorit.

Și cum oare cititorul pătimaș al *Infernului* și al poemelor din *Vita Nuova* să nu fi fost simțitor la strălucita legendă a Sfintei Margareta, glorie carnală și totodată mistică a Cortonei?

Margareta? O țărancă, fiică a naturii supusă legilor ei, asemeni animalelor nevinovate și asemeni plantelor. Niște bădărani au putut, la un pahar de vin, să vorbească fără rușine de elanurile Margaretei. A avut mulți iubiți. S-a întîmplat că fata simplă s-a găsit în fața cadavrului unuia dintre ei. Viermii dezgustători și nepărtinitori îl mîncaseră deja mai mult de jumătate. Atunci Margareta s-a pocăit, mergînd pînă la a se desfigura pentru a nu mai stîrni patimile bărbaților. Astfel grăiesc comentatorii.

Capela Iertării se află astăzi în celula unde cea păcătoasă cu trupul s-a retras pentru a se ruga.

Cortona e vecină cu Strezzo unde s-au născut Petrarca, benedictinul Guido d'Arezzo care a dat nume notelor

---

* *Lucas Signorelli* (1445—1523) — pictor italian de un realism energic. A lucrat la Loreta, Roma și mai ales la Orvieto (Judecata de apoi).

gamei, Vasari și chiar mult înaintea lor, Mecena ... nici mai mult nici mai puțin!

Ce noroc să te fi născut la Cortona, să-i fi fost oaspete pe vremea cînd era înfloritoare! Cum îmi spunea un amator naiv: « astea pot să-i dea niște idei, unui tînăr ». Și totuși iată: deși născut între arsenal și rafinării de petrol, bănci și oțelării, Modigliani a ajuns un foarte mare artist. Iar cel care nu e din leagăn înconjurat de un decor perfect, n-are decît să se ducă să vadă ce se petrece alături, în cazul cînd are picioare bune și ochi de nădejde, vorbind așa cum a uitat să mai spună prietenul meu, esteticianul corupt.

Cum se face că Modigliani și Severini nu s-au întîlnit la Cortona, la Arezzo, la Florența? Oh! E foarte simplu. La biserică, la muzeu, ce erau ei mai mult decît o părticică din mulțime; nici unul nici celălalt, fiecare din ei atît de desăvîrșit de singur în fața acelor noutăți, așa cum li se înfățișa întreg trecutul, nu se grăbea să ia în seamă acea mulțime din care tindeau să evadeze din tot sufletul, din toată inima, cu toată ființa, cu toți nervii lor.

Întrerupîndu-și vacanța pentru a evoca împreună cu mine zilele mărețe ale unei epoci fără seamăn, de vreme ce a fost cea a marilor creații, epoca « în care pictori și poeți se influențau rînd pe rînd », cum grăise odinioară Picasso, Gino Severini mi-a spus:

— Îți amintești de primul sălaș al lui Modigliani la marginea Maquis-ului? Revăd parcă un fel de colivie de sticlă, o verandă dacă vrei ... Alături de « Moulin de la Galette », deci nu departe de « Lapin agile » pe care a știut să-l descopere singur și unde a și ținut să mă ducă de îndată, el care avea să-l frecventeze relativ puțin.

Chiar din prima zi, Modigliani și cu mine ne-am înțeles perfect; pentru că și aveam pe atunci multe puncte comune; toscani amîndoi, și aproape de aceeași vîrstă, dar mai ales amîndoi bogați foarte, singura noastră bogăție constînd în intenții, în năzuințe, în proiecte neclare, vagi, pe care cu prospețimea tinereții, simțeam atîta plăcere orgolioasă în a încerca totuși să le definim. Din punct de vedere material, o duceam foarte greu și eu și Modigliani. Fără îndoială că, din cînd în cînd, primea un mic ajutor de acasă, de la Livorno. Era cu

totul neîndestulător. Eu n-aveam chiar nimic. Ce era de făcut, te întreb, dacă nu să apelăm la expediente? Puteai să te consideri, să te simți artist pînă în măduva oaselor și totuși să nu disprețuiești cîte un ajutor burghez cît de mic, dacă se nimerea, și ce-i mai grozav e că s-a și nimerit uneori.

Mă împrietenisem cu un negustor de șampanie a cărui nevastă ținea o casă de mode pe rue Damrémont, colț cu rue Tourlaque, unde își avea Derain atelierul și unde și Bonnard și l-a avut pe al său. Conversația bunilor mei prieteni burghezi nu era poate sclipitoare, cu toate acestea eram foarte bucuros să merg să cinez la acești oameni minunați, atît de generoși, atît de primitori, încît găseau cît se poate de firesc să mă vadă sosind întovărășit de un prieten, un prieten tot așa de înfometat ca și mine. Acest prieten a fost, cel mai adesea, Modigliani. Era primit cu brațele deschise. Modista prețuia tactul, manierele alese ale tînărului întotdeauna atît de seducător și de vesel cu femeile tinere. Dar nu puteai cina într-una la niște burghezi mai mult sau mai puțin evoluați.

Gino Severini se întrerupse. Închise ochii ca pentru a-și reaminti mai bine înfățișarea vechilor locuri dispărute; pentru a revedea mai bine, în felul obișnuit al ființelor ce gîndesc și poate și al celorlalte, ce nu prea gîndesc, și ale căror mărturisiri ne sînt încredințate mai puțin des.

În vreme ce Severini răscolea astfel trecutul, mă gîndeam în mod ciudat la ceea ce tocmai îmi spusese despre amabilitatea, drăgălășenia, tactul, să-i spunem deci eleganța lui Modigliani într-o altă societate decît a noastră care-i stimula revolta. Mă gîndeam la ce îmi povestise de curînd Jean Mollet a cărui mamă generoasă l-a primit la masa sa de familie pe Modigliani, prezentat de sculptorul Brâncuși; vom vedea acestea mai tîrziu.

Gino Severini reluă:

« Într-o seară de vară, îmi amintesc că era o seară de vară, avurăm o aventură ce fu cît p-aci să ia o întorsătură neplăcută. Pe vremea aceea, locuiam pe rue Turgot, la numărul 22, acolo unde se găseau birourile de la Théâtre de l'Oeuvre condus încă de la întemeierea lui
121 de Lugné-Poe, de cînd acesta impusese unui Paris,

mai întîi recalcitrant, dramaturgia lui Ibsen. Chiar în fața numărului 22 se găsea o cîrciumă-restaurant ținută de un italian, un florentin. Cînd mă întorc cu gîndul la acele vremuri, mi se pare miraculos că am izbutit să-l fac pe bruta aia de cîrciumar să se învoiască la un credit. Am spus că îmi amintesc de o seară de vară. Cinam pe terasă. Cunoști rue Turgot? Nu seamănă prea mult cu străzile din Florența, dar gîndește-te . . . în 1906! Nimic nu mi se părea mai frumos decît acest trotuar al unei străzi din Paris.

Tocmai eram pe cale să-mi încep mica porție de *stufatino*, ceva în genul fripturii de vacă cu sos a florentinilor, cînd îmi apăru în față Modigliani, urcînd sau coborînd povîrnișurile din Montmartre. De fapt el m-a zărit primul și cînd l-am văzut și eu la rîndul meu, am surprins privirea unui om uitîndu-se la un camarad care cinează. . . privirea unui om despre care-ți poți închipui că nu va cina. Îți dai seama de situație?

Bineînțeles, l-am invitat pe Modigliani la cină. Aș fi făcut-o oricum, dar aveam deja doi musafiri la masă, un prieten și soția . . . erau deci, ar fi trebuit s-o spun imediat, trei persoane pe care Modigliani, înfometat, desigur, le privea mîncînd . . . Mulți oameni nu ar înțelege; dumneata, dumneata știi ce înseamnă vremurile grele. Furăm deci patru în seara aceea care am exploatat bunăvoința patronului, compatriotul meu. Oh! o bunăvoință tare relativă. De fapt omul era deosebit de rău, de loc înțelegător și într-adevăr era greu s-o scoți la capăt cu el . . . Creditul, anevoie acordat, nu trebuia să depășească persoana mea, așa că mă puteam aștepta la o reacție violentă din partea sa în momentul socotelii căci, ai ghicit desigur — ah! experiența! — că nu aveam nici un sfanț.

Îmi amintesc, cred, că Modigliani, a comandat *antipasti misto*, o porție de *corniglio*, iepure, și nu mai știu ce *dolce*. Am pus să se aducă pe masă o carafă de *vino rosso*. Cu puțin înainte de desert, Modigliani, căruia nu-i scăpa nimic din situație, ce se poate numi chiar dramatică, îmi strecurase discret o bulă mică, pentru a-mi mai da curaj! . . . Înghiți și el una. Pentru ca efectul hașișului să fie mai rapid, am comandat una din acele cafele pe care italienii le fac atît de bine, chiar și în cîrciumile mici.

Efectul depăși prevederile. Rîzînd cu hohote l-am invitat pe patron să adauge toate notele la contul meu, deja încărcat.

Furia sa a fost homerică, iar Modigliani și-l putea închipui urlînd de furie și de desnădejde în flăcările sau noroiul rău mirositor al unui cerc din infern nedescris de Dante și unde își ispășesc păcatele cîrciumarii fără inimă și surzi la avertismentele pe care aci pe pămînt li le trimite Providența prin mijlocirea mușteriilor de felul meu».

Lui Gino Severini i se părea că mai aude încă: «*Fuori di quà banda di pamnulloni non so chi mi tiene dal chiamare la polizia. Sono della gente come lei Signor Severini che fanno torto a noi emigranti. Vi dovrebbero espulsare . . . e . . . se non mi paga tutto prima della fine del mese sentiro parlare di me.*

«Ștergeți-o de aci, bandă de derbedei! Nu știu ce mă oprește să chem poliția . . . Oameni ca dumneata, domnule Severini, ne fac numai rău nouă, emigranților . . . Ar trebui expulzați! . . . Dacă nu-mi veți achita totul pînă la sfîrșitul lunii, o să mai auziți de mine!» Lucruri ce îi fac să rîdă pe cei cărora nu le-a fost niciodată foame. Pot să-i facă să rîdă, mai tîrziu și ceva mai reținut și pe ceilalți, cînd a sosit în sfîrșit clipa să mănînce după pofta inimii.

Gino Severini nu avea de destăinuit numai anecdote demne de Rabelais și de bunii povestitori ai țării sale: «În ziua întîlnirii noastre la Paris, aspirațiile lui Modigliani erau încă mai vagi și mai șovăitoare decît ale mele. Cel puțin eu eram hotărît să fac lumină asupra unui punct: neoimpresionismul sau divizionismul despre care culesesem în Italia informații destul de insuficiente. În 1906, Modigliani se interesa mai mult de Henri de Toulouse-Lautrec, de Henri Matisse, de Bonnard, trei artiști de frunte, care au avut o oarecare influență asupra sa, la începutul carierei . . . Dacă este îngăduit să vorbești de o carieră a aventurosului Modigliani. Ce am văzut mai întîi de mîna lui Modigliani? Nimic decît niște desene și nici măcar nenumăratele nuduri a căror creare era înlesnită de bunăvoința fetișcanelor de pe Colina Montmartre. Nu, mai degrabă portrete, portrete ale prietenilor, ale camarazilor . . . Și-a păstrat pînă la sfîrșit gustul să schițeze cu un creion foarte fin

silueta tovarășilor săi de cafenea sau de atelier. Erau seducătoare, neîndoielnic, dar fără vreo notă deosebită . . . în sfîrșit, nimic foarte personal.

Pentru el, ca și pentru mine, totul rămînea de făcut. Ce poate fi mai înălțător și mai sfîșietor totodată? Și totuși? Oare nu rămînea totul de făcut în pictură și în poezie și pentru cei cu care acceptam, pe care îi alegeam să bem un pahar împreună și să discutăm la « Lapin agile »? Da, acest mediu pestriț ne părea, fără temeiuri serioase, cel mai potrivit pentru noi, de aceea și mergeam cu atîta plăcere să petrec o seară la moș Frédé, deși timiditatea mea m-a ținut adesea într-o oarecare rezervă.

Găseam aici adevărați îndrumători? »

Severini vorbește despre Max Jacob, spunînd că avea o cultură pe măsura fanteziei sale, de pictorul și gravorul Gabriel Daragnès, a cărui delicatețe și amabilitate nu le-a uitat niciodată; Buzon, un sculptor nu de ajuns de cunoscut și care, pentru a-și cîștiga existența, lucru ce nu e niciodată lesnicios, și-a petrecut multă vreme modelînd măști de teatru și de cortegii de carnaval. Cocioaba sa atelier se ridica, nu prea sus, în Maquis, foarte aproape de cea a sculptorului și ceramistului catalan Paco Durio. Severini îl mai citează pe Georges Deniker, fratele poetului și care, elev la Școala de Limbi orientale, după ce și-a făcut serviciul militar ca pilot de aerostat la Geniu, a expus la Salonul de Toamnă primele sculpturi . . . Astăzi e un domn bătrîn, ministru plenipotențiar la pensie. De la « Lapin » la Quai d'Orsay! Severini are mare dreptate să spună că Modigliani nu se înțelegea cu toată lumea. El precizează:

« Moștenise de la toscani un spirit critic, ironic și ceea ce este de asemenea foarte toscan, o extremă susceptibilitate. Pot să spun că, dacă primul artist pe care a vrut să-l cunoască a fost Picasso, nu numai că nu l-a urmat dar mai mult, nici nu l-a purtat vreodată în inima sa. Cred că pot îndrăzni să spun că era ceva reciproc. Picasso, Derain, Braque geometrizau din ce în ce mai mult, cubismul începea să se precizeze, ceea ce, ca orientare estetică, îl lăsa pe Modigliani destul de rece. Trebuie să mărturisesc că nu împărtășea nici entuziasmul meu pentru Seurat și diviziunea totală a culorii și formei, prin care voiam să ajung la o artă pe care

o nădăjduiam dinamică. Nu, îl lăsa rece. Nu părea să-și amintească vorbele lui Max Jacob care îl sfătuia să urmeze lecția lui Seurat, cel puțin în ceea ce privește demnitatea compoziției.

Respingea mai ales cubismul. Parcă îl mai aud încă bombănind: „Nu mă prind la șmecheria lui Picasso". Totuși, probabil că a reflectat destul la acestea pentru ca, puțin cîte puțin, să ajungă dacă nu să-l urmeze, cel puțin să se intereseze de căutările lui André Derain. Ah! discuțiile noastre din tinerețe! . . . Modigliani, de felul său atît de iute la mînie, nu s-a zburlit totuși niciodată cînd am mers pînă la a-l acuza de înclinări academice și că prea mult își amintește de muzeele italienești. Era într-un moment cînd arăta cea mai vie admirație pentru guașele lui Max Jacob, în aparență roade ale instinctului mai mult decît ale studiului, dar opere ale unui om, oarecum vîrstnicul nostru, în posesia unei cunoașteri enciclopedice a artei . . . A fost prietenul picarescului Manuel Ugue zis Manolo, comeseanul lui Paco Durio și credincios unui Picasso, ale cărui directive se ferea să le urmeze deși îl admira. Lui Modigliani îi plăceau mult și guașele sumare ale lui Manolo.

Într-un cuvînt, aceste guașe ale lui Manolo erau refugiul unui sculptor fără atelier și fără destui bani pentru a-și cumpăra piatră sau măcar lut, fără a mai vorbi de scaunul înalt și de tot dichisul. Poate că Manolo i-a vorbit despre proiectele sale sculpturale lui Modigliani al nostru, ispitit de sculptură, căreia voia să i se dedice, puțin după aceea.

Poate. Nu este mai puțin adevărat că în aceeași perioadă s-a deșteptat în Modigliani o înțelegere mai adîncă a culorii și distribuției acesteia, a acordurilor ei ».

Tinerețea noastră!

Mai răsuflă puțin, Gino, închide încă o dată ochii ca să revezi mai bine, să revezi într-o clipă pentru a le reînvia acele ceasuri atît de scurte și care totuși le domină pe cele ce au urmat, pe tot întinsul memoriei noastre. Era epoca greutăților care ar fi fost dezgustătoare pînă la a te doborî, fără voința strălucitoare de a le birui. Mese sărite, invitația brutală de a « te căra », nu sînt decît niște mici accidente repede date uitării în vîlva
125 unei sărbători de atelier dată de un coleg bogat . . .

pentru cîteva zile sau numai pentru seara aceea. Tinerețe! Opera începută, ratată, dar pentru că încerci, îndrăznești mult. Logosurile nesfîrșite, elocința uceni-cilor căutînd cu candoare să facă impresie chiar asupra lor, mînați de un instinct care, o dată la o sută, îi va face să se descopere pe ei înșiși, uimindu-se de ei înșiși. Taifasurile de la cafeneaua artiștilor, pe socoteala că-rora ar fi temei ca unii să zîmbească, chiar să rîdă cu hohote, de n-ar exista certitudinea că într-o bună zi, printr-o minune sau printr-o șansă a rațiunii, căci și rațiunea își are șansele ei, bune sau rele, dintr-atîtea vorbe cutezătoare, îndrăznețe, absurde, se vor aduna elementele de bază ale legilor unei arte cu totul noi, revoluționare fără îndoială și bazate pe experiențele trecutului.

Nimeni nu a marcat mai bine decît Maurice Barrès încrederea generoasă și prudentă ce trebuie acordată delirului tinereții, dornică de creație. În clipa morții chiar acest iubitor al sufletului omenesc vorbea despre o căldare asemănătoare cu cea a vrăjitoarelor din *Mac-beth* și unde fierb împreună « Bătrîne himere și tineri dadaiști ».

Vrînd să continue, Gino Severini a spus:

— Mai tîrziu . . .

Spunea « mai tîrziu » așa cum poate spune cel ce regă-sește pentru o clipă spiritul tinereții și acea măsură a timpului tinereții al cărui sens am vrut să-l redau, tine-rețea ce poate vedea, cum nu se mai poate vedea pe alte trepte ale vieții, realizîndu-se atîtea lucruri într-un spațiu așa de restrîns din timpul obișnuit.

« Mai tîrziu, în 1909, Boccioni*, marele prieten al pri-milor mei ani de la Roma, l-a întîlnit la Milano pe poe-tul F.-T. Marinetti și a avut de îndată intenția să aso-cieze pictura mișcării poetice denumită de Marinetti: futurism. În ceea ce mă privește, doar la Paris și prin intermediul lui Lugné-Poe, vecinul meu de pe rue Turgot, am făcut cunoștință cu poetul milanez, zelos să-mi comunice proiectele îndrăznețe ale lui Boccioni, pe care aveam să-l revăd la Paris și să reiau cu el rela-țiile întrerupte de călătoria sa în Rusia.

Am încercat atunci să-l lămuresc pe Modigliani. Nu

* *Umberto Boccioni* (1882—1916) — pictor și sculptor italian, aderă la mișcarea futuristă, devenind unul din marii săi animatori. (N.R.)

m-am dat înapoi de la orice argumente, chiar și cele împrumutate de la Nietzsche, cu care îmi împuiasem capul și a cărui gîndire dramatică nu-l înflăcăra mai puțin pe Modigliani, paradoxal împins spre admirația gînditorului de la Silse-Maria de violentele contradicții ale lui Papini. Nietzsche ne făcea să fim de acord asupra a ceea ce ni se părea necesitatea distrugerii formelor trecutului pentru a construi ceva nou.

Îndrăgostiți de viață, cu o iubire transpusă pe un plan poetic, ne căutam izvorul de inspirație în acea tînără aparență. Credeam că ne înțelegem bine cînd, pe de altă parte, pasiunea noastră pentru culoare ne înlesnea acordul în privința tehnicii.

În epoca despre care vorbesc, Boccioni rămînea pătruns de divizionismul italian al anului 1906, cel al lui Segantini* și Previati**, în vreme ce eu, care îl aveam pe Seurat în fața ochilor, îmi dădusem osteneala să-mi dezvolt ideile potrivit acestei tendințe într-un elan de libertate fără precedent pînă atunci. Se putea totuși considera că Boccioni și cu mine ne găseam pe aceeași linie de plecare.

Și cum să nu fi fost tentați să redactăm și să lansăm un manifest? Boccioni m-a însărcinat să găsesc prin Paris, din Montmartre pînă în Montparnasse, pe artiștii ce erau în suficientă măsură de acord cu noi pentru a-și adăuga numele lîngă ale noastre pe manifest. Însă eu nu țineam decît la o singură semnătură, la o singură adeziune, cea a lui Amedeo Modigliani.

Ei bine, căutînd să-i descopăr de îndată intențiile, Modigliani mi-a răspuns fără șovăire, după moda pariziană: « Nu, nu mă bag! »

N-a vrut să știe nimic.

Îi plăceau mult ideile lui Nietzsche, ideile din care și-au putut extrage argumente la fel de bine și extremiștii de dreapta ca și cei de stînga, dar dacă pentru a creea noul trebuia să distrugi muzeele, Modigliani nu era de acord. Și o spunea cu vehemență, o striga sus și tare. Cît despre divizionism, acesta i se potrivea și mai puțin. Concepția sa despre culoare era cu totul

---

* *Giovanni Segantini* (1858—1899), pictor italian, șeful școlii divizioniste din Italia.

** *Gaetano Previati* (1852—1920), pictor italian de gen și peisagist, a aplicat metoda divizionistă într-o manieră proprie (N.R.)

alta. Cred, de asemenea, că simțea în adîncul său, mai mult sau mai puțin confuz, dorința, posibilitatea unei uniuni între viața arzătoare și cultură; fapt pentru care poziția noastră polemică i se părea inacceptabilă. Asupra acestor probleme am avut, el și cu mine, discuții aprinse, brutale, dar care nu au știrbit niciodată prietenia noastră ».

Ajuns la acest punct al analizei trecutului, analiză condusă numai după logică, dar și cu căldura pasiunilor redeșteptate după o jumătate de veac, Severini vorbi despre o problemă destul de deosebită și care, cred, nu a fost niciodată limpede pusă înaintea lui:

— Cînd eram tineri, atît de tineri! niște pictori ziși umoriști, tineri artiști și ei, printre care Marcoussis și Juan Gris, frecventau « Lapin agile », unde îi întîlneam cînd Modigliani se învoia să mă urmeze acolo. — Marcoussis și Juan Gris care vor fi la rîndul lor maeștri ai cubismului. L-am văzut pe Juan Gris sosind în Montmartre. Venea de la Barcelona anume pentru a-l cunoaște pe Picasso. Cine știe dacă cel pe care îl admira nu era Picasso, din prima perioadă, Picasso cel de la micile ziare excentrice ale Cataloniei răzvrătite. Cît despre Marcoussis ce, în epoca despre care vorbești, semna desenele vesele date la *Vie parisienne* * cu numele său adevărat Markous, îl întîlneam în cartierul latin, în berării unde, în tovărășia unor compatrioți exaltați, se prezenta sub înfățișarea unui conspirator încîntat de a fi conspirator și pregătind o renaștere a Poloniei.

— Îți amintești că dacă Marcoussis desena pentru *Vie parisienne*, Juan Gris alcătuia numere pentru *Assiette au beurre.*

— Cum să nu-mi amintesc? Eu eram cel ce scria legendele desenelor sale satirice. Înainte de Marcoussis și de Juan Gris, Van Dongen lucrase pentru micile ziare comice și mai ales nerespectuoase. Dar ce? Să fi fost Modigliani la rîndul său colaborator la *Assiette au beurre* și eu să nu fi știut niciodată nimic despre aceasta?

— Ai fi știut-o, Modigliani n-a semnat nici o caricatură dar, crede-mă, că a privit cu multă simpatie producțiile minore ale camarazilor săi din Montmartre. Producții

---

* *Vie parisienne* — Viața pariziană — publicație ilustrată de epocă.

minore? Fără îndoială, dar care au exercitat totuși o oarecare influență expresionistă, influență asemănătoare cu cea pe care bătrînul Steinlen și Forain au putut-o avea asupra lui Picasso la un moment dat. În timpul războiului, în 1916, Guillaume Apollinaire, rănit la cap, mi-a spus într-o zi cînd eram la căpătîiul său la spitalul italian de pe Quai d'Orsay: « Spiritul caricatural a jucat un rol important în dezvoltarea artei moderne; îți vei da seama de aceasta mai tîrziu ».

M-am gîndit într-adevăr că Apollinaire avea dreptate deși eu nu am suferit niciodată o astfel de influență. N-aș putea spune în ce măsură spiritul caricatural îl interesa pe Modigliani, dar pot să te asigur că era preocupat de el... Și apoi!... se discuta despre atîtea lucruri!... Ne puneam în fața atîtor probleme, mai ales în Montmartre!... Cine nu-și avea crîmpeiul său de doctrină?... Se prea poate ca acest lucru să-l fi obosit într-o zi pe Modigliani, și că s-a legănat cu nădejdea ca o să poată gîndi, căuta singur, în altă parte. Da, e posibil ca brusca sa hotărîre de a schimba cartierul să fie legată de acest lucru. Fapt este că într-o bună zi a dispărut.

Începînd de atunci, aveam să-l văd mai rar, pînă în 1913, data căsătoriei mele... Montparnasse!... Acolo nu mai ai nevoie nici de amintirile, nici de mărturisirile mele ».

XIII. ORICE VIAȚĂ E UN SCANDAL

Viață pasionată? Viață scandaloasă?
Scandalul!
Cauzele scandalului!
Vinul roșu, care pătează, romul, absintul împreună cu dezgustătoarele izbucniri ale bețivului de pe stradă, cum spunea Verlaine cu atîta vreme înainte de a apărea Modigliani; hașișul, fermentul tuturor exceselor și care face din om un monstru de Breughel, chircit, lăbos și chicotind cu un rîs de copil blestemat; atîtea femei și fete rîvnite, posedate în fugă fără dorința de a reține lîngă el pe vreuna, în afara acestui soi de mare doamnă a cărei elegantă perversitate a vrut să confunde simțurile

cu spiritul, păstrîndu-și totuși neatinsă luciditatea insolentă ce i-a îngăduit să trîntească, cu mîna ei atît de mică, ușa în nasul amantului devorat, lui, care se crezuse stăpîn, la fel cu atîția alții. Și atunci apare cea din urmă, iubita cea mai pură, păcătoasa duioasă ce-și răscumpără izbăvirea prin dragoste primind ca pe o supremă fericire toate amărîciunile-i biciuri, dragostea care a deschis porțile morții pentru cei doi amanți.

Un scandal permanent.

Și acea căutare a unei arte supreme atît de înceată încît a putut fi luată drept un vulgar efect al trîndăviei, al lașității. Încă un scandal în ochii lumii fariseilor? Nu-mi reproșați că urmez povestea unei vieți scandaloase. Orice viață e un scandal, dacă nu o judeci după noțiunea eroică a păcatului.

Fericit cel ce se poate spăla de scandal prin spovedanie, cu năvala-i de mărturisiri scandaloase șoptite în umbră unsului lui dumnezeu pe care și-l închipuie pregătit să-și înfrîngă groaza de a regăsi expresia propriului său scandal pe vîrful buzelor abia deschise ale celui îngenunchiat. Pe cîți sfinți oare nu i-a împins spre sfințenie numai această grea încercare, scandalul?

Modigliani nu era creștin și nu credea nici măcar în dumnezeul răzbunător al strămoșilor săi. Ce gîndea el despre Spinoza, îndepărtatul său strămoș din partea mamei?

Modigliani vorbea puțin. Toți prietenii săi din Montmartre și din Montparnasse, supraviețuitori ai unei măreațe epoci a artei, au ținut să-mi reamintească acest lucru. Nu s-a spovedit nimănui. Nu poate exista spovedanie printr-o persoană interpusă. Rămîne biografia. Încerc să-l zugrăvesc, așa cum era în viață, pe Modigliani, ilustru după moarte. Dacă orice viață e un scandal, și mențin acest lucru, orice biografie depășind cronologia, nomenclatorul sec, literatura cataloagelor (cea mai bună poate, cine știe?) duce la viața romanțată. Și de ce nu? Ce nu-i romanțat pe lumea asta? Ce nu suportă să fie romanțat? Poate fi ceva mai romanțat decît Istoria? Geografia a fost și ea foarte romanțată și încă tot mai rămîne cîte puțin. Și melodrama Cifrelor în luptă cu Numerele? Cît despre fizică, astrofizică, ce romane sau ce mai romanțe! Muzica sferelor și marșuri funebre. Iată în ce îmi găsesc scuza, justificarea.

Am conștiința că nu am inventat nimic, și dacă a trebuit totuși să deduc, am evitat să conchid.
Vin roșu, rom, absint, hașiș, poftele trupești și dragostea în ajunul morții, iar pentru arta adevărată nu mai mult de cinci ani — 1915 — 1920 — o operă fascinantă după atîția ani de căutare înfrigurată. E de ajuns pentru ca să pot cere acuma să fiu înțeles, dacă nu-l urmăresc pe Modigliani zi cu zi.
Voi merge pînă la a confunda cu bună-știință într-un fel de clipă unică toți anii dinaintea desăvîrșitei împlinirii, anii de căutare a eului și a secretului proiectării luminoase a acestui eu.

XIV. VINO ÎN MONTPARNASSE

Una din ultimele seri ale lui Modigliani pe Colină. Era într-o noapte la « Lapin » unde, să ne-o amintim, Modigliani nu a vrut să fie decît un client întîmplător. Frédé, patronul, ar fi putut trage de mult obloanele; și anume de cînd plecase unul dintre oratorii casei, o namilă ce-și proptea țeapăn piciorul de lemn de căminul exagerat de rustic, tolănindu-se astfel în voie pentru a povesti neobosit una sau alta din peripețiile sale de prin călătorii. O cascadă de întîmplări de necontrolat din care lucrul cel mai înțelept era poate să nu crezi nimic, nu fără a saluta în trecere strașnica imaginație a povestitorului.
Dacă stăteai să-i dai crezare, așa cum vroia el, și-ar fi pierdut cică piciorul, rămas la chinezi, într-o cocioabă din Hong-Kong, cu prilejul unei crunte încăierări.
Care supraviețuitor de la « Lapin agile » — Roland Dorgelès, poate — și-ar putea aminti împreună cu mine de acel mucalit răuvoitor ce dădea de-nțeles că himericul călător fusese pur și simplu victima unui accident al tramvaiului cu aburi, prin părțile străzii Bolivar sau rue des Pyrénées?
Se prea poate ca omul cu picior de lemn să-i fi inspirat lui Pierre Mac Orlan primul portret al *Aventurierului pasiv*.
Frédé ar fi putut trage obloanele și de cînd plecase mica
 bandă de băieți și fete, mica bandă de presupuși pictorași,

puși pe jaf. Circiumarului însă îi plăcea să prelungească seara, așa numai între intimi, prieteni aleși pe sprînceană: Pierre Mac Orlan, Julien Callé — al cărui umor, manifestat numai în treacăt, a fost exploatat din belșug de o generație întreagă de umoriști profesioniști — și împreună cu ei, în fața lor, atent la atîtea vorbe din care cele mai cu tîlc îi scăpau de cele mai multe ori, tăcut, îmbrăcat în catifea reiată, cu o imensă pălărie melon ce-i umbrea mutra simpatică de bătăuș la pensie, Pajol, mai vîrstnic decît noi, ce se fălea, cînd i se întîmpla totuși să vorbească, cu fărădelegi tot atît de puțin demne de crezare (în ciuda cîtorva condamnări) ca și călătoriile de cursă lungă ale omului cu piciorul de lemn.

Cred că pe Julian Callé l-am auzit anunțînd:

— Ia te uită, Modigliani.

— Vine încoace? întrebă Frédé încruntînd sprîncenele. Ne-am fi putut foarte bine lipsi de el.

— E un artist, pictor și el printre atîția alți pictori, enunță Julien Callé, îngăduitor dar numai atît cu cel care încă nu dăduse la iveală prea multe semne publice din ceea ce se va dezlănțui într-o fascinantă personalitate.

— Dacă a băut, afirmă Frédé, n-o să-i servesc nimic.

— Pare să fi băut, constată cu răceală Mac Orlan, cu nasul lipit de geam.

— Ești sigur că vine aici?

— S-ar zice că așteaptă pe cineva.

— De-o fi Utrillo chiar asta ne mai lipsea.

— Unii, spuse atunci Julien Callé cu o emfază bufonă, se complac în a promite cel mai strălucit viitor acestui tînăr alcoolic.

Împingîndu-și spre spate, pe chelie, căciula de blană ponosită, căciulă de Moș Crăciun, de Robinson Crusoe sau mai simplu spus de vînzător de castane, și trecîndu-și două degete prin barba deja încărunțită de om încă în puteri, Frédé constată doar atîta:

— Da, se spune. Și tu chiar o crezi? Ar avea haz totuși ca pînzele zmîngălitorului ăstuia să urce la preț. Am și eu două; una cumpărată împreună cu fondul preluat de la prietena mea Adèle cînd mi-a cedat « Le Lapin » de vreme ce obligatoriu a trebuit să preiau tot ce se găsea pe pereți și încă unul, o vedere a casei. I-am dat pe ea cincizeci de bițari, dar fii atent, numai ca să spele putina

într-o seară, cînd prea mă bătea la cap, și făcîndu-mi-se totuși milă de el. Nu sînt speculant...
— Nici n-ai cum, întrerupe Julien Callé; ai început prin a fi negustor de pește pe străzile și ulicioarele din Montmartre... De bună seamă că te descotoroseai cît puteai mai repede de marfa ta, fără să poți aștepta să urce prețul. Acuși ai prins obiceiul.
— În tot cazul, conchise Frédé, n-o să pierd decît zece hîrtii de cinci franci. Aha! Iată-l pe Modigliani al vostru, fără Utrillo; tot sîntem în cîștig.
Modigliani își făcu o intrare măreață la « Lapin ».
Băuse într-adevăr. Se vedea după o anume flăcăruie mocnita din ochi. O flacără iute de un vioriu ca zorii unei zile mohorîte și de un verde de mlaștină putînd fi asemuită cu flacăra torțelor de la parăzile funebre. Era ceva tulbure în ochii săi și totuși îi ridica atît de sus, privea atît de drept, de semeț!
În cursul zilelor precedente cheflii de pe Colină au avut de ce zîmbi văzînd halul de jerpeleală al frumoaselor sale haine burgheze. În fața necesității de a-și reînnoi garderoba Modigliani își oferise luxul unui splendid costum de lucrător. Nu, nu albastrul de mecanic al lui Picasso, Georges Braque și al micuțului André Utter, muncitorul de la substațiunea electrică, pictor în orele libere, ci un costum de catifea reiată ce-i va rămîne pentru totdeauna ținuta de muncă și de gală, și care se va face și mai frumoasă după atîta spălat; spălat de care se vor îngriji rînd pe rînd creaturile cele mai felurite, și unele și altele tot atît de îndemînatece pe cît de harnice, iubitele acestea de artiști, devotîndu-se cu pasiune obligațiilor lor de slujnice populare.
Modigliani aruncă pe o masă pălăria de fetru pe care o purta și spuse:
— Bună seara.
— Bună seara, răspunse Frédé foarte nepăsător, cu o neglijență fățișă.
Ceilalți dădură ușor din cap.
— Mi-e sete, spuse Modigliani.
— S-a închis, replică Frédé.
— Îmi dați voie? întrebă Pajol, fostul bătăuș, încercînd cu două degete experte calitatea catifelei cu care era îmbrăcat acum Modigliani.
133 Satisfăcut de examinarea sa, bătrînul vagabond rosti:

— Nu te-au tras pe sfoară. E de cea mai bună. Dacă n-ai cumpărat-o la Hală, pe rue des Prouvaires, trebuie că ai găsit-o în scuarul Saint-Pierre. E tot ce poate fi mai bun din ce se face, o să te țină toată viața.
Pajol nici nu-și închipuia cîtă dreptate are.
— Uite-o pe-asmea, e la fel și iacă o port de doispre-zece ani.
Toate astea păreau să-i facă mare plăcere lui Modigliani care primi banalele cuvinte ca pe o binevenită noutate. Nu-și va mai părăsi hainele de catifea decît pentru giulgiul oferit de Asistența publică.
Ca și cum ar fi vrut să-și dea răgazul de a se bucura pe-ndelete de profeția vestimentară a asasinului onorific, Modigliani nu se hotăra decît anevoie să vorbească. Cînd a făcut-o n-a fost decît pentru a spune:
— Aș vrea să beau. Plătesc de băut.
— Ți-am mai spus că-i închis. Și mai întîi și-ntîi aici nu-i cîrciumă. Aici nu vii să bei... Vii pentru a discuta despre artă.
— Artă?... Desigur... dar bînd... Simt nevoia să beau. Simțea într-adevăr nevoia să bea. Era într-adevăr stăpînit de o nevoie de a bea.
Frumoșii săi ochi, tulburi din cauza alcoolului, se încețoșară pentru o clipă. Deschise mari ochii aceștia minunați dintr-o dată redeveniți limpezi. Se strîmbă, furios, pentru ca imediat să pară că se stăpînește, că se forțează să zică în sfîrșit:
— Frédé crede poate că n-am bani. Astă seară sînt plin de bani. Am vîndut pictură.
— Da, dar aici s-a închis.
— Închis! Ce înseamnă « închis » atunci cînd localul e deschis?... Închis!... pentru cine?... În fața mea nu se poate închide!... Toți cei care trebuiau să plece au plecat iar eu sosesc... De băut... Am spus că am bani... privește!...
Ca un mare senior dar în același timp destul de smintit Modigliani scoase dintr-un buzunar interior al vestonului său de catifea, frumosul său veston nou, trei bancnote pe care le lăsă să cadă încetișor pe pardoseală. Bilete de cincizeci de franci, nu mai mult, bancnote totuși.
— Dacă vrei mărunțiș, spuse cu răceală Frédé, pot să ți-i schimb, dar strînge-ți mai întîi hîrtiile de pe jos.
Pajol privea cînd la Modigliani în picioare, cînd la cele

trei bancnote albastre pe care un ușor curent de aer le făcea să salte pe lespezile din sala cea mare a cîrciumei. Enigmatic și romantic acest Pajol, acest « Nestor al apașilor » cum ar fi spus despre el Laurent Tailhade ce și-a numit așa un personaj din *Țara Mitocanului!* Îți venea greu să-l socotești criminal pe cît și-o dorea el; în schimb că era hoț și că era și proxenet nimeni n-o tăgăduia. Asta îi dăduse respectul pentru bani; banii care nu se dobîndesc niciodată fără risc. De bună seamă că acuma treaba nu mai mergea ca pe vremuri. Pajol, care odinioară își permisese destule traversări Dieppe-New Haven și Boulogne-Folkestone, așa ca să mai cîștige un ban, trișînd la pocher, nu-și mai exersa talentele de mînuitor de cărți de joc, decît umblînd să dea în cărți « de noroc » femeilor de la spălătoria din rue Ordener și pînă la spălătoria cea mare « Picătura de Aur », spălătoria Gervaisei *. Era foarte stimat pe-aici pentru calitatea prezicerilor sale sprijinite de o îndemînatică citire a trecutului și de o abilă interpretare a prezentului. Cine știe dacă Pajol nu era chiar de-a binelea puțin vizionar? Cînd Pajol venea la « Lapin agile » era întotdeauna văzut purtînd pe după gît o taşcă mare de comisionar sau de conductor de omnibus. Ținea în ea împreună cu cărțile de ghicit, încasările de peste zi, mărunțișul lăsat prietenului nostru, vagabondul tomnatic, de femeile de la spălătorie. La « Lapin » Pajol își înfunda mîna în taşcă pentru a-și plăti păhărelul său; niciodată pe-al altuia. Bun băiat haimanaua asta bătrînă, dar zgîrcenia lui sărea în ochi.

Banii!

Și falnicul și tulburătorul tînăr ce tocmai zvîrlise atîta bănet pe jos!... O sută cincizeci de franci în trei hîrtii albastre care acum se ridicau ușurel pe cărămida roșie, săltînd ca niște fluturași cu aripile vătămate pe sticla unei lămpi aprinse.

Ochiul ceacîr al lui Pajol, ochi de pungaș ce vedea ori nu, dar vedea cu siguranță cel puțin în jocul imprudenților săi parteneri, ochiul ce inventariase atît de clar conținutul sertarelor casierilor, pe cele ale caselor de bani Fichet și ale buzunarelor ascunse, ochiul ce prețuise de asemenea fără greșeală de calcul rentele care pot fi

---

* Gervaise — eroina romanului lui E. Zola — *Cîrciuma.*

scoase atît de pe urma frumuseții clasice cît și a urîțeniei nostime, ochiul lui Pajol se îndreptă de la Modigliani, neclintit într-o atitudine de prinț, la cele trei hîrtii, de pe lespede.

La respectul, la urma urmelor foarte burghez, pentru bani, Pajol adăuga respectul pentru o anumită formă de noblețe. Fanfaronul ce se lăuda cu riscurile pe care le avusese de înfruntat, numai ca să nu meargă împreună cu alți sclavi la uzină sau la « cărbune », cinstea în tovarășii săi, artiștii de pe Colină, cu mult mai puțin talentul recunoscut, proclamat sau numai bănuit, cît plăcerea pe care i-o făcea să poată contempla în ei niște răzvrătiți, așa spunea el, dar niște răzvrătiți ce nu puteau îngrijora pe copoi, decît provocîndu-i direct, într-o seară de beție, de exemplu. Dintre toți îl admira pe Amedeo Modigliani, cu înfățișarea atît de nobilă, atît de chipeș, gîndea Pajol, că ar fi putut să nu facă nimic decît să aștepte totul de la devotamentul desăvîrșit, sacrificiul absolut, dăruirea totală a celor mai grozave fete de pe Colină. Și lui Modigliani ăsta nici nu-i trecea prin minte așa ceva! Iar el, Pajol, nu se putea hotărî să gîndească ceea ce ar fi gîndit despre altul, și anume că « e păcat oricum să vezi una ca asta ».

Urmă o clipă de tăcere cu adevărat patetică. Pajol își părăsi scaunul de pai, tot atît de rustic ca și căminul de ipsos. Și cît era el de imens cînd stătea în picioare, înălțat și mai mult încă de pălăria sa melon, Pajol se îndoi. Pajol se aplecă. Fără umilință, fără slugărnicie mai ales. Pajol strînse de pe jos cele trei bancnote. Îndreptîndu-se din șale, le ținu o clipă sau două în palma enormei sale labe de decan al borfașilor. Privindu-l pe Modigliani țintă, îl îndemnă, dar așa ca de la prieten la prieten, cu o clipitură din ochi, să-și bage la loc în buzunar două din fascinantele hîrtii. După care Pajol puse cea de-a treia bancnotă de cincizeci de franci pe una din mesele lungi de lemn, zicînd:

— Frédé, dă-ne niște mercurey, Modigliani ne plătește un rînd.

Frédé se ridică, fără nici o vorbă, și agale, se duse să aducă sticla și paharele. Mac Orlan nu simți dorința nici unuia din comentariile sale obișnuite. Julien Callé se lipsi de vorba lui de duh.

Cu un tirbușon mare, cu greu recuperat, salvat dintr-o

grămadă de corpuri delicte, tirbușon care, într-o anumită noapte, fusese înfipt în pîntecele cuiva, căci, deși rar, tot se mai întîmpla cîte un asasinat (Pajol neavînd nici un rol în ele) în vechiul « Cabaret des Assassins », Frédé destupă sticla și începu să umple paharele.
Modigliani se trezise? Se dezmeticise urmărind instinctivul și minunatul joc de scenă al lui Pajol? Noua « situație dramatică » cu care bătrîna haimana nici măcar nu se gîndea să se fălească? Modigliani explică în puține cuvinte:
— Am vîndut două tablouri.
Cu o sută cincizeci de franci!
— Am vîndut două tablouri unui individ pe care nu-l cunosc... Am mai vîndut... lui moșulică ăla din Montmartre care cumpără orice... Cumpără tablouri și le ținuiește pe toate pe pereți... E un om în vîrstă. Cum pără tot plîngîndu-se că nu-și mai poate contempla colecția ca altădată... Ochii lui de om bătrîn îl lasă... Unde s-or fi ducînd ochii celor ce nu mai văd oamenii?... Cine știe dacă acest moșneag, — și atunci n-ar avea dreptul să se plîngă, — nu vede lucruri mai frumoase decît pînzele pe care ni le-a cumpărat?... Deci, pînă astă seară nu aveam decît un amator... și ăla orb. Să bem... Să bem zdravăn!... L-am auzit pe Paul Fort spunînd așa într-o seară... Care e înțelesul precis?... Să golim sticla!
Cu paharul în mînă, paharul umplut de Frédé, tot mut, Modigliani începu să spună versuri italiene pentru ca imediat să se oprească, ca în vis, din recitare:

Io mi son Pargoletta bella e nuova...

« *Pargoletta!... Bella e nuova...* Asta am vîndut... O figură... un portret... o chelneriță, o fată de la cîrciumă, o slujnică a săracilor... *Bella e nuova...* O sută cincizeci de franci!
Deschizînd în sfîrșit gura, Frédé bombăni:
— De mult nu ne-a mai oferit-o, iubita-i *Divina Comedie*... Hai, fie. Dă-i-nainte cu *Inferno* al tău.
— Între noi fie vorba, Frédé, spuse Julien Callé, *Inferno* prețuiește tot atît ca și *Călugării Sfîntului Bernardin* pe care cretinii tăi de mușterii, veniți dinadins de pe malul stîng ca să ne otrăvească existența, l-au zbierat toată seara. E adevărat că nepricopsiții ăștia tineri

au cîntat foarte rău și *Artileristul de la Metz*, și pentru asta trebuie să le fim recunoscători? Ce-i sigur, Frédé, e că n-ai nimerit-o. Versurile cu care Modigliani, falnic sol al dulcei Italii, nu-și așa Modigliani?... ne-a desfătat mai înainte urechile noastre tari, îmi par mai degrabă luate din *Paradisul* sau din *Vita nuova*, prea curgeau ca mierea... Mai mult chiar, am înțeles aproape totul... Asta nu înseamnă că sînt prea tare la italiană... Știu să spun foarte bine: *Dove la stazione?*... Ceea ce înseamnă: « Unde e gara? »... și încă: *Campione senza valore* ce trebuie tradus « Eșantion fără valoare » și nu cum pare să creadă prietenul meu Mac Orlan care a străbătut peninsula în floarea celor douăzeci de ani cît avea pe atunci: « Campion sub orice așteptări ». Nu c-ar fi altceva, dar oricum!

— Ai dreptate, spuse calm Modigliani, descumpănitor bețiv, sînt versuri din Dante, dar...

— Mi-a spus cineva, tobă de carte, că numele ăsta de Dante vine din franceză: Durand.

— Și de ce nu? urlă Modigliani. L-ai fi putut crede furios. Urmă liniștit:

— E o baladă de Dante. În Franța voi nu cunoașteți aceste balade și gustul vostru absurd pentru d'Annunzio vă va face să pierdeți sensul adevăratei poezii italiene.

— *Abasso Annunzio** și în sănătatea dumitale.

— D'Annunzio!... Un egoist desfrînat ce se prefface că-i este milă de femei pe care le disprețuiește. Veți vedea unde va duce asta peste douăzeci de ani și la alții, și la voi... E o baladă, dar fără *entrata*, închinarea pusă de poeții italieni la început.

— Curios... aperitiv de-o parte a Alpilor și desert pe celălalt versant. Aici, dincolo... te ascultăm.

Era beat Modigliani? Ei bine, dacă era beat, nu băuse în zadar: Și ce importă dacă această izbucnire atît de dulce și atît de smintită în același timp, a sufletului italian, risca să fie întreruptă de sughițurile beției.

Io fui del cielo, e tornerovvi ancora,
Per dar della mia luce altrui diletto;
E chi mi vede, e non se n'innamora,
D'amor
D'amor!

---

* Jos cu Annunzio (în lb. italiană).

*D'amor non averà mai intelletto . . .**

« Ascultați! . . . Auziți . . . Eu am fost în cer, și acolo mă voi întoarce iarăși, pentru a bucura și pe alții cu lumina mea . . .

« Cu lumina mea!. . . *Luce* !

« . . . și cel ce mă vede și nu se îndrăgostește de mine, nicicînd nu va înțelege nimic din iubire. . . *Bella e nuova !* . . . Slujnica dintr-o cîrciumă de pe rue de l'Abreuvoir . . . Ce spun? . . . Nici măcar slujnică . . . Spală paharele . . .

« *Bella e nuova !* . . . O sută cincizeci de franci! . . . Ah! . . . Ah! . . .

Un ultim client de noapte sosea. Era Roland Dorgelès, pe atunci reporter, și care se întorcea de la tipografie. Buzunarele-i erau umflate de ziare. O modă ce a dispărut. Prin tinerețele mele, ziariștii aveau întotdeauna buzunarele doldora de ziare sau purtau ziarele la subțioară, în nădejdea, s-ar putea crede, să dovedească trecătorilor că au marele noroc să-și încrucișeze pașii cu un ziarist. Cei mai ciudat de înnebuniți să-și înfunde astfel buzunarele cu hîrtie tipărită erau tinerii scriitori ce nu îndrăgeau nimic decît literatura pură, dar pe care groaza de a trebui să-și achite datoria la birt, să-și lichideze chiria pe lunile rămase în urmă (la epoca aceea nici vorbă de impozite), să se îngrijească de provizia de cărbune și avînd pînă și nebunească ambiție de a-și cumpăra vara, la solduri, un palton de iarnă; un palton, nu mai mult, dar și asta înseamnă oricum mult, groaza aceasta îi făcea să umple paginile gazetelor cu tot felul de fapte diverse . . . Artiștilor plastici, numeroși, în situații la fel de jalnice, le rămînea resursa colaborării la micile ziare cunoscute drept comice sau de o galanterie greoaie; lucru pe care Modigliani îl disprețuia.

— Salutare, oameni buni, spuse Roland Dorgelès.

— Salutare!

— Salutare!

— Salutare, Modigliani, Ai citit *l'Intran?*

— Mult îmi pasă mie de ziare.

— Poți să ai dreptate în principiu și pentru numerele obișnuite; astă seară însă ai greși.

— De ce?

---

* Dante Alighieri, Il Canzoniere, Ballata II, 2.

— Se vorbește despre dumneata în l'*Intran*.
— Dar nu mă cunosc pe acolo.
— Se vorbește despre pictura dumitale, de tabloul pe care l-ai trimis la Salonul Independenților: *Violoncelistul*... E al dumitale, nu? Nu există doi Modigliani.
— E vorba de critică de artă?
— În tot cazul aduce cu așa ceva și să mă fac eu castron de compot dacă nu-i așa cum spun.
— Nu există critică de artă. Despre un tablou nu se scrie sau poate numai... un poem.
— Să mă fac eu lemn de pat dacă nu e ceva de poem în ăsta. Adaug că poți fi mulțumit să-l fi inspirat, ortacii tăi pot fi și ei mulțumiți... fericiți și mîndri, cum zice Bossuet. Da, o zi bună pentru pictorii răzvrătiți. Îl cunoști pe Salmon? Articolul e de el.
Ce-i nostim în toată tărășenia, e că i s-a cerut un articol despre Independenți mai degrabă în nădejdea c-o să facă lumea să chicotească pe seama pictorilor cunoscuți ca fiind de avangardă. Dar Salmon și-a riscat slujba, salariul fix cum îi spun metresele și nevestele noastre, pentru plăcerea de a scoate la lumină în sfîrșit pe toți artiștii ziși blestemați și să mă fac eu castron de supă de n-a izbutit.
Voi ăștia care mă ascultați, ia fiți atenți aici la băiatu: « Urîțenie de dragul urîțeniei, excesiva stîngăcie a cîtorva independenți e mai puțin supărătoare decît anumite fotografii mărite, considerate drept opere de artă de anumite grupuri oficiale ». Dragul meu Modigliani, nu te necăji pentru urîțenie; Salmon vorbește foarte frumos despre demnitatea modelului tău, neascunzînd totuși de loc că e prima dată cînd găsește că ai talent... adică: mai mult decît genul de talent de care nu se sinchisește. Te pune în rînd cu Vlaminck... citesc: « care face *knock out* natura », cu Van Dongen « cu o flacără generatoare », fără apropieri imprudente. Uite aici ziarul; o să-l citești în patul tău... Și să știi că vîndută la ușile Salonului, fițuica asta incendiară a avut un succes nemaipomenit. Vînzătorii de ziare au mai cerut-o.
— Ce baftă! exclamă Julian Callé; fără acești bravi derbedei, ca să vorbesc precum bunul meu maestru Stéphane Mallarmé, prietenul nostru ar fi fost aruncat pe drumuri!
— Nu cred, răspunse Dorgelès. Patronul lui l'*Intran*,

Léon Bailby, e inteligent. El l-a înțeles pe Salmon tot atît de bine pe cît stă cu ochii pe *Intransul* său, ziar de viitor, și tot atît pe cît urăște arta apărată la ziarul lui de către tînărul său redactor, prietenul nostru.
— E de speriat ce de naturi complexe mai există! se schimonosi Julien Callé.
— Concluzie! iată-l pe Salmon critic de artă pe viață, cu Modigliani ca vedetă, dintr-o eroare a sforilor trase de un șef de informații și prin grația unui director căruia nu-i place decît pictura secolului al optsprezecelea, nu fără a fi totuși interesat de orice fel de clientelă nouă. Credeți că Montmartre ar trebui să-i ofere un banchet lui Modigliani?
— Cel puțin un pahar de vin de onoare, făcu Mac Orlan.
— Nu vă bateți joc de mine. De altfel o să plec din Montmartre.
Modigliani care vorbea astfel părea perfect dezmeticit.
— Dacă nu-i indiscret să te întrebăm, pe ce deal, pe ce vale socotești să-ți muți cortul?
— În Montparnasse.
După aceste două cuvinte nu va mai pronunța decît unul singur.
Julien Callé se ridică:
— Montparnasse? Mu l-am văzut decît în fugă. Destul ca să-mi îngăduie să-l aprob pe Modigliani. Meleagurile astea nu sînt lipsite de farmec. Au mai cu seamă foarte mult aer. De o parte ai Luxembourgul cu pepiniera sa, ale cărei pere sînt rezervate senatorilor foarte în vîrstă, precum și terasa cu reginele ei de marmură albă ce înfloresc în fiecare primăvară.
— Să mă fac mașină de cusut de-a minții Callé! voci-feră Roland Dorgelès.
— De cealaltă parte, dai de cimitirul Montparnasse, zis de sud, aproape la fel de plăcut ca și cel de la podul Caulaincourt, zis de nord. Voi înțelegeți de ce nu li se îngăduie puștilor să se joace cu titirezul și cu cercul printre morminte? Modigliani creadă ce-o vrea, dar eu am găsit întotdeauna că asta le dă copiilor o strașnică idee despre viața de apoi, afurisita asta de viață de apoi pe care devoțiunea dumitale pentru Alighieri te face, dragul meu Modigliani, să o celebrezi fără o fărîmă de credință, lucru ce îl aprob. A mai rămas vreun rest de mercurey, iubite Frédé?

A fost auzit cumva Modigliani scrîşnind din dinţi?
— Callé face rău că glumeşte, interveni Mac Orlan adresîndu-se în mod ciudat lui Pajol, pe care toate acestea îl depăşeau, dar care rămînea totuşi pe loc. Montparnasse e un cartier foarte plăcut şi aş adăuga eu, tipul cartierului de viitor. Nu găseşti în el nimic asemănător cu « Lapin », într-adevăr, dar scumpul nostru Frédé n-o să mi-o ia în nume de rău, el care ştie să mă înţeleagă, şi să mă înţeleagă-n toate celea, nu-i aşa, Pajol? — dacă o să-i spun că tocmai în acest lucru stă tăria Montparnasse-ului. Ce-am făcut noi în Montmartre? Vreţi să-mi spuneţi? Vrei să mi-o spui tu, Julien?
— Eu? . . Nu. Prefer să te ascult.
— În Montparnasse, mai înainte de toate, noi am fost prăpădiţii numiţi intelectuali, a căror preocupare esenţială este să găsească ceva de mîncare, precum sălbaticii şi animalele cu acelaşi nume, şi asta fără măcar a avea mîndria imbecilă, căci am alungat-o, am condamnat-o, să ne amăgim că ducem o viaţă boemă. Uf! sărăcie lucie, ca să vorbim ca una din tinerele noastre prietene . . . Julien, tu care ţi-ai putut croi o viaţă în rînd cu lumea, în afara orelor de hoinăreală, aproape un trai de tată de familie, cu Maud şi cu puştiul ei, cînd ne vezi că ne ducem să cumpărăm o pungă cu cartofi prăjiţi sau ceva mezelic, făcînd un ocol pentru a evita să dăm prin faţa cîrciumilor unde avem datoria notată pe tăbliţă pentru că am mîncat acolo, nu prea mult dar cu nechibzuinţă totuşi, găseşti că avem un aer şic?
— Am zis eu vreodată că aveţi un aer şic?
— Dar crezi că viaţa e mai uşoară în Montparnasse?
— În Montparnasse, şi mă apucasem să i-o demonstrez lui Frédé, cel puţin nu ai de luptat cu tradiţii idioate, dat fiind că e un cartier nou nouţ şi că nu există pe-acolo nici un fel de tradiţii. Ce-am făcut noi în Montmartre? Pentru ultima oară, vrei să mi-o spui?
— Nu, de vreme ce vorbeşti tu.
— Ne-am ostenit să schimbăm datinile de prin partea locului . . . stilul montmartrez, de neclintit, ţinînd seama de uşoarele variaţii de epocă . . . de la clacul cu borurile turtite împreună cu macferlanul, la pălăria de fetru moale, prea mare.
— Prea moale . . .

— . . . și pelerina de copii, deghizată în capă spaniolă. Să trecem peste pipa de pămînt ars în genul cap de mort. Da! sigur că am luptat . . . Ceea ce nu a împiedicat ca pămîntul să se învîrte și ca o bandă de tineri cretini nu mai tîrziu decît astă seară să urle *Călugării Sfîntului Bernardin* în așa hal, încît Frédé a renunțat la *Stanțele de Ronsard*.
— Acești tineri berbeci sau viței, cum ți-o place, proveneau de pe malul stîng.
— Nu din Montparnasse, unde nu-i loc pentru ei, ci de pe Boul'Mich, bogat și el în tradiții de mizerie.
— Poate că nu greșești, nu găsești totuși că scriitorii Pleiadei — ți-o spun așa în trecere — au ceva din călugării Sfîntului Bernardin? *Les Folastries* al faimosului Ronsard, ce zici? . . . Și chiar *Stanțele* în chestiune . . . Cu Dante, Modigliani, pentru al cărui viitor strălucit ridic cupa mea în formă de borcan de muștar, nu se poate înșela.
— E un sîmbure de adevăr în cele ce spui; e întotdeauna un sîmbure de adevăr în cele ce spui, afirmă Roland Dorgelès. Dacă nu l-aș vedea pe Modigliani, sărbătoritul acestei frumoase seri, atît de ferm hotărît să nu mai deschidă gura, l-aș interpela pentru a-l întreba dacă nu cumva a pierdut prea mult timp în Montmartre. A venit aici atras de Picasso, căruia nu i-a făcut niciodată vreo vizită . . . sau cel puțin nu a fost văzut niciodată luînd parte la adunările de la Bateau-Lavoir. A vorbit de două ori cu Derain . . .
— Max Jacob poate . . .
— Poate.
— Nu a fost pe aici prieten decît cu Utrillo.
— Și tovarășul de chefuri al baronului Pigeard.
Modigliani mormăi în colțul său.
— În Montmartre, Modigliani o să se trezească pe un pămînt virgin.
— Cartier de viitor, țin s-o repet atît cît va fi nevoie.
— Ia ascultă aici, Julien.
— Nici nu fac altceva, Pierre.
— De la Observator la gara de vest, de la « Closerie des Lilas », unde domnește Paul Fort, la « Café de Versailles », unde vikingii din Paris compun noi *saga*, Montparnasse-ul, în afară de cîțiva arțari, este Sahara sau, dacă preferi, deșertul Gobi.

— Micul meu Pierre, n-aș putea să-ți spun exact de ce, dar prefer deșertul Gobi. Nu găsești că sună mai vesel?
Modigliani dormea în scaunul său.
Roland Dorgelès își dădu lui însuși cuvîntul.
— Deșertul?.. Cel mult se poate semnala « Oaza Dômului », unde, pare-se, se întrunesc patru sau cinci pictori germani, toți elevi de-ai lui Matisse. Trebuie să ținem seamă și de cele două sau trei lăptării zise calde unde fraternizează diferite miss anglo-americane, mai mult sau mai puțin acuareliste. A, da! Un pictor scoțian de pe rue Boissonade și-a aranjat un colț din atelierul său spațios în chip de templu manicheist * ... Intrarea liberă în fiecare duminică dimineață... Mai încolo, înspre hotarele cartierului, înspre Vaugirard și Plaisance. Modigliani va putea, dacă ar fi să mă iau — și de ce nu? — după cele ce ne povestește Salmon — să dea de tipuri umane destul de reușite, oameni veniți de pe meleaguri în genere necunoscute... Vorbesc de niște coclauri imposibile, precum Moghilev, Zagreb sau insula Baffin. O să vadă Modigliani. În plus nu se va da în lături, desigur, să mai urce pe Colină, așa, din cînd în cînd, să ne împărtășească impresiile sale.
Mac Orlan suspină:
— Să părăsești Montmartre!... Julien, știai că Salmon, care o să se însoare, se întoarce în Montparnasse? Cu alte cuvinte, ținînd calea malului stîng, o apucă în sfîrșit pe drumul drept. Tu nu?
— Eu o să-mi transport boarfele, soba și divanul în atelierul eliberat prin plecarea lui Salmon care s-a săturat de cimitirul Saint-Vincent. Așadar, la Bateau-Lavoir, la subsol, adică la al treilea dinspre curte, dacă privești imobilul ăsta șubred dintr-un alt punct al Colinei.
— Te pregătești bine pentru viața la țară la care mi-ai spus că visezi.
Modigliani se trezi. Își termină de golit paharul. Își luă pălăria, ridică capul impresionant, cu acel calm insolit al omului ce a băut mult.
Nu mai rosti decît:
— Bună seara.
Apoi se cufundă în noapte.

---

* *Manicheism* — doctrină inițiată de Maniche (mort în 273), care se bazează pe cele două principii opuse, al binelui și al răului.

PARTEA A DOUA

I. PALETA ŞI GHITARA

Destul de multă vreme, Modigliani nu s-a făcut cunoscut în Montparnasse prin nimic altceva decît ca fiind un om ciudat, dar pierdut într-o mică lume atît de neobişnuită încît omul cu adevărat deosebit în alte părţi avea aici puţine şanse să iasă din comun prin manifestările sale exterioare.

Oh! fără îndoială că vehemenţa sa, şi trebuie s-o spunem, extravaganţele sale, sileau lumea să-l remarce, dar, la urma urmei, nu mai mult decît pe negrul din Oubanghi înscris la una din academiile de pe rue de la Grande Chaumière.

Cine putea prevedea pe atunci că Amedeo Modigliani ca mîine, foarte curînd, îşi va impune numele ca maestru? Cine putea bănui că într-o bună zi avea să se scrie pe baza unor critici şi studii competente o carte despre viaţa pasionată a acestui tînăr străin, venit la Paris, asemeni atîtor artişti străini?

Şi totuşi! În tot acest timp, cînd lumea îl nesocotea, mai mult sau mai puţin, nu era oare deja el însuşi, deşi nu se dezvăluise încă pe deplin?

Modigliani nu a nutrit niciodată vreo altă ambiţie decît să ajungă un mare artist. Niciodată nu s-a coborît pînă la a-şi calcula şansele. Sătul de Montmartre, unde avea simţămîntul că se împotmoleşte, poate că l-a atras în Montparnasse tocmai nădejdea unei vieţi înnoitoare, a unei vieţi cu totul noi într-un climat normal, aidoma celui al unei creaţii a minţii. Pe cînd, în ciuda unor manifestări izolate, providenţial insolite, Colina rămînea greu copleşită sub povara trecutului, Mont-

parnasse avea să ofere spectacolul unei noi Alexandrii, ceva cu mult mai colorat decît toate celelalte mici republici ale artelor şi literelor din Maquis deja pe cale de dispariţie, şi din Place du Tertre pînă în Chelsea, la marginea Londrei, de la Greenwich-Village (S.U.A.) şi pînă la cetăţile de esteţi din mahalalele Münchenului. De atunci încoace am cunoscut şi moda atît de impropriu denumită existenţialistă a cartierului Saint-Germain des Prés, * dar niciodată — de la abaţie la Pré-aux-Clercs — nu s-a întîlnit amestecul pestriţ şi cosmopolit din Montparnasse.

Montparnasse a devenit repede cosmopolit în aşa măsură încît André Warnod a putut scrie în lucrarea sa *Leagănele tinerei picturi* despre acea matahală de om, astăzi dispărut, Le Scouezec, care se pare că a fost, prin partea locului, unul din primii tovarăşi ai lui Modigliani: « Le Scouezec e un mare călător, el a făcut ocolul lumii, umplîndu-şi carnetele cu note şi schiţe. Porturile, cocioabele, cafenelele, fetele mai ales, iată temele lui preferate şi de asemenea Bretania, ţinutul său. Pictor şi desenator, el este un artist foarte reprezentativ al francezilor din Montparnasse ».

Puţin mai tîrziu, desenatorul Guy Arnoux va picta cu litere aurii pe frontonul atelierului său de pe rue Hughens: « Consulatul Franţei », un drapel tricolor fluturînd deasupra inscripţiei.

Şi totuşi, pe vremea cînd Modigliani pleca din Montmartre, noul cartier ales de el nu se afla decît în stadiul de începuturi. Cele două locuri de întîlnire ale artiştilor erau cafeneaua « Dôme » şi barul « Rotonde » care avea să devină după război un local vast, înghiţind şi prăvăliile vecine. La colţul dintre Boulevard Montparnasse şi Boulevard Raspail, barul « Rotonde » o luase hotărît înaintea concurentului său imediat, situat pe Rue Bréa la capăt, acea « Cigogne » care acum este localul de noapte cu femei goale « Villa ».

La prima, «Rotonde», găseai din toate cîte puţin şi aci Modigliani se simţea mai bine decît în altă parte. Artiştii nu formau întreaga clientelă. Întîlneai muncitori, măce-

---

* *Saint Germain des Prés* — abaţie celebră fondată în sec. VI, a cărei biserică numai se păstrează şi azi, fiind una dintre cele mai vechi din Paris (sec. XI).

larii de la o măcelărie vecină luîndu-şi aperitivul după zorul de la ora amiezii şi mai cu seamă patronii cărăuşi, căci în acea vreme a-ţi schimba apartamentul sau atelierul rămînea una din plăcerile cele mai lesne de satisfăcut.

Modigliani se obişnui repede să treacă de la « Dôme » la « Rotonde » şi invers. Ca să bea? Prea mult, fără îndoială, dar mai ales ca să deseneze.

Unul din clienţii obişnuiţi ai barului « Dôme », un neamţ, nu pictor, ci poet şi romancier, Frantz Hessel, care ne-a lăsat, printre alte lucrări, o anume *Bădărnie a fericirii*, făcîndu-te să te gîndeşti la un Heinrich Heine apărut în vremea lui Francis Jammes*, l-a înţeles într-un fel curios dar bine pe Modigliani, deşi a cunoscut, cred, doar cîteva din tablourile sale. În schimb, zile şi seri la rînd l-a văzut desenînd neobosit cînd la « Dôme », cînd la « Rotonde ».

Îndulcindu-şi vorba cu acel accent împrumutat de la berlinezii binecrescuţi, atît de apropiat de accentul oxfordian, scriitorul renan tuns ca prusacii, cel pe care în Montparnasse fiecare îl numea moş Hessel, îmi spunea:

« Ce artist uimitor acest Modigliani! În ciuda unei noblеţe înnăscute, pe care nimic nu o va putea ştirbi, a deprins o serie de apucături de vagabond. S-au mai văzut deja prinţi vagabonzi. Că-i adesea beat, nu are nici o importanţă, dacă atunci cînd e beat desenează ca un maestru... un maestru căzut... dar trebuie să spui căzut?... în vagabondaj.

«La cafenea, deschizînd albumul acela mare cu coperţile de culoarea cerului şi de care nu se desparte niciodată, înarmat cu un capăt de creion păcătos, desenează... E la cafenea, l-aţi văzut, stă jos ca şi mine, dar un fel de mulţime îl înconjoară... Nişte gură-cască, nu-i aşa? — Nu m-am putut niciodată împiedica să mi-l închipui stînd în picioare îndoit sau ghemuit, pe stradă, unde e locul tuturor acelor gură-cască, desenînd pe trotuar.. Ar fi atît de frumos de-ar putea fi adevărat... De ce oare marii artişti nu desenează niciodată pe trotuar asemeni amărîţilor care-şi exersează aici talentul înainte de a face chetă deghizaţi în artiştii de pe timpul lui

---

Francis Jammes (1868—1938) — poet şi romancier francez (N.R.)

Carolus Duran * şi folosindu-se de cretele colorate ale dascălilor de şcoală? L-am admirat întotdeauna pe aceşti pastelişti ai trotuarului şi nu i-am privit niciodată fără să-mi vină să plîng.

«O să-mi spuneţi că-i vorba de un sentiment nemţesc dar nu mi-a fost dat să-l încerc decît la Paris... Mi s-a spus că exemplul pictorilor de trotuar fusese dat de Londra... Se prea poate. De ce trotuarul să nu-şi fi avut prerafaeliţii săi, ceva mai deocheaţi?

«Cît ar fi de minunat dacă toţi marii artişti s-ar învoi să facă cel puţin o dată un desen frumos pe trotuar!... rue de Ravignan în partea de sus, în Montmartre, acolo unde strada se termină cu o mică piaţă de tip meridional, acoperită cu desene de Picasso!... Cheiul Saint-Michel ilustrat de Matisse!... Şi pe domnul Derain, care tocmai s-a instalat pe Rue Bonaparte, să-l vezi în genunchi desenînd peste drum de Şcoala de Arte Frumoase, chiar în dreptul casei lui, cu toţi elevii bătrînilor profesori decoraţi făcînd roată în jurul său ca să-l privească lucrînd!... Oh! Max Jacob pe trotuarul faubourgului Saint-Honoré, în faţa intrării la atelierele croitorului Poiret!... Am călca pe capodopere... Am călca oare mai bine? Aici e totul!

«Din păcate trotuarele sînt stropite şi măturate cu grijă iar Modigliani îşi rupe multe din desenele sale atît de frumoase... Aşa-i viaţa... Viaţa în societate... Şi există o societate de domni care se declară independenţi... Cred că bătrînul Goethe spunea... De fapt ce spunea?... A spus atîtea lucruri în general contradictorii!... Tocmai prin aceasta este admirabil. Nu găsiţi?»

La «Rotonde» l-a văzut Vlaminck pe Modigliani pentru prima dată. Este greu, cel mai adesea, să-l citezi pe Vlaminck devenit nedrept datorită unei anume forme de nevinovăţie care, de altfel, e dată în vileag de însăşi această nedreptate.

Fiind convins că-i anarhist, deşi nu ar fi fost tolerat nici cincisprezece zile într-un grup de adevăraţi anarhişti, Vlaminck, mîndru de curentul fauvist, îl pune sub sfînta

---

* *Charles Durand*, supranumit Carolus (1837—1917) — portretist francez.

oblăduire a lui Ravachol *! În schimb, vrînd, în mod greșit, să nu vadă în cubism — din care n-a priceput nimic, fără îndoială nefiind în stare să priceapă — altceva decît o afacere scandaloasă, îi face rost de un șef: escrocul Stavisky. **

Așa e Vlaminck. Pur, în felul său, omul acesta violent s-a lăsat impresionat de puritatea vehementă a livornezului. Ne vom întreba doar de ce a așteptat Vlaminck ca Modigliani să moară pentru a ne da despre artist o imagine strecurată, curios, în paginile unei cărțulii: *Portrete înainte de deces*. Mai bine să nu-l mai întrebăm pe redutabilul și pasionantul autor. Să-l citățm deci, căci portretul este excelent. Vlaminck ar spune că «face cît zece».

«Parcă îl văd pe Modigliani așezat la o masă, la „Rotonde"; cu privirea autoritară, mîinile fine, mîinile sale cu degete nervoase, mîinile sale inteligente schițînd, dintr-o singură trăsătură, fără șovăire, un desen pe care îl împărțea — știa cît prețuiește — ca o răsplată tovarășilor ce făceau roată în jurul său.»

Fără șovăire! Dintr-o singură linie! Vlaminck e tulburat. Picasso, pe care Vlaminck îl detestă, desenează și el fără șovăire, dintr-o singură trăsătură. Aici, la Modigliani, Vlaminck admiră puterea talentului, a instinctului, fără a bănui că ele sînt rodul studiului îndîrjit. Desigur că Vlaminck a căutat și el mult dar este exact ceea ce nu ar vrea să-și mai amintească; ajunge totuși s-o facă fără voia lui, omul acesta ciudat atunci cînd spune mai departe:

«Cu gesturi de milionar își întindea foaia de hîrtie sau uneori mergea pînă la o semna (Vlaminck apreciază orgoliul altuia justificîndu-l pe al său), ca și cum ar fi dat o bancnotă, pentru a plăti un pahar de whisky ce tocmai îi fusese oferit.»

Nu zău! Oare nu cumva tocmai în prezența lui Modigliani mi-a spus Vlaminck într-o zi:

— Pînzele lui Derain costă deja scump și se spune că sînt în creștere. Știi asta?

---

* *François-Claudius Kœnigstein*, supranumit *Ravachol* (1859—1892) — anarhist francez, ghilotinat ca urmare a numeroaselor atentate pe care le-a pus la cale.

** *Alexandre Stavisky* (1886—1934) — autorul colosalei excrocherii de la creditul municipal al orașului Bayonne din anul 1934.

— Știu.
— Atunci e ca la Bursă. O știi și pe asta.
De astă dată, Modigliani fu cel care răspunse din vîrful buzelor:
— Eu nu știu.
— Ei bine, ți-o spun eu: ceea ce urcă poate să și coboare.
Modigliani rîse sec.
— Vedeți, voi amîndoi, tablourile lui Vlaminck nu se vînd tot așa de scump ca cele ale lui Derain și nu cred că prețul lor va crește... Nici măcar nu vreau să crească!... Fac totul, auziți voi?... totul ca să nu crească... Și atunci? Nu cresc dar nici nu pot scădea... Ascultă aici, Modigliani, ascultă Salmon, o pînză de Derain e o valoare la Bursă. O pînză de Vlaminck, e ca o bancnotă.
Nu vom ști niciodată dacă Modigliani s-a strîmbat atunci de bucurie sau de furie.
Supărat, Modigliani putea uneori să-și păstreze sîngele rece; așa l-a văzut într-o zi Vlaminck după ce tocmai făcuse schița unei americance în trecere pe acolo:
« I-o oferi cu grație. Cum ea stăruia mult să o semneze, enervat de venalitatea ei *sic*, se iscăli de-a latul paginei cu litere de-o șchioapă tot atît de mari ca cele de pe anunțurile cu apartamente de închiriat ».
Mai existau încă, cum am amintit mai înainte, apartamente de închiriat în acea epocă îndepărtată cînd proprietarii trebuiau să-și afișeze ofertele de închiriere. Cine știe dacă Modigliani stricîndu-și frumosul desen cu o semnătură colosală, oarecum în genul inscripțiilor de pe monumentele antice, nu voia, cu sînge rece, cu toată luciditatea, în ciuda unei ușoare beții posibile, să parodieze atitudinea surprinzătorului său favorit din Montmartre, nevinovatul și extravagantul Utrillo? Suzanne Valadon se bucura pentru că o americană, da, tot o americană, cumpărase de curînd o pînză de-a teribilului ei Maumau. Încîntată de cumpărătura sa, doamna de peste ocean ceru o dedicație. Nimic mai ușor. Maumau se năpusti asupra penelului, scurse multă pastă albă din tub și, de-a curmezișul tabloului, scrise cu litere de-o șchioapă: *Profundei mele admiratoare*. De unde i s-a tras bietului artist nevinovat, inconștient de arta sa, o strașnică pereche de palme. Date nu de mîna
 înmănușată a doamnei americance, bineînțeles.

Am spus mai sus că Modigliani în fața americancei sale a acționat astfel cu sînge rece, cu bună-știință. Se cuvine totuși a fi notat că s-a putut constata, în nenumărate rînduri la mai mulți artiști alcoolici tendința de a-și distruge operele cu inspirații absurde sau cu « note » insolite. Înnebunind, gravorul Meyon și-a prăpădit multe din admirabilele sale planșe stricînd cerul unei vederi a Parisului cu cîte o surprinzătoare aeronavă sau cu vreun vultur neașteptat.

Iată ultimul crochiu al lui Modigliani făcut de Vlaminck, dintr-o singură trăsătură de condei și fără șovăială:

« L-am cunoscut bine pe Modigliani. L-am cunoscut flămînd. L-am văzut beat. L-am văzut bogat cu cîțiva gologani. În nici o împrejurare nu l-am văzut lipsit de măreție și generozitate. N-am surprins niciodată la el nici cel mai mic sentiment josnic; dar l-am văzut irascibil, necăjit de constatarea că puterea banilor pe care îi disprețuia atît de mult se opunea uneori voinței și mîndriei sale. »

Aici Vlaminck al nostru face o mică criză. Își permite un capriciu urît de copil bătrîn, surd și orb la eroismul unor tineri tot atît de bravi, cum s-au arătat odată în fața restriștei un Vlaminck tînăr și un Modigliani; unor tineri a căror greșeală este de a se pune în slujba, de a se devota, de a se jertfi la nevoie, unei arte contestate de Vlaminck, ciudat de refractar, gata oricînd la opreliști.

« Astăzi, cînd totul este fardat, machiat, la ora actuală cînd se crede că vom depăși viața, cînd totul e supra-taxă, suprachiulasă, suprarealist, anumite cuvinte își pierd adevăratul lor înțeles. Nu mai îndrăznesc să folosesc cuvintele Artă, Artist.

Căci astăzi cuvîntul „artist" înlocuiește cum nu se poate mai bine cuvîntul „burghez". Circulă peste tot, de la cazarma pompierilor la negustorul de cocaină . . . »

Și de hașiș?

« . . . . trece pe la modistă, la coafor, la marchitan, dă o raită prin laboratoare, prin marile magazine: Artă manejeră, Artă culinară, Arte decorative, Artă capilară... Dar să ne închipuim că acest cuvînt și-a redobîndit pentru o clipă culoarea, sensul sexul: Modigliani era un artist! »

Zugrăvindu-l pe Modigliani la « Rotonde », Vlaminck a scăpat probabil prilejul de a-l studia în altă parte decît la cîrciumă. În atelierul său, de pildă, sau în atelierul vreunor colegi. Modigliani nu se dădea în lături să facă vizite prietenilor săi, mai ales în acea vreme cînd nu avea încă prea mulți. Unul dintre ei era pictorul Manuel Ortiz de Zarate ce locuia în inima Montparnasse-ului într-o locuință pe jumătate burgheză, pe jumătate boemă; un atelier amenajat pentru viața casnică. Și încă fără nici o vedere spre un spațiu demn să fie luat în considerare. Lucru ce nu-l stînjenea de loc, pe plan spiritual, dacă nu putea să-l inspire totuși pe artist. Dar nu, nu se poate spune așa ceva. Villiers de l'Isle Adam susținea că nimic nu stimulează mai mult imaginația decît contemplarea unui zid gol în fața unei ferestre. Ortiz de Zarate nici măcar nu privea zidul. Nu-l interesa decît obiectul de pictat; niciodată un peisaj, ci un buchet sau elementele unei naturi moarte care pe urmă deveneau elementele componente ale unui prînz. Din toată locuința sa Ortiz nu prețuia decît suprafața. L-am vizitat adesea în ultima sa locuință, la marginea Montparnasse-ului, printre furnizorii a toate cele de trebuință pentru niște funeralii cum se cuvine. Avea vedere directă spre cimitirul pe care colegii săi din Montmartre, la « Lapin », i-l promiseseră ca distracție lui Modigliani, lăudîndu-i Montparnasse-ul, cartier al viitorului.

Că-i era casa bine ținută, pictorul Ortiz i-o datora unei soții perfecte. Niciodată Modigliani, demn și pudic atît cît era nevoie atunci cînd își dădea seama că trebuie să fie, nu s-ar fi înfățișat beat la prietenul său, și aceasta din respect pentru zîna casei.

În ziua aceea Ortiz de Zarate fusese foarte fericit să-i deschidă ușa lui Modigliani, să-l poftească să se odihnească în scobitura vechiului divan, încă în stare bună, și el însuși să-și reia locul pe un taburet păcătos, cu privirea puțin abătută, cu brațele atîrnînd, în fața unei pînze prea mari, în întregime albe; o pînză pe care zadarnic încercase încă de dimineață, fără s-o fi atins nici măcar cu vîrful penelului, să redea emoția simțită în fața modelului, o natură moartă rînduită cu dragoste de tînăra femeie, artistă și gospodină.

153 Ortiz de Zarate îl iubea mult pe Modigliani și sosirea

bunului său prieten îl scăpă de chin, de vreme ce avea de acum încolo destule motive să nu mai lucreze și încă fără a mai trebui să se învinuiască de neputință. Interiorul relativ confortabil al gazdei sale îl impresiona întotdeauna pe Modigliani.

— Nu suferi că nu ai un atelier?

— Dar aici ai un atelier.

— Da, ar putea fi un atelier, are forma unui atelier, dar găsești în el și un dulap pentru lenjerie, mai vezi o mașină de cusut și atunci dintr-o dată totul se duce dracului. Îi lipsește un paravan atelierului meu... din fericire îi mai lipsesc și multe altele... Femeilor care vin la mine să pozeze din pură amabilitate, puțin le pasă că nu există paravan ca să se ascundă cînd se dezbracă... Ei bine, dacă ți-aș spune că atunci cînd sînt în pielea goală și că deci pentru mine a sosit momentul să lucrez, arunc pe rochia și pe lenjeria lor o stofă oarecare sau nimic decît un ziar — două, vechi, larg deschise, pentru ca atelierul meu să nu semene cu un dormitor?... Atelierul... Soțiile artiștilor nu trebuie să lase urme personale în atelierul soțului lor. Un atelier al tău, unul adevărat... Cele mai frumoase sînt goale... Spui că nu-i duci lipsa?

— Nu, mie mi-e tot una.

— E totuși cumplit.

— Cumplit? Exagerezi.

— Îmi trebuie un atelier, unul adevărat, al meu sau al unui prieten. Dacă ai avea un atelier aș veni să pictez la tine căci știu că nu te-ar stînjeni.

Pictam foarte bine... dar nu azi, pentru că există zile proaste, le ai și tu pe ale tale... Se poate picta foarte bine aci. Un maestru, dar unul adevărat, unul din cei pe care se cuvine să-l cinstim, marele Odilon Redon * lucrează în salonul soției sale. Îți place Odilon Redon?

— E un pictor bun. Aș vrea să-ți placă mai mult pentru calitatea picturii sale decît pentru forța coșmarurilor pe care le redă genial.

— Modi, nu vorbi așa! Odilon Redon nu pictează coșmaruri. Ceea ce tu pe nedrept iei drept coșmaruri, vezi

---

* *Odilon Redon* (1840—1916) — pictor francez ale cărui subiecte sînt fantastice și simbolice.

tu, Modi, sînt apoteoze ale Nirvanei... Nirvana!... Vrei o pastilă?

— Nu acum. Nu lua nici tu. Vreau să stau de vorbă liniştit cu tine... Vreau să fiu calm.

— Nirvana, Modi!

Ortiz de Zarate, primul şi unul dintre cei mai buni prieteni ai lui Amedeo Modigliani în Montparnasse, s-a dovedit în stare să-i fie devotat. Avea să-i rămînă credincios pînă la moarte. Dacă ar fi fost în puterea cuiva să-l smulgă din ghiarele morţii, Ortiz de Zarate ar fi făcut-o. Din păcate, Ortiz de Zarate, pe care nimeni nu-l putea salva de el însuşi, dacă nu bea tot atît de mult ca şi Modigliani, nici vorbă de aşa ceva, că dea uneori într-o toropeală sau în extravaganţă, lucru ce-l trăda pe amatorul de haşiş. Aceasta îl silea ca din cînd în cînd să se izoleze cu desăvîrşire.

Poţi oare vorbi despre pictorul Manuel Ortiz de Zarate ca de un cetăţean chilian naturalizat francez? Era fără îndoială de origine chiliană; nu ştia însă nimic despre acel Chile care în ciuda împămîntenirii sale în Franţa îl reclama stăruitor, oferind artistului, glorie a şcolii din Paris, o situaţie strălucită la Santiago.

Ortiz de Zarate care nu văzuse niciodată Chile se trăgea cumva din *Conquistadores*? Aparţinea uneia dintre cele mai nobile familii din Spania şi, rod al unor aventuri paterne, se născuse, doi ani după naşterea lui Modigliani, în 1886, la Como, acolo unde drapelele Austriei au fluturat pe malul lacului ce ascunde mirajele etrusce şi galice. La douăzeci de ani, Ortiz de Zarate fusese un napolitan chipeş, artist sărac a cărui ghitară încînta fetele. Cosmopolit ciudat, care gîndea adesea în italiană pentru a-şi traduce apoi gîndul în limba pariziană.

Ar fi multe lucruri interesante de scris despre Manuel Ortiz de Zarate ca şi despre cosmopolitism, dacă viaţa nu ar fi atît de scurtă şi dacă aici n-ar trebui să fie vorba mai întîi de Amedeo Modigliani.

Ortiz de Zarate, care o ducea greu, căruia uneori i-a fost tare foame, era gras. Portăreasa sa ar fi putut vorbi despre o grăsime nesănătoasă. Haşişul să fi avut el vreun amestec în acest soi de buhăilală ce nu avea nici o legătură cu ceea ce se numeşte corpolenţă? Grăsimea ce impune celor nepăsători o noţiune de bună-

stare. S-au văzut mulți nenorociți crăpînd de nemîncare cu niște ridicole burți mari și umflate.
Ortiz de Zarate era mai ales rotofei la față. Niște obraji fleșcăiți și albi. Un cap frumos. Un frumos cap buhăit. Un modelaj frumos stricat de niște nepricepuți. O față spînă cu excepția a doi favoriți castanii foarte creți și foarte scurți.
Ortiz de Zarate era un artist demn de averea care îi lipsea, un om extravagant în interior, straniu de nepăsător după o muncă frenetică. Va fi un tată și un soț bun bizuindu-se cu nădejde pe cea căreia îi va da comoara dragostei lui. Un artist de talent, nu atît de mare ca Picasso, Matisse sau Derain; un pictor sortit unui renume mai mic decît cel al lui Modigliani după moarte. Totuși un artist de talent. N-a avut prea mult noroc, asta-i tot. Și apoi... nevoia aceea pe care o simțea să fugă de lume!
Îi spunea lui Modigliani:
— Îți repet că n-ai nevoie de cadrul clasic al atelierului, că te poți lipsi foarte bine de el.
— Și îți place aici? întrebă Modigliani ce se apropiase de fereastră ca pentru a contempla neantul.
— Nici nu-i nevoie să-mi placă chiar atîta. Sînt liniștit. Soția mea e la largul ei pentru a-și vedea de treabă.
— Tot mai face păpuși?
— Tot.
Modigliani ținea morțiș la ideea lui de la început: Mie îmi trebuie un atelier, fie cum o fi, o cocioabă chiar, dar să fie atelier. N-am reușit întotdeauna să am un atelier. A trebuit să mă mulțumesc... dar! nu, nu eram mulțumit!... A trebuit să trăiesc, cît am putut mai puțin timp, într-o cameră, o singură cameră... Cu neputință să-mi instalez în ea un șevalet. Și atunci știi ce se întîmpla?... Neputîndu-mă, cu toate acestea, împiedica să pictez, apucat de o poftă nebună de a picta, căreia totul îi stătea în cale, pictam pe pereți, pe ușă, ușa pe care proprietarul furios mă ruga s-o fac la loc imediat... Mă dădea pe ușă afară, pe ușa mea!... Poate că am lăsat baltă lucruri nu tocmai de lepădat. Trebuie că le-au acoperit cu o porcărie de vopsea. Poate că au avut dreptate.
— Sînt proști proprietarii ăștia. Le lăsai o avere.
— Ascultă aici. Am locuit la un moment dat într-o

cameră din cartierul Mouffetard. La cîrciuma din vecini am aflat că în acea cameră se săvîrşise o crimă... O crimă dezgustătoare... O femeie părăsită născuse acolo şi-şi omorîse copilul. Atunci... ah!
— Atunci?
— Am vrut să pictez o «Maternitate»... Înţelegi?... O «Maternitate»!.. Eu nu pictez cum mi se năzare. Îmi trebuia un model... L-am găsit, de îndată, o femeie de pe rue Mouffetard... Foarte frumoasă!... Mi-a pozat ca să pot picta pe lemnul uşii...
— Şi i-ai făcut un copil!... Ha! ha! ha! Mor de rîs!
— Te împiedic eu să rîzi?... Ţi-ai înghiţit pilula? Te oprisem!... Era pentru diseară... Atunci dă-mi şi mie una ca să rîdem împreună... de mine, de tine, de toate!
— Modi, îţi jur că nu am înghiţit pilula... A rămas în mine ceva din cea de ieri... Nu te supăra, Modi, tu eşti singurul meu prieten...
Tînăra soţie a artistului intră aducînd o tavă.
Modigliani care se lungise pe divan fu într-o clipită în picioare. Modigliani turbatul, după serile de beţie de la «Rotonde», scandalagiul ce răcnea pe străzile din Montparnasse; Modigliani deja luat la ochi de agenţii de poliţie din două arondismente aşa cum fusese şi de sticleţii din Montmartre; şi iată un Modigliani mai mult decît om de lume, ceea ce poate deveni fiecare cu puţină străduinţă, supraveghere de sine şi lecturi bune. Ai fi zis un prinţ, ceea ce nu-i de loc dat fiecăruia. Dacă e un dar din naştere, nu importă că omul a văzut lumina zilei în casa unui negustoraş sau simplu misit de cărbune şi de piei şi acelea numai de iepure — poate.
Modigliani o simpatiza pe soţia prietenului său. Îi cinstea virtuţile. În acea clipă din viaţa sa, cel care se ferea de femei, dorindu-le totodată, ar fi urît o făptură atît de perfectă alături de el şi ar fi socotit că numai hoţeşte putuse să se introducă sub mizerabilul său acoperiş.
Cînd tînăra femeie, care era frumoasă, puse jos tava încărcată cu cesti şi cu ceainicul aburind, Modigliani nu-i sărută mîinile. Se înclină cît mai sobru, scurt, cu o atitudine nobilă. Haina sa de catifea se înfiora în lumină.

— V-am pregătit ceaiul.
— Dă-ne și puțin rom să-l punem în ceai, ceru Ortiz. Ea știa că ar fi mai bine ca Manuel al ei să nu bea rom. Mai știa că dacă ar refuza romul, Manuel al ei ar izbucni într-o cumplită criză de furie, sau și-ar stăpîni această furie, din dragoste adevărată pentru ea rămînînd din această pricină o săptămînă întreagă, poate, și mai pierdut decît în cursul acestei lungi zile; o zi întreagă în ghiarele neputinței, ale cărei înrîuriri nefaste Modigliani le putea alunga în folosul zilei de mîine. Mai mult, tonul obișnuit al lui Manuel Ortiz de Zarate era de așa natură, că femeii care îl îndrăgea, care veghea asupra lui, îi venea foarte greu să deosebească rugămintea de poruncă. Nu se putea niciodată ști prea bine dacă se ruga stăruitor sau dacă ordona. Lucru de care își dădea seama Modigliani, perfect lucid în acel moment și care nu pierdea nimic dintr-o scenă de comedie burgheză într-un climat zis artistic, climatul cel mai fatal sub anumite acoperișuri.
— Eu sînt cu desăvîrșire singur! își spunea Modigliani *in petto*, dar cu vehemență.
Ea plecă pentru a se întoarce deîndată; strică — datorită supunerii sau ciudatei ei prudențe — rînduiala perfectă a ceremoniei ceaiului, punînd pe tavă o sticlă deja binișor începută.
— Dragă Modigliani, vei cina cu noi, nu-i așa?
Fără a avea măcar nevoie să se hotărască, Modigliani, omul politicos, *galantuomo*, răspunse fără să stea pe gînduri:
— Nu!
Adăugă de îndată:
— Mi-ar face plăcere, dar astă seară mi-e peste putință. Tînăra femeie simți o adevărată și adîncă amărăciune. Era încredințată că prezența lui Modigliani era binefăcătoare pentru Manuel. Cînd nu era beat? Cînd îl vedea calm și de înțeles (un calificativ ce se aplică rar eroului nostru) ca astă seară? Și chiar de-ar fi fost beat! De ce? Pentru că vehemența, accesele de furie ale lui Modigliani aveau o șansă să-l smulgă pe Ortiz de Zarate din apatia sa, din îngrozitoarea neputință trecătoare a acestui artist de talent pe care ea îl considera drept unul din cei mai mari ai epocii, dacă nu cel mai mare, de vreme ce îndrăgostită, și-l alesese între toți

drept amantul, soțul, omul ei. Omul meu! zice femeia din popor. Omul meu! spune femeia de stradă. Omul meu! bine a tradus Marcel Schwob făcînd-o să vorbească astfel pe Lady Macbeth, soție de rege.

Femeia servi ceaiul. Cu un gest foarte blînd, cu mîna sa molatecă, Manuel îi dădu să înțeleagă că nu era nevoie să se ocupe de rom. Plecă.

După ce închise ușa în urma ei, Ortiz de Zarate ieși, în sfîrșit, din toropeala sa; se sculă de pe taburetul pe care șezuse atîta vreme în fața șevaletului inutil și a pînzei mari virgine, asemeni celui care visînd la zări îndepărtate și fabuloase ar rămîne fascinat de liniștea vicleană a unei mări nenavigabile. Se ridică pentru a deschide fereastra, a apuca cele două cești cu ceai și a le azvîrli conținutul afară. Se auzi schelălăitul unui cîine care primise jetul de băutură caldă pe partea dinapoi a spinării. Ortiz de Zarate puse cestile la loc pe tavă și se duse să închidă fereastra; mulțumit în aparență de bunași ispravă se așeză din nou pentru a umple cele două cești cu romul preferat insipidei băuturi. Cel puțin astfel judeca el, sigur fiind că prietenul său îl aprobă.

Băură.

— Mi-ai spus că soția ta tot mai face păpuși? întrebă Modigliani.

— Tot.

— Vinde din ele?

— Puține.

— Cui?

— Unor colecționari.

— Colecționari de păpuși... Monștri sau neghiobi?

— Nu știu. Nu mă ocup de asta. Nevastă-mea își are clienții ei.

— Nu face păpuși pentru fetițe?

— Ți-am mai spus că pentru colecționari, amatori.

— Amatori!... Ar trebui să facă păpuși pentru copii, păpuși foarte frumoase și care să fie nemaipomenite... Ar trebui... Ar trebui ca păpușile să fie oferite băieților și să se dea soldații de plumb fetițelor... Cine știe dacă aceasta n-ar izbăvi lumea de război și de dragoste?... Am plecat.

— Zău, nu vrei să cinezi cu noi?

— Nu.

— De ce? După cină am ieşi împreună... Ne-am lua pilula...
— Uitasem că am o întîlnire.
— Nu te cred. Rămîi.
— E adevărat, n-am nici o întîlnire. Simt nevoia să fiu singur.
— Singur?... La asta n-am ce să mai spun... Şi eu am încercat şi ştiu că voi mai încerca încă nevoia de a fi singur, în ciuda a ceea ce mă leagă de soţia mea, şi tu ştii, deşi sînt ferm convins că dacă aş fi singur aş muri de îndată.
— De îndată? Cred că e întotdeauna tare mult pînă să mori...
Modigliani îşi termină ceaşca cu rom pentru ca apoi să-i poruncească prietenului său:
— Nu mai sta acolo... E mult prea groaznic să te văd în faţa pînzei goale asemeni unui cîine de circ care se zbîrleşte pentru că nu se mai încumetă să sfîşie hîrtia cercului... Fireşte că te înţeleg... Dacă ai avea un atelier adevărat ai lucra mai bine... De ce nu vii să desenezi cu mine la cafenea?
— Eu nu desenez ca tine... Pictez de la bun început...
— Sau de loc!... Grozavă glumă... Eu m-am săturat să te văd în halul ăsta... Fă ceva!... Ia-ţi ghitara şi cîntă-mi unul din cîntecele italieneşti de pe vremea cînd umblai după o coajă de pîine prin cîrciumile napolitane, de pe vremea cînd în timp ce cîntai cei mai frumoşi ochi se înălţau spre tine...
— Cei mai frumoşi ochi!
Ortiz de Zarate luă ghitara agăţată pe perete, ca o amintire de călătorie, ghitara care de multă vreme nu mai răsunase. Se întoarse la taburetul lui de artist, ce de atîtea zile nu mai făcuse artă, îşi luă poza clasică de muzicant, o atitudine în genul lui Manet, remarcă Modigliani, îşi încercă instrumentul pe două coarde şi începu să cînte. Puteai ghici că de cealaltă parte a peretelui cineva ascultă, bucurîndu-se că aude, deşi îi venea să plîngă, romanţa pe care Manuel nu o mai cînta decît cu o voce obosită. Îndrăgostita supusă cu sfinţenie îndatoririlor copleşitoare ale oamenilor săraci, auzea tot vocea din Neapole.
Chemarea celor mai frumoase ceasuri, chemarea dragostei o făcu să se arate. Apăru chiar în clipa cînd

Modigliani se scula să plece. Salută în tăcere, lăsîndu-și prietenul aplecat asupra ghitarei și nu vorbi decît în pragul ușii. O făcu pentru a spune, cu un glas coborît și în același timp răspicat, pătrunzător, a spune cui?... fără îndoială numai sieși:

— O să fur pietre!

Cuvinte tainice, a căror explicație foarte simplă nu vom întîrzia s-o aflăm, dar care, împietrindu-o de uimire și de neliniște pe tînăra femeie o făcură să se teamă că Manuel și Amedeo împărtiseră iarăși frățește doza de drog ucigător.

II. THÉRÈSE LA CÎRCIUMA ROSALIEI

Cînd Modigliani se trezi singur, pe stradă, nu-i păru rău desigur că nu primise să ia parte la masa de familie a soților Ortiz. Motivele pe care și le dăduse pentru a refuza oferta prietenească rămîneau temeinice în mintea sa. Nu-i trebuie masă de familie! Cînd plecase tulburînd-o pe nevasta lui Ortiz cu acel soi de strigăt surd: «O să fur pietre!» o făcuse într-o stranie descumpănire, ca într-o încercare deznădăjduită de suprimare a timpului. Înainte de miezul nopții nu se va putea încumeta să meargă să fure pietre. Visase miezul nopții. Mai multe ceasuri aveau să sune înainte de ora aceasta patetică. Miezul nopții! Ce să facă pînă atunci?

Nu regreta masa de familie, dar cel ajuns vagabondul Montparnasse-ului, copleșit de mizerie și acceptînd-o ca un erou, disprețuia, ura boema, la care îl silea atît mizeria, consecință a unei căutări răbdătoare a artei majore, își ura chiar și viciile lui fizice. Nu arareori se întîmpla ca locatarul cocioabelor, clientul birturilor de ultima speță, bețivul, intoxicatul scandalagiu care prea adesea era tîrît la postul de poliție, să tînjească după ordine, calm, bună-cuviință. În astfel de clipe vedea ca aievea umbrele din Livorno în lumina cea veche. Dar fără masă de familie!... Niciodată!

Unde o să cineze? Se învinui că a uitat drumul spre
 casa de pe Boulevard de Port-Royal, unde, ca străin,

nu se lovea decît de alți străini — Școala de la Paris! —, și unde gustase clipe atît de fericite de viață franțuzească. Prietenul său, sculptorul Brâncuși, îl introdusese aici unde se simțise bine. De ce nu mai dăduse pe acolo de atîta vreme? În afară de cîțiva artiști, Modigliani nu cunoscuse decît poporul. La pensiunea de pe Boulevard de Port-Royal, a fost fericit să poată pătrunde într-o lume bine delimitată de burghezi cultivați și nu prea înstăriți, unul din mediile cele mai sănătoase ce se pot întîlni în Franța dar care cel mai adesea sînt închise străinilor. Ai fi zis că stăpîna casei, Doamna Mollet, înființase pensiunea mai mult din generozitate decît de nevoie.

Pensiunea Mollet, de la ultimul etaj, sub acoperiș? Ah! nimic din pensiunea Vauquer. Doamna Mollet era o doamnă. Doamnă nu vrea să spună nimic. Există doamne, femei și tîrfe, acestea din urmă adesea demne de plîns, de care să fugi mîncînd pămîntul. Doamna Mollet era însă o doamnă.

Ne amintim că l-am văzut pe Modigliani, pe cînd era încă în Montmartre, dus de prietenul și compatriotul său Gino Severini la niște mici burghezi, prăvăliași îndatoritori și că Modigliani se purta la ei ca un musafir desăvîrșit. Se pare că aceeași impresie a lăsat-o Modigliani și la pensiunea Mollet. Cînd îl întreb astăzi pe fiul casei, vechiul meu prieten Jean Mollet, tovarășul lui Apollinaire, Jean Mollet din care noi am făcut legendarul baron Mollet, om demn de acest titlu, iată ce îmi spune despre acele momente liniștite din viața lui Modigliani, pensionarul de o clipă al casei sale familiale: « Era foarte drăguț », fără să mai adauge altceva. Dar este mult spus despre cel care, în alte părți, își dobîndise o reputație de smintit. Dacă stăruiesc asupra acestor amănunte, o fac pentru a scoate mai bine în evidență o trăsătură de caracter nebănuită la omul pe care prea adesea trebuie să-l înfățișez doborît de excesele, de furiile și crizele sale, omul pe care cronica, recurgînd întotdeauna la pitorescul cel mai facil, s-a complăcut în a-l încătușa în extravagantele sale. La pensiunea Mollet, Modigliani savura acea tihnă fericită, întronată de stăpîna casei. Îi plăcea să-l întîlnească, firește nu în fiecare seară, pe Jean, fiul casei, baronul nostru, care aducea din toate colțurile Parisului, de pe

malul drept ca și de pe cel stîng, veștile cele mai cu tîlc, dezvăluind fiului negustorilor din Livorno, devenit în Montparnasse om ilustru printre oameni obscuri, un alt aspect inedit al vieții franceze. Modigliani arătă multă simpatie și domnului Mollet tatăl, fost industriaș, devenit colaborator administrativ la o editură, și care știa să se consoleze atît de bine de feluritele vicisitudini ale vieții compunînd valsuri pe care le cînta vioi la pianina pensiunii. Aici, la familia Mollet, se pare că, mulțumit, Modigliani s-a liniștit, simțindu-se tot atît de departe de Livorno ca și de « Rotonde », sau de acea cursă de șoareci plină cu artiști fără un ban în buzunar, denumită Cité Falguière, pe rue Falguière, în semn de omagiu adus sculptorului definit în Larousse ca: « autor al unor opere îndrăznețe și expresive », printre care balerina Cléo de Mérode *, îmbrăcată numai cu pletele ei.

Dacă celălalt sculptor, artist de geniu, Constantin Brâncuși, unul din primii inițiatori ai lui Modigliani în sculptură, putuse să-l introducă la pensiunea Mollet, într-o zi cînd Modigliani îi împărtășise sau îi îngăduise să ghicească setea sa de ordine, de pace, de bună-cuviință, este pentru că, român fiind, avea o compatriotă, clientă a pensiunii Mollet. Doamna respectivă, o văduvă, îi comandase monumentul funerar al soțului său. Nu se cunoaște de loc această operă a lui Brâncuși. Se prea poate să nu fi fost decît un monument oarecare executat din supunere față de nevoile momentului: să-și plătească chiria, să-și cumpere cărbune pentru a încălzi imensul atelier din pasajul Ronsin; tot așa de bine se prea poate să fi fost o capodoperă rămasă necunoscută, Brâncuși fiind înzestrat cu geniul de a emoționa printr-o extraordinară economie de linii și de volume. Pentru a-și îndatora un prieten, Brâncuși a clădit, în împrejurimile Parisului, o vatră de țară, cum nu se poate mai practică. Are și geniul focului. Ar fi putut semăna cu lucrarea unui zidar conștiincios. Vatra era o minune de acorduri și de armonie de unghiuri.

Ispitit, Modigliani nu cuteza să se întoarcă singur la pensiunea Mollet al cărei drum îl uitase. Așa îi veni

---

* Cléo de Mérode — celebră dansatoare în Parisul din « la belle époque ».

ideea să-i facă o vizită lui Brâncuși care s-ar învoi poate să-l mai ducă pe Boulevard de Port-Royal. Constantin Brâncuși nu locuia prea departe de Cité Falguière, stătea ceva mai în sus, pe rue de Vaugirard, în fundătura Ronsin.

Se prea poate ca într-o bună zi, mai tîrziu, mult mai tîrziu, strănepoții noștri, care ne vor datora multe alte semne de întrebare, să poată visa ridicînd ochii pe o placă mare de marmură bogată în învățăminte. Cîte n-ar evoca ea?... *Ronsin (Charles-Philippe-Henri) scriitor (?) și general, născut la Soissons în 1752; ghilotinat la Paris în 1794*... sau dacă e vorba de vreun antreprenor Ronsin care și-a dat numele fundăturii?... Intrarea Steinheil?... *Steinheil (Adolphe-Charles-Edouard), pictor de bătălii și de munți* (sic), asasinat la 31 mai 1908... numai că juriul Senei nu a vrut să ghilotineze pe soția sa... Ce mai încurcătură!... *Brâncuși (Constantin), sculptor de geniu*, născut la Hobița în 1876...

Nu, Brâncuși nu-l putea întovărăși pe Modigliani pe Boulevard de Port-Royal. Sculptorul care prînzise pe sponci o tocană gătită pe o minusculă vatră născocită de el — vatra degaja dintr-o dată maximul de căldură, produsă de aprinderea cărbunilor cu ajutorul unui fitil scurt de asbest inventat tot de marele om — urma să cineze în cartierele elegante, pe Avenue Hoche, la o americană bogată. Dar, după cum îi spunea lui Modigliani, la indivizii aceștia se cinează tîrziu. Croitorul Paul Poiret o determinase pe americană să-l invite pe Brâncuși. Se va strînge acolo lume foarte bună, de la tînărul Jean Cocteau pînă la ceva mai puțin tînărul Jean Giraudoux.

— Plec, spuse Modigliani, te las să te îmbraci.

Brâncuși începu să rîdă cu un rîs scurt de țăran. Își mîngîie barba lungă, barba lui de om de patruzeci de ani, care deja începuse să încărunțească, barba românească la fel de deasă ca cea a majorității sculptorilor francezi, de la Auguste Rodin la Aristide Maillol.

— Să mă îmbrac? În ce vrei să mă deghizez? În gospodar? Ca și tine, Modigliani, n-am decît un singur costum, tot de catifea, ca și al tău, și-l port pe mine. Ca să fac cinste României și doamnei americane, o să îmbrac o cămașă albă și o să-mi pun o cravată mică

neagră. E tot ce pot face pentru această doamnă... De fapt ar fi și dezamăgită dacă m-aș prezenta în smoking. A invitat doar un artist din fundătura Ronsin, la indicațiile lui Poiret, care cu siguranță că n-a uitat să-i spună că sînt un tip ciudat... Se pare că ar avea de gînd să-mi comande o focă... Am avut întotdeauna chef să sculptez o focă... Dacă mă lasă să fac ce vreau n-o să mă dezonorez în proprii mei ochi lucrînd la comandă pentru clientelă. Vezi tu, tăria ei și a mea este că nu pricepe absolut nimic din artă... Snobii pot avea și părțile lor bune... Bineînțeles că Poiret i-a băgat în cap ideea cu foca pe care mi-o doresc...

— Și dacă americana ta n-a văzut niciodată o focă decît în bazinul din Jardin des Plantes sau în vreo croazieră și va găsi, ea, nu focile, că foca ta nu seamănă cu una adevărată?

— Am să-i spun cu blîndețe că privind-o îndelung, dar îndelung, — îi va trebui multă răbdare, — va domestici foca ce va sfîrși prin a o iubi și a-i spune: «Mamă», asemeni focilor care sînt arătate publicului; nu la Jardin des Plantes, focile de la muzeu sînt prea serioase, ci la iarmaroc, la saltimbanci. Snobii au părți bune, dar nu-i consideră pe artiști sinceri decît dacă li se pare că ne batem joc de ei... Și apoi, nici nu se știe... Una din operele mele de tinerețe executată în România se găsește în două muzee și ai putea crede că-i un lucru contradictoriu. E vorba de un *Ecorșeu*. Artiștii români consacrați au binevoit să vadă în el o operă de artă cu un accent destul de nou... Ceilalți, savanții, au văzut numai un manechin bun pentru demonstrații de anatomie. Așa se face că am un *Ecorșeu* la Musée des Beaux-Arts și replica la École de Médecine.

— Te invidiez, răspunse Modigliani. Pe vremea începuturilor mele, îmi cîștigam existența ca pictor ambulant, făcînd ici și colo portretele la o groază de imbecili. Aș fi mîndru dacă măcar unul din aceste portrete s-ar putea găsi în vorbitorul unuia din ospiciile unde sînt adunați mai mult ramoliți decît nebuni.

— Nu fi amar; clientul nu contează. Opera, iată ce contează; opera realizată pentru sine; ce importanță are cine o cumpără?

— Am cîțiva clienți. Cumpără de la mine rar, atît cît
165 le stă în puteri, dar nu sînt bogați. Nu sînt bogați,

dar sînt inteligenți. Printre ei este Dr. Paul Alexandre, al cărui portret l-am făcut în 1911.
— Ești pictor sau sculptor? Ar trebui să se știe. Vreau să spun: ar trebui ca tu s-o știi.
— Eram pictor. Cred că sînt sculptor.
— Atunci îndrăznește mai mult, ești deja în stare.
— Ce vrei să spui?
— Nu te mărgini la capete; nu-ți voi spune, ca alții, apucă-te de corpuri . . . Nu, nu te apuci, te atașezi, te legi . . . Mă înțelegi? Firește că mă înțelegi . . . Și apoi hotărăște-te cinstit, judecînd așa cum trebuie . . . Ai sculptat capete, multe capete și apoi, într-o zi, în 1912, am văzut lucrarea la tine, ai făcut o pictură vădit inspirată din experiențele tale de sculptor, dictată de ele . . . un nud aproape întreg, un nud de admirat pînă sub genunchi, cu brațele în aer . . . Cu siguranță că n-ai avut nevoie de alte modele decît de pietrele tale sculptate și de cîteva desene făcute la academie . . . L-ai intitulat: *Cariatidă* și asta pentru că brațele neterminate par să susțină ceva ce se ghicește . . . Pictură de sculptor . . . Dar ceea ce ar justifica mai bine *Cariatida* este desenul bazinului susținînd tot restul nudului tău. E o idee de pictor.
— Gîndesc ca un sculptor.
— Bourdelle a vrut să fie pictor și acuarelele lui Rodin vădesc ciuda lui de a nu fi pictor . . . E greu să te pronunți, dar eu sînt foarte liniștit, cu adevărat liniștit, eu nu sînt decît sculptor, prin voia Domnului, probabil.
— Nu-mi vorbi de Rodin. A pricinuit mult rău. El nu compune, ci îngrămădește. Nici una din lucrările sale nu poate suporta spații largi. E un speculant de lut și . . . care dintre noi a spus că lutul e noroi? Avea mare dreptate. Vorbeam despre acest lucru de curînd cu un confrate, un prieten Jacques Lipchitz *; de altfel el nu împărtășea părerea mea. Ceea ce nu-l împiedică pe Lipchitz să se apropie de măreție. . . Crede în reguli, cubismul l-a eliberat dintr-o dată de căutările sale greșite, care nu sînt decît bîjbîieli, rătăciri . . . L-a studiat temeinic și pe negri . . . N-am nimic împotrivă,

* Jacques Lipchitz (născut 1891) — sculptor francez de origine poloneză.

dar astea nu-s chestii pentru mine. N-am ce dracu face cu negrii.

— Etruscii îți ajung.

— Trebuie să-i depășesc ca să mă găsesc pe mine. Cu privirea, Modigliani mîngîia un fel de fus înalt de un bronz solar în penumbra acelui sfîrșit de după amiază. Meseriaș la fel de priceput în toate, pe cît era de mare artist, Brâncuși apăsă pe un buton și declanșă un ingenios sistem de iluminare inventat de el. Lumina unei lămpi învălui fusul de bronz, în așa fel, încît ai fi zis că tocmai acest fus umplea vastul atelier cu toată strălucirea sa armonioasă.

— Ia spune-mi Brâncuși, cum obții tu acest nemaipomenit luciu al materiei?

— Cu răbdare! . . . Lovind încet și îndelung cu diferite ciocănele făcute de mine . . . încet, îndelung, zile întregi, ca și cum aș lovi în noapte pentru ca să țîșnească lumina. Numai că trebuie să dai lovituri regulate . . . o lovitură ușoară . . . să privești puțin, ca și cum ai aștepta nu lumină ci muzică . . . să aștepți, și apoi iar o lovitură ușoară, și tot așa zile și nopți la rînd, dacă trebuie . . . Alții s-ar plictisi, pentru mine e o fericire.

— Este întotdeauna o fericire atunci cînd știi ce faci.

— Și încotro te îndrepți. Știi tu că, ai să rîzi, inofensivul meu procedeu face gol în jurul meu? Doi vecini și-au părăsit deja atelierele care erau lipite de al meu. Nu mai puteau suporta să aștepte zgomotul, ce întîrzia să vină, zgomotul faimoasei lovituri de ciocan . . . Este întrucîtva la fel cu povestea ăluia care-și descalță ghetele, o cunoști, Modigliani? Îți cer iertare, dar se apropie ora cînd trebuie să mă duc în Avenue Hoche la americana mea . . . O să-mi comande o focă? . . . Aș vrea . . . Ah! atîtea opere la care visez! . . . *Coloana Infinitului!* . . . O coloană în spirală care s-ar înălța spre cer, astfel încît privirea celor ce ar contempla-o s-ar pierde în văzduh, în lumină, lăsîndu-i cu spaima unui sfîrșit așa de asemănător începutului meu și totuși de neasemuit!

Punîndu-și pe cap o pălăriuță de stofă, Brâncuși deschise ușa. Cei doi prieteni se despărțiră. Singur pe stradă, Modigliani o apucă din nou pe drumul spre Montparnasse. Va cina iarăși ca vai de lume la Rosalie, pe rue

Campagne Première, în decorul banal al unei mici lăptării a artiștilor.

La Rosalie, artiștii, spunea ea, se simțeau ca la ei acasă; de aceea lui Modogliani i-ar fi plăcut mult mai mult să fie în altă parte. Vremea trecea. Îi era foame și nu izbutea să-și închipuie o înțeleaptă întrebuințare gastronomică a celor zece franci pe care îi avea în seara aceea în buzunar. Zece franci, prețul a zece desene. Un franc bucata. Un mic desen. Un crîmpei de desen. Un desen cu o linie strălucitoare dar nimic mai mult decît un crochiu, la urma urmei. Cum? Ehei! n-au fost prea rău vîndute semnate fiind de unul al cărui nume « nu spune nimic » amatorilor, un nume necunoscut negustorilor. Nu era chiar așa de multă vreme de cînd Picasso fusese foarte bucuros să-și dea pe cincizeci de franci *Femeia cu Corbul* din epoca sa albastră, acelui misit din rue des Martyrs, vecin cu grajdurile Circului Medrano, care se îndeletnicea deopotrivă cu vînzarea pînzelor pictorilor necunoscuți și cea a pînzelor pentru saltele.

O masă . . . O altă masă decît cea de la Rosalie, compatriota sa, fost model și ajunsă cîrciumăreasă. Masa soților Ortiz . . . Masa de la pensiunea Mollet. . . Masa de familie, la Livorno, seara, după ce fiecare își îndeplinea îndatoririle atît de felurite . . . Masa de familie . . . Mama sa adorată care nici măcar nu avea nevoie să-l înțeleagă, care-l admira cu toată încrederea, așa cum bine se spune în vorbirea populară. Tatăl său înconvoiat sub povara pieilor și cărbunelui, a apăsării cursului în creștere și scădere, a greutății cifrelor, a micilor nădejdi și a marilor necazuri din catastiful în partidă dublă; tatăl său care nu-l înțelegea de loc . . . Fratele mai mare, Emmanuel, care nu se interesa decît de Karl Marx comparîndu-l cu Proudhon . . . Celălalt frate mare, cel mai apropiat de el, Giuseppe, căruia îi va trimite de la Paris un desen frumos făcut în larma de la « Rotonde » și pe care îl va semna Dedo, cu numele ce i se dădea cînd era mic.

Rumegîndu-și astfel gîndurile, fără să-și dea seama ce face, cu un gest mașinal, Modigliani împinse ușa micului restaurant al Rosaliei, chiar în clipa cînd cumătra cea grasă gonea, lovindu-l puternic cu o cîrpă de vase, un șobolan cățărat din pivniță pentru a gusta dintr-o bu-

cată de *gorgonzola* * așezată pe o farfurie albă la mijlocu unei etajere.
Serviciul, dacă se poate vorbi de un serviciu la Rosalie, era aproape terminat. Un pictor oarecare își împături șervetul, plăti nota și plecă, cu o rapidă ridicare a pălăriei ținînd loc de vorbe inutile. Modigliani îi urmă la mescioara de marmură la care servea Rosalie.
— Vii tîrziu; nu mai am mare lucru. Mi-a mai rămas puțină *minestrone*, vrei? Hai, e cea mai bună mîncare pe care o pregătesc în materie de bucătărie italienească. M-am cam dezvățat la Paris, și apoi pe vremea cînd eram model mergeam întotdeauna să mănînc în restaurante franțuzești. Îți place tocana? . . . *Intingolo* . . . Cred că-ți place.
— Dă-mi din tocana asta a ta.
— Și, hotărît lucru, nu vrei supă?
— Servește-mi un absint.
— Cum poftești. Și ce legume iei?
— O jumătate de vin roșu.
— Îți pregătesc un desert?
— Ai să-mi dai ce-a mai lăsat din brînză șobolanul.
Nu duse decît de două ori paharnl la gură pentru a înghiți tot absintul. Gustă fără poftă din tocană și, renunțînd la brînza vizitată de șobolani, mai ceru o jumătate de vin. Atunci apăru Thérèse. Unii, dintre care nimeni nu a izbutit să precizeze data unei întrevederi, mai plină de consecințe, cu Modigliani, și-au amintit parcă nu de o Thérèse, ci de o Suzanne. Dar n-a existat oare după Thérèse și o Suzanne, printre toate acele femei pe care frumusețea tragică a lui Modigliani le scotea din minți și pe care el a cutezat, pentru propria-i apărare, să le trateze cu multă cruzime, o cruzime necesară? Dar acea falsă rușine adăugată la spiritul său aspru, de neclintit nu ne obligă oare să pomenim și despe răutate?
Nu o vom numi pe Thérèse altfel decît Thérèse.
Înainte de a reînvia pentru o clipă pe ecranul nostru tragic și cîteva secvențe grotești, ce trebuie socotite fermentul chiar al acestui tragic, vreau, mai înainte, s-o explic puțin pe această Thérèse pe care locuitorii

* Brînză de Gorgonzola (localitate renumită în Lombardia pentru fabricarea brînzei).

mai vechi din Montparnasse au cunoscut-o ca nefiind în stare să se explice pe sine.

Cred că mulți dintre acei care citesc această carte, pasionați fiind de artă, curioși să cunoască viața artiștilor, dar fără să fi avut vreodată prilejul să pătrundă în adîncurile cercurilor artistice, nu-și pot face nici o idee despre realitatea unei Thérèse. Ceilalți? Ah! ar fi cît se poate de simplu dacă nu aș interveni eu, ceilalți ar lua-o pe Thérèse drept cea din urmă sau cea dintîi dintre prostituatele isterice. Isterică? Sînt de acord că a fost puțin, dar prostituată, de fel.

Iată cum mi-a făcut portretul ei, astăzi, unul dintre cei mai vechi tovarăși de-ai mei:

— Thérèse? O fată de treabă, cam nătîngă, nu prea frumoasă, o creatură din categoria « modelelor inspirate ». Incapabilă să priceapă ceva din arta pe care o slujea cu toată supunerea ei statică, nutrea pentru artiști, de la cel mai mare pînă la cel mai de rînd, o admirație fără rezerve. Și Modigliani a fost unul din zeii ei. Unul din acei zei aducători de războaie și nu de pace, de război cu toate grozăviile lui, printre care și măcelul nevinovaților.

Pe vremea cînd Thérèse cina la Rosalie, marele Sigmund Freud își dusese foarte departe cercetările sale meritorii, deși nu sosise momentul ca sfîșietoarele sale descoperiri să sucească atîtea minți nevinovate, nepregătite să suporte sclipirile geniului. Deci, dacă în fața Rosaliei, e prea devreme să se vorbească de un Complex al Isadorei, vedetă a epocii, mă voi resemna în ceea ce o privește să renunț la concizia semnificativă.

Deși cu ceva mai puțină educație decît Isadora Duncan, Thérèse avea deosebite afinități cu glorioasa sa contemporană, dansatoarea greco-americană. Am vorbit de o afinitate de un fel cu totul deosebit. Tocmai acest lucru mă obligă să subliniez o oarecare diferență. Thérèse se dezbrăca în fiecare zi în fața bărbaților la academie, în fața mai multor bărbați deodată, de vreme ce era model de profesie; și în fața unui singur bărbat, în atelier particular, tot în calitate de model și uneori fără să fi fost prea mult rugată, chiar și pe gratis, ca și cum ar fi adus o ofrandă unui ales. Așa era Thérèse, care nu s-ar fi învoit în ruptul capului să apară pe scena unui teatru în tunică scurtă sau goală, sub voaluri presupuse

caste sub cuvînt că ar fi o reactualizare a celor grecești. Nu se va ști niciodată dacă Isadorei Duncan, asupra căreia apăsa fatalitatea, Isadora care își va vedea copiii murind în grozăvia unui fapt divers, Isadora care, purtată în cursa nebunească a mașinii sale de regină, va fi sugrumată de vîntul ce-i strîngea în jurul gîtului eșarfa subțire, i-a plăcut dragostea pe care o cinstea prin slujba sa, poate teatrală, de preoteasă. A cunoscut oare vreodată plăcerea fizică a dragostei și a jocurilor ei, esteta aceasta a unei lumi noi, uluită în fața unor vechituri, și s-a priceput oare trufașa, în stare să implore, să dăruiască plăcerea adevărată bărbaților ce s-au putut crede iubiți de ea? E greu de crezut.

Isadora nu primea în pat un amant decît de dragul leagănului, și era nevoie, pentru a răspunde delirului făpturii inocente, înnebunite după sublim, ca bărbatul procreator să fie un om de seamă în ochii ei ca și în cei ai lumii. Transfigurată de vrăjile ei de mim, fiica aceasta de negustori de dincolo de ocean nu voia să zămislească decît fii de regi. Cronica spune că, printre alții, Maurice Maeterlinck, poetul cel mai străin de fabulație, filozoful cel mai îndepărtat de înțelepciunea antică, ar fi satisfăcut-o pe Isadora.

Soră obscură a Isadorei Duncan, umbră a ilustrei dansatoare, sărmana Thérèse, biet model din Montparnasse, nu putea, firește, să dea copilului așteptat un tată încununat de o glorie de netăgăduit. Nu suferea de loc din această pricină, încrezătoare în ceea ce considera drept prorocirea ei întru triumfuri viitoare. Vor spune unii că nu întotdeauna a încercat fără succes. Vai! Mîndria de a ține la sîn copilul unui artist hărăzit renumelui nu-i fusese încă îngăduită.

Thérèse îl admira pe Modigliani. Îl găsea frumos și nu se îndoia de loc de viitorul lui strălucit.

Modelul inspirat se duse țintă la pictorul ce-și termina zeama chioară, înghițită fără poftă.

— Bună seara, Modi.

— Bună seara.

Un bună seara mormăit pe un ton jos.

— Vrei să mă așez la masa ta?

— Dacă îți face plăcere.

Rosalie ieși din bucătăria ei strîmtă.

— Nu mai am aproape nimic. Vrei *minestrone?*

— Mulțumesc; nu mi-e prea foame. Aș lua cu plăcere o cacao cu puțină pîine și unt.
— Șobolanii au mîncat untul.
Cuvintele veniră pe loc pe buzele lui Modigliani. Și le-ar fi repetat bucuros. Găsea că au un farmec de coș-mar, grația înfiorătoare a unei poezii delirante, un mo-del de o sclipitoare absurditate demn de tradus în toate limbile. Splendid exercițiu. Tocmai ce se potrivea de minune stării sale de spirit.
Ridicînd din umeri, Rosalie interveni:
— Nu-l asculta, draga mea. Confundă dinadins untul cu brînza, și pe deasupra nici nu-i chiar adevărul ade-vărat. Am să-ți pregătesc îndată ceașca de cacao.
După care, supărată și vrînd să dea o lecție mușteriului său, Rosalie adăugă:
— Tu, Modi, socotește-te fericit de a fi văzut un șobolan adevărat. Se îndepărtă mormăind ca pentru sine.
— Așa cum am început-o, ceilalți șobolani cu siguranță că nu sînt departe. Alcoolul, fir-ar să fie!
Dacă am fi îmbogățit memoria puțin încărcată a Rosa-liei cu strigătul cumplit al lui Edgar Poe: « Ce boală se poate asemui cu alcoolul! », cîrciumăreasa cu inima largă și-ar fi spus părerea foarte simplu: « E strașnic de adevărat; trebuie că vine de la unul care o știe pe pielea lui ».
Modelul îl luă în primire pe pictor:
— O duci bine, acum?
— Nu.
— Ce nu merge, după tine?
— N-ai pricepe.
— Tocmai aici te înșeli. Iacă, pun rămășag, că nu mi-zeria te macină, ci mai degrabă arta ta . . . Știi, Modi, greșești vorbindu-mi ca unei găgăuțe. Angoasa artiș-tilor în fața pînzei de pictat sau a lutului de modelat.
— Noroi.
— Ce fel de noroi?
— Lutul.
— Bun, piatra de cioplit dacă preferi; ei bine, poți să mă crezi, angoasa de care vorbim, pot să spun că o cunosc puțin de cînd pozez și mi se fac mărturisiri.
— Rău fac artiștii.
— Ce fac rău, Modi?
— Că îți fac confidențe.

— Şi de ce mă rog?
— Pentru că ele dovedesc lipsa unei forţe morale din partea celor care ţi le fac, şi acest fel de aşti băga în cap idei de care nu ai nevoie şi care nu pot decît săşti dăuneze, fără ca tu să fii în stare să scoţi ceva bun din ele, dovedeşte şi lipsa unui simţ moral.
— Îţi repet că nu sînt tîmpită. Mai întîi şi întîi să ştii că spun confidenţe numai pentru a merge repede în conversaţie, dar ce ştiu bine este că, în ceea ce priveşte confidenţele, mai ales în cazurile de care îţi vorbesc nuşi neapărat nevoie săşi tot dai zor cu vorbe . . . Aha! încep să te interesez? . . . Modi, omul prin toate manifestările lui face confidenţe fără a avea nevoie săşi deschidă pliscul . . . Da, prin felul său de a se purta cu mine, ca şi cu el însuşi, felul de a lucra sau de a nu lucra, ceea ce poate fi şi mai obositor . . . lucru pe care burghezii nu vor fi niciodată în stare săl priceapă. Uite, Derain, de pildă . . . O sămi spui căşi veşnic neliniştit, şi că, probabil, din nelinişte îşi trage toată forţa, cineva, işam uitat numele, a scrisso chiar . . . Ei bine, sînt zile cînd Derain . . .
— E un ticălos, şi mai lasămă dracului în pace cu Derain al tău. Nusmi vorbi de nimeni.
— Bine, bine, nu te supăra.
— Dacă maş supăra, tear apuca groaza.
— Zău? Ah! Modi, ce mult aş vrea sso văd şi pasta! . . . Modi înfuriat din cauza mea! . . . Aş plînge de bucurie.
— Iatăţi cacaoa, frumoasa mea.
— Mulţumesc, Rosalie.
— E bună?
— E caldă. Modi, pot săţi spun ceva?
— Nimeni nu te poate opri să vorbeşti, nici măcar tu. Ca să nu te mai aud, va trebui sso şterg, ceea ce am să şi fac în curînd.
— Modi, sînt tot mai mulţi cei ce spun că eşti un om mare; sînt sigură că nu mă înşel, întrso zi vei fi celebru. Nusi nevoie să mi se spună mie că un artist trebuie să jertfească multe lucruri pentru a se . . . pentru a se realiza, totuşi, dacă ai vrea . . .
— Dacă aş vrea ce vrei tu, ai? Dacă maş învoi? . . . Creier de pasăre . . . Am azvîrlit totul, auzi . . . *dopo le spalle!*
— Ce înseamnă asta?

— Peste umăr . . . Și lucrurile de fiecare zi dispar în fața celor veșnice.
— Asta trebuie să fie tot din Dante al tău. Modi, tocmai despre lucrurile astea de-o veșnicie . . .
— Aiurea!. . . Vorbesc pentru mine.
— Am întîlnire cu o groază de prieteni la « Rotonde »; vii și tu?
— Ai vrea să vin cu tine? Oferindu-ți brațul, asta ar mai lipsi, ca să aibă lumea de ce rîde? Și de ce nu? Puțin îmi pasă de totul.
— Atunci, vii?
— Nu.
— Ai o altă întîlnire?
— Da. Cu noaptea. Astă seară am să fur pietre.
Or, cuvintele acestea nu-i părură de loc ciudate Thérèsei, cea clarvăzătoare, pe care nu o părăsise de tot judecata normală, Thérèse nu ascultă decît ceea ce se cuvenea să asculte.
— Pietrele pe care nu ai cu ce să le cumperi . . . Pentru sculptura ta.
— Da, pentru sculptura mea. . . nu ca să clădesc o casă.
— Nici n-ar fi tocmai rău ca fiecare artist să-și aibă casa lui. Dar poate că dacă ți-ar da o casă, ai dărîma-o, piatră cu piatră, pentru sculptura ta.
— Se prea poate.
— N-ai fost niciodată prea guraliv Modi. Ai putea fi așa de drăguț dacă ai vrea. Ascultă, cînd ciordești pietre, nu ți-e teamă că te prinde?
— Ba da.
— Și trebuie că nu-i ușor să le aduci pînă la tine. Îs grele.
— Tare grele.
— Unde mergi, astă seară?
— Pe un șantier din Rue Blomet.
— Ia zi, Modi, nu vrei să te ajut?
— La ce?
— Păi, să-ți cari piatra.
— Ești de-a dreptul nebună.
— Nu chiar așa cum crezi. N-aș putea căra o piatră grea nici chiar pentru tine, dar ar exista un mijloc să ți le transport.
— Cu ce?
— Cu un căruț de copil, un landou pe care l-am cumpă-

rat de ocazie cînd . . . în sfîrşit, pe scurt, n-a slujit la nimic; l-am păstrat, e aşezat sub scară, pe culoar.
— Piatra l-ar strica.
— Nu-i tocmai sigur. Trebuie că ar merge dacă am pune două scîndurele pe fund.
— E idiot şi apoi . . . Pentru ce copil, pentru copilul cui, căruciorul ăsta?
— Un copil pe care îl nădăjduiam şi care n-a venit, mă înşelasem.
— La-i fi iubit?
— Mai încape vorbă!
— Şi pe tată, îl iubeai?
— Îl admiram.
— Era frumos?
— Destul pentru ca să fi fost şi copilul meu . . . Da, era frumos, tot atît de frumos ca tine.
— Te-a lăsat.
— Nu, eu l-am lăsat. Nu-mi făcea copii.
— Poate că nici n-avea cu ce.
— Nu vorbi aşa, e un tip grozav despre care vorbeşte toată lumea.
Modigliani începea să se încrunte.
— Atunci, Modi, o pornim? . . . Cît să iau . . .
Modigliani izbucni:
— Nu vreau să te ţii după mine cu un cărucior de copil! . . . Nu mai vreau să te aud. Vreau să fiu singur . . . Vino să mai mă vezi împingînd la căruţul tău cînd ai să naşti o piatră! . . .
Modigliani se sculă, se duse la Rosalie, îşi plăti cina şi ieşi pe uşă, fără un cuvînt de rămas bun.
— Văzuşi?! îi spuse Rosalie Thérèsei. — Te-ai lămurit cum stau lucrurile cu un turbat ca el. Ar fi trebuit s-o ştii mai dinainte, de cînd îl cunoşti.
La ce se gîndea îndărătnica femeie aplecată pe masa de marmură, cu fruntea în mîini, privind năucă ceaşca goală şi fărîmiturile de pîine?
Rosaliei îi fu milă de ea:
— Mai sînt încă multe altele care şi-au pierdut vremea aşa. Nu vrea femeie la el acasă şi pace, e lucru ştiut. Toate cele care au încercat au trebuit să se lase repede păgubaşe. Cei mai vechi prieteni ai lui, ţi-o pot spune, aşa-i el încă din Montmartre, de cînd e la Paris şi probabil că tot aşa era şi în Italia.

— La el . . . N-aş avea nevoie să stau la el toată vremea, să-l stînjenesc.
— Nu uita că în mod sigur şi precis s-ar îngrozi să aibă un copil, după cîte îl cunosc eu.
— Aş pleca singură, fericită, cu copilul.
— Ascultă-mă, sufleţelule, nu te mai gîndi la Modi care nu-i un om ca toţi oamenii . . . Nu seamănă cu ceilalţi nici măcar cînd nu e băut, pentru că, ştii, cînd bea . . . S-ar zice că într-adevăr nu l-ai văzut beat.
— L-am văzut beat.
— Şi atunci?
— La « Dôme », la «Rotonde », pe stradă. . . Ei şi? Ah! aş fi vrut atît de mult să-l pot ajuta să se întoarcă la el sau la mine!
— Te-ai smintit de-a binelea, biata de tine.
— Vom mai vorbi despre asta într-o altă seară.
— Cu mine sau cu el? Cu mine, nu duce la nici un rezultat, doar aşa, de dragul vorbei; poate chiar că vei sfîrşi prin a mă crede.
— Cu el.
— Îţi urez distracţie plăcută.

III. HOŢUL DE PIETRE

Cum s-o fi aventurat Modigliani într-o astfel de escapadă? Nu era prima dată că se ducea noaptea să fure pietre de pe un şantier de construcţii, dar de obicei era ajutat de un prieten, îndeobşte mai zdravăn decît el! Nu peste mult timp complicele entuziast şi devotat ca un frate va fi Emmanuel Gondoin*, pictor de talent, dispărut prea de timpuriu, dar a cărui operă, vegheată de admiratori înflăcăraţi, nu se poate să nu fie scoasă la lumină mai devreme sau mai tîrziu. Ce spectacol puteau oferi trecătorului întîrziat Modigliani cu părul său de înger răzvrătit, cu ochii de flăcări şi Gondoin, despre al cărui frumos cap viguros

* *Emmanuel Gondoin* (1883—1934) — pictor francez influenţat de cubism.

modelat s-a spus că îl amintea pe al lui Beethoven? Gondoin cel lat în spate, cu mijlocul subțire și ale cărui pupile de culoare deschisă ciudat de fixe străluceau. Avea o gură delicată; nasul « cu fațete ca de diamant ». Un alt pictor, Adès, spunea că întreaga făptură a lui Gondoin, cu gesturile sale repezite, sugera « duritatea și rezonanța metalului ».

Modigliani, îngerul prăbușit rănit de moarte la atingerea cu pămîntul, bărbatul plăpînd cu înfățișare de voinic, încît uneori chiar și el însuși se putea înșela; Modigliani, cel adus pe lume și hărăzit pentru opere mari, dar pe care boala îl rodea pe dinăuntru mistuind toată vlaga din el; Gondoin, o a doua întrupare fizică a lui Beethoven, tot atît de tare ca oțelul. Ce pereche făceau în noapte cele două umbre insolite, stăpînite de teamă, ca hoții fără vocație din naștere, împleticindu-se sub povara denunțătoare!

Dar trebuia ca Modigliani să poată sculpta.

În noaptea aceea Modigliani era singur.

Nu mai știa cum anume se strecurase pe șantier. Nu mai știa dacă într-adevăr atinsese în treacăt un paznic adormit, tremurînd de teamă că nu era adormit. Nu mai știa cum putuse să scape cu bine de acolo, cu piatră cu tot; mai ales n-ar fi putut spune neexplicîndu-și nici lui însuși faptul, cum el, așa de șubred, în fond, ajunsese din popas în popas înfrigurat, cu cîte o pauză neliniștită, uneori ghemuindu-se ca să poată împinge piatra pe trotuar, pînă la colț, la rue de Vaugirard, și să se refugieze, într-un ungher pe care încordarea lui îl luase drept un colț destul de întunecat. Și acum va trebui sau să lase baltă piatra, după atîtea strădanii, minunate și zadarnice, sau să rămînă pe loc, scos din minți de furie, în așteptarea unui foarte puțin probabil ajutor sau, și mai rău, a poliției ce se putea ivi pe neașteptate. L-ar fi putut întreba: « De unde ai șterpelit piatra asta? »

Modigliani aiura.

Nu băuse prea mult, nu prea mult pentru el, nimic altceva decît romul de la Ortiz de Zarate, un absint și cele două jumătăți la Rosalie. Nu se drogase. Refuzase pastila oferită de Ortiz de Zarate. Plecînd de la cîrciumioara Rosaliei, nu se abătuse nici pe la « Dôme », nici pe la « Rotonde ».

Alcoolul zilelor de odinioară i se învîrtea în cap, în capul său atît de frumos. Haşişul nopţilor albe de demult îi aţîţa inerţia aşa cum vîntul năpraznic mai ţine cîteva clipe în văzduh pasărea rănită pe care o va doborî.

Cutezătorului îi era frică. Îi era frică de oameni şi ruşine de slăbiciunea sa.

— O să fiu prins... Mă credeam cufundat în beznă şi mă simt acoperit de lumină... O să mă prindă sticleţii... O să mă cotonogească, măr o să mă bată... Au mai făcut-o şi n-am zis nimic... Nu le voi răspunde. N-o să le întorc pumnii înapoi şi ei vor profita de asta ca să dea în mine şi mai tare; aşa fac întotdeauna văzînd că nu am puterea să-mi agravez cazul... sau îşi închipuie că sînt prea laş... Să-mi agravez cazul! Cazul meu va fi şi aşa destul de grav... Hoţ de pietroaie!... Hoţ de şantiere... noaptea... Atentat la proprietate! Atentat la proprietari! La toţi proprietarii!... Ah! Ah!... Mă vor trimite la Prefectură împreună cu ceilalţi borfaşi, cu peştii şi cu tîrfele lor... Mă vor condamna; mă vor băga la închisoare... Mă vor expulza!... « De ce te întorci aşa de repede înainte să fi făcut vreo treabă? » voi fi întrebat în Italia. Voi răspunde: «Pentru că la Paris eram hoţ de pietre!...» Toate pietrele! Italienii o să spună că nu sînt zdravăn şi o să mă închidă la balamuc.

Nu mai am putere. Sînt bolnav. Să crăpi, asta nu-i nimic, dar trebuie să-ţi cumperi dreptul de a crăpa. Totul se cumpără. Totul se plăteşte. Să crăpi după ce ai făcut ceva... Să săvîrşeşti ceva!... Să crăpi sub piatra pe care o vei fi sculptat-o. O formă prelungă, foarte aspră, cioplită de cele două mîini ale mele în frumoasa piatră prea moale, dar ce importanţă are?... O frumoasă piatră de calcar de pe şantierele Parisului...

Omul din noapte se duse drept la Modigliani smuls dintr-o dată din delir de această prezenţă.

Omul din noapte nu era decît un om şi nu un poliţist. Nici nu încăpea vreo îndoială, de vreme ce noaptea poliţiştii nu umblă decît cîte doi.

Omului din noapte nu i se păru că Modigliani aduce cu vreunul din vagabonzii de care se ciocnea în fiecare zi, el, omul din noapte, om cumsecade, prea dispreţuit de cei ce formează casta oamenilor cumsecade, pen-

tru a se învoi vreodată să le slujească drept cîine păzitor şi să latre, să muşte de picioare pe alţi oameni ai nopţii, să zicem hoţii.

Nu se temea de întîlniri primejdioase nefiind, vădit lucru, dintre aceia pe care ai fi ispitit să-i prazi, nemai-vorbind de faptul că o viaţă grea nu stîrbise încă nimic din forţa sa de Hercule al Fortificaţiilor.

Era curios din fire şi pentru că nu era greu de cap, îi fu cu neputinţă să nu găsească ceva suspect în comportarea acestei umbre în umbră pe care o reprezenta Modigliani.

— Hei?

— Ce-i?

— Ce ai acolo aşa de greu? O drăgălaşă casă de bani sau casa Metroului?

— Nu.

— Ceva ce-ai furat? De unde ai furat?

Nu simţeai nici o asprime, nici o cruzime în tonul acestui om din noapte. Omul din noapte nu avea aerul unui denunţător. Modigliani se convinse de îndată că nu are în faţa lui un sticlete camuflat. N-avu nevoie să stea pe gînduri pentru a răspunde cinstit:

— De colo, de pe şantier, la o sută de metri de aci. Vezi unde?

— Văd. Şi ce-ai furat, mă rog, de la şantierul ăla, scule?

— O piatră.

— O piatră? Ei, drăcie! Şi ce naiba vrei să faci cu pietroiul ăsta?

— Sînt sculptor.

— Eşti sculptor? Are haz chestia.

— Unde-i hazul în asta?

— Nu fă mutre cînd îţi fac un serviciu. Ai capsa pusă fiindcă eşti ostenit şi nu prea zdravăn de felul tău, cu toate că eşti nămilos, şi te pomeneşti că-i mai fi supărat şi că nu eşti destul de voinic... În regulă. O să-l pun pe cîrligul meu pachetul ăsta al tău cu o pînză pe deasupra. Pentru tine o fi greu, dar pentru mine e-o nimica toată şi nici nu ia mult loc pachetul tău... Oho! să nu-ţi fie frică de sticleţii ce i-am putea întîlni: mă cunosc bine toţi, că doar fac drumu' ăsta în fiecare seară de la Fortificaţii, unde îmi am ageacu'

 pînă la Hale, unde lucrez... N-oi crede că-s angajat

oficial... Le punem? Mergi pă lîngă mine să stăm de vorbă... La Hale fac treburi de corvoadă. Cînd se face ziuă îs liber, fericit ca un belfer... Valabil? Vezi? Aproape că nici nu se observă pachetu' tău... lei des pietre? Şi cum faci să le cari pînă acasă? Nu te supăra, da' vreau să zic: nu-i cumva o treabă peste puterile tale?... Ah! te ajută vreun prieten... Fii atent, cu sticleţii care-s de rondă poate să iasă prost treaba; mai degrabă pun ochii noaptea pe doi găligani decît pă unu singur.

Ia zi, şterpeleşti prin şantiere pentru că nu ai bîştari să-ţi cumperi piatră?... Sculptor! Ce mă făcea adineaori să-ţi spun că are haz chestia e că sînt şi eu niţel băgat în afacerea asta, fără să fiu în tagmă de-a binelea ca tine; niţeluş totuşi îs şi eu, şi asta m-a făcut să hămăluiesc de unul singur poveri mai mari decît ce car acuş pentru tine cu cîrligul meu, fără să-mi vie greu de loc... Ai obosit, hai? Sufli greu din cauza sforţării de adineaori?... Vrei să ne oprim puţin? Nu, atunci să mergem înainte. Pînă unde mergem? Departe?... Cité Falguière? Aha! e foarte aproape.

Cum de sînt şi eu din tagma asta a voastră? Am lucrat peste doi ani la Girardin pe care poate îl cunoşti; unu specializat la ambalări de se adresează mereu artiştii la el pentru expoziţii mari din străinătate. Am lucrat chiar pentru muzeul Luvru. Ia spune, tu nu eşti de pe-aici, de unde vii?

— De la Livorno.

— E în Italia, hai? italian. Trebuia să bănui după accentul tău. Dezertor?

— N-am fost soldat.

— Aha! da, nu te-au luat... Nu fă mutra asta că doar îţi vorbeşte un prieten... Mă bucur că te-am întîlnit şi că am îndatorat un tip ca tine care nu prea pare fericit... Uf! viaţa asta, ascultă-mă pe mine... Cum să nu te faci revoluţionar! Eşti revoluţionar?

— Sînt socialist.

— Nu ţi-o iau în nume de rău; tu oi fi zicînd că-i bine, dar eu unu ţi-o spun, nu cred în Sociala lor; eu sînt anarhist... Vrei să-ţi spun una? Nu m-aş mira să fii mai degrabă anarhist fără ca măcar să-ţi dai seama; eu aşa zic. De-alde ăştia ca tine-s mai mulţi decît se crede. Ia seama bine şi mergi mereu pe lîngă mine

fără să te oprești și mai cu seamă nu deschide pliscul dacă nu-ți vorbește nimeni... Salutare, dom'lor!
Doi agenți pe biciclete, doi din polițiștii cu șepci ruse-ști pe care vrednica plebe îi numea cînd «sticleți», cînd «curcani pe roți», păreau să lunece pe pavaj, lucrînd mai degrabă cu frîna decît cu pedalele, un sub-brigadier mustăcios și un tinerel aproape imberb.
— Salut, Polyte, îi aruncă în treacăt brigadierul.
Se uită pieziș la Modigliani.
— Așadar, Polyte, ți-ai tocmit un ajutor, acum?
— Cum vezi, șefule.
— Ai dreptate; e mai bine pentru el decît să vaga-bondeze.
— Noapte bună, șefule.
Sticleții își luară zborul.
— La zi, ai clienți pentru sculptura ta? Nu-mi mai aduc aminte numele lor, da am cunoscut sculptori celebri cînd lucram la Girardin pentru marile expoziții și pentru muzeul Luvru...
Cîtă mîndrie naivă arăta anarhistul de a fi lucrat, după cum spunea el, pentru muzeul Luvru!
— Am plecat de la Girardin și am făcut lupte greco-romane... De n-ai fi fost așa de tînăr... cîți ani ai?... ai fi apucat să mă vezi făcînd pe saltimbancul împreună cu ceilalți la parada de la Marsilia... M-am lăsat și de asta... Închipuie-ți că om bun așa cum mă vezi, și cum poți să-ți dai seama că sînt, am sugrumat pe jumătate un prieten, și asta din pricina unei femei... Nu știu ce gîndești tu despre muieri, da eu zic, ascul-tă-aci, aproape jumătate din ele sînt niște otrăvuri. Mai sînt și de treabă unele, de bună seamă, dar nu știi niciodată dinainte... Asta e! N-ai nevastă?... Bine faci, cu atît mai vîrtos cu cît cu mutra asta a ta cam fioroasă și cu ochii tăi arzători, poți să ai cîte pof-tești fără să ai beleaua să te piseze la cap acasă... Ia ascultă, nu trebuie nici să bei prea mult, e plăcută băutura, nu zic ba, da-i păcătoasă! Aici? Am ajuns? Unde să ți-l pui, pachetu? În curte? Cum ți-o place. Nu m-ar fi speriat etajele.
— Atelierul meu e la parter. Intră. Aș vrea să cioc-nesc un pahar cu dumneata.
— Să bem?
— Ca să-ți mulțumesc.

— Dacă îți face plăcere, da numai un pahar, și nu alcool... Astași atelierul tău.... În sfîrșit!.. Ai viitorul în față și într-o bună zi poți să ajungi ca artiștii celebri pe care iam cunoscut cînd lucram la Girardin pentru marile expoziții și pentru muzeul Luvru... În sănătatea ta!.. Adușți aminte ce țisa zis unu care cunoaște viața și la care iai fost simpatic... Femeile, păhărelul... Tocmai cești trebuie ca să nu o duci ca un călugăr, dar trebuie să fii cu băgare de seamă. Noroc bun, mă așteaptă la Hale.

Rămas singur, Modigliani se prăbuși pe un taburet stricat, cu capul în mîini. Medita la cuvintele omului din noapte, legîndule de frămîntările lui obișnuite. Viitorul... Gloria... nu averea, ci gloria... Marile expoziții și, apoi, Luvrul... Luvrul și muzeele Italiei... Femeile, femeile cele de temut și totodată rîvnite, femeile pe care le cauți și de care fugi... Thérèse, frumosul model, ce trebuia izgonită, respinsă, de vreme ce Thérèse îi cerșea un copil... Paharul!... Și betegugul trupului care nui îngăduie bietului Amedeo să fure pietrele ceși trebuiau fără săi pese de nimica. Și poliția de care trebuia să se păzească pentru ca un artist de valoarea lui să nu fie azvîrlit în tagma borfașilor de rînd, acei amărîți ale căror bune deprinderi sînt întreținute neobosit de judecătorii poliției corecționale...

Pînă una alta, avea la el în curte o afurisită de piatră pentru lucru. Ce fericit va fi mîine, nu, chiar azi, îndată după revărsatul zorilor. Oh! o piatră bună... Nu chiar așa de bună pentru sculptat, o piatră de pe un șantier parizian... *Piatră calcaroasă*... iată ce putem citi la legenda ilustrațiilor figurînd în lucrările critice consacrate lui Modigliani după moartea sa.

Piatră calcaroasă, deci piatră moale, prea moale oare? Modigliani își repetă sieși formula cu care foarte rar sa întîmplat să nușși dea gata prietenii și confrații.

— Prea puțin importă dacă piatra e dură sau moale. Esențialul este ca sculptura să dea o impresie de duritate, și astași treaba sculptorului... Cu o piatră moale trebuie să redai sentimentul marmurei!

Modigliani apucă lampa, deschise ușa atelierului și coborî treptele pragului. Vîntul nopții aplecă puțin flacăra înnegrind sticla. În genunchi, pe jumătate culcat pe

blocul care trebuia mai întîi cioplit, lucrat, pentru a scoate din el o formă emoționantă, artistul pipăia, încerca, mîngîia piatra furată. Spunea într-una, cu dinții încleștați:

— O impresie de duritate... sentimentul dat de marmură...

Prezența neașteptată a unei siluete feminine îl făcu pe Modigliani, ghemuit pe vine, să tresară. Era un model, iubita unuia din locatarii castelului șubred și care se întorcea la patul amantului său după o ședință de seară la academia de la Grande Chaumière și după o mică raită pe la « Rotonde », unde vreun nou venit la atelier, un american, mai oferea un rînd de băut în chip de bun sosit.

Cînd Modigliani se sculă, lampa pîlpîi și se stinse.

— Tu ești, Modi? Ce faci acolo?

— Vezi, mîngîi o piatră.

— Ai face mai bine, probabil, să mergi la culcare.

— Du-te tu și te culcă! Du-te și fă dragoste și lasă-mă-n pace!... Sau dacă nu, suie în atelier... Am să fac o schiță după tine... Îți voi dărui mai tîrziu desenul... Am nevoie pentru un cap, capul pe care vreau să-l sculptez mîine... Vino, am nevoie de tine pentru un cap... numai capul... Îți interzic să te dezbraci... Capul, doar capul!... Vom lăsa ușa deschisă... Iubitul tău va putea veni să te ia... Un cap cu orbitele goale, tragic și mai senzual decît orice nud... Tu nu poți înțelege, dar nu-i nimic, nu-ți cer să înțelegi, îți interzic doar să te dezbraci la mine.

— Nu zău? Îți dai seama ce vorbești?... Asta-i, iar ai băut!

— Astă seară n-am nevoie să beau.

— Atunci noapte bună, lasă-mă să trec.

IV. ZILE DE GLORIE ÎN CITÉ FALGUIÈRE

Am mai spus deja că viața nici unui om nu poate fi urmărită pas cu pas, chiar dacă omul acesta a atras atenția cronicarului și i-a trezit curiozitatea printr-o strălucire de geniu chiar de la începutul carierei sale, atunci cînd

nu poate fi vorba decît de ceva nesigur, atîta vreme cît cele mai multe din aceste făgăduințe se pot dovedi a nu fi decît niște făgăduințe deșarte.

O asemenea urmărire pas cu pas nu există.

O urmărire așa fidelă ar fi tot atît de odioasă ca cea a unei agenții specializate. Ce spun eu? Comparația n-are nici o valoare, chiar dacă societățile particulare de acest fel se angajează să opereze pe cît de rapid, pe atît de discret. Cronicarul însetat de bună-credință, de încredere, de extaz, n-ar putea rivaliza întru repeziciune cu o ceată de copoi profesioniști a căror principală forță este de a nu fi pasionați decît de vînătoarea în sine, de aventură. În sfîrșit, hagiograful nu-și poate propune decît să fie cu totul lipsit de discreție.

Atunci ce să faci? Să știi să te oprești asupra ceasurilor mărețe și să le recunoști printre atîtea momente în aparență neînsemnate dar semnificative, să știi să pui întrebări.

Cînd omul ales a devenit, în sfîrșit, acel om ilustru, renăscînd în mormînt, atunci, din scrupul, îi iscodești numai pe martorii supraviețuitori. Ce greșeală!

Poți și trebuie chiar să te bizui pe cea mai mare parte a trăsăturilor semnificative date în vileag de acești martori, nu numai de bună-credință, dar mai mult decît binevoitori. Or, toate datele furnizate de ei sînt false. Trebuie atunci ca pe baza propriilor tale amintiri, zdrențe adunate la un loc, să restabilești, prin verificări succesive, cronologia autentică. Totuși e mai înțelept să fii zgîrcit cu precizările prea stricte. Îți rămîne să regăsești atmosfera și puterea atmosferei unei anume epoci.

Uitarea unora; confuziile altora. Sculptorul Jacques Lipchitz, care a publicat o excelentă cărțulie didactică și sentimentală asupra artei și vieții lui Modigliani, Jacques Lipchitz, unul din cei mai vechi tovarăși ai lui Modigliani în Montparnasse, scrie în primele pagini ale valorosului său opuscul: *Unul din prietenii mei, Cesare Sofianopulo, pictor și poet din Triest, care în 1911 lucra cu mine la academia Julian și căruia i-am făcut și portretul, mi-a reamintit într-o scrisoare scrisă puțin timp înainte de al doilea război mondial, că Modigliani frecventase această școală în același timp cu noi. Eu nu îmi amintesc.*

Ceva ce te pune pe gînduri. Te întrebi cum poate

Sofianopulo situa o figură atît de ieșită din comun ca cea a lui Modigliani într-un mediu cu care nu a avut niciodată nimic de-a face, sau cum Lipchitz, ale cărui cuvinte, vădind în mod constant un om cucerit de puternica personalitate a lui Modigliani, nu păstrează nici o amintire despre o primă întîlnire cu el, atunci cînd erau amîndoi în floarea tinereții, la academie, acolo unde tinerii stînd într-una cot la cot se leagă atît de mult.

Mai departe ce să faci?

Stăpînit atît de admirația cuvenită unei opere cît și de respectul pentru o viață patetică, dureroasă, trebuie să te ferești să o denaturezi transformînd-o într-o viață moralizatoare și trebuie să redai ființelor și lucrurilor forma și culoarea lor proprie, situîndu-le în atmosfera timpului. Orice viață e un roman și a scoate în evidență acest lucru nu înseamnă cîtuși de puțin că romanțezi. Folosindu-mă de o foarte potrivită vorbă din popor, voi spune că « nu mă bizui pe nimeni ». Și cu aceasta, ne vom întoarce la Cité Falguière.

Evocînd meleagurile sordide care l-au găzduit și pe el, Foujita * mi-a făcut o mică schiță de arhitect.

Vechiul meu prieten mi-a făcut acest mic desen ca să-mi dea o imagine clară a amplasamentului acestui domeniu de vis... Un vis frumos întrerupt de coșmaruri. O feerie a sărăntocilor. Foujita dădea viață acelui azil de săraci pe care, la începutul ședерii lui la Paris, l-a împărțit cu Modigliani. Foujita își mișcă alene creionul, așezat comod pe un divan din frumosul său atelier de pe rue Campagne Première; un aletier tot în Montparnasse, dar atelier de artist căpătuit, pe drept de altminteri, la hotarele unui Montparnasse astăzi potolit.

Pe pereți, opere vechi ale maestrului cu părul des, ca o tichie de zăpadă, cea mai japoneză dintre zăpezi. Pe un paravan, comparabil, prin absurd, cu un divan vertical, înotau pești de argint dintre care unii aveau forme de aștri iar unul aducea mult cu Napoleon. Foujita îi decupează din tabla cutiilor de conserve. Pe un șevalet, schița unei pînze, în maniera sa de mîine.

---

* *Tsugouharu Foujita* (1886—1968) — pictor japonez aparținînd Școlii din Paris.

Alese de către Doamna Foujita și ea de față, « îmbrăcată cu o rochie lungă trandafirie cu motiv de frunze de arțar și bambus », flori de Paris; niște flori ca la Bauman, într-un vas elegant. Un atelier într-adevăr frumos.

Evocînd maghernițele din tinerețea sa, Foujita se gîndea cumva că iubitul său Modigliani încununat de glorie în mormînt, gloria chemată de glasul morții, ar fi putut, și el, dacă ar fi trăit destul de mult timp, să se bucure de un atelier frumos pe culmea Montparnasse-ului, în imobilul de oameni înstăriți de pe rue Campagne Première, colț cu Boulevard Raspail, numărul 216, deasupra cinematografului, și de ce nu chiar de un mic palat, pe rue Shoelcher, cu vedere spre cimitirul evreiesc, unde-și are mormîntul Pascin*, pe care l-a cunoscut puțin?

Nu. Foujita știe bine că Modigliani nu putea avea niciodată un atelier frumos.

Foujita, care-i cu adevărat de-ai noștri, a învățat, foarte de mic, la celălalt capăt al lumii, niște lucruri ce îl îndreptățesc să creadă că Amedeo Modigliani nu putea rîvni la nimic mai frumos pe lume decît la un mormînt cuviincios, de altfel puțin vizitat. Un mormînt decent, dăruit de prieteni, și locul de cinste în galeriile de pictură ale muzeelor din Italia, Franța și America.

De-ar fi trăit mai mult, Amedeo Modigliani și-ar fi avut locșorul său în atelierul prietenului Foujita, așa cum, la treizeci de ani, și l-a avut în atelierul, mult mai puțin elegant, al dragului său Kisling**. Ar fi fost îmbiat să profite de căldura potolită și de perfecțiunea modelului, vreo nouă Kiki de prin Montparnasse sau, pur și simplu, — dar e oare atît de simplu? — de o natură moartă pe care după ședința de lucru ar fi mîncat-o.

Pentru a răspunde cordialei invitații a înțeleptului Foujita, pe care unii îl numeau Fou-Fou, tot așa cum spuneau și Modi, Modigliani al nostru, ființă nobilă, s-ar fi abținut să bea, în ciuda cumplitei sale pofte de a

---

* *Jules Pascin*, pe numele său adevărat Julius Pinkas (1885—1930) — pictor de origine bulgară, naturalizat american.

** *Moïse Kisling* (1891—1953) — pictor francez de origine poloneză, portretist cunoscut, influențat de Cézanne și ulterior de Derain.

bea. Căci, dacă și-ar fi luat doza de hașiș, ceea ce totuși nu i se întîmpla în fiecare zi, lucru peste putință, delirul l-ar fi purtat pretutindeni, dar întotdeauna destul de departe de prietenii săi care l-au putut vedea buimăcit, fără a-l surprinde vreodată, în toiul crizei, în momentul ei cel mai crunt. N-am fost decît martorii zilelor ce au urmat crizelor sale de nebunie. Fără îndoială că în Montmartre numai baronul Pigeard a avut spectacolul beției orientale a livornezului. Dar elegantul baron Pigeard nu era un prieten. Modigliani, ființă nobilă, n-a văzut în acest distins ademenitor nimic mai mult decît un furnizor mai bine îmbrăcat, mai acătări decît ceilalți.

Cu creionul în mînă Foujita desena, comentîndu-și schița, cu un glas de țiteră, glasul său din zilele bune, din ceasurile frumoase. Nu sfătuiesc pe nimeni să-l facă să-și ia cealaltă voce a sa, vocea de bas:

« La sfîrșitul lui 1913, anul cînd l-am cunoscut pe Modigliani, el, Soutine și cu mine am locuit toți trei împreună, în Cité Falguière la nr. 14, în acea parte de pe rue de Vaugirard de care dai dincolo de Boulevard Montparnasse. Vezi, aici e rue Falguière... o intrare largă, iar în față, ușa casei foarte mici unde erau atelierele noastre. Trebuia să treci peste un soi de podeț, ca la cetăți, deși casa nu era prea solidă. Soutine și Modigliani, vezi desenul, locuiau jos, față în față, Soutine la dreapta și Modigliani la stînga. Eu îmi aveam atelierul la primul etaj, între două ziduri.

Pe vremea aceea, Modigliani cioplea piatra și nu picta, desena doar în creion ».

Foujita care și l-a pus jos pe al său visează o clipă la vremuri pentru unii apuse, pentru noi mereu vii. Mă voi feri să reduc la o măsură comună limbajul scumpului și bătrînului japonez din Paris.

« Modigliani se îmbrăca întotdeauna cu catifea de bumbac, cu cămașă în pătrățele și se încingea cu o legătură roșie ca muncitorii. Avea un păr bogat și rebel. Bea mult absint Pernod și deseori nu avea bani să-și plătească băutura. Cînd îl pofteai la masă, îți făcea portretul în creion și ți-l dădea în semn de mulțumire. Se încrunta mult și spunea într-una: „Sans blague!"*.

---

* Nu, zău!

Mă iubea foarte mult, pentru că amîndorura ne plăceau poeții, și de fiecare dată cînd venea la mine îmi recita același poem de Tagore pe care tocmai îl descoperise într-o revistă. Acestea se petreceau cu puțin înainte de a mă muta și eu în Cité Falguière. Cînd am devenit vecini venea să-mi vorbească la atelier despre arta Extremului Orient. Da, despre artiștii Chinei și Japoniei, niciodată despre negrii de care, atîția alții pe atunci, vorbeau într-una. »

Foujita nu stăruie asupra mizeriei din acele vremuri. Foujita e un om pudic. Foujita e un japonez de neam mare. Un samurai.

Povestea lui Modigliani, atît de plină și în același timp atît de scurtă, cere multă cerneală, deși, dacă îl urmăresc pe băiețandrul din Livorno, pe cît îmi stă în puteri să-l urmăresc, pe acest hoinar, pînă la mormîntu-i triumfal, trebuie să las de-o parte unele fapte, să le dau uitării, de teama unei monotonii scandaloase și ca nu cumva să-i aud pe unii strigîndu-mi în față: « Destul cu bețivanul ăsta, cu intoxicatul ăsta! » atunci cînd eu vreau să impun imaginea unuia dintre cei mai mari și mai falnici artiști ai veacului nostru. Redusă la aceste dimensiuni, povestea patetică a lui Amedeo Modigliani este și așa prea plină pentru a mai introduce în ea și pe cea a tovarășilor săi. Și totuși, oare nu tot în Cité Falguière pictorul Chaïm Soutine, devenit prietenul de nădejde al lui Modigliani, a vrut să picteze un bou jupuit? De cîte n-a trebuit să se lipsească acest nevoiaș printre nevoiași, de ce venituri a trebuit să-și facă rost, el care ducea lipsă de toate, pentru ca, mai întîi, să-și procure boul tăiat și să-l atîrne de grinzile atelierului?

Soutine picta încet. Bănuim ce a urmat.

A trebuit să se descotorosească de bou, acest bou, a cărui duhoare începea să treacă din Cité Falguière pe rue Falguière și de aci pe rue de Vaugirard, într-un bîzîit gros de muște verzi, nu-l arunci la lada de gunoi ca pe o mîță moartă. A fost nevoie de o întreagă expediție nocturnă, ceva de nedescris.

Istoria anecdotică pretinde că Modigliani l-ar fi ajutat pe Soutine să care. Dumnezeu știe unde, stîrvul împuțit al boului. Desigur că Foujita nici nu l-a atins. A putut doar să dea sfaturi din tradiția Extremului Orient

asupra celui mai nimerit procedeu, martor pasiv, elegant drapat în frumosu-i veștmînt de mătase, acea ținută națională de ceremonie, devenită la Paris halatul său de casă.

Între Cité Falguière și « Rotonde », Modigliani se zbătea, — Doamne, ce se mai zbătea — într-o lume mult diferită de cea care i se înfățișase pe Colina Montmartre, încă din 1906. E tare mică Colina. Montmartre, satul meu. Montparnasse e mai întins și mulți dintre artiști, printre care și Modigliani, locuiau la hotarele sale prin rue Vaugirard, Plaisance, Montrouge. Se întîlneau la « Dôme » sau la « Rotonde », și acolo de cine dădeau? De italianul pierdut printre atîți alți străini, acel pictor și sculptor de care nu se prea vedea pe nicăieri nici cea mai mică pictură, a cărui unică lucrare trimisă la secția de sculptură a Salonului de toamnă trecuse neobservată, la Salonul ce nu fusese nicicînd un loc bun de prezentare pentru plămăditorii lutului și ciopliitorii în piatră; de livornezul care, bătînd cafenelele și barurile, făcea portretul camarazilor săi sau al fetelor frumoase, desene vîndute cu un franc, schimbate pe o consumație sau dăruite pe degeaba.

Care dintre artiștii străini pe care într-o zi critica îi va grupa în Școala de la Paris cunoștea ceva despre evenimentul de seamă din 1909 și anume prezentarea la Salonul Independenților a *Violoncelistului*, într-o dublă gamă, albastru, roșu, modest calificată drept *studiu* și cine, pentru prima dată, a tipărit numele lui Amedeo Modigliani? La fel de nebăgat în seamă era și *Cerșetorul*, din același an, achiziționat în 1911 de doctorul Alexandre.

Pentru cea mai mare parte dintre acești străini, Modigliani nu era nimic altceva decît unul dintre ei, artiști obscuri, fiecare căutîndu-se pe sine, dornic să găsească acel cadru francez prielnic exprimării temperamentelor lor contradictorii; aceasta în cel mai bun caz, dacă se nimereau să fie, din fericire, ceva mai mult decît niște supuși învățăcei, imitatori ai lui Matisse, Derain și Picasso. Erau din zi în zi tot mai numeroși iar geniul este un lucru așa de rar hărăzit!

Credincioși exemplului francez, dar cei mai mulți dintre ei veniți la Paris din nevoia imperioasă de a schimba climatul, ființe pribege din vocație, acești străini păreau

adesea să se lase — fericiți, în ciuda mizeriei — în voia trufașei iluzii de a fi fost chemați aci, cînd de fapt Parisul își deschidea porțile tuturor, fără a chema vreodată pe cineva și aceasta de la regele Francisc I încoace, rege care își alegea artiștii pe sprînceană. Primul nume pe care Modigliani și l-a făcut în Montparnasse nu a fost, vai, decît cel al unui smintit cu care să nu te potrivești. Și asta cu două prilejuri, într-o seară cînd era beat, bețiv turbat, și într-o altă seară, cînd a fost văzut sfîșiindu-și cu furie unul dintre cele mai frumoase desene.

Doar artiștii de prima mînă, tinerii eroi ce-și găseau singura îmbărbătare în curajul lor, de la Kisling la Henry Hayden*, de la Metzinger** la Soutine, de la Lipchitz la Mondzain*** și Foujita, ghiceau măreția viitoare a lui Modigliani, nu fără a-i reproșa acestui om care trudea din greu cu aerul că trîndăvește, că nu produce mai mult.

Vizitele fulger ale unui Max Jacob care alterna farsa cu enunțarea unor adevăruri necruțătoare nu erau de ajuns pentru a convinge Montparnasse-ul de atenția ce-o acordaseră oamenii cei mai de seamă din Montmartre debuturilor aceluia care acum părea să nu mai fie decît un « venetic » ca și ceilalți.

Tribul artiștilor pe care la început Modigliani nu-l impresionase decît prea puțin sau într-un fel neplăcut urma brusc să-i acorde un soi de respect.

Într-o seară cînd Modigliani desena la « Rotonde » sub privirile înduioșate ale patronului, om cumsecade pe nume domnul Libion, apăru André Derain; zărindu-l pe Modigliani veni țintă la el, nemailuînd în seamă fetișcana a cărei înfățișare atrăgătoare îl izbise dintru început.

Asistența se arătă cum nu se poate mai uimită. Lucrurile ar fi stat la fel și dacă în locul lui Derain ar fi fost Matisse. Potrivire fericită, a doua zi urma să apară Picasso.

---

* *Henry Hayden* (născut 1883) — pictor francez de origine poloneză, influențat la începutul carierei de Cézanne. Aderă ulterior la cubism, sub influența lui Juan Gris și Lipchitz.

** *Jean Metzinger* (1883—1956) — pictor francez orientat de foarte timpuriu spre cubism dar care, după 1921, se întoarce la realism.

*** *Simon-François-Stanislas Mondzain*, născut în 1890 — pictor francez de origină poloneză *(N.R.)*.

Cel pe care lumea l-a văzut intrînd la « Rotonde » era un Derain încă departe, foarte departe de primejdioasa corpolență din ultimii săi ani. Un Derain pe cap cu o pălărie melon. Pe vremea aceea se purta mult melonul, chiar și printre artiști; mai ales printre cei ce protestau din toate puterile lor împotriva genului artist, considerat de ei, artiști adevărați, ca fiind cel mai păcătos dintre toate. Apollinaire purta un melon. A fost văzut, nu prea mult timp, dar a putut totuși fi văzut și Picasso purtînd o pălărie melon. Georges Braque s-a întors în Montmartre venind de la Le Hâvre, orașul său de baștină, ale cărui meleaguri se dusese să le mai vadă, pricopsit cu un transport de minunate pălării melon refuzate de negrii de pe Coasta de Fildeș! O sută de pălării plătite în bloc de Braque cu o sută de franci; pălării splendide dar, desigur, demodate; cenușii sau de culoarea alunei, pălării pentru amatorii de hipism de pe vremea președintelui Grévy și ai deputatului Grévin. Niște pălării cît toate zilele. Fiecare din noi a ținut să aibă una. Plătindu-le cu un franc, Braque al nostru le revindea cu doi franci bucata, așa, ca între prieteni. O avere pentru vremea aceea. Dacă ar fi prins de veste despre ocazie, nu încape îndoială că și Modigliani ar fi vrut una și ar fi plătit-o cu un desen. Omul cel atît de întunecat și-a avut și clipele sale de veselie, scurte și violente, la fel ca și accesele-i de furie; fapt pe care îl arăt aici pentru a-l zugrăvi pe Modigliani mai bine în toată complexitatea sa.

Modigliani tocmai își terminase desenul, un chip de femeie. Cînd Derain se apropie de el, i-l arătă în vreme ce omul din Chatou și de pe rue Tourlaque, de pe acum ilustru, spunea:

— Îmi face plăcere că te văd. E multă vreme de cînd nu te-am văzut.

Femeia ale cărei trăsături Modigliani tocmai le fixase în arabescuri, candid disprețuitoare față de imaginea sa în creion, o transfigurare a drăgălașei sale grații, nu avea ochi decît pentru Derain căruia îi respecta faima și-i prețuia umerii largi.

Derain examina desenul cu seriozitate.

— Desenezi bine, dar nu desenezi cu mult mai bine decît înainte, vreau să spun decît atunci cînd ne-am cunoscut, pe Colină.

Societatea nu pierdea nici un cuvînt. Modigliani și Derain fuseseră prieteni în Montmartre!

— Desenezi și sînt mirat, și chiar puțin necăjit pentru tine că te mulțumești cu atît. Nu, nu-ți lua înapoi desenul; lasă-mă să-l mai privesc... La urma urmei poate că desenezi mai bine decît în Montmartre. Și asta te va duce unde? Ai să devii îndemînatic, teribil de îndemînatic și atunci ai să te bizui numai pe îndemînare. N-o să te poți împotrivi și tocmai asta mă supără; nu face de tine. De ce nu riști nimic? Cu firea ta, cu un temperament ca al tău, pe cît mi-am putut da seama, de ce nu riști totul? Da, să riști totul, toată ființa ta, să-ți riști și pielea.

Modigliani tresări. Se încordă, se stăpîni pentru a răspunde, cu o voce reținută, cu dinții încleștați:

— Risc mult și în primul rînd îmi risc pielea! Mă vedeți aici făcînd pe maimuțoiul ca să cîștig un franc, uneori cinci franci, dar știu ce fac aici, sau mai bine zis știu că nu fac nimic... N-ați văzut singurele desene de care mă sinchisesc... Desenele care nu mă mulțumesc niciodată sînt cele pe care nu le sfîșii niciodată... Ele mă sfîșie pe mine!... Caut... și iar caut... Să risc? Vă gîndiți la tablourile pe care le-aș putea face și nu le fac? Am pictat. Acum sculptez.

— Nu-i o idee prea rea de vreme ce cauți, așa după cum spui și o cred... Sculpturile tale sînt niște studii, lucrări de inițiere... Sculptura îți poate da plenitudinea formelor al căror sentiment, cel puțin, îl ai... Numai că tu, ascultă-mă pe mine, ești făcut să pictezi. Îi cunosc pe sculptori și le cunosc și desenele... desenele cu care de-alde moș Rodin, hoțomanul ăla bătrîn, om mare și rege al matahalelor, inundă piața... O piață deja foarte împînzită de opere. Desenele tale sînt ale unui pictor și nu ale unui sculptor. Ce bem amîndoi?

Modigliani! Un individ obscur cu care discuta serios și prietenește André Derain, cel ce, deși atît de tînăr, se și impunea ca un maestru. Toate acestea impresionau din ce în ce mai mult asistența. Cineva spunea:

— Păcat că prea se îmbată.

Un altul adăuga:

— Și că se droghează.

Cînd apăru Picasso ca pentru a-l consacra definitiv pe

artistul aproape fără opere pînă atunci, omul din Malaga spuse celui din Livorno:

« Desenează. Ai dreptate să desenezi. Niciodată nu desenăm îndeajuns. Nimeni n-a desenat cît mine. Mi-e plină pivnița casei celei noi de desene. Înainte nu aveam pivniță; pe atunci, în atelier, călcai pe desene. Cînd eram puști, desenam și voiam să pictez. Tatăl meu era pictor și profesor de desen la școală. Îi învăța pe ceilalți copii să deseneze, copii ce nu aveau chef nici să picteze nici să deseneze, dar tata era plătit pentru treaba asta de către *Governación*. Ca pictor, era specialist în păsări, mai ales în porumbei. Avea patima porumbeilor într-atît, încît puteai lua atelierul său drept o hulubărie. Nu mi se cade mie să spun dacă Ruiz, tatăl meu, a fost sau nu un mare artist; ceea ce trebuie să afirm este că s-a arătat cu adevărat iscusit în genul său. Și știi, cînd desena păsările sale favorite, cu neputință să te înșeli, cu neputință să confunzi porumbelul domestic cu cel sălbatic, cu toate că în spaniolă și unuia și celuilalt i se spune *paloma*.

Taică-meu, el însuși, mi-a spus: „Sînt de acord să te faci pictor, numai că nu vei începe să pictezi decît atunci cînd vei ști să desenezi bine și asta-i treabă anevoioasă". După care tata mi-a dat să desenez un picior de porumbel. Tata venea să-mi cerceteze lucrarea pentru a o critica. A sosit și ziua cînd mi-a îngăduit să fac ce vreau: „Acum e bine; știi să desenezi; poți picta. Am să-ți dau culorile mele, penelurile și tot dichisul. Nu mai pictez. Îmi iei locul". Apoi s-a dus să-și țină lecția de desen la școală. Școala! Eu fusesem dat la cea bună, atît de bună că începînd de la cincisprezece ani am putut picta figuri și chiar compoziții mari, cel mai adesea fără modele, căci se cuvine să spun că am învățat, cu ajutorul picioarelor de porumbel, să deslușesc întreaga taină a liniilor, pînă și a nudurilor. »

Taină a liniilor! Modigliani se gîndea el oare la ea și, ca înnoitor în artă disprețuind cubismul, urmărea cumva în neîncetata lui căutare a acelui nud elementar, echivalența unghiurilor și curbelor atunci cînd confratele și compatriotul său din Montparnasse, Ossip Zadkine, l-a surprins în grădina Luxembourg stînd în fața bazinului? Privea serios, grav, foarte departe de a se rătăci în învălmășala amintirilor din copilărie, mișcările vapo-

raşelor pe care un vînt destul de puternic le apleca ameninţător pe apa aceea lină şi neprimejdioasă, aidoma acelora pe care le biruie numai prin iscusinţă şi curaj cîrmacii de bărci şi de corăbii de pe mările adînci.

Ossip Zadkine privi îndelung pe omul ocupat să privească. Să priveşti pe cel ce priveşte. Să-l iscodeşti pe cel ce iscodeşte. E vorba aci de un fenomen permanent la care tare aş vrea ca un înţelept, un filozof să ia aminte. Un om se opreşte şi-şi aţinteşte privirea asupra unui anume punct. Se va găsi întotdeauna un alt om care să se oprească la rîndul său şi să se întrebe: « ce vede el şi eu nu observ? » sau: «ce percepe el din ceea ce eu cred că văd ca şi el, fără să judec cum trebuie ceea ce văd? »; dacă pe doi artişti întîmplarea îi pune astfel faţă în faţă, momentul poate fi de mare însemnătate, rodnic în urmări.

Ossip Zadkine nu-l tulbură pe Modigliani ce cumpănea subtilul şi desăvîrşirea cu măsura unei pînze de corabie de copii. Îl aşteptă şi apoi se luă după el ajungîndu-l din urmă tocmai la grilajul grădinii, grilajul dinspre rue de Fleurus, cel ce dă în drumul spre Montparnasse, pe acel Modigliani căruia îi fusese prezentat în ajun de Ortiz de Zarate.

Încîntaţi unul de celălalt, Zadkine şi Modigliani făcură împreună drumul pînă la Cité Falguière.

Nici astăzi încă, Zadkine, în plină glorie, nu a uitat nimic.

— Parcă îl văd îmbrăcat cu un costum de catifea de un cenuşiu închis, proaspăt spălat. Părea un tînăr zeu deghizat într-un muncitor gătit de sărbătoare.

Putem întoarce cuvintele, sună la fel de frumos: « Un muncitor deghizat într-un tînăr zeu gătit de sărbătoare ».

— Avea o bărbie cu gropiţă, rasă admirabil, zîmbetul îi era fermecător. Îmi vorbi de îndată despre sculptură şi despre cioplitul direct în piatră, poftindu-mă să vin pe la el să-i văd prima operă de care nu era mulţumit. În Cité Falguière Modigliani lucra într-o curticică. Mi-a arătat aci un cap cu forme rotunde şi ovale din care răsărea un nas şi două măsline în loc de ochi.

— Oh! faptul e important dacă vrem să-l înţelegem bine pe Modigliani. N-au avut loc nici explicaţii, nici discuţii despre sculptura în sine. La observaţiile mele

de profesionist răspundea cu un rîs vesel, izbucnind ca cioburile unui vas de porțelan oriental ce se sparge, răspîndindu-se în penumbra hangarului ce-i slujea de atelier exterior.
Pe jos, pe pămîntul bătătorit zăceau alte capete, abia schițate.
Modigliani, care a vorbit atît de puțin, știa să asculte atunci cînd nu era cu mintea rătăcită de băutură sau de drog. Cel mai bucuros stătea de vorbă, în decorul jalnic din Cité Falguière, cu vecinul său Chaïm Soutine — al cărui talent viguros îl admira — devenit chiar din prima zi prietenul său. Soutine, căruia avea să-i facă în 1918 un portret fascinant, dar totodată portretul descumpănitor al unui om puternic, pe care îl bănuiești hotărît, dar copleșit parcă de propria-i energie. Un Soutine cu ochi mari și frumoși, pe jumătate închiși, fără ca vreo oboseală reală să explice acest aspect de semisomnolență; un Soutine cu un nas gros de om lacom; un Soutine cu buze moi și nu mai puțin pofticioase. Un Soutine veridic și totuși înfrumusețat de artă, de vreme ce Modigliani a pictat un Soutine curat. Dacă se cade să fie înfățișați așa cum au fost în realitate oamenii, cărora opera le prelungește viața, va trebui să spunem că Chaïm Soutine a fost multă vreme un monument de rapăn. Nicicînd, mai ales în ceasurile de glorie din Cité Falguière, un chip omenesc nu a fost spălat mai arareori. Trebuie să spunem totul. Spun eu oare totul? Tallemant des Réaux* și ducele de Saint-Simon**, eu nu sînt duce, povestesc încă multe altele. Amănuntele le păstrez pentru mai tîrziu, cînd voi da iarăși cuvîntul lui Foujita, în episodul de la Nisa. Să-mi fie îngăduit să spun aici că starea fizică a lui Soutine se putea asemui cu cea a boului de care i-a fost atît de greu să se descotorosească.
Trebuie precizat, fără a mai aștepta, că Chaïm Soutine a fost adeptul devizei totul sau nimic. Soutine a îngăduit ca oamenii să vadă în el un individ murdar și

---

* *Gédéon Tallemant des Réaux* (1619—1690) — memorialist francez, autor al unor «Istorioare hazlii», mărturii ale moravurilor din epoca sa.
** *Louis de Rouvroy, duce de Saint-Simon* (1675—1755)—scriitor francez, autor al unor « Memorii » celebre care cuprind perioada 1691—1723. Sînt descrise aci incidentele vieții de curte, portretele marilor personalități ale timpului său.

mulțumit de stratul gros de jeg, cărat tocmai de la hotarele Europei de răsărit și cu seninătate întreținut și sporit la Paris, în lipsa de confort din Cité Falguière. Tocmai această lipsă de confort, de care mulți din vecinii săi au suferit fără să spună nimic, explică infamia trupească a lui Soutine.

În atelierul său neîngrijit și unde pînă și o menajeră harnică, care lipsea, n-ar fi izbutit mare lucru, Soutine visa la lux și desfătări. Marele artist, cufundat în murdărie fizică, închidea uneori ochii pentru a vedea în vis ceea ce i-ar fi convenit de minune: un pat adevărat cu cearceafuri fine, netede, și nu un culcuș mizerabil, o baie, un duș, o măsuță de toaletă, încărcată cu produse alese și cu instrumentele de lux necesare rafinamentului suprem al învelișului trupesc. Intelectual de origine aproape țărănească, țăran de dincolo de Dunăre, acest artist viguros se lăsa în voia visării imaginîndu-și un lux de tîrfă de clasă mare, fără ca de altfel să facă vreodată baie sau cel puțin să-și cureță unghiile și urechile. Foarte grijuliu în privința bunei-cuviințe a înfățișării exterioare, Modigliani, care își închipuia că uimește lumea dacă din întîmplare nu este ras cu îngrijire, Modigliani, sfidînd frigul atunci cînd lipsea combustibilul și bălăcindu-se în multă apă, în stare să ia în rîs, sub perie și burete, nelipsita cadă a unui Bonnard, la mare cinste pe atunci, nu se sinchisea de halul de murdărie caracteristică și persoanei și sălașului lui Soutine. Acest Soutine avea talent cu ghiotura, poseda, ceea ce nu era dat tuturor artiștilor de talent, și darul de a și-l justifica prin cuvintele sale. Oare aceasta nu-i de ajuns? Și nu anulează tot restul? Modigliani a avut aici, în Cité Falguière, multe discuții cu Soutine.

Stau față în față, Soutine vorbește, cu glasul său domol aproape gîngav.

— A venit un ziarist să ne vadă, pe cînd tu nu erai aici în Cité Falguière. Venise mai degrabă să schițeze un tablou al restriștei noastre decît ca să descopere artiști noi. Publicului îi place destul de mult să i se vorbească despre mizeria artiștilor. Mizeria asta îl înduioșează, lăsîndu-l totuși foarte liniștit. Ne admiră privindu-ne cum crăpăm.

— Am ghicit cîte parale face tipul de îndată, văzîndu-l cînd a aterizat și cînd și-a luat tălpășița. Păcat că n-ai

fost de față. Ai fi înțeles și tu, ca și mine, ce-i de capul lui, numai că tu te-ai fi supărat. Ai fi izbucnit într-una din crizele tale de furie și l-ai fi zvîrlit pe ușă afară . . . Tocmai ce n-am făcut eu, care sînt puternic, foarte puternic, și care dintr-un singur brînci aș fi putut să-l azvîrl pînă jos pe scară în nădejdea că-și va rupe gîtul în curte . . . Tu, da; l-ai fi dat pe ușă afară . . . fără să mai trebuiască să te bizui pe forță . . . Numai cu vorbe așa cum te pricepi tu să le găsești . . . Eu sînt puternic ca o brută mare, dar tu . . . Ce să mai vorbim, de vreme ce n-ai fost aici.

— Asta încă nu-i totul. Ticălosul de ziarist are totuși ceva idee despre pictură. Probabil că Luvrul nu-i este necunoscut și cred că a călătorit; meseria i-o cere. Plecînd de aci s-a dus la « Dôme » și acolo știi ce a zis prietenilor despre mine? A spus: « Soutine este un Rembrandt al ghetoului ».

Un antisemit? . . . Ticălosul! . . . Ori n-o fi zis nimic, și ticălos e amicul care a născocit gogoșile ziaristului, așa, ca să mă sîcîie.

— Și ce-ți pasă? Oare Rembrandt el însuși, care a avut atîtea modele dintre evrei ca noi, n-a fost primul Rembrandt al ghetoului?

Soutine n-a rîs niciodată. Rîsul său nu a fost auzit răsunînd nicicînd. Un zîmbet șters era tot ce puteai aștepta de la el ca răspuns la buna dispoziție a lui Modigliani. Mai adăugă totuși, cu expresia brusc înăsprită, întunecată.

— Modi, vreau să izbutesc. Mi-am dat un răgaz. Dacă nu-i înving pe ticăloșii ce ne taie calea în timpul pe care mi l-am fixat, las baltă pictura și mă fac boxer. Aici aș reuși. Sînt puternic, strașnic de puternic. Puterea mă va face celebru și bogat, ceea ce și vreau să fiu.

Modigliani tresări:

— Nu vorbi așa, Chaïm. Ai mai spus-o cuiva care mi-a repetat-o și asta m-a durut mult. Trebuie să crăpi aplecat pe munca ta, Chaïm, orice s-ar întîmpla.

— Trebuie să fii puternic. Trebuie să fii bogat. Trebuie să cîștigi!

Fernand Léger* nu a locuit în Cité Falguière. Cum pri-

---

* *Fernand Léger* (1881—1955) — pictor francez care, după ce mai întîi a practicat cubismul nonfigurativ, s-a orientat apoi spre o artă mai puțin abstractă în care este mereu prezent cadrul tehnic al vieții moderne.

mele sale succese l-au adus în preajma artiștilor mari, nu cu mult mai vîrstnici decît el, cum ar fi Matisse, Vlaminck, Friesz, Picasso și Derain, pictorul parizian cu înfățișarea de flăcău normand avea să se pripășească pe rue Notre-Dame des Champs, la numărul 86, în vastul atelier pe care îl va ocupa pînă în ultima sa zi și unde i-a plăcut să facă pe duhovnicul artiștilor. Lui Fernand Léger adesea întovărășit de Blaise Cendrars *, îi plăcea să regăsească în Cité Falguière atmosfera din Cité Ruche, sora celei dintîi, sora întru mizerie, de pe rue de Dantzig; atmosfera aceea cumplită pe care energia și credința o biruie împodobind-o. Dacă Cendrars nu a cîntat Cité Falguière e din pricină că închinase deja un poem acestei Cité Ruche, iar placheta pe care urma s-o publice, *Poèmes élastiques* **, nu trebuia să cuprindă repetări.

Fernand Léger a avut întotdeauna în el ceva de propagandist. Dacă nu venea în Cité Falguière chiar numai pentru a-și recruta discipoli, îi plăcea totuși să vină aci ca să îndoctrineze, mai mult sau mai puțin lumea, justificîndu-și concepțiile despre artă, al căror inițiator autentic se putea numi cu mîndrie. Îi mărturisea lui Modigliani, cu vocea domoală și joasă a strămoșilor săi normanzi vorbind despre păsunile lor:

— Vezi tu, eu sînt omul epocii mele. Nu vreau să fiu decît un astfel de om. Am început, bineînțeles, ca toată lumea, Academia . . . Școala . . . Trebuie oricum să înveți să citești și să scrii. Am ajuns repede la încercările personale, nu la prea mult timp după ce Vlaminck îi spusese lui Derain, un cercetător tipul ăsta, pasionat după experiențe: « Să cutezăm! Chiar înainte de a ști totul. Vom face din defectele noastre originalitatea noastră ». Și știi, e adevărat că poți să-ți tragi o anumită forță, un anumit fel de forță din slăbiciune. Nu crezi și tu? Răspunde-mi ceva.

— Nu vorbesc niciodată prea mult.

— Poate că greșești. Vorbind se prea poate ca uneori s-o iei razna, dar scapi și de greșeli, cel puțin aceasta este părerea mea. Ascultă: într-o zi am fost fascinat

---

* *Blaise Cendrars* (1887—1961)—scriitor francez de origine elvețiană, autor al unor lucrări în care prezintă cu multă vervă pe aventurierul modern.

** Poeme elastice.

de munca unor vlăjgani care ridicau carcasa unei uzine. Am înțeles ceși cu scheletul de fier, deschizăturile pentru tuburi și tot restul. Lumea ajunsese la feeria mecanicii. Misam zis că aici e ceva de interpretat, ceva de transpus. Un lucru bun: am rămas uluit înțelegînd că eram primul care judecam astfel, cînd, ascultă bine, toate acestea ar fi trebuit să înceapă din 1889, o dată cu Turnul Eiffel, și cînd, dimpotrivă, erau imitați impresioniștii. Vrei sășți mai spun una? Alphonse de Neuville*, îl știi, cu tiraliorii lui algerieni, cu franctirorii și surorile de caritate îngrijind răniții, o pictură destul de scîrboasă, ei bine, nu greșea prea tare în 1870 cînd picta războiul de la 1870. Nu atît ideea lui era rea, cît isa lipsit talentul.

— E adevăr în ce spui tu, dar gîndeștete la ceea ceși veșnic. Tu admiri mecanica și crezi, probabil, în progres. Și eu cred și încă îndeajuns ca săți răspund că progresul va reduce la zero mecanica aceasta în fața căreia te închini.

— Nu mănchin. Mecanica? O privesc în față, în picioare, drept, la fel de drept ca și ea. Dar tu, lucrezi?

— Sculptez, desenez, mai și pictez uneori.

— Ar trebui să pictezi mai mult.

— Poate . . . Eu caut o sinteză stimulatoare a formelor omenești . . . întrun fel de deznădejde întăritoare . . .

— Nudurile tale?

— Eva . . . Beatrice . . . Pargoleta . . .

— Pargoleta? Nuo cunosc. Dar puțin îmi pasă! Nu pot spune că nai dreptate. Nu am nimic împotriva nudului, ar trebui să fiu nebun, chiar dacă nu pictez nuduri, dar numi spune că nam dreptate sub pretext că mecanica mea va fi întrio zi demodată. Demodată? Ei nu zău, glumești? Ce vrea să spună: demodat? Ia zi, *Rondul de noapte* al lui Rembrandt, portretele alea de prostovani, dintrun soi de gardă națională olandeză și bătăliile cu aruncătoarele de pietre ale lui Paolo Uccello **, nu sînt demodate, hai? Rămîn tot frumoase și sînt de epocă. Așa că fă bine și lasămă în pace cu mecanica mea care va fi depășită. O să fie dată la fier vechi,

---

* *Alphonse deNeuville* (1836—1885) — pictor francez batalist.

** *Paolo Uccello* (1396 sau 1397—1475) — pictor italian, născut la Florența, pasionat de problemele perspectivei.

o doresc din tot sufletul, o nădăjduiesc chiar, pentru că sînt atît de modern încît vreau să fiu modern împreună cu cei care vor fi modernii de mîine; ceea ce nu va fi dat la fier vechi este mecanica mea, tablourile mele. Îmi pictez timpul meu, la fel ca Rembrandt, şi ca Paolo Uccello, dar observă că n-am nimic cu femeiuştile tale, şi sînt chiar tare mulţumit că nici nu-ţi baţi capul şi nici nu te dai în vînt după negri.

— Etruscii . . .

— Etruscii? Ei bine, aici nu mai sîntem de acord. La naiba cu etruscii tăi. Ăştia într-adevăr sînt demodaţi . . . De greci, nu zic. Nu-i înghit, am să spun chiar că mă plictisesc adesea, dar asta nu împiedică lucrul să fie lucru şi perfecţiunea perfecţiune, chiar dacă-i adormitoare.

— Este şi sentimentul publicului de la Saloanele Oficiale.

— Are dreptate publicul şi mai degrabă e vrednic de plîns dacă e tras înăuntru şi i se arată un rahat. Spun ce gîndesc.

O fi discutat vreodată Modigliani cu Soutine despre teoriile lui Fernand Léger? Cu celălalt vecin, celălalt prieten, Foujita, cel mai adesea nu despre artă stăteau de vorbă. Vorba vine că discutau! Modigliani vorbea aşa de puţin. Lui Foujita nu-i era necunoscut nesaţul de femei, pofta de plăceri trupeşti, ce-l stăpînea pe Modigliani, căruia tot pe atîta îi era frică de puterea dominatoare a femeii. În această privinţă semăna, dar ceva mai puţin prevăzător, cu bătrînul Cézanne, care veşnic se temea să nu « cadă în laţ » şi închidea uşa în nas fiicelor Evei, « toate nişte tîrîturi şi nişte interesate ». Foujita a crezut poate că o femeie ar trebui să intervină cu urmări rodnice în viaţa lui Modigliani care nu avea încredere în femei. Dacă a gîndit aşa, cum o şi cred, Foujita nu s-a înşelat. Două femei vor îngădui să se înfăptuiască opera nepieritoare a lui Amedeo Modigliani, atît de puţin întinsă şi în acelaşi timp atît de bogată, ţinînd seama de zilele lui numărate.

Foujita putea să nu se gîndească decît la acele îngrijiri elementare care ar fi protejat viaţa prietenului său. Fără să deslueşască la orizont cît de vag chipul luminos al unei fiinţe neasemuite, nu se da în lături să nădăjdu-

iască pentru Modigliani ajutorul modest al micuțelor sale prietene. Japonezul devenit parizian le datora acestora atîta recunoștință că într-o bună zi a găsit cu cale să o traducă potrivit legilor celei mai duioase ironii sentimentale:

« Marcelle, păr negru, zîmbitoare, bună și blîndă, m-a învățat cum să sorb supa fără să fac zgomot; și la desert, niciodată să nu-mi sug linguriță.

Înaltă, Gaby își plimbă întotdeauna cîntînd pechinezul; ea mi-a arătat pe artiști: pe Chevalier, Damia, Polin, Montehus, pe rue de la Gaîté.

Frumoasa spălătoreasă Marguerite, veșnic cu puful de pudră pe nas, cu bluza întotdeauna proaspăt spălată, și străvezie, m-a dus în pădure, m-a învățat cum se să-rută în țara aceasta.

Micuța Margot, cu ochii puțin sașii, m-a învățat cuvintele: copoi, ciufut, tip de pește scîrbos, în vreme ce Renée, șireată și mincinoasă, avea mania să fure micile bastonașe de roșu de buze și borcănele cu cremă. Ea m-a învățat cum să merg la cinema fără să plătesc; să intru pe ușa de ieșire spunînd că mi-am uitat umbrela și să rămîn liniștit pe o strapontină.

Inteligentă, Loulou m-a învățat să folosesc resturile de petrol adăugînd apă în lampă, și să-mi pun pantalonii sub somieră înainte de a mă culca. Yvonne, palidă și slabă, a fost cît pe ce să dea foc perdelelor de la hotel din cauza eterului; ea mi-a explicat organizarea Muntelui de Pietate. Mi-am amanetat ceasul pentru a cumpăra un pachețel de cocaină.

N-am învățat nimic de la maica Louise, nebună și imbecilă; dimpotrivă, am făcut-o praf, arătîndu-i cum se fierbe pe la noi orezul, și, în fața ei, mi-am cusut cămașa la mașină într-un sfert de ceas. »

Modigliani nu mai avea ceas să-l amaneteze ca să-și cumpere hașiș. Și el, ca și Foujita, a lăsat-o cu gura căscată pe maica Louise văzîndu-l cum își spăla singur frumosul său costum de catifea gri, tot mai frumos cu fiecare spălare. Înaintea acestei corvezi, Modigliani își aducea în atelier ceva de băut pînă să i se usuce singur-ul costum.

Marcelle, Gaby, Margot, Loulou... Thérèse l-a adus adesea pe Modigliani de la « Rotonde » sau de la « Dôme » acasă în Cité Falguière. Beția artistului era singura

ei nădejde. Îl îngrijea și cineva îmi reamintește astăzi acest lucru cu niște cuvinte îngrozitoare, amarnic de adevărate: « făcea dragoste cu ea între două sughițuri ».

V. METAMORFOZE

Trebuia oare să vină războiul, nici mai mult nici mai puțin decît războiul, cel de neispășit, pentru a descătușa pe acest înverșunat din sterpele-i isbucniri? Pentru ca în sfîrșit aceste violențe să devină izvoare de armonie?

Armonie în operele Domnului; armonie în operele oamenilor. De la opera de artă la muzica sferelor. Trebuia oare neapărat războiul pentru a-l smulge pe Amedeo Modigliani din starea-i de descumpănire? Trebuia ecoul primei lovituri de tun trase pe cîmpul de luptă pentru a-l trezi la conștiința de sine pe furiosul căruia mai întîi patimi nestăvilite îi îngăduiseră s-o apuce pe calea vrăjită, pentru ca mai apoi să pună stăpînire cu cruzime pe visul său?

E nespus de îngrozitor să constați că otrăvurile i-au dat învățăcelului fără ambiții lămurite conștiința de mare artist. Alcoolul crîșmelor și pasta verde de opiu a Bătrînului de la Munte, drogul Asasinilor.

Conștient dar șovăielnic. Căutător rătăcit în căutările lui. Modigliani posedatul. Italianul lui Dostoievski! Trebuia oare războiul dacă o dată cu venirea lui opera va prinde viață și va străluci?

Războiul și cu el — femeia, nu femeia căutată și de îndată alungată, ci femeia rîvnită și temută, vrăjitoarea dușmănită va fi acum cea care îți va sta alături zi după zi, ursitoarea ce îți va toarce furiile preschimbîndu-le în opere armonioase, Modigliani.

Două femei în pragul morții.

Beatrice Hastings.

Jeanne Hébuterne.

Beatrice.

Jeanne.

O pasiune arzătoare.
O dragoste neprihănită.
Fecioara nebună, stăpînă pe nebunia ei.
Fecioara înțeleaptă, nebună prin jertfa ei.
Războiul, dragostea și opere, în sfîrșit.

VI. CA VODĂ ÎN LOBODĂ

Artiștii străini din Montparnasse au fost în genere oaspeți rezervați, neparticipînd decît cu sufletul la viața noastră națională și avînd multă grijă să nu intervină niciodată în conflictele ce-i dezbinau pe francezi. Îi puteai vedea, desigur, o dată pe an, luînd parte la entuziasmul fiilor țării dănțuind sub drapele atîrnate pretutindeni. Poți susține cu tărie că atunci cînd venea 14 iulie, sărbătoreau la o adică mai puțin căderea Bastiliei și instaurarea Republicii, decît fericirea de a trăi liberi în Franța, într-o sărăcie înălțătoare. Mulți dintre cei care în țara lor de baștină strînseseră în ei destulă ură împotriva unei orînduiri sociale cu baze comune diferitelor regimuri din Europa, nu se osteneau să-și pună întrebări asupra urmărilor, în aparență favorabile, ale anilor 1789 și 1792 în Franța. Revoluționari din sentiment, dansau la 14 iulie republican tot așa cum ar fi dansat în seara intrării regelui în bunul său oraș Paris.

Amedeo Modigliani poate fi considerat drept cel mai desăvîrșit întru discreție dintre toți oaspeții aceștia discreți, dintre toți acești vînturători-lume cît se poate de cuviincioși. Încrezător în binefacerile unei largi revoluții sociale, sau mai bine-zis străduindu-se să creadă în ele, cînd de felul său era un incoruptibil individualist, Modigliani știa să tacă pentru că avea o educație aleasă și se vedea primit cu căldură, dar nu se simțea de loc ca acasă. Nu i s-au cunoscut decît doi prieteni ruși mezinului lui Emmanuel Modigliani, cel care se situase în extrema stîngă a Camerei italiene. Purta discuții cu voce tare cu ei la « Rotonde ». Unul era Lunacearsky din care octombrie 1917 va face ministru al

Artelor. În Montparnasse Lunacearsky se dădea în vînt după futurism. Modigliani nu era de acord cu el. Şi celălalt rus? Ilya Ehrenburg, romancierul, pe atunci poet; un găligan strîmb croit, care zicea că necazurile sale de om amărît ajuns cam şoldiu i se trăgeau de pe urma loviturilor date cu prisosinţă de jandarmii imperiali. Pasionat cititor al poeţilor, Modigliani îi reproşa lui Ilya Ehrenburg lirismul său cam dulceag.

— Un revoluţionar nu citeşte *Trofeele* lui Hérédia*; şi are mai cu seamă datoria faţă de sine însuşi să nu le traducă în rusă, şi în nici o altă limbă. Ce-ar trebui să traduci în limba ta este *Vinul Muncitorului* de Baudelaire.

Nu cred că cineva l-a putut auzi vreodată pe Modigliani rostind cuvinte mai subversive şi la drept vorbind şi astea erau destul de puţin subversive.

În schimb se întîmpla să-l vezi pe Modigliani străduindu-se să-l liniştească pe Ortitz de Zarate. Da, el însuşi în anumite împrejurări îşi domolea prietenul, care în atîtea rînduri trebuise el să-l potolească pe Modigliani pe acelaşi Ortiz de Zarate a cărui fericită intervenţie a împiedecat de atîtea ori ca Modigliani să fie tîrît vociferînd la postul de poliţie.

Avînd o fire cum nu se mai poate mai romantică, atunci cînd drogul îi tulbura firea blîndă, Ortiz de Zarate, cel mai bun şi cel mai paşnic băiat din lume, se agăţa copilăreşte de un soi de vis revoluţionar. Făcea impresia că a respirat în aerul Parisului ultima duhoare de praf de puşcă a Comunei. Comuna! Delirul îl făcea să-i rămînă credincios în suflet, el, artistul nepăsător care ar fi fost socotit atît de stînjenitor pe o baricadă! Absintul din Paris şi otrava din Asia se uneau întru înflăcărarea acestui revoluţionar pasiv.

Pe fundalul teatrului învăpăiat al vechii Comune — « Folies Belleville » — prefăcut în citadelă, cu toate decorurile sale în flăcări — Ortiz de Zarate prăvălea în închipuire alte teatre stacojii. Renegînd orgoliul falnicei sale familii spaniole, izbutea să gîndească aidoma acelor calici *comuneros***, şi chiar să se lase în voia por-

---

* *José Maria de Hérédia* (1842—1905) — poet parnasian francez, autor al celebrelor sonete *les Trophées*.

** *Communero* (în lb. spaniolă în text) — membru al unei organizaţii patriotice spaniole care s-a răsculat împotriva lui Carol Quintul.

nirilor pătimașe ale căpeteniilor de *pronunciamentos** din prima sa patrie politică, Chile.
Pentru ca Ortiz de Zarate să nu pățească nimic altceva decît să rîsteze să șocheze, să nu fie pe placul cuiva, sau doar să plictisească, ba chiar să nu rîsteze expulzarea, atunci cînd prin Montparnasse se nimereau denunțători, Modigliani n-avea nevoie de prea multă elocință. Îi ajungea doar cîte un:
— Nu zău!
Doar aceste două vorbe obișnuite pe buzele lui Modigliani, pricepîndu-se ca nimeni altul să le dea o mulțime de înțelesuri foarte felurite. Zicînd așa punea mîna larg deschisă pe umărul prietenului său. Strîngerea nu era atît de puternică pe cît și-ar fi dorit-o Modigliani, ce invidia forța unui Soutine, dar carnea prietenului era așa de puhavă!
Am zugrăvit un Modigliani prudent și înțelept; prudență și înțelepciune, respectul unui oaspete, lucruri care, în mod fatal, îl îndepărtează de viața autohtonilor pe străinul ce păzește cu sfințenie legile ospitalității. Împrejurările îl vor integra în curînd în viața colectivă, în viața cetățenească a francezilor.
Toate astea vor începe pe marginea trotuarului și vor ajunge la drumul mare, de-a dreptul la șoseaua națională.
În ziua aceea tot Montparnasse-ul era în sărbătoare. În sărbătoare pentru mai puțin de o oră.
Tot cartierul se strînsese la cîrciumă la « Rotonde » ca să vadă trecînd în mîndru alai pe Domnul Raymond Poincaré, noul președinte al Republicii, inaugurînd bulevardul Raspail, ce străpungea ultimele rămășițe ale mănăstirii l'Abbaye-au-Bois; un bulevard tăiat în sfîrșit pe toată lungimea lui, de la monumentul lui Claude Chappe, acel Danton al telegrafiei optice, pînă la leul din Belfort, imagine pariziană a filozofului florentin Giuseppe Papini. Leul de bronz. Poate imaginea unui moment al filozofiei însăși, adică al teologiei. Culcat! sculat! Drepți! Cîte ceva pentru toate soiurile de conștiințe.
Era lume multă pe mica terasă de atunci, la încrucișarea celor două bulevarde. Patronul, domnul Libion, un

---

205 * *Pronunciamento* (în lb. spaniolă în text) — lovitură de stat militară.

uriaș șchiop veșnic sugrumat în jacheta sa cenușie, demn, cu o demnitate de fost colonel de cavalerie, mîndru foc de un frumos accident de călărie, trona încă la tejghea, tejgheaua de zinc de modă veche, în fața căreia Modigliani își prelungea te miri ce cugetare, el care desigur nu venise acolo pentru ceremonie.
Îmbrăcate ca pentru un alt fel de sărbătoare, un vernisaj, de pildă, pricepîndu-se de minune să le facă de rușine în privința toaletelor, și încă cu foarte puțină cheltuială, pe modelele de pe Rue de la Paix și din Faubourg Saint-Honoré, după exemplul Salonului de toamnă, fete nostime își ațîțau entuziasmul gratuit urmărind pregătirile de paradă, aplaudînd pe măturătorul municipal gătit cu șapcă nouă și care semăna nisip fin pe pavajul de lemn; aclamau pe cei patru agenți de poliție cu mănuși albe care cu un singur gest opreau orice circulație ca și cum n-ar fi făcut-o decît pentru a îngădui fetelor drăguțe din Montparnasse să nu scape nimic din spectacolul domnului Raymond Poincaré și al doamnei sale surîzînd poporului.
— Iată-i!
În jurul trăsurii prezidențiale, gărzile republicane țopăiau cu săbiile scoase din teacă și cu coamele în vînt, gărzile republicane ce nu erau încă împrumutate pentru spectacolele de gală unui cinematograf inform și mut, dar pe care moștenitorii domnului Choufleury le puteau închiria cu prilejul vreunui bal mascat.
Montparnasse-ul se cinstea cu o oră de 14 iulie.
Domnul și doamna Raymond Poincaré făcură o impresie destul de bună asupra obișnuiților academiilor de la Grande Chaumière, ai academiei Matisse*, ai academiei Ranson**, asupra locatarilor din la Ruche, din Cité Falguière, celor de la numărul 9, de pe rue Campagne Première și ai restaurantelor unde socotelile se țin pe o tăbliță. O îndelungă aclamație salută prima pereche a Franței. Cei mai grăbiți în a-și ridica cu entuziasm șepcile fură cei cinci pictori germani veniți de la « Dôme », care-i peste drum de « Rotonde », de cealaltă parte a bulevardului.

---

* Academia Matisse, creată de artist în 1908 la Paris, pe rue de Sèvres, foarte frecventată de străini.
** Academia Ranson, fondată în 1908 de Paul Ranson, elev al lui Julian și pictor în grupul de la Pont-Aven.

Urale ca în Montparnasse!
Un manechin blond de la Poiret și care, din pură dragoste pentru artă, poza uneori goală la Luc-Albert-Moreau:
— Trăiască Poincaré!
Un model de profesie, buna noastră prietenă negresa Aișa, de fel din Roubaix:
— Bună ziua, Raymond!
Un gravor lituanian în acvaforte:
— Trăiască Franța!
Alte voci repetară:
— Trăiască Franța!
Un portretist turc:
— Trăiască Republica!
Unul strigă:
— Trăiască Raspail!
Și altul îi replică:
— Încă tot n-ai priceput că a murit și că de aceea ne distrăm noi azi?
— Dacă zic așa e ca să salut pe un binefăcător al omenirii.
Numai un singur strigăt de răzvrătire scos de un foarte tînăr poet, destul de cunoscut în cartier, dar nu prea curînd dincolo de hotarele lui:
— Trăiască Sociala!*
La care un soi de namilă roșcovană, care îl însoțea, îi spuse:
— Ca și cum nu-s-ar ști că ești de la *Action Française***!
— Și ce-i cu asta? ripostă celălalt.
— Într-adevăr, fu de acord namila roșcovană... În afară de faptul că nimic n-a dovedit niciodată nimic contra nimic.
— Trăiască Republica!
— Trăiască Franța!
În afară de pictorașii germani proveniți de la « Dôme », de bună seamă că toți artiștii străini, care strigau așa, vor striga în curînd la fel, și încă și mai tare, atunci cînd vor pleca de la iubita lor « Rotonde » și se vor duce pe rue Saint-Dominique, la biroul de recrutare al Legiunii străine. Modigliani va fi cu ei.

* Internaționala a II-a socialistă fondată la Paris în 1898.
** *L'Action Française* — cotidian francez din prima jumătate a secolului, organ al unei mișcări politice monarhiste și antidemocratice.

Se înțelege că toate aceste înălțătoare strigăte, aclamațiile în cinstea președintelui Republicii și a doamnei Poincaré au ieșit din gîtlejuri cu mult mai repede decît îi este îngăduit penei să le fixeze pe hîrtie și încă în toată diversitatea lor. Un cortegiu oficial se destramă repede. Victor Hugo a spus-o. « Timpaniștii trecuseră ». Înainte ca toți să se împrăștie, Aișa, negresa de la Roubaix, în același timp și fiică a lui Oubangui* și nepoată a lui P'tit Quinquin, fată pătimașă și veselă, apucase să se întoarcă spre Modigliani rămas neclintit, deci mut la tejgheaua pe care se cocoțase nămilosul domn Libion, ceea ce-l făcea să dea cu capul de tavan.

— Așadar? Zi ceva. . . Ocărăște-l, dacă vrei, dar spune ceva! Ne scoți din sărite nespunînd nimica, nedeschizîndu-ți pliscul cînd toată lumea. . .

— Are dreptate fata, se băgă în vorbă nu mai știu ce pictor bărbos. În Italia, regele tău ,Victor, cum e la noi Raymond, cînd trecea așa cu mare alai, tu ce. . .

Modigliani i-o tăie scurt:

— Rămîneam ca și aici, la tejghea, numai că era tejgheaua tatălui meu.

— A venit la Livorno, regele tău?

— Nu știu.

— Atunci vorbești fără să știi ce spui.

— Dacă a venit nu l-am văzut, pentru că nu m-am uitat.

— Și spui că erai la tejghea. Taică'tu era cîrciumar?

— Ținea o prăvălie de piei și de cărbune.

— Are haz treaba!

— Dar al tău?

— Slujbaș la primărie, la Biroul de binefaceri.

— Vezi bine.

— Ce-i de văzut aici?

— Ia mai dă-mi pace.

— Și tu ai haz; ia te uită la tine: te apuci să răcnești acum, cînd nimeni nu mai deschide gura.

Mica mulțime se revărsa din nou înăuntru, la « Rotonde ». Dîndu-și drumul jos de pe tejgheaua sa, domnul Libion își făcea de lucru pe lîngă mușterii. Oameni vădit străini locului, dacă nu și cartierului, intrau împreună cu clienții obișnuiți. Păreau foarte mulțumiți să se amestece cu artiștii. Toți beau zdravăn în sănătatea domnului Ray-

---

* Oubangui — rîu din Africa ecuatorială, afluent al fluviului Congo.

mond Poincaré și a doamnei sale. O făceau — Modigliani tăcea — în acordurile în aparență variate, ale *Marșului Loren* și ale imnului închinat gloriei *Bravilor soldați ai regimentului al 17-lea.* O domnișoară scandinavă, foarte frumoasă, cu picioare tot atît de lungi ca și cele ale patronului, domnul Libion, riscă, după ce bău ceva, cîteva note din Grieg. Fu huiduită, dar cu blîndețe, și fu așezată pe genunchii unui critic de artă mititel, de la o fițuică locală tot atît de mititică.

Eveniment mai mult sau mai puțin însemnat, vizita șefului statului în Montparnasse, sub pretextul plauzibil de a înflăcăra în același timp și terapeutica naturală și sufragiul universal, este totuși un eveniment. Nu vom reține incidentul grefat pe eveniment, decît pentru faptul că într-un mediu ca cel de la « Rotonde », incidentul poate, pînă în cele din urmă, să aibă mai mult răsunet în spiritul oamenilor decît evenimentul însuși.

Ah! de-aș putea fi întotdeauna înțeles cum trebuie de cel ce urmărește lunga povestire a unei vieți scurte. Da, trebuie să-mi iau precauția să notez că nu sînt niciodată atît de pătruns de dramatismul povestirii mele ca atunci, cînd par să cedez în fața tonului zeflemitor. Nu o fac decît ca să redau tonul adevărat al lumii căreia îi dau viață personajele mele reale. Un ton pe care îl va fi nimerit ca nimeni altul Max Jacob, atunci cînd își lua în glumă durerea și cînd mîngîia prin cîte o vorbă de duh pe altul de nenorocirea lui; Max Jacob, cucernicul, pe care-l vom vedea reapărînd aici, și al cărui umor a fost una din formele milosteniei lui. Pace oamenilor, ale căror greșeli nu înlătură bunăvoința!

Cortegiul se împrăștiase cînd sosi Max Jacob, venind din Montmartre. Venea să-l caute pe Ortiz de Zarate, ce se luase la harță cu un sergent de stradă. Grija de a-și duce repede la chipiu o mînă pe care purta o mănușă de bumbac alb nu-i îngăduise să se neliniștească imediat de ciudata purtare a lui Ortiz de Zarate, pe care, îndată după trecerea cortegiului, slujbașul ordinei publice avu surpriza să-l găsească ghemuit la marginea trotuarului, trotuarul pe unde nu trebuia să treacă nimeni, de la cei mai neajutorați zurbagii pînă la anarhiștii cei mai periculoși.

— Și dumneata, ce naiba meșterești acolo?

209 Aișa se băgă și ea în vorbă:

— Era cît p-aci să ne bagi în bucluc, halal maniere! Ce înseamnă asta?
Ortiz de Zarate, ce se ridica frecîndu-și genunchii, răspunse foarte liniștit:
— Am prins ocazia de a studia o mișcare a picioarelor de cal. Ceva ce trebuie că te interesează și pe tine, care ai fost călăreață de circ!
— Ai fi putut primi o copită sau puteai fi dus la postul de poliție. O dată cînd dă Dumnezeu și Modi stă liniștit, trebuie să-ți dai tu în petec. Oricum, supărătoare afacere.
Agentul plecă ridicînd din umeri. Părea nițel necăjit, nu pentru că scăpase prilejul să pedepsească pe cineva, căci în fundul sufletului lui era om de treabă, ci mai degrabă pentru că fusese împins pentru o clipă și cocoțat pe un plan îngust, nesigur, primejdios, undeva unde nu-i era cu putință să priceapă chiar nimic.
— Pentru ce toată adunarea asta frumoasă? întrebă Max Jacob.
I se explică poetului că tocmai fuseseră sărbătoriți la un loc Raspail și Poincaré.
— Henri sau Raymond? întrebă Max Jacob. De la un geniu la altul te pierzi de-a binelea. Te rătăcești între matematică și politică. . . Am zărit cavalcada de departe... Trăsura era frumoasă, demnă de un suveran, dacă despre președinte e vorba, dar trăsura aceasta nu-i totuși decît un obiect scos din recuzita națională, din Grajdurile republicane, respectiv din depozitul cu statui de marmură. Un profet al Domnului a apărut într-un car de foc, gîndiți-vă la acest lucru.
Se auziră rîsete. Modigliani le-o tăie:
— Eu nu cred în Dumnezeu, dar Max are dreptate totuși să zică ce zice.
— Pe de altă parte, reluă Max Jacob, scepticul Montaigne, pe care niște mîrșavi de profesori, îndopați vreme îndelungată pe cheltuiala noastră în seminarele laice, vi-l zugrăvesc ca legănîndu-se pe perinița moale a îndoielii despre care el însuși nu a vorbit niciodată. . . așa e cum vă spun și sînt gata să ofer o guașă sau un poem în proză, la alegere, celui ce va putea să pună în fața mea degetul pe textul cu pricina. . . Montaigne, zic, vorbește undeva despre frumosul Elagabal*, tînăr

* Elagabal — împărat roman între anii 218—222 e.n. A rămas celebru pentru nebuniile, cruzimea și dezmățul său.

încîntător, ce înhăma la carul său patru frumoase tîrfe. Mă grăbesc să adaug pentru doamnele aici de față că tîrfa nu avea pe atunci sensul regretabil care îl dăm acestui cuvînt în zilele noastre.

— Mai cu seamă tu.

— Modi, nu-i cazul ca tocmai tu să-mi cauți pricină. Am vorbit întotdeauna cu cel mai mare respect despre femei, surorile, tovarășele și mamele noastre, bineînțeles și chiar despre femeile pe care am avut pricini temeinice să le urăsc mai mult ca pe toate celelalte, acele femei pentru care scumpul nostru Modigliani nu poate să-și înfrîngă dorința, și al căror farmec, spun farmec, în sensul absolut al cuvîntului, îl face să tremure... Și cînd tremuri, ești primejdios. Am zis. Domnule Libion, dă-mi te rog ,un sfert de apă de Vichy; alcoolul ucide.

Pus la curent cu neînsemnatul conflict al lui Ortiz de Zarate cu autoritatea ambulantă, Max Jacob întrebă:

— În ce scop, Ortiz, studiai picioarele cailor?

— Pentru un *Don Quijote*, o urmare a lui *Don Quijote* pe care vreau s-o scriu și s-o ilustrez eu însumi.

— Ciudată mania asta pe care o au spaniolii, artiștii în special, să se agațe de coada Rosinantei... Îl preferă pe Don Quijote Cidului... Noi o avem pe Fecioara din Orleans...

— Nu de Don Quijote se agață, ci de Cervantes.

— Poate că nu greșește Modigliani.

— Spaniolii îl au pe Don Quijote, eu îl am pe Dante!... Franța...

— Franța nu are un Dante.

— Nu, dar are...

— Pe Racine?

— Nu, îl are pe Villon! De băut, Libion.

— Modi!

— Ce-i, Max?

— De ce nu ilustrezi *Infernul?*

— Ilustrațiile nu-s cu nimic mai bune decît traducerile. Ilustrațiile lui Gustave Doré sînt o traducere proastă. Tu ce zici, Ortiz?

— Doré și-a ales peisajele pentru *Infernul* în Spania.

Max Jacob rosti:

— Ai fi vrut cumva să se ducă să le caute în infern?

— De ce nu! urlă Modigliani.

211 Obosit de cuvinte, plictisit dintr-o dată de discuție,

Max Jacob o lăsă baltă, distrîndu-se cu glume, mai întîi pe tăcute apoi lăsînd asistența să profite de ele.
— Sancho Pança... Sancho pensa*! Dragul meu Ortiz, tu n-ai cum să pricepi... regret că nu știu spaniola... E adevărat că în lipsa unui echivalent, asta nu vrea să spună chiar nimic în spaniolă. Vii cu mine, Ortiz? Mă duc la Prefectura Poliției să pun o vorbă bună pe lîngă un înalt funcționar, prieten de-al meu, pentru un tînăr pungaș de care mă interesez; polițistul acesta ales și-a amenajat biroul în chip de galerie de artă modernă. Poate să-ți cumpere ceva, și îi vom vorbi și despre Modigliani, care ar strica totul dacă ne-ar însoți! Vei vedea printre cartoanele verzi, nu un Don Quijote, ci un mic *Arlechin* de Picasso, un arlechin cu un cal... Sancho Pança... Sancho *pensa!*
Max Jacob și Ortiz de Zarate plecară ținîndu-se de braț. Max Jacob, care încă o dată ascundea sub ghidușii multă tristețe, se străduia să fie voios. Ortiz de Zarate, căruia nimic nu se cădea să-i întunece buna dispoziție, avea o figură posomorîtă. Max Jacob cînta:

Il grandira,
Il grandira,
Il grandira, car il est Espagnol... **

În acest an 1912, a existat pentru Modigliani — pe care o după amiază de paradă democrată ne-a îngăduit să-l judecăm dintr-un unghi neprevăzut — ceva mai important decît inaugurarea bulevardului Raspail, pe toată lungimea lui, cerință urbană susținută de acea magie oficială a cărei importanță Remy de Gourmont s-a crezut dator să o sublinieze atunci cînd ne demonstrează că, după credința populară, un pod care nu ar fi inaugurat s-ar prăbuși. Poți asemui un bulevard cu un pod.
E puțin probabil ca Modigliani să fi văzut în scurta ceremonie oferită cartierului Montparnasse de către stat în persoana șefului său cu barbișon, o cît de vagă profeție locală a Mobilizării generale și a măcelului universal... Mobilizarea nu înseamnă război.

---

* Joc de cuvinte; Sancho Pança... Sancho *pensa* — pronunțate la fel în franceză. Sancho *pensa* — Sancho gîndi.
** Va crește, va crește, va crește căci este spaniol...

Un lucru de însemnătate pentru Modigliani va fi, la sfîrșitul aceluiași an, prietenia sa cu Kisling, chiar din prima zi cînd s-au cunoscut. Kisling proaspăt debarcat de la Cracovia în tovărășia lui Simon Mondzain. «Duceți-vă la Paris. Eu nu mai am ce vă învăța. N-aș putea decît să vă învăț să-mi semănați» le spusese maestrul lor de la școala de Arte Frumoase, Panckiewicz, vechiul prieten al impresioniștilor francezi.

Kisling nu era în Franța decît de cîteva luni, nu mai mult, cînd l-am zărit pentru prima dată în portul din Audierne. În Bretania, desigur. Doar se vorbea atît despre Paul Gauguin, de Maurice Denis, despre Séru-sier și alții prin berăriile și *weinstuben*-urile* din Cracovia! Să fi venit Kisling la Audierne, la fața locului? Oh, pe-atunci nu era mai nimic de capul lui, un mic polonez, atît, foarte grijuliu în a-și însuși, în mod fatal cu întîrziere, adevăratele maniere franțuzești. Se costumase în pictor. Dar în momentul cînd Modigliani dădu ochii cu el, în Montparnasse, Kisling se cuibărise deja în pielea unui Kisling autentic pe vecie. O piele îmbrăcată în pînza albastră a salopetelor de mecanici. Din snobism pro-letar? Ca să-l imite pe Picasso, cel din prima tinerețe de la Bateau-lavoir, de pe vremea cînd Modigliani vegeta încă în Maquis? Nu, dar salopeta albastră a lucrătorilor fierului este împreună cu catifeaua cenușiu-brună a vlăjganilor din construcții și a dulgherilor, frumoasa catifea de om nevoiaș adoptată de Modigliani, tot ceea ce un artist fără lețcaie își poate cumpăra mai ieftin în materie de îmbrăcăminte; un costum cuviincios și a cărui întreținere într-o desăvîrșită curățenie nu cere nimic altceva decît puțină bunăvoință. Îndeletniciri sîcîitoare, dar ușoare, cu care atîția băieți izbutesc și ei să se deprindă.

Pripășit la Paris în acel atelier cocoțat tocmai sus, pe rue Joseph Bara pe care, timp de peste treizeci de ani, îl va umple cu beția dragostei lui de viață și dragostei lui de luptă și cu operele sale strălucitoare, mustind de viață senzuală și spirituală, Kisling nu mai era pictorașul de la Audierne ale cărui plete romantice prea lungi (Dela-croix văzut de la Cracovia) nu izbutiseră să-i uluiască

---

213 * *Weinstube* — cîrciumă (în limbă germană).

pe bretoni. O frumoasă șuviță îi acoperea fruntea pînă la sprîncene.
— Oare tu, m-a întrebat Modigliani, l-ai poreclit pe Kisling instalatorul eschimos?
Înțelegerea între cei doi a fost bruscă, totală și desăvîrșită. Și asta în ciuda diferențelor dintre ei.
Lui Kisling îi era dragă viața. Iubea destul plăcerea ca să sfideze mizeria. Îi plăcea să petreacă, lucru cum nu poate mai demn de admirație dacă petrecerea încununează o lungă zi de amarnică trudă, de înfrigurate căutări sau de fericite găsiri.
Serile, nopțile, în care Kisling petrecea cu exaltarea sa tinerească, puțin cam pătimașă, pe scena acestui Montparnasse unde nu se isprăvise încă cu montatul decorurilor, erau într-adevăr așa cum și le hotărîse. Kisling, pe care toți îl vor numi în curînd Kiki, așa cum se spunea și Modi, își făgăduise să « tragă chefuri » uite așa, ca să se răsplătească pentru cîte o reușită în fața șevaletului sau pentru a-și lua revanșa după o istovitoare meditație în fața pînzei rămasă albă.
Cînd Modigliani se îmbăta mai zdravăn, o făcea întotdeauna ca din întîmplare, fie și seară după seară, fără a ști cum se va sfîrși săptămîna.
Beția simpatică a micului Kisling avu puterea să stăvilească, mai bine decît orice intervenție directă, furioasa extravaganță a lui Modigliani, cel mistuit de alcool și de hașiș.
Mi-l amintesc pe Modigliani beat și dintr-o dată, trezit din beție, zîmbind cu frățească mulțumire lui Kisling, care după ce cîștigase o sută de franci, cumpărase flori de o sută de franci de la o șireată și grațioasă vînzătoare ambulantă cu figură de șoricel, ce călca cu pași mărunți de dansatoare orientală printre mesele cafenelei. Flori de o sută de franci, pentru plăcerea de a arunca buchete femeilor zărite în jurul lui, întocmai ca la galantele bătăi cu florile de la Nisa, ca la corso-urile * din Italia despre care micul polonez n-avea încă habar. Modigliani admira scena. Să arunci flori! Oh, nu era vorba de cei o sută de franci, cei o sută de franci pe care

* Corso — în Italia, defilarea unor care pline cu flori în cursul unor sărbători ținute în aer liber.

Modigliani i-ar fi zvîrlit bucuros într-un canal. Dar ideea aceasta de a arunca flori femeilor, fără să-ți alegi vreuna, dorindu-le pe toate, ca să le uiți de îndată pe toate pentru că sînt prea multe!

Modigliani mi s-a destăinuit:

— Kisling e tot atît de sărac ca și mine. A cumpărat flori de o sută de franci pentru plăcerea de a arunca o sută de franci o dată cu aceste flori. A doua zi l-am găsit furios așa cum mi se întîmplă și mie să fiu. Ocăra și-l amenința pe cel pe care îl numește negustorul său și care nu-i decît un misit tot atît de sărăntoc ca și noi, Adolphe Basler, că o rupe cu el. De ce? Pentru că Basler, negustorul său, nu era în stare să-i avanseze cei cincisprezece franci de care Kisling avea nevoie ca să cumpere niște botine de la Finoki, de pe rue de la Gaîté, micului model ce nu se mai îndurase să-l părăsească după ce îi pozase... lui Kisling nu-i este frică de femei. Nu se teme de loc de prezența lor. Kisling va fi foarte puternic.

Modigliani vorbea despre Adolphe Basler, fostul discipol al stoicului libertar Mécislas Goldberg; acel Adolphe Basler, ajuns traficant de artă, din dragoste pentru artă și în nădejdea naivă că va citi într-o bună zi numele părinților săi, samsari și ei, în litere de aur, pe firma unei prăvălii de pe rue de la Boétie sau măcar de pe rue de Seine. Kisling îl pusese să se intereseze de Modigliani. Mai tîrziu, după ce s-a certat cu Basler— Kisling avea uneori un caracter tot atît de păcătos ca și Modigliani — îl va recomanda, și, nu fără folos, pe Amedeo dragului nostru Zborowski, cel mai uluitor dintre negustorii de tablouri, poetul ce considera comerțul cu opere de artă drept o formă a lirismului.

Simpatia puternică a lui Kisling pentru Modigliani nu-l împiedica pe polonez să se arate prevăzător. Atunci cînd tînărul de la Cracovia avu prilejul să pătrundă în plină viață pariziană, cu arma în mînă, Kisling nu arătă nici o altă teamă în fața ciudatului duel, decît teama prezenței lui Modigliani pe teren.

— Mă bat mîine cu un alt pictor polonez, Gottlieb, nu prea mai știu bine de ce, dar nu ne putem suferi.

 Condițiile întîlnirii sînt serioase. Mai întîi cu pistolul,

dar asta așa, în glumă. Dacă nu iese nimic de aici, cum e și de așteptat, o să continuăm cu sabia, sabia de luptă italiană... Te rog, fă în așa fel ca Modi să nu știe nimic... Duelul meu e serios și ți-l poți închipui pe Modigliani în afacerea asta în plin Parc des Princes... beat sau treaz... Modi între Gottlieb și mine... Încă și cu săbii italienești pe deasupra!... Destul ca pe el să-l scoată din minți și pe noi să ne facă ridicoli...

Ne-am aranjat ca Modi să nu știe nimic. Nu i s-a adus la cunoștință faptul decît după întîlnire, cînd Kisling s-a întors acasă, cu nasul nițel sfîrtecat, ceea ce îl făcu să exclame:

— A patra împărțire a Poloniei!

Modigliani nu apăru decît la desertul micului ospăț oferit în atelierul de pe rue Joseph Bara de cei doi martori clientului lor, ruinat pentru mult timp de aici în colo din pricina închirierii de arme de lux. A fost una din acele zile cînd Modigliani a putut fi văzut lăsîndu-se în voia celei mai tandre, celei mai nevinovate voioșii.

Atelierul din rue Joseph Bara! Va mai trece încă multă vreme pînă cînd Kiki îl va putea pune așa cum era, cu ordinea lui desăvîrșită, dacă nu cu un confort perfect, la dispoziția lui Modi nelăsînd să-i lipsească acestuia nici pînze, nici culori, nici model.

Totul se prevestea atît de bine! Tinerii artiști, săraci încă, fără îndoială, începeau să nu mai deznădăjduiască. O presă tînără le lua apărarea. Se iveau amatori. Avurăm înălțătoarea surpriză de a vedea la Hôtel Drouot pînze, semnate de nume aproape necunoscute marelui public, obținînd la licitație prețuri neașteptate. Apoi lichidarea unei colecții colective, constituite de către cunoscători cutezători, generoși și spirituali: *Pielea Ursului*. S-a putut scrie că delegații din Montmartre și din Montparnasse s-au ridicat în picioare ca un singur om în fața drapelului, ispitiți să intoneze *Marsilieza*, atunci cînd o pînză de Picasso a fost adjudecată la unsprezece mii de franci.

Nădăjduiau... Nu se mai temeau... Era în primăvara lui 1914. Și deja... drapelul... *Marsilieza*. Baudelaire are toată dreptatea să condamne în ale sale *Fusées* metaforele militare... Era primăvară...

VII. O SĂ FIE MĂCEL !...
SAU RĂZBOIUL ÎN MONTPARNASSE

August 1914.
Amiaza, stăpîna verilor.
Ce poftă mai avem să fim fericiți!
Trecuseră cincisprezece zile de la acel 14 iulie cînd rîsesem atîta, iubisem atîta, în care sub aștrii multicolori ai lampioanelor, Montparnasse-ul dănțuise cu așa foc de parcă o făcea după rînduiala dintr-un tablou al lui Rousseau Vameșul; un praznic al națiunilor, toate popoarele amestecîndu-se în acest dans ce răscolea toate străzile cartierului într-o învolburare de delir fericit.
În fața orchestrei de la « Dôme » cîntînd în bătaia vîntului, Modigliani care nu știa să danseze bătea tactul cu pălăria.
Băuse cu destulă cumpătare; în sfîrșit nu băuse primejdios de mult. Beția cea rea urca în altă parte, undeva în Europa.
Războiul!
Să crezi oare în el?
Ni se cerea să nu credem în război, metodă la drept vorbind ciudată, dacă de fapt vroiau să ne facă să-l acceptăm.
Totul a început cu afișele albe ale mobilizării generale.
« Mobilizarea nu înseamnă război » spusese șeful statului, domnul acela foarte îndatoritor care cu doi ani în urmă, inaugurînd deschiderea bulevardului Raspail, saluta atît de amabil cu jobenul pe artiștii și modelele din Montparnasse.
« Mobilizarea nu înseamnă război. » Prințul loren, de loc pervers de felul său, dar politician, om de stat, nu vorbea așa, fără a crede o iotă din cele ce spune, decît ca să ne facă să luăm lucrurile cu binișorul, puțin cîte puțin, căci, în adîncul sufletului său, era mai degrabă un om cumsecade.
« Mobilizarea nu înseamnă război ». Așa se spune, dar ia încearcă să-i faci s-o și creadă pe locuitorii unui cartier care, adunați pe terasele cafenelelor artiștilor, văd trecînd rînd pe rînd, în coloane, chipurile împietrite ale celor din cartierele vecine, atît de apropiate, cartierele militare?
Cu direcția răsărit, cu fanfara sau cu muzica în frunte

trec regimentele 11 și 12 de Cavalerie ieșind de la Școala militară, regimentul 23 Colonial de la cazarma Sourcine, de pe boulevard de Port Royal, precum și regimentul 102, de Linie, din cazarma de pe rue de Babylone. Veneam de la *Gil Blas*, ziar monden, ultimul ziar bulevardier, un ziar ce nu sta prea grozav cu știrile serioase, dar era în bune relații cu puterea și beneficia parcă de o legătură specială cu guvernul.

Modigliani mi-a întrebat dacă am ceva noutăți. Nu părea înspăimîntat. Era demn, grav. I-am răspuns că mobilizarea înseamnă război în lege.

Se nimeriseră pe acolo cîțiva oameni de treabă care își vorbeau ca pentru sine prefăcîndu-se fiecare că-și descoase vecinul.

— Dumneata crezi că-i război?

Un mic model de la una din academiile de pe rue la Grande Chaumière lăsă să-i scape simplu, împreună cu o lacrimă:

— Voi plecați cu toții. . . Și noi atunci ,ce-o să ne facem?

Îmi stăruie în minte cuvintele mărețe ale unui negustor de pește de pe rue Delambre:

— Ascultați la mine, ăsta-i începutul unui lucru care nu putem ști pînă unde ne va duce.

În ziua aceea n-au fost rostite cuvinte mai cu tîlc.

Mai tîrziu s-au pripășit în fața terasei de la « Rotonde » doi acrobați, doi bătrîni regi ai salturilor pe covor, în șomaj. Și-au potrivit pe trotuar covorul uzat, ros. Și-au început tumbele și pregătind cheta înaintea unei ultimi figuri au strigat veseli:

— Nu vă faceți sînge rău, domnilor și doamnelor; n-o să fie război. . . Și hop!. . . Gata treaba.

De parcă ar fi fost în slujba guvernului.

Întinzîndu-le o monedă de un franc — « Mulțumim frumos, domnule locotenent » — criticul de artă Maurice Raynal, mobilizat în al doilea contingent ce urma să plece la Bar-le-Duc, îi spunea cu stoicism unui prieten, vecinul său de masă:

— Bagă-ți bine în cap gîndul că nimeni n-o să se mai întoarcă.

Ia gîndiți-vă! Cu tunurile moderne, și lungi, și scurte, și grele, fără a trece cu vederea mitralierele lătrătoare atît de perfecționate, puse la punct în sfîrșit, la mare fix, mitralierele pe care deja în 1870 Théodore de Ban-

ville*, compunîndu-și *Idilele prusiene*, le numea « mașini de sfîrtecat ».
Așadar, totul va începe la fel ca în 1870. Asaltul prin lanuri, cu chipiu și cu pantaloni roșii. Soldați de carton de Epinal**, buni pentru decupat.
Și apoi? Cu viața asta în tranșee te poți întoarce înapoi în timp, ajungînd pînă la Sevastopol. Au mai urmat în sfîrșit și luptele de pe fluviul Somme și Verdunul. Mîine...
René Dalize, fostul ofițer de marină, cel mai vechi camarad al lui Guillaume Apollinaire, acel René Dalize care va muri ca șef de batalion de infanterie la Cogne-le-Vent, ferma cu nume sinistru, îi spunea cu răceală a doua zi seara chelnerului care sosea puțin gîfîind după ce se lăsase așteptat:
— Nu admit să-ți ieși din minți sub pretext că-i război. Încîntătoare seară. De neuitat.
A doua zi, plecarea din Montparnasse a nemților, atît de puțin numeroși, stîrni un val de curiozitate de loc ostilă. Fuseseră camarazi, tovarăși de atelier și tovarăși de cafenea atît de buni!
Aproape toți evrei, își dăduseră întîlnire la cafeneaua « Dôme », pentru a bea un ultim pahar împreună. N-am fost nebuni să credem că o făceau în sănătatea noastră, oricare ar fi fost simțămintele lor de supuși leali ai keiserului Wilhelm al II-lea.
N-am fi fost surprinși nici să-i auzim cîntînd *Marsilieza* pe care o suflau cu nădejde în alămurile lor tirolezii orchestrei de la « Moulin Rouge », chiar în momentul cînd începeau să fie lipite pe zidurile Parisului afișele albe cu două steguleț tricolore încrucișate deasupra. Nemții de la « Dôme » n-au cîntat Marsilieza. Au băut cu gravitate așa cum fac nemții.
Numai unul din ei s-a arătat puțin trist:
— Sînt necăjit că plec fără a fi apucat să-mi iau rămas bun de la Matisse.
Cuvinte ce smulseră un strigăt de voioșie lui Modigliani care simțea totuși mai multă poftă să răcnească decît să rîdă. Alt artist neamț a declamat cu o voce joasă cîteva

---

* *Théodore de Banville* (1823—1891) — poet francez romantic.
** Epinal, oraș francez în Vosgi. Cunoscut de la sfîrșitul secolului al XVIII-lea pentru iconițele și chipurile colorate ce se fabrică aici.

versuri de Heinrich Heine și trebuie spus că francezii de față, în frunte cu Modigliani, priveau cu o oarecare emoție pe acești tovarăși de ieri în care vor trage mîine — Foc! — și care se vor supune și ei datoriei de a trage în noi.

Cel mai în vîrstă dintre ei, Richard Goetz, un tip de lungan uscățiv, cu un barbișon sur de timpuriu, pictor savant fără pic de inventivitate în pictură, înflăcărat colecționar de capodopere franceze, de la Géricault pînă la Seurat, nițel negustor dar pasionat de marfa sa, se prezenta sub înfățișarea lui obișnuită de om cu gînduri serioase și rîzînd întotdeauna cu un rîs scurt. Rîdea fără pricini vădite, lămurite pentru noi, dar avînd fără îndoială temeinice și tainice motive personale.

Și cum să nu fi rîs în ziua aceea?

Se întoarse înspre francezi ca să le spună:

— *Landsturm* !*... *Landsturm* și atît!... Nimic altceva decît *Landsturm!*... Din fericire! Ha! Ha!...

Richard Goetz tot mai rîdea, cînd un grup de mobilizați trecu pe bulevard în direcția gării, foarte apropiate, pentru a se îmbarca în trenul de Chartres zbierînd: « La Berlin!... La Berlin!... La Berlin!... »

Unul singur din cei cinci nemți, tăcut, părea să ia în nume de rău mersul lucrurilor. Ceea ce-l făcu pe unul din martorii francezi să zică:

— Werth ăsta face o mutră de-ți vine să-l împuști pe loc. Nădăjduiesc totuși că nu voi fi eu cel care o să fie însărcinat cu această operație. Nu-i băiat rău... Și apoi, fir-ar să fie de treabă, la război nu ai decît o șansă, în afară de cea de a nu fi doborît tu însuți, și anume de a ști rareori pe cine omori. Nu-i așa? Mai toarnă-ne un rînd, băiete, și trăiască contingentul nostru!

Fu văzut apărînd la rîndul său poetul și romancierul Frantz Hessel, pe care în Montparnasse numeroșii săi prieteni nu-l numeau nicicînd altfel decît taica Hessel. Taica Hessel strînse din toată inima cîteva mîini de francezi și observîndu-l pe Modigliani își luă amabil la revedere de la el. Unui vlăjgan lung, deja îmbrăcat în uniforma de ofițer interpret, chipiu roșu cu turban de catifea albastră, i-a vorbit despre lucrarea sa favorită, romanul liric, cu care îi plăcea să-și desfete prietenii, prin interme-

---

* *Landsturm* — în limba germană — trupe de rezerviști mai vîrstnici.

diul unei traduceri cu manuscrisul în față. Între timp, lucrarea a apărut la Leipzig:

— Trebuie să fie în curînd și definitiv tradus și publicat în franceză... *Băcănia fericirii*... Un titlu nimerit nu?... Acu, războiul...

Taica Hessel își părăsi brusc prietenii deveniți soldați inamici și opri un taxi care circula încetișor în căutare de clienți, chemîndu-l după moda nemțească, ca și cum toți șoferii din țara sa s-ar fi numit Otto:

— Auto!... La Gara de Est.

— *Jawohl!* răspunse șoferul care cunoștea obiceiurile cartierului și care își făcea suma pentru ultima oară, înainte de a se întoarce la garaj ca să predea mașina, de astă dată nemaiintrînd în tură la Levallois-Perret, ci direct la Epinal.

A doua zi războiul era declarat.

Cîteva zile mai tîrziu, o nouă veste proastă fu adusă obișnuiților de la « Rotonde », unde francezi nemobilizabili și străini nu mai vorbeau de altceva decît de cum să se înroleze cît mai degrabă: Înrolările voluntare nu vor fi acceptate înainte de trei săptămîni.

— Să am iertare, obiectă arhitectul Dessauer, un polonez care, mai tîrziu, prin căsătorie, va intra în familia unui ilustru pictor francez, Albert Besnard; acel Dessauer ce își va pune în coșul cu daruri de nuntă galoanele de caporal și actul ce-i da dreptul la pensie... Să am iertare! Amînarea nu e decît pentru francezi. Nu s-a schimbat nimic cu privire la Legiunea străină, care e făcută pentru noi.

Primii care s-au repezit la biroul de recrutare de pe rue Saint-Dominique au fost polonezii. Fură acceptați aproape cu toți, amînîndu-li-se totuși cu o săptămînă încorporarea. Lucru ce nu putea mulțumi un suflet polonez înflăcărat și plutind în nori.

Urmînd indicațiile lui Dessauer, polonezul cunoscînd cel mai bine toate colțurile Parisului, acei din compatrioții săi care dispuneau de ceva bani pe șin se năpustiră în-spre Carreau du Temple sau pe la diferiți telali din Marais. Izbutiră să-și tîrguiască destule bulendre ca să se transforme în războinici sadea: chipiu, manta, pantaloni roșii. Dessauer descoperi un specialist în echipamente militare care-i înzestră cu grenade cu șapte flăcări, insigna sacră a Legiunii, pe care niște adorabile

fetișcane, cele mai deochiate, devenite fiecare cîte un înger al patriei, le cusură cu sfințenie la chipiu, adăugîndu-le și Polonia martiră.
Unul din polonezi dibui chiar o pereche aproape nouă din acei epoleți verzi cu franjuri roșii, care nu se mai poartă în campanie. Așa sînt polonezii. Într-un cuvînt, o națiune romantică.
La «Rotonde», pe care n-o mai părăseau de loc, nu atît ca să bea cît pentru a se arăta în public, ieșeau pe o ușă și intrau din nou pe cealaltă numai pentru fericirea de a-și da onorul, salutul militar ce înlocuia acum acel «Proși pani» al civililor bine crescuți. Modigliani se uita la ei cu o privire ciudată. Va fi și el ca mîine, va trebui să fie, se cădea să fie și el mîine aidoma acestor băieți drăguți, dar la drept vorbind în același timp și niște nevinovați cabotini al gloriei, făcînd pe grozavii și totuși eroi, dacă ne gîndim la cei cărora din asta li s-a tras moartea?
Mondzain, valorosul pictor francez de astăzi, Mondzain, pe care moartea cu cască l-a cruțat ca prin minune, atunci cînd a luptat rînd pe rînd în Legiune, la artilerie și în regimentul de vînători polonezi, îi spuse lui Modigliani:
— Tocmai mi-am semnat angajamentul. Kisling s-a înscris și el în Legiune. Sediul regimentului de infanterie în formare este pare-se, la Rueil, dar un sergent de la biroul de pe rue Saint-Dominique mi-a zis că noi o să ne facem instrucția la Reuilly, la pompieri.
Asta făcu lumea să rîdă.
— Independenții la pompieri! E bună.
Conversația deveni generală.
— Independenții instruindu-se în pluton! Să te prăpădești de rîs!
— Da, dar... Trăiască independența!... și Trăiască Franța!
Tare ne mai pricepeam să strigăm trăiască Franța și trăiască Independența în august 1914.
Mondzain nu simțise nevoia să se îmbrace cu o uniformă la nimereală. Rămînea civil pînă în ultimul minut, el, cel atît de grăbit să fie naturalizat francez. Se întoarse către Modigliani:
— Și tu ce-o să te faci în toată afacerea asta?
— Și Linda, micul model, se întreba mai adineauri ce-o

să se facă. Eu n-am ce să mai mă întreb. Fac ce faci și tu.
— Cum?
— O să mă înrolez.
— Tu?
— Te miră?
— Cam.
— De ce?
— Ai avea atîtea motive să nu te înrolezi.
— Ce motive? Mai întîi și întîi lasă-mă să-ți spun că motivele pe care le ai ca să nu faci un lucru sînt tot atîtea la număr ca și cele care te determină să-l faci.
— Dacă vrei... pînă la un anumit punct... Totuși în cazul tău...
— Ce fel de caz?
— Ești italian.
— Și ce-i cu asta?
— Italia face parte din Tripla Alianță... Germania, Austria... Austria care hotărăște războiul, împinsă de Germania... și Italia care le urmează, împinsă și ea de la spate.
— Italia nu le urmează.
— Poate să le urmeze.
— Nu. Tripla alianță nu a existat niciodată dacă nu-și dovedește astăzi existența. Dacă ar fi o Triplă alianță, Italia ar mobiliza deja. Italia nu face nici o mișcare. Și are dreptate.
— Ești sigur că n-o să miște?
— Nu mișcă.
— Dacă ai informații de la fratele tău, ai putea să ni le împărtășești, interveni un francez, ar fi interesant de știut pentru noi care n-avem nici o nevoie să ne angajăm fiind gata mobilizați.
— Ce frate?
— Fratele tău Emmanuel, politicianul, socialistul.
— A trecut mai bine de un an de cînd nu mai am vești de la fratele meu. Poate ai tu, tu care citești ziarele. Eu nu citesc ziarele, nici măcar în acest moment. Fratele meu e un om politic. Eu nu sînt om politic. E și-așa destul de greu să fii om, pur și simplu. Eu nu sînt om politic, eu sînt revoluționar.
— Și te înrolezi?
— Nici măcar nu știu pentru ce.
— În regulă. Te credem antimilitarist.

— Sînt antimilitarist.
— Şi vrei să fii soldat?
— Sînt revoluţionar.
— Ce spui?
— Un război poate fi revoluţionar şi să-şi ducă soldaţii şi pe copiii soldaţilor săi. . .
— Dacă şi-au oferit plăcerea să facă copii înainte de a-şi fi luat ranița. . .
— . . .pînă la capătul revoluţiei.
— Şi eu care te credeam pacifist!
— N-am zis nicicînd că sînt pacifist. . . Revoluţionar da, nu-i tot una. . . Revoluţionar pînă la a accepta chiar să fii soldat atunci cînd eşti antimilitarist. . . Un pic de dispreţ aranjează atîtea!
— Credeam. . .
— L-am citit pe Nietzsche, iar pe Tolstoi l-am dat deoparte.
— Şi cu Dante al tău, ce te faci cu el în toată tărăşenia asta?
— Dante al meu, cum spui?. . . Ce caută în toate astea, cum spui?. . . E împreună cu mine împotriva războiului şi îl acceptă. . . Îl apără. Se înrolează şi el atunci cînd bate ceasul. . . Nu-i nimic pe lumea asta fără spiritul de contradicţie.
— Modi, mă epatezi.
— Îmi petrec viaţa epatîndu-mă pe mine însumi.
— Ai dreptate poate, Modi. Ce-ţi spuneam era mai degrabă aşa, ca să mă aflu în treabă, într-un moment ca cel pe care-l trăim, pentru că, în ceea ce mă priveşte, n-am la ce să cuget atîta, avînd în vedere că potrivit fiţuicii mele de mobilizare, trebuie ca poimîine cel mai tîrziu să fiu la Nancy, la divizia blindată. Nici n-ai idee cum te mai scuteşte de meditaţii inutile o hîrtiuţă de mobilizare clară şi precisă.
Modigliani nu mai asculta, sau abia mai asculta, murmurînd cu dinţii încleştaţi cîteva versuri politice din Dante. Nu numai de moarte îi era teamă lui Mondzain pentru prietenul său, fiul înstrăinat al oraşului Livorno. Îl întrebă:
— Stau şi mă gîndesc, Modi. . . Cu caracterul tău. . . Dacă un sergent ţipă la tine?
— O să ţipe cu siguranţă.
— Şi atunci?

— N-are decît să mă ocărască. Nu-i un artist, e sergent şi eu nu pot face nimic împotriva grosolăniei lui de sergent.
— Şi vei fi în stare să te supui?
— Da, supunîndu-mă mai întîi mie însumi.
Un francez stărui:
— Poţi să zici ce vrei, eu tot nu pot pricepe cum un om ca tine, artist şi revoluţionar, unul pe care nimeni nu-l poate sili să ucidă, ţine morţiş să meargă la război.
— Nu ţin morţiş şi cu toate acestea mă înrolez.
— Pentru că ţi-ai vîrît în căpăţînă că-i un război revoluţionar. Lucrul nu-i chiar aşa de sigur. Credem aşa, şi apoi tot noi vom fi fraierii, de ne-om mai întoarce acasă.
— Nu plecăm pentru ca să ne reîntoarcem.
— Sînt întru totul de părerea ta, Modi, dar dacă ne întoarcem, se prea poate că vom tăcea chitic, fericiţi totuşi că ne-am întors.
— Avem dreptate amîndoi.
— Şi atunci? În locul tău m-ar durea în cot de Alsacia şi de Lorena.
— Trebuie să plătesc.
— Ce să plăteşti?
— Eşti francez, mi-ai amintit mai adineauri că sînt străin... Trebuia să mă fi înţeles.
— Te-am înţeles... La revedere... da, la revedere, dragul meu... Mai am de prins un tren înaintea celui de Nancy, tot ca să-mi iau rămas bun... de la mama mea, la Rambouillet. Ce sînge rău o să-şi mai facă! Dar a ta?
Modigliani strînse mîna mobilizatului, fără a-i răspunde. Modigliani, omul zgîrcit la vorbă, a ştiut să cinstească acest excelent prilej de a nu spune nimic.
Nu l-au vrut pe Modigliani cei de pe rue Saint-Dominique aici, unde totuşi, aşa cum zicea un bătrîn plutonier major, de cînd, cu războiul, oamenii erau luaţi fără multă vorbă, se accepta « tot ce pica », acum, cînd nu mai era vorba să alegi pe sprînceană umeri, torsuri şi picioare, cu destinaţia Sidi-Bel-Abbès *, ci era vorba doar de nişte băieţi inimoşi, buni pentru învălmăşeala unui regiment de infanterie, aşteptîndu-şi ceasul de atac în

* Sidi-Bel-Abbès — oraş în Algeria, leagănul Legiunii străine franceze

tristele grajduri ale ținuturilor de front, acolo unde nu mai crește trandafirul nisipurilor.

— Treci la măsurătoare... Acuș urcă pe cîntar... N-are greutatea, domnule maior.

Încă o dată, voluntarul, găsind că primul său sergent este insolent, își sluți frumosul chip cu o cruntă strîmbătură.

— Să se dezbrace totuși, răspunse maiorul, încîntat că-și poate forma un regiment de infanterie, numărîndu-și oamenii... Numără-i, numără-i ca lumea! spuse vocea gornistului.

— Îngăduiți-mi să vă examinez, îi spuse voluntarului gol pușcă un medic militar, cît se poate de corect, unul din acei indivizi galonați a căror politețe înghețată va fi tulburat mai mulți soldați decît bruftuielile în gura mare. Numai că nu impresionezi nici din cale afară de mult și nici chiar atît de repede, o ființă dintr-un aluat ca al lui Amedeo Modigliani, un Modigliani gol goluț, scrutat, palpat, auscultat de cel mai politicos dintre medicii militari.

Medicul clătină din cap. Rosti:

— Nu... Inapt... Ar fi la spital după opt zile, înainte chiar de a intra în companie... Următorul!

Ațintindu-și privirea rece în ochii plini de mînie ai lui Modigliani, adaugă, simțitor și el în felul său:

— Va trebui să te îngrijești, dragul meu.

— Aveți nevoie de soldați... Pe mine nu mă vreți... Atunci faceți bine și lăsați-i în pace pe civili... N-o să mă îngrijesc!... Dacă m-aș îngriji m-aș adresa unui medic adevărat și nu unui felcer...

— Bine, bine; următorul.

Medicul militar, luînd în primire pe următorul, îi aruncă maiorului:

— Păcat că nu-i mai zdravăn... și că nu-l putem lua pentru adevărata Legiune... În Africa, cu puțină carceră am fi putut scoate ceva grozav din el.

Lui Modigliani care se îmbrăca:

— Cu ce te ocupi în viața civilă?

— Pictor și sculptor, și ce naiba vă privește?

— Aha!... și încă din Montparnasse?... Avem deja mulți artiști; în sfîrșit o să vedem de ce vor fi în stare. S-au arătat toți în stare de ceva, uneori pînă și să moară. A fost oare Modigliani adînc dezamăgit? Trebuie să fi suferit înțelegîndu-l pe medicul militar că refuză

cu conștiința împăcată să-și ia răspunderea angajării unui inapt. Trebuie să fi suferit, el care nu consulta niciodată vreun doctor, că i s-a reamintit boala care-l măcina încă din adolescență. Cu toate acestea, nu-și pierdu pe loc nădejdea de a fi totuși încorporat.

Nu răspunse decît printr-un mormăit tovarășului întîlnit la « Rotonde » și care, privindu-i chipul, i-a putut spune:

— Nu te-au luat?

Camaradul îi dădu o indicație, îi oferi o șansă dacă se poate spune așa:

— Dacă ții cu tot dinadinsul să fii luat...

Modigliani abia asculta, suferind de bună seamă de pe urma eșecului său, dar nemaiștiind prea bine dacă îi era rușine de boala sa fizică militărește proclamată sau dacă îi era ciudă că s-a pretat la o astfel de umilire într-o pornire a cărei valoare începea acum să o prețuiască mai puțin.

— Eu, o știi doar, reluă celălalt, tot ce-ți spun, e în folosul tău... și chiar aș face mai bine de nu m-aș amesteca de fel... Am fost reformat la douăzeci de ani; acum nu sînt chemat pentru că de-ar zice că mă mobilizează, ar avea aerul că-și bat joc de oameni... sau dacă nu, ar trebui să mă dea la o unitate motorizată, pe mașină... Am talpa plată... ori la Intendență, la birouri. Și la așa ceva nu mă bag; nu mi-ar place să mă ocup de aprovizionarea cu toate cele de trebuință pentru a schilodi oameni sau să țin contabilitatea celor gata schilodiți. În rest, dacă ții morțiș să pleci, pot să te prezint la doi din compatrioții tăi, la curent cu un truc care duce pe toată lumea, aproape, în sfîrșit, pe toată lumea în afară de mine. N-o să-ți spun ca în revistele de la « Gaîté Montparnasse »: « iată-i tocmai că intră ». Sînt pe terasă. Privește, e Richard Carniel, pictorul, și Riciotto Canudo, scriitorul.

Omul vorbise destul de tare ca să fie auzit de cei pe care-i numise. Riciotto Canudo fu primul ce întoarse capul. Se ridică și veni la Modigliani, urmat de Richard Carniel. Văzîndu-i, Modigliani se încruntă pe dată. Nu că ar fi avut antipatie pentru cei ce se apropiau. Aveau o față deschisă, căutătura dreaptă; Modigliani știa să judece omul după chip și să-i citească în ochi.

Dar abia deși putu opri o strîmbătură de silă cînd văzu două bărbi; nu putea suferi bărbile, neîngăduind decît una singură, barba minunatului său inițiator, a lui Brâncuși, o barbă de sculptor, desigur, ca și a lui Rodin și a lui Maillol, dar mai ales o barbă de țăran român, îmbătrînit înainte de vreme. Barba pictorului Richard Carniel putea fi și ea cea a unui țăran, un țăran din Iliria. Barba îngrijită, bogată, a lui Riciotto Canudo, era o barbă de estet.

— Domnul Modigliani? făcu Riciotto Canudo, prezentîndu-se. Nu mă recunoașteți? Ne-am mai întîlnit deja și am avut plăcerea să public elogiul dumneavoastră în *Montjoye*, al cărui director sînt.

— Nu citesc ziarele, răspunse aspru Modigliani.

— Eu le citesc dar fără prea multă satisfacție, *Montjoye* însă nu-i un ziar propriu-zis; e un organ devotat artei moderne...

— Critica de artă nu există.

— Am ținut o serie de conferințe, și am ținut și o serie de lecții despre Dante Alighieri la Institutul de Înalte studii sociale, pe rue de la Sorbonne.

Nu se găsea nimeni prin prejur să-i sufle lui Modigliani, pe care faptul l-ar fi putut amuza, că aceste conferințe sau lecții i-au adus lui Riciotto Canudo titlul hazliu de director al Institutului Dantaire*, cu care era salutat la Closerie des Lilas, fără ca el să se fi supărat vreodată.

Omul alungat de pe rue Saint-Dominique, Modigliani, a cărui proastă dispoziție se accentua, răspunse:

— Și ce naiba are de-a face Dante cu Înaltele studii sociale transferate de ieri la frontieră?

— La frontieră... da, într-adevăr,... de aceea ne și ducem acolo, Richard Carniel și cu mine... și încă... bună seara... Nu-l cunoașteți pe Blaise Cendrars? Da? Așa cum bănuiam... Cendrars vine cu noi.

— Am vrut să plec dar nu m-au vrut ei. Aveam motivele mele, un motiv, ca să lupt. Dar dumneavoastră?

— Italian ca și dumneata, Modigliani; am scris *Transplantații*, un roman despre care ar fi prea mult să spun că se opunea *Dezrădăcinaților* lui Barrès...

---

* Joc de cuvinte: Dantaire se pronunță la fel cu *dentaire* (dentar)

— Iubesc Franța, mi-e tare dragă Italia și nu sînt naționalist.
— La sfîrșitul *Transplantaților* am făcut promisiunea de a sluji Franța, eu, fostul locotenent de infanterie de la Neapole. Am făgăduit că voi lupta în caz de război, acolo unde « nu vor răsuna goarnele Italiei ».
— Oare poate ști vreodată soldatul unde va fi trimis să lupte, în cine va fi trimis să tragă?
— Corpul de armată în care îmi voi relua gradul de ofițer nu va trebui nicicînd să se bată decît împotriva soldaților Kaiserului. . .
— Împăratul. . . Papa. . . Guelfii, Ghibelinii. . . Dante el însuși și-a pierdut capul în toate astea, iar papa cel de astăzi nici că-i pasă. . . Ce ai putut povesti auditorului dumitale de la Înaltele studii sociale? Hai, mărturisește, fleacuri. . . Războiul!. . . Oamenii!. . . Pămîntul oamenilor!. . . Dante scria lui Can della Scala*: « Veți găsi originalul Infernului meu pe pămîntul pe care sălășluim », iar eu, eu vroiam să mă bat pentru Franța în nădejdea nu știu cărui Paradis. . . Dar toate astea nu-s altceva decît Purgatoriul!. . . Oferă-mi ceva de băut. Băiete, un pernod!
— Te enervezi, înțeleg; toată lumea e puțin nervoasă în acest moment. Ești iritat pentru că ești dezamăgit și de altminteri ești iritabil din fire. Îmi placi așa. Repet că pot aranja să te ia. O să intri într-un corp în formare, un corp garibaldian.
Modigliani urlă:
— Garibaldi!. . . Garibaldi. . . una din cele mai mari înșelătorii ale veacului trecut, și uite că tot mai dăinuie!. . . Garibaldi!. . . Nimic altceva decît un politician. . . Îi detest. Un radical. . . așa cum se pretind a fi radicalii. . . Nu vreau ridicola dumneavoastră cămașă roșie. . . Dacă voi face războiul îl voi face în cămașă cu pătrățele. . . Războiul acesta? Toate războaiele sînt războaie civile. . . Singurul război pe care merită să-l faci e războiul civil!
— Modigliani, spuse Richard Carniel, te înșeli. . . E foarte frumos spiritul garibaldian. . . Nu mă necăji spunîndu-mi astfel de lucruri. . . Sînt un vechi garibaldist...

---

* *Can della Scala* (1291—1329) — șef al Ghibelinilor din Lombardia, a oferit azil lui Dante în exil.

Da, unul bătrîn, unul dintre cei mai bătrîni înrolați de astăzi... Am făcut cu garibaldiștii campania din Grecia în 1897...

— Și ați făcut o porcărie!... Jos cu Garibaldi! Un soi de Jean-Foutre politic... Trăiască anarhia și trăiască Franța!... Garibaldi!... Nu vă dați seama că-i stupid să compari o epocă cu alta?... Papa!.. Împăratul!... Dante și Garibaldi!... Rahat!... Muncitorii din Courbevoie și țăranii de pretutindeni mi-l vor arunca frumușel în aer pe împărat, iar papa nu mai e decît un biet preot îmbrăcat în alb... Trăiască războiul! Carniel zice că îl amărăsc... Carniel crede că s-a bătut... pentru cine, de fapt? Pentru Ulisse, pentru Homer, pentru Menelaus, pentru Elena, pentru Platon? Te-ai bătut pentru negustorii de stafide și o să te mai bați încă, crezînd că o faci pentru libertate... Nu ești decît un soldat!... Rămîi aici, cu mine pe care nu mă vor!

Paharul de pernod fusese dat pe gît dintr-o singură înghițitură.

— Ai băut, Modigliani, spuse Richard Carniel. Nu-ți port pică. Și tot eu îți spun: noroc bun, pentru că eu știu că n-o să mă mai întorc. Prea am sfidat moartea, ca soldat numai, așa cum spui, și la ce se poate aștepta mai bun un soldat? Libertatea sau moartea!

— Libertatea sau moartea! răspunse Modigliani, care adăugă: Îmi placi. Bea ceva cu mine, am cu ce plăti.

— Mult noroc, Modigliani, spuse Riciotto Canudo.

— Eu, făcu Modigliani, nu vă zic noroc pentru că plecați, și nu vreau să vă port ghinion; sînt puțin superstițios, ca toți italienii. N-ai spus nimic. Cendrars.

— Oh, eu, îi răspunse poetul *Paștelui la New-York* cu cel mai neaoș accent din Vaud*, eu n-am nimic de spus. Aștept. Eu mă țin după Canudo din birou în birou. Canudo spune că totul se va aranja în curînd la ministerul de Război.

Modigliani rămase singur în fața tejghelii de la « Rotonde ». Apăru o femeiușcă, model prețuit în atelierele din Montparnasse, suflet bun și duios, o midinetă a artelor frumoase. I se spusese că Modigliani ca și polonezii fusese pe rue Saint-Dominique și faptul o tulburase.

---

* Vaud — unul din cantoanele elveției de limbă franceză.

— Așa, care va să zică? Plecați cu toții?... De ce vei fi vrînd să pleci, Modi, tu care nu ești silit s-o faci? Hai, zău, Modi! Nu pleca!... Plecați cu toții... Tatăi în teritorială, fratemeu e în armata activă, iar Lucien, pictorașul cu care m-ai văzut la Rosalie, a plecat azi dimineață. Hai, zău, Modi!... Nu pleca, tu nu trebuie să pleci. Doar n-o să ne lăsați toți singure singurele... Ceilalți, pricep, trebuie, dar tu, nu-i așa?... Nu pleca, zău așa... Dacă toate femeile ar împiedica pretutindeni bărbații să plece, n-ar mai fi război... N-o să țină nici două luni, războiul, Modi. Se isprăvește repede cu mijloacele pe care le avem acum; vor fi mulți morți, dar se va isprăvi repede, și atunci dă-ți și tu seama, Modi, tu care n-ai fost niciodată soldat, nici măcar în țara ta, o să stai în toată vremea asta la cazarmă, n-o să ai timp decît să dai de bucluc așa cum te cunosc. Rămîi, zi, Modi? Fără voi ăștia, noi ce-o să ne facem?

— Vrei să te consolezi cu veneticii.

— Cu cine?

— Nu-i auzi ce strigă?

— Cine?

— Cei ce trec prin față pe la « Rotonde » cu steagul, cei care zbiară, idioato... Ascultă!...

— Veneticii! Veneticii!... Alsacia și Lorena, ne trebuie Alsacia!... Veneticii! Veneticii!...

La auzul gălăgiei, foarte liniștiți, cu o gravitate cam teatrală, dar potrivită momentului și foarte demnă într-adevăr, doi polonezi costumați în soldați ai Legiunii străine cu ajutorul telalilor de la Temple, ce vești nic mijlocesc marfa la voia întîmplării, pînă în ziua — încă neprevestită de anarhiști — cînd oamenii nu vor mai avea nimic de vînzare, doi venetici de bună credință, sortiți morții, ieșiră calm din bar, pătrunseră apoi în primele rînduri ale mulțimii, chiar pe trotuar și, umăr la umăr, cu călcîiele lipite salutară milităreste drapelul francez pe care îl fîlfîia în vînt, singura uniformă a coloanei, un factor poștal. Am văzut-o cu ochii mei.

— Gura, fraților, strigă tovarășilor săi unul din patrioți, ne înșelăm.

Singur, în picioare, un tînăr privea și asculta.

În pragul vieții, avea și el să înfrunte moartea. În

Montparnasse, de unde vor pleca atîția din tovarășii săi, destul de vîrstnici pentru a fi purtat deja armele în altă parte decît în Franța, l-ai fi luat drept un recrut, el pe care veteranii de prin partea locului îl cunoscuseră ca adolescent, copil de trupă al trupei de visători. Era Roger Wild, cel care împreună cu atîția alții « făcea provizii » pentru toată « durata războiului ». Cel ce va fi pictorul Țiganilor, al călătorilor și al « minutului de adevăr », cel ce va deveni de asemenea lucidul desenator de la *Visages Contemporains*, își plimba de la unul la altul privirea stranie a unui vizionar care se supune crudei rațiuni. Părea să cugete cam așa: « Mîine, de mă voi întoarce, pe care din toți cei de aici îi voi regăsi altundeva decît în amintirea mea? »

Era preocupat mai întîi de toate de soarta soldaților. Dar a văzut cumva semnul morții pe fruntea lui Modigliani, cînd privirile li s-au încrucișat, aspre?

Modigliani nu a plecat. Nu l-a urmat pe Riciotto Canudo și nici pe uscățivul Cendrars « din birou în birou ». Cendrars și Canudo au putut intra într-un batalion al Legiunii. Cendrars și-a pierdut acolo un braț. Canudo a părăsit regimentul străin pentru a sfîrși războiul ca francez, căpitan de zuavi *.

Pe Modigliani nimeni nu l-a vrut. Elanul înălțător al eroului cu plămînii bolnavi a fost disprețuit. Modigliani nu a fost soldat. Cei de la centrul de recrutare au respins pielea de italian a fiului unui negustor de piei. Faptul acesta l-a făcut multă vreme să sufere scăpîndu-l într-un fel rațional și folositor pentru el de ceea ce considerase el drept o datorie. Disprețuit de militari i-au mai rămas în față anii scurți (dar cît de lungi cînd e vorba de război!) ce i-au îngăduit să creeze, în sfîrșit, o operă. A putut să redevină Modigliani, revoluționarul intransigent, cu mult mai revoluționar decît fratele său Emmanuel, avocatul ce pleda cauza socialistă; de n-ar fi existat fascismul ale cărui ocări le-a îndurat, Emmanuel ar fi putut ajunge ministru, om de stat tot așa de bine ca oricare altul. Modigliani a putut da frîu liber, fără concesii, antimilitarismului său înverșunat, rămînînd totuși frămîntat, căci copilul

---

* Zuav — soldat al unui corp de infanterie francez creat în Algeria în 1831.

din Livorno nutrea « o dragoste pătimașă » pentru Franța. În seara cînd s-a aflat la Paris despre dezastrul de la Charleroi *, de disperare s-a îmbătat într-un hal fără hal.

Modigliani va fi fost îndeobște martorul îndurerat, cît se poate de la locul lui, al unui război la care nu lua parte decît cu sufletul. Cel mai adesea a fost demn pînă și la beție. O singură dată numai, în ultimul an al războiului, într-o seară cînd băuse mult, cînd în cap nu i se învîrteau decît restriștea și nenorocirile ce se trăgeau de pe urma măcelului mondial, izbucni într-o criză de furie la vederea unui ofițer sîrb. Întîmplarea se petrecea la intersecția Delambre, între « Dôme » și « Rotonde ». Striga cît îl ținea gura:

— Numai din cauza dobitocilor ăstora! Numai din cauza dobitocilor ăstora!

Vai! Cît s-a ostenit atunci să-l liniștească, să-l potolească, să-l domolească, să-l tîrască după el, scumpul și devotatul său Ortiz de Zarate, acel Ortiz care cu opt zile mai înainte, îmbătat de otravă și beat de visare, cu greu stăpînit de Modigliani, de, fiecare la rîndul său, urla:

— Trebuie să facem Comuna!... Trăiască Comuna!

De ce? În dimineața acelei zile cărbunarul de pe bulevard Edgar Quinet refuzase să-i mai dea cărbune pentru sobă. Pe loc, Ortiz și-a părăsit pînza începută, o natură moartă, unul din cele mai bune tablouri ale sale și s-a năpustit pe ușă afară să facă puțin tărăboi pe ici, pe colo, fiind dintre aceia care au nevoie de martori cînd își ies din fire. Așa sînt oamenii, toți oamenii și nu e vorba aici de fantezii de artiști.

VIII. FĂGĂDUIELILE PARISULUI

Vita nuova!

Amedeo Modigliani va începe, în sfîrșit, să trăiască viața pentru care îl hărăzise soarta sa, o viață tîrziu începută, o viață cel mai adesea irosită din pricina

* Charleroi — oraș în Belgia. O victorie a armatelor germane în 1914.

unor opreliști mai primejdioase decît delirul în voia căruia se lăsa. Un foiletonist din vechea școală ar scrie aici că « evenimentele se vor precipita ». Bătrînii foiletoniști își aveau și partea lor bună. Modigliani va ajunge mare, acel artist de care unii se mirau de mult că nu era încă. Modigliani, îndrăgostitul de femei, nu-și va mai zăvorî ușa în fața femeii. Și, puțin mai tîrziu, Modigliani va muri. Va muri lăsînd o operă de seamă realizată într-un timp scurt, o operă demnă de el și de viitor. Modigliani va pleca din Cité Falguière. Bunul său prieten Soutine îl va privi plecînd fără păreri de rău; Soutine ce se bizuia destul de mult pe prietenie fără a-i fi devotat; Soutine căruia prietenii îi cereau sfaturi și care nu avea nevoie de nici un sfat. Se vor reîntîlni la « Dôme ». Soutine nu venea niciodată la « Rotonde ». Viața lui Modigliani! Să povestești viața lui Modigliani, să o dezvălui publicului. Un martor ce-ar putea depune o amplă mărturie refuză să o facă și-mi face cunoscut acest lucru într-un fel dureros pentru mine. Cred că nu l-a putut îndrăgi pe Modigliani, și aceasta din pricina răului de care îl ține răspunzător pe acest nevinovat, cînd de fapt s-ar cuveni să ne întrebăm dacă nu cumva ar exista cu adevărat mulți criminali nevinovați. Recuzîndu-se singur, martorul respectiv îmi scrie: *Hagiografie și speculație*.

Speculație? Gloria și talentul devin o marfă. N-am cum să mă apăr împotriva acuzației de speculație cu care n-am nimic de a face. Hagiografie? Știu că nu sînt destul de înzestrat pentru a da un supliment *Legendei aurite**, ceea ce am și dovedit, cred, într-un fel cinic, așa cum spun fără să chibzuiască poate cei ce habar n-au de felul cum ar putea scrie cîinii**. Pretinșii cinici, ei înșiși, n-au știut nimic. Diogene cîinele? Iată întradevăr ceva spus cam prea îndrăzneț. Ce părere ar fi avut despre toate acestea Modigliani care își arăta colții atît de des?

---

* *Legenda aurea* — Culegere de Viețile Sfinților, compusă în latină de dominicanul Jacoppo de Varaggio, în jurul anilor 1260, un amestec de povestiri și legende foarte gustat la timpul său. *(N.R.)*

** Cinic — cuvîntul vine de la kvóv — cîine în greaca veche. Sectă de filozofi (printre care și Diogene) care profesau o morală ascetică și un total dispreț pentru convenințele sociale. Cîinele de altfel era emblema sectei.

Modigliani se va stabili în curînd într-o comunitate de artiști, mai puțin importantă decît Cité Falguière, pe boulevard Raspail, între rue Huyghens și Place Denfert-Rochereau. Puteai da în partea locului de niște pavilioane demodate; tîmplari de lux și artiști își împărțeau atelierele ce fuseseră înjghebate aci în fundul unei curți. În timpul verii își făcea loc și o verdeață anemică. Ossip Zadkine, unul din principalii confidenți ai lui Modigliani din vremea aceea, își amintește că l-a văzut aici într-un atelier ciudat: «o încăpere cu geamuri pe toate părțile, asemenea unei colivii de sticlă».

După ce s-au scurs atîția ani mărturia ce se cuvine reținută despre omul care a trudit mult, niciodată în zadar, uneori cu deznădejde, și în Cité Falguière, și în boulevard Raspail, este mărturia lui Zadkine, din 1956. Iată cam în ce fel îmi vorbește:

« Între el și mine, n-au avut loc discuții despre sculptură, explicații, dar la observațiile mele răspundea cu un rîs vesel izbucnind aidoma unui vas de porțelan chinezesc ce s-ar sparge în bucăți.

Ziua sculpta într-o magazie vecină cu atelierul, seara desena la cafenea. Forma capetelor sale de piatră era schițată în desenele cu contur îngroșat în negru sau albastru. Aveai sentimentul că urmărești un maestru al desenului *gîndind în piatră* (sic).

L-am urmărit îndelung. Încetul cu încetul, ovalul capetelor sale se subția, se reducea la o formă ascuțită. Nasurile deveneau lame subțiri, încovoiate. Fără buze. Ochii, de forma măslinelor, ieșeau mai mult în afară, ca și cum ar fi vrut să se spargă și să țîșnească din piatră. Îmi aduc aminte că am căzut pe gînduri în fața unui bloc din care abia se contura o cariatidă. Forțele se împotmoleau, se pierdeau în șovăieli.

Simțeai că prima străfulgerare a ideii trecuse și că șovăielile făceau ca formele pe care și le-ar fi dorit mai pure să devină barbare. Nu încăpea nici o îndoială: o nouă preocupare își croia drum, punea stăpînire pe spiritul frămîntat al lui Modigliani.

Era iarnă. În fiece seară, Modigliani apărea la «Rotonde», deja destul de beat, cerînd prietenilor săi să-i pozeze și desenînd neobosit, continuînd totuși să-și ofere minunatele-i desene pentru un franc.

În acea epocă mi s-a părut, sculptor fiind, că în Modigliani sculptorul începea să piardă terenul și că el își dădea seama de acest lucru. »
Zadkine nu mi-a spus dacă a avut prilejul să cunoască atunci un Modigliani suferind de pe urma eșecului său, un eșec la care a ajuns după atîta trudă. Faptul interesează destul de puțin. Lăsînd deoparte piatra, nemaifiind nevoit să meargă s-o fure noaptea, nici să turbeze de furie văzînd cum forma ideală concepută dispare sub dalta sa, Modigliani avea să devină marele pictor astăzi necontestat de nimeni.
Vai! Omul era deja lovit cînd marele artist se trezea la viață.
Tot Ossip Zadkine ne povestește:
— Chipeșul băiat pe care îl întîlnisem într-o zi, pentru prima oară, lîngă grilajul grădinii Luxembourg, nu mai exista... Aveam înaintea ochilor un chip săpat adînc de șuvoaiele torențiale (sic) de vin roșu și de pipele de hașiș...
Aici, Zadkine se înșeală. Pipele de hașiș sînt de fapt kiful,* relativ inofensiv, kiful « odaliscei lascive » a spus poetul. Pasta de *canabis indica*, pilula verde ucide mai sigur.
— Bărbia odinioară atît de frumoasă era năpădită adesea de o barbă neagră și încîlcită. Niște frumoase bucle rebele îi mai acopereau fruntea, printr-un noroc nebrăzdată încă de nici o cută.
Deși suferea văzîndu-l pe Modigliani purtînd pecetea unei decăderi fizice tocmai atunci cînd opera avea să-l înalțe, Zadkine era entuziasmat văzîndu-l cum își păstrează, în ciuda tuturor loviturilor, poziția sa de prinț rătăcitor domnind asupra lumii pestrițe din Montparnasse.
— Izbutea mai bine ca oricînd să emoționeze, seara, în fața tejghelei de la crîșmă, pe toți cei ce-l înconjurau, mulți la număr ascultîndu-l înmărmuriți, uluiți, fără a-l înțelege, cînd declama în gura mare, ca un smintit, versete din scumpul său Dante. Atunci domnea cu adevărat peste acei tineri veniți de pe toate latitudinile, acel popor de tineri, toți însetați de o minunată împlinire făgăduită de Paris.

---

* Kif — amestec de cînepă indiană și tutun.

PARTEA A TREIA

I. DOAMNA DIN LONDRA

Meleag cam dat uitării astăzi, cartierul Montparnasse a fost în anii cei mai frumoşi şi mai glorioşi aidoma unui mare port internaţional. Corăbii himerice şi purtătoare de încărcături insolite debarcau aici o puzderie de pasageri, adesea mai mult stranii decît străini.

Un port primitor în lege, fără vamă, fără o poliţie prea bătătoare la ochi, fără birou de control însărcinat cu înregistrarea sosirilor, sosiri nesemnalate altfel atenţiei populaţiei băştinaşe decît de apucăturile mai mult sau mai puţin ieşite din comun ale celor debarcaţi, deci mai curînd sau mai tîrziu.

Cartierul nu a întîrziat să o remarce pe Mrs. Beatrice Hastings care părăsise Londra de dragul Montparnassului şi venise să-şi ocupe locul în prietenoasa republică artistică în acelaşi timp cu compatriota ei Miss Hamnet, o tînără pictoriţă încîntătoare pe care chelnerii de la « Dôme » şi de la « Rotonde » îşi luară obiceiul chiar de îndată să o numească miss sau mademoiselle Hamlet, şi asta fără nici o brumă de răutate şi mai ales fără a pune în expresia lor nici cea mai vagă intenţie a vreunui discipol de-al lui Jules Laforgue.

— Şi cu ce-o servim pe Miss Hamlet?

— Un *gingerbeer* pentru domnişoara Hamlet, unu la dom'şoara!

Domnişoara Hamlet era cu mult mai frumoasă decît Mrs. Beatrice Hastings. Lucru pe care Montparnasse-ul îi dat de înţeles foarte lămurit domnişoarei Hamlet, atunci cînd ea stătea în faţa tejghelei populare de la « Dôme », în seara balului mascat, pentru care îmbră-

case o hăinuță scurtă și strînsă pe corp ca a unui paj din Shakespeare. Și încă în asemenea hal, încît domnișoara Hamlet se întoarse acasă, își dezbrăcă costumul de paj, și se duse la petrecere în rochie de seară, o rochie albă toată, rochia Ofeliei.

Or nu de cea mai drăgălașă dintre cele două prietene englezoaice urma să-și lege soarta pentru o bună bucată de vreme Modigliani. Totul ne face să presupunem că de fapt poeta l-a remarcat cea dintîi pe pictor, că femeia a fost cea care a luat seama la tînărul, poate nepăsător sau poate prea absorbit de gingașul chip al domnișoarei Hamnet după care făcea un crochiu. Miss Hamnet a vorbit atunci, ea care, mai tîrziu ne va da propriul ei crochiu asupra vagabondului din Montparnasse.

— Purta o pălărie neagră și un costum de catifea reiată cafenie. Avea părul negru și inelat, ochii căprui și era foarte frumos. Veni țintă la mine și-mi spuse bătîndu-se în piept cu degetul: « Eu sînt Modigliani, evreu, Jew ». Apoi își desfăcu ziarul și scoase din el cîteva desene. Spuse: « Costă cinci franci ». Desenele, niște chipuri prelungi cu ochi fără pupile, erau tare ciudate și interesante.

Nimănui în Montparnasse nu i-ar fi trecut prin minte să întîmpine cu familiarități ne la locul lor sosirea doamnei Beatrice Hastings. Respectul față de ea nu era datorat faptului că era mai puțin arătoasă căci, la drept vorbind, dacă doamna din Londra nu putea fi numită tocmai frumoasă, nu era totuși lipsită de grație. Mrs. Beatrice Hastings, a cărei aventură în Montparnasse nu putea fi încă prevăzută de nimeni, impunea printr-o calmă autoritate, și pînă cînd l-a întîlnit pe Modigliani, sau mai bine să zicem pînă cînd l-a descoperit pe Modigliani, prin *cant-ul* * ei autentic. Mai avea întru apărarea ei faima de poetă, faimă ce i se trăgea nu se prea știe de unde, nu se știe nici din ce, de vreme ce nimeni nu a putut cita vreodată, chiar și printre cei ce se îndeletniceau cu studiul englezei, un singur vers de-al doamnei Beatrice Hastings, în timp ce și la « Dôme » și la « Rotonde » circulau din gură

* Cant (în l. engleză) — atitudine de mironosiță; prescurtare de la cannot, felul în care se pronunță.

în gură atîtea vorbe de duh ciripite de domnișoara Hamlet în *piggin**.

Aventura doamnei Beatrice Hastings te face să te gîndești la o minune hotărîtă de cînd lumea. Mai săști vină să crezi că doamna Beatrice Hastings a fost trimisă de la Londra la Paris — de ce putere tainică oare? — numai pentru a-l întîlni aici pe Modigliani. Te înfiori la gîndul poate nesăbuit, ce ți se impune totuși cu tărie, că Modigliani a avut întotdeauna nevoie de minuni; Modigliani pe care l-am cunoscut ca pe un mic pictor sfios în fața artei sale, tînăr artist încă nedezbărat de apucăturile burgheze și nepărînd conștient de măreția îngăduită și hărăzită lui — căci a avut nevoie de atîta vreme să se desăvîrșească, — decît din ziua în care se lasă pradă dezmățurilor de tot felul, de la cele mai obișnuite, la cele mai rar întîlnite, pînă într-atît încît unii au cutezat chiar să vorbească despre un pact cu diavolul.

Admiratorii lui Amedeo Modigliani o vor cinsti pe doamna Beatrice Hastings, poetă fără operă, ce de bunăvoie, cu întreaga ei judecată rece, da, și-a închinat toată poezia unei iubiri nădăjduită de la bun început pătimașă. Doamna Beatrice Hastings, de la bun început izbăvită de chinurile dragostei datorită trufașei ei dorințe; doamna Beatrice Hastings, a cărei mîndrie calculată știa să se plece în fața pasiunii unui amant atît de iute la mînie, mîndrie ce nu se pleca însă decît la nevoie, îngăduitoare, fără ca vreodată să se dea bătută. Doamna Beatrice Hastings, care nu l-a iubit cu adevărat pe Amedeo al ei, neiubind poate pe nimeni, neîndrăgind decît o anume formă vagă a poeziei. Doamna Beatrice Hastings față în față cu Amedeo Modigliani pe care l-a găsit frumos, pe care l-a dorit nebunește și a cărui amantă a vrut să fie. Modigliani, în care o oarecare conștiință poetică i-a îngăduit să ghicească geniul, geniul trezit de ea la viață, geniul cel pe care ea pare să-l fi deșteptat și chiar de nu-i decît o nălucire totul, cinste ei, totuși, atîta vreme cît, plecînd din patul ei, Amedeo Modigliani, cu o carieră de pictor de numai patru ani, a început să-și dea adevărata măsură prin opere nepieritoare.

---

* Piggin englesh — jargon folosit în coloniile engleze.

Cînd moare dragostea! spune cîntecul străzilor, un vals lent. Cînd s-a sfîrșit dragostea ei cu Modigliani, doamna Beatrice Hastings, cea atît de înțeleaptă, în afara clipelor cu bună-știință dăruite minunatului delir al simțurilor, a spus nu știu cui sau a scris nu mai știu unde:

— Modigliani? Un caracter complex. Mărgăritar și porc în același timp. Am făcut cunoștință cu el în 1914, într-o lăptărie.

Trebuie să fi fost pe rue Campagne-Première, la Rosalie.

— Stăteam în fața lui. Hașiș și rachiu. . .

Imagine la drept vorbind falsă. Cînd era în puterea hașișului, Modigliani rătăcea pe străzi, în curînd răsunînd de răcnetele sale. Umbla din bar în bar, unde rachiul nu-l mai ispitea fiind stăpînit de o beție mult mai puternică; nicidecum nu se ducea să se așeze la o masă de-a Rosaliei pentru a împărți lăturile ei cu nebăutorii de vin. Beatrice Hastings a confundat, vădit lucru, diferite momente, diferite rînduri de amintiri. Se prea poate ca bărbatul pe care l-a zărit la Rosalie și pe care ceva mai tîrziu îl va vedea înghițind pastila fatală, să fi apucat cel puțin să guste din aperitivele de la « Rotonde » înainte de a veni să cineze pe rue Campagne-Première.

— O impresie oarecare. Nu știam cine e. L-am găsit urît, fioros, lacom.

Urît? Modigliani cel atît de desăvîrșit de frumos putea da unei femei tinere și mai cu seamă unei englezoaice, fie ea și poetă, impresia aceasta de urîțenie, atunci cînd se strîmba crunt, diabolic, dureros. I se întîmpla de asemenea, uneori, să fie neîngrijit, așa cum a notat îndurerat, prietenul său Ossip Zadkine.

Fiorors? Lacom? Beatrice Hastings care nu și-a amintit decît de vremurile dragostei ei n-a știut poate niciodată că îl puteai vedea, și nu prea rar, pe Modigliani așezîndu-se la o masă de restaurant și năpustindu-se sălbatic asupra bucatelor, lacom, dar aceasta numai după cîte un post prea îndelungat; post negru sau după un prînz cu o scrumbie afumată și cu un codru de pîine.

— O nouă întîlnire la cafeneaua « Rotonde ». Era bărbierit și încîntător.

241 Bărbierit. Da, bărbierit cu grijă. Într-un cuvînt un

gentleman. Faptul o izbise atunci pe doamna din Londra. Ea nu va întîrzia, această doamnă din Londra, să țipe de bucurie sau de furie în brațele sau sub pumnii unui Modigliani nebărbierit de loc și departe, — ce părere ai, Beatrice Hastings? — de orice fel de farmec.

— Și-a scos șapca cu un gest foarte drăguț.

Ceva într-adevăr nemaipomenit. Supraviețuitorii acelei epoci mărețe, prietenii cei mai apropiați ai lui Modigliani n-au păstrat decît imaginea unui băiat chipeș purtînd pe părul său negru o pălărie moale de fetru. Să tot crezi că în joacă, în seara respectivă, lui Modigliani i-a venit cheful să-și pună una din acele șepci urîte a căror iluzorie cochetărie a avut-o un timp și prietenul nostru Max Jacob. I se mai întîmpla încă lui Max Jacob să coboare de pe Colină în Montparnasse, deși se convertise la creștinism și deși scrisese cu creta pe unul din pereții chilioarei sale de pe rue Gabrielle: *Să nu mai merg niciodată în Montparnasse.* Recomandare nu îndestul de poruncitoare, precum se vede, ce răspundea unuia din cele mai recente poeme creștine în proză de-ale sale, poem începînd cu aceste cuvinte: *Dezmățul sălășluiește în Montparnasse.* Beatrice Hastings nu a citit pare-se nimic din Max Jacob, care și el o ocolea pe cît putea, văzînd în ea un soi de satană.

Poeta engleză urmează:

— A roșit pînă în vîrful urechilor și m-a poftit să merg să-i văd operele.

Și îndrăzneață, trufașă, adaugă:

— M-am dus.

Fără a dezvălui nimic despre această primă seară, femeia, străduindu-se să-și reamintească totul, amestecă din nou diferite momente:

— Veșnic cu o carte în buzunar: *Maldoror* de Lautréamont.

Maldoror!... Prietenul caracatiței cu ochi de mătase... și al micii *vietăți* dătătoare de rîie... Oare sub înrîurirea hașișului încerca frumosul Amedeo să înspăimînte o Beatrice incapabilă să-și piardă sîngele rece pentru atîta lucru?

— Portretul lui Kisling a fost prima lui pictură în ulei.

Aici Beatrice Hastings exagerează, dar să-i fie iertat, de vreme ce și eu am putut spune că în realitate cariera

marelui artist începe din ziua în care vrăjitoarea din Londra îmbrăcată în taior îi dă o primă sărutare.
— Dispreţuia pe toată lumea în afară de Picasso şi de Max Jacob. Nu-l putea suferi pe Cocteau.
E cu putinţă oare? Bietul şi dragul de Jean Cocteau, atît de drăguţ cu Modigliani, ajutîndu-l în fel şi chip, încurajîndu-i arta pe care ar fi putut-o specula şi el, asemeni altor « prezicători ai viitorului »; Cocteau, ce va spune despre Modigliani:
— Frumos, grav, romantic. Reprezenta poate ultima perioadă elegantă a Montparnasse-ului. Am pozat trei ore în atelierul lui Kisling pentru cei doi pictori. Portretul executat de Modigliani a călătorit mult. Mi-a adus o avere.
În privinţa lui Picasso, Beatrice Hastings ne dezvăluie de bună seamă adevărul atunci cînd ne destăinuie cît de frumos îi vorbea amantul ei despre spaniol, refuzînd totuşi într-un fel ciudat, cu încăpăţînare, tovărăşia acestui Pablo pentru care nutrea, aşa cum a mărturisit-o altora, ceva aducînd cu o groază respectuoasă, de nu cumva chiar cu o admiraţie înspăimîntată.
Beatrice Hastings spune în sfîrşit:
— Nu a făcut niciodată treabă bună cînd era în puterea drogurilor.
Drogurile, spune ea. Modigliani nu a fost decît un consumator de cînepă indiană înghiţită între două rînduri de băutură date pe gît prin crîşme. Nu a obişnuit să ia nici opiu, nici eter. L-am văzut smulgînd din mîinile unei copile deja aproape pierdută punguţa cu cocaină, fatala « coco » cu care era gata să se otrăvească puţin mai mult. Nefericita urla de turbare şi de deznădejde în faţa unui Modigliani de neclintit.
Beatrice Hastings creează deci aici prea multă confuzie. Cu neputinţă să-ţi închipui că whisky-ul, ginul, ale-ul*, precum şi absintul nostru naţional erau socotite droguri de această distinsă tîrfă din Londra, tot atît pe cît erau ele socotite de amărîta ei surată din Paris, înclinată în ceasurile de după beţie să vadă şobolanul fosforescent din tenebre răsturnîndu-i cana cu bere **.

---

* Ale — bere tare, englezească
** Şobolanul fosforescent din tenebre — manifestare de delirium tremens.

Ceea ce importă e să afirmăm că nimeni nu a făcut treabă ca lumea nici sub influența drogurilor și nici a băuturii. Cine știe totuși dacă, în unele ceasuri, Modigliani nu avea nevoie de otravă pentru ca după aceea să facă o treabă bună?
Întru pocăință sau întru alinare?
Omul . . . acest necunoscut!
Unde ne sînt îndrăgostitele? întreba spînzuratul* de pe rue de la Vieille lanterne, Gérard de Nerval, poetul *Cydaliselor*. Unde-i Annie care în seninași inconștiență a putut dicta lui Guillaume Apollinaire *Cîntecul Răului iubit?* Astăzi o septuagenară folosindu-și suprema energie la conducerea unui ranch din California. Mai știu pe una care la brațul unui poet l-a apucat pe Modigliani în Montmartre și care, ajunsă nașa unui corp de elită, nu mai sărută acum decît medaliile militare purtate la parada de la 14 iulie. Atîtea altele sînt « în mormînt », « mai fericite pe meleaguri mai frumoase ». Unde e însă Beatrice Hastings? Poeta Beatrice Hastings, căci în Montparnasse-ul din vremea celui dintîi mare război se vorbea mai puțin despre o Mrs. Beatrice Hastings decît despre Beatrice poeta. Doar Modigliani poate, căci nici acest lucru nu e sigur, să fi putut vorbi despre poemele unei Beatrice Hastings. Nimeni, o repet, nu a citat un vers cît de mic de-al ei, nici măcar esteții anglo-saxoni atît de numeroși în Montparnasse. Nu descoperi nici un rînd despre ea prin antologii în acele *keepsakes* ** după care britanicii sînt atît de ahtiați! Și-a rupt manuscrisele urmînd pilda smintită a amantului ei Amedeo ce-și sfîșia desenele demne de a figura în muzeu? Dar ia stai! Era demnă poeta de antologii? Unde-i acum? Prezidează vreo operă de binefacere într-o mahala de-a Londrei? Ea o fi bătrîna doamnă care, cu ochelarii pe nas, brodează silitoare pe o plajă din Brighton?
În 1914, cînd Beatrice a făcut cunoștință cu Amedeo și s-a aprins văzîndu-l, în Anglia domnea George al V-lea, împărat și rege; George al V-lea, regele marinar cu o

* Unde ne sînt îndrăgostitele. . . spînzuratul de pe rue de la Vieille lanterne. . . aluzie la poetul francez François Villon (1431—1463?), autor al Baladei Doamnelor din vremea de-odinioară și al Baladei zisă a spînzuraților.
** Keepsake, în lb. engleză — amintire.

barbă corectă și purtînd cu nevinovăție bereta acelui *Saylor** a cărui imagine te îndemna să fumezi anumite țigări. Domnea George al V-lea, dar copilăria și prima adolescență a Beatricei fuseseră victoriene. Beatrice a fost de bună-seamă cea mai bine-crescută dintre domnișoarele englezoaice din vremea ei. O doamnă, o lady, această femeie din Montparnasse. N-am întîlnit pe nimeni care să poată să-mi spună dacă cea numită doamna sau Mrs. Hastings era născută Hastings sau dacă, în Montparnasse, izbutea, fără a-și da prea multă osteneală, să uite pe un oarecare și desigur, de o fi existat vreodată, foarte demn Mr. Hastings ce schimbase cu ea, din patimă sau din zăpăceală, și la bine și la rău, inelul sfințit, cu ajutorul unui pastor îmbrăcat în negru și țeapăn ca un baston.

Dacă nu era de fel drăgălașă trebuie spus că era totuși frumoasă. Frumoasă și înzestrată cu asemenea mers și înfățișare încît lesne ți-o închipuiai în seara prezentărilor la Curte. Și mai degrabă chiar decît la bal s-ar fi putut lua la întrecere pe scenă cu prietena ei Miss Hamlet pentru rolul unui paj din Shakespeare. Chiar așa. De viță mai puțin nobilă decît se va presupune, nu ar fi fost oare foarte la locul ei într-o trupă de *girls* atît de ținute din scurt, de îndată ce cădea cortina, împreună cu fustițele lor scurte, încît înflăcăratului Modigliani nu i-ar fi rămas nici o șansă să-și potrivească violențele cu pornirile pătimașe ale micuței Beatrice?

Emanciparea femeii în Anglia, victoria sufragetelor au pricinuit mult rău în Montparnsasse unde, încă dinaintea zilelor absurdului măcel, veniseră pentru a-și da iluzia de independență atîtea fiice ale Albionului, pe care lectura lui Byron, Coleridge, Tennyson, Swinburne și Wilde, le îndrumase spre pictură, de preferință spre acuarelă, exercițiu a cărui practicare cere mai puține jertfe decît neîndurătoarea poezie.

Cu atîta amar de vreme în urmă, acum o jumătate de veac, Parisul încuraja printr-o încuviințare liniștită tot ceea ce mai putea încă șoca Londra. Libertatea, sau cel puțin ceea ce era luat drept libertate, nu te costa aici decît prețul unei chirii, fie pe rue Campagne-Première,

---

245 * *Saylor* — (în lb. engleză în text) — marinar.

în genere la numărul 9, fie pe rue de la Grande Chaumière, rue Notre-Dame des Champs, cel mai adesea 117, înspre curte; dacă nu, îți puteai închiria o cameră mobilată pe rue Delambre, de preferință la « Hôtel des Ecoles » — Hotelul Școlilor. Ce mai școli!

Dispreţuind facilitatea, Beatrice Hastings nu s-a putut mulţumi la Paris cu o iluzie de pictură. Artistă, ea s-a hotărît pentru tot ce era mai greu de atins, pentru tot ce era mai anevoios: poezia. Şi poeziei i-a rămas credincioasă chiar dacă nu a scris nimic.

În Montparnasse, Beatricei i-a fost silă să se stabilească într-una din cazărmile pentru esteți unde au fost văzuți atîția compatrioți de-ai ei. Nici unul din atelierele de la numărul 9 de pe Rue Campagne-Première nu-i puntea fi pe plac, nici măcar cel în faţa pragului căruia, timp îndelungat, îndrăgostitele îşi făceau iubitul să tacă, călăuzindu-l cu un deget de mănuşă prin coridoare, pentru că acolo, nevăzut, cînta la pian poetul Rilke, pe vremea cînd, ca un scrib, trudea ca secretar al lui Auguste Rodin.

Beatrice Hastings îşi găsi de îndată unde să se aciueze; în fundul unei curticele cu flori, pe rue du Montparnasse, nu departe de locul unde Sainte-Beuve a locuit şi a avut cu slujnica şi ibovnica sa certuri aprige şi ciudate, arbitrate de monseniorul Dupanloup, lucru greu de crezut de nu ar fi fost afirmat şi dovedit de un autor atît de serios ca prietenul meu André Billy.

Montparnasse-ul care nu a luat în seamă sosirea Beatricei Hastings a găsit-o gata instalată pe rue du Montparnasse. În prezenţa a destul de puţine personaje, cîteva seri mai tîrziu poeta şi-a făcut la cafeneaua « Dôme » o intrare socotită din întîmplare drept senzaţională şi asta fără ca ea să fi premeditat chiar nimic, fără a-i fi pregătit cîtuşi de puţin efectul. Dar ce efect! Beatrice aducea atît de puţin cu tipul convenţional de artistă. O femeie de lume într-o rochie frumoasă de femeie de lume; o femeie de lume pricepîndu-se să-şi aleagă rochiile, dar nedispunînd de venituri îndeajuns de mari ca să-i îngăduie să-şi aleagă prea multe.

Deşi locuind pe rue du Montparnasse, Beatrice Hastings nu a fost niciciînd clienta elveţianului cu vocea de eunuc care prospera pe bulevard, vînzînd multă ceramică bretană doamnelor şi domnişoarelor străine

de la numărul 9 de pe rue Campagne-Première; cantități de boluri de cidru, ditamai căni, ca să facă din ele cești de ceai. Boluri cu un desen pe cît de vesel, pe atît de puțin variat: femeiușca cu găteală de dantelă pe cap și voiosul cimpoier. Cît despre ceainic trebuia să te mulțumești cu o ustensilă de pămînt brun, importată la Paris nu se știa prea bine de unde, dar cu siguranță că nu din peninsula armoricană, obiceiul ceaiului fiind prea puțin răspîndit prin mahalalele Quimperului.

Venită la Paris pentru a duce o viață de artist, Beatrice Hastings se stabili într-un interior burghez tihnit. Era poetă și poeții n-au nevoie de nici un fel de decor studiat, de nici un ansamblu estetic. Verlaine a avut geniu și la cafenea, ciocnirea bilelor de biliard scandînd ritmul versurilor sale impare; Claudel prefăcea versetul dantesc în verset religios, sub drapelul consulatului*; Gustave Kahn, genist telegrafist, și-a inventat versul său liber sub un cort, în Africa. Musset își înzestra cabinetul de toaletă cu trepte de marmură trandafirie, iar Rimbaud se oglindea mai bine în tencuiala celulei sale decît într-o oglindă; lui Hugo i se trăgea gustul pentru poduri de la o mansardă de pe acea rue de l'Echiquier unde băieții de la ambalaje îi punctau cu ciocanele lor dorința nesățioasă pentru Juliette; plecînd dintr-un salon gol-goluț de la Hôtel Lauzun, ** Baudelaire va umbla din cameră mobilată în cameră mobilată în Franța și Belgia. Pictorii n-au nevoie nici ei de un decor frumos, dacă sînt pictori buni. Dar ia să ne gîndim la amatori. Poetă după toate probabilitățile fără operă, Beatrice Hastings își făcea o imagine elevată despre poezie, în măsură suficientă ca să nu rețină din ea decît esența.

Dacă le-ar fi cunoscut mai bine atunci cînd dădea ochii cu ele la Rosalie sau în vreun mic restaurant de pe

---

* *Paul Claudel* (1868—1955) — poet, autor dramatic, autor de eseuri, a fost între anii 1893—1935 consul în diferite puncte ale globului.

** Hôtel Lauzun — Palat ridicat la Paris în 1657 de un financiar bogat, întemnițat chiar în momentul în care vroia să se instaleze în el. A aparținut pentru un scurt timp ducelui de Lauzun de la care i-a rămas și numele. Baudelaire, Théophile Gautier au locuit în acest palat în apartamente închiriate. Astăzi clădirea este folosită pentru recepții.

rue Léopold Robert ori de pe rue Delambre, Beatrice Hastings, liberă în purtări și foarte deschisă, n-ar fi simțit decît dispreț pentru domnișoarele acuareliste de pe rue Campagne Première de la numărul 9; era una acolo care, în fiecare an, cu prilejul Săptămînii Patimilor, își oferea o călătorie la Sevilla și societatea unui biet *banderillo*, matadorii fiind mai presus de mijloacele unei fete de mic industriaș din Manchester; alta, ceva mai bine situată, se ducea din doi în doi ani să-i înmîneze ea însăși, între patru ochi, micului ei sergent de la Capul Bunei Speranțe, modesta rentă pe care în restul timpului i-o trimitea regulat prin poștă.

Dacă Beatrice Hastings, femeie cu picioarele pe pămînt și cu capul mai mult sau mai puțin în nori, va simți nevoia unui amant, va ști să și-l aleagă fără multă fățărnicie, la Paris, în fața tuturor obișnuiților de la « Dôme » și de la « Rotonde ». Iar acesta va fi Amedeo Modigliani.

Sculptorul Ossip Zadkine, cel ce găsește chipul unui zeu sub scoarța unui arbore, unealtă a providenței aici, lucru de care habar n-avea, l-a prezentat pe Amedeo Beatricei, la « Rotonde ».

Pînă și în cadrul celei mai desăvîrșite familiarități Ossip Zadkine păstrează sensul unui anume ceremonial. Era pe atunci un tînăr chipeș, slab, imberb, cu fața colțuroasă la fel de aspru cioplită ca și statuile sale de lemn, cu părul țepos și negru. Omul de azi nu s-a schimbat prea mult. Viața a sculptat îndestul de sigur chipul sculptorului. Prietenul meu Ossip nu și-a pierdut nici măcar un fir de păr, dar acum iată-i părul alb ca neaua, ca neaua care îi desfăta ochii lui de copil. De cînd a luat această înfățișare, am obiceiul să-i dau lui Zadkine, cînd îl întîlnesc, cîte un « bună ziua, colonele » ce-i face destulă plăcere omului ce a purtat cu cinste uniforma de voluntar, atît de subțirică și în același timp atît de apăsătoare, pe frontul din Champagne, unde a fost și gazat drept răsplată pentru bunele și lealele sale servicii; Ossip, brancardierul care își alina răniții cu cîntece la armonică, armonica rușilor din tinerețele mele, din nesfîrșitele « nopți albe » din nord, în barcă cu fețișcane ascultînd vrăjite.

Zadkine era la cafenea și nu bea nimic altceva decît cafea. Și nici măcar atît. Cafea cu lapte. Una din acele cafele cu lapte care au avut atîta loc în cronicile Montparnasse-ului. Cafeaua cu lapte, consumația care ține mult pentru că nu e atît de gustoasă, nu e atît de ispititoare încît să-ți vină pofta vreodată s-o dai pe gît dintr-o înghițitură; cafeaua cu lapte, consumația nevoiașilor sau cel puțin a celor strîmtorați; consumația pretext, ceva totuși dar nimic mai mult decît simbolul dreptului dobîndit de a zăbovi cît mai mult cu putință, pe scaunul de fier sau de nuiele de pe terasă ca și pe plușul banchetelor dinăuntru, la cafeneaua artiștilor. Beatrice Hastings se cinstea cu un whisky.

Modigliani părea să fie într-una din clipele sale cele mai fericite. Frumos, în stare să facă frumusețea să se cutremure și grația să șovăie. Frumos cu acea frumusețe bărbătească ce făcea pe ceilalți bărbați să spună doar atît: « Un tip al naibii de bine » în vreme ce atîtea femei rămîneau mute în fața lui deși ar fi avut atîtea de spus.

Modigliani nu băuse. Își purta cu mîndrie haina de lucrător, îmbrăcat în catifea ca un prinț, ca un duce de Toscana.

Zadkine făcu prezentările:

— Prietenul meu Amedeo Modigliani... Mrs. Beatrice Hastings!

Beatrice!

Cu ochii lui de jăratec ațintiți asupra tinerei femei, Modigliani a știut să-i cuprindă dintr-o privire tot farmecul, dar înainte de a o judeca așa cum se cuvine ca pictor, s-a pătruns de numele ei. Ca și cum neobositul cititor al lui Dante Alighieri se îmbăta cu această muzică... Beatrice!... *Bice*, așa cum prescurta Dante numele neprihănitei sale iubite, atunci cînd i-a apărut în față pentru întîia oară.

Cunoscînd opera imensă a lui Dante mai bine decît putuse cunoaște Mrs. Hastings la Londra biblia, Modigliani își murmură sieși:

Et par che dalla sua labbia si mova
Un spirto soave pien d'amore,

*Che va dicendo all'anima: sospira...**

O privi mai bine pe tînăra femeie, înțelese că era frumoasă în felul ei și vrednică de a fi dorită, și fără orgoliu, ci cu bucurie, înțelese că și ea îl găsește frumos.

*Donne, ch'avete intelleto d'amore...***

— Stai jos, spuse Zadkine.
— Whisky ca și mine? propuse Beatrice Hastings. Poeta engleză și pictorul italian din Montparnasse schimbară atunci o privire pe care fără îndoială mulți ar fi trecut-o cu vederea, dar pe care parizianul din Moghilev a tălmăcit-o de îndată, ceea ce îl făcu să părăsească locul cu o scuză destul de bună, tainic încrezător în urmările, în roadele acestui neașteptat și tandru conflict anglo-italian și prin intervenția sa bruscă atît de grabnic prefăcut în roman rus.
Modigliani nu era beat. Beatrice Hastings avea un motiv temeinic de a nu-și îndemna comeseanul la abuzul de whisky. În fața acestei doamne, a acestei lady, Amedeo Modigliani, fără a trebui să-și schimbe felul de a fi, dimpotrivă cum nu se poate mai firesc, își desfășură, își etală seducția sa de prinț. Cînd tovarășii săi treceau pe lîngă masa Beatricei și a lui Amedeo, pictorul le răspundea la salut cu un gest curtenitor și atît.
Nu, Beatrice nu era pictoriță; și nici sculptoriță. Poetă, spusese fără a părea să se mîndrească cu aceasta prea mult, tot așa cum ar fi spus: profesoară de engleză, modistă sau croitoreasă.
Încă din prima clipă a întîlnirii lor, Modigliani a dorit-o pe Beatrice Hastings. Pudic în felul său, și încă într-un fel destul de sălbatec, un binevenit adaos la niște violențe ca ale sale, curtenitor, plin de semeție, pictorul nu-și reproșa oare acum că o prețuiește ca

---

* *Și, blînd, un spirit, de pe fața-i, parcă,/ Suav și plin de dragoste-apoi zboară,/ Dînd sufletului dulce-îndemn: suspină!* (Dante Alighieri, *Vita Nuova*, XXVI, Sonetul *Tanto gentile e tanto onesta pare*, vv. 12—14. În curs de apariție la E.P.L.U., traducere de Romulus Vulpescu).
** *Doamne, al căror gînd pătruns de-Amore...* (Idem, XIX) cantona).

artist, ca pictor, pe această Beatrice dintr-o seară între seri, pe această doamnă din Londra a cărei grație neîndoielnică i-ar îngădui să facă poate cea mai bună operă a sa, pe această doamnă Beatrice Hastings, atît de liberă în purtări și atît de rezervată în același timp? Da, într-adevăr, îi era rușine să-i evalueze frumusețea ca și cum s-ar afla în fața unui model de profesie sau a vreunei fete inimoase despuiate la atelier.

Slavă domnului, Beatrice nu era pictoriță. Amedeo nu va trebui niciodată să se pronunțe asupra artei, de temut, întotdeauna cam stîngace, a unei amante desăvîrșite. Poezia Beatricei? Rămîne de văzut. O să tot aibă timpul să vadă. Pentru moment nu era vorba decît să mai prelungească puțin seara, tocmai atîta cît puteau socoti că se cuvine acești doi logodnici ai nopții care, de îndată ce s-au găsit față în față, au hotărît să se strîngă în brațe pînă la ziuă.

II. BEATRICE CEA CU NUME DE CĂLĂUZĂ

Războiul lovea necruțător. Modigliani care se oferise morții, se lăsa acum în voia acestei iubiri atîta amar de vreme temută, respinsă, iubirea de la care se putea aștepta, el artistul, la o moarte mai cumplită decît cea a soldatului anonim.

Era într-o seară la « Rotonde », unde Beatrice îi dăduse întîlnire. Învățau amîndoi să se cunoască mai bine decît dintr-o îmbrățișare.

De vreme ce Beatrice era poetă și poetă engleză, Amedeo îi împărtăși entuziasmele sale de primă tinerețe, înfrigurările de adolescent de pe vremea cînd descoperea, în același timp cu pictura, versurile lui Dante-Gabriel Rossetti. Beatrice știa pe dinafară și putea recita frumos cu un glas șoptit, fără efecte ieftine, mai multe sonete din *Casa vieții*.

Amedeo Modigliani o asculta, el care, cînd fusese tînăr, nu citise nimic din versurile frumosului fiu al italienilor din Londra, decît în traducerea franceză a editurii Lemerre. Neștiind englezește, auzea cu încîntare

stihurile rostite chiar în limba poetului îndrăgit, muzica insolită a cuvintelor străine ce înfloreau pe buzele mult dorite ale tinerei femei, nu fără a se trudi să ascundă sub o grimasă dramatică gingășia plăcerii sale.

După ce a spus destule versuri, Beatrice aduse la proporțiile unui fapt divers tragica poveste a poemului evocat. Amedeo care cunoștea toate aceste lucruri, găsea înspăimîntătoarea poveste cu mult mai frumoasă acum, cînd Beatrice vroia să-l desfete cu ea, la o masă de cafenea, în timp ce bea whisky, în mulțimea cosmopolită a caravanseraiului artistic.

Cînd cea care inspirase *Casa vieții* muri, Dante-Gabriel deznădăjduit vroi ca moarta să ducă cu ea în mormînt delicatele sonete compuse numai și numai pentru ea, născute din iubirea și din desăvîrșirea ei.

Atunci sub capul soției sale moarte, sub cosița grea și gingașă, pe căpătîiul ales pentru lungul somn al dragei sale, soțul moartei, adică poetul Dante-Gabriel Rossetti, puse manuscrisul pe care îl jertfea.

Beatrice Hastings bău o înghițitură de whisky. Oamenii așezați la mesele vecine o puteau vedea surîzînd. Pentru ce? De ce? La vreun gînd neașteptat sau, ca întotdeauna la un gînd mult frămîntat în mintea ei? Fapt ce o făcu să spună:

— Poezia!... Opera unui poet... ceva ce poate ocupa atîta loc pe lume și atît de puțin loc în mormînt!... Pictor și poet, Dante-Gabriel Rossetti vru să-și jertfească versurile care nu umpleau decît un mic caiet... Dar era frumos... Pictorul ar fi fost ridicol de ar fi înfășurat în sicriu imagini ale frumoasei moarte pictate de el în zilele lor cele mai senine... Poezia!... Pictorii au nevoie de ziduri, zidurile groase ridicate de zidari, pentru a-și atîrna pe ele tablourile... Poezia n-are nevoie de nimic... într-adevăr nici măcar de cărți... Poezia? Poate fi puțin polen purtat de vînt... Poetul de-abia dacă are nevoie să scrie.

Modigliani îi aruncă Beatricei o privire arzătoare. Uita să-și mai dea silința să-i fie pe plac. Artistul biruia bărbatul din el. Strigă:

— E fals!... Absurd!... Arta!... Arta e atotstăpînitoare!... Inspirația? O porcărie!

— Vai, cum strigi!

Cuvintele fură spuse într-o franceză corectă, dar după

intonația engleză, de Beatrice Hastings zîmbind cu o mulțumire neprefăcută după ce lăsase să se creadă că e neplăcut impresionată.
— Știi că strigi strașnic?... Și strigi des?
Prilejul de a se apleca asupra unei mîini delicate scutește orgoliosului simțămîntul de a trebui să-și plece capul. Modigliani sărută curtenitor mîna Beatricei, reținînd această mînă în mîna sa și la buzele sale cîteva clipe mai mult decît o poruncește galanteria obișnuită. Măgulită de această stăruință, în același timp duioasă și hotărîtă, Beatrice se gîndea: « O fi știind oare să muște tot atît de bine cum strigă? »
Își trase mîna încetișor, apucă paharul și sorbi o înghițitură de whisky.
După ce bău, își reluă povestirea:
— După ce trecură cîțiva ani, Dante-Gabriel Rossetti, încă nemîngîiat de pierderea femeii adorate, simți o cumplită părere de rău după opera sa. În adevăr i se părea oribil... Știi, acel « *horrible* » al lui Shakespeare care în engleză se pronunță aproape *orribile*, ca în italiană... I s-a părut oribil și mai ales nedrept să fie prădat de Moarte... *Yes*, nedrept, *ingiusto*, ca iubita-i *Casa vieții* să putrezească într-un sicriu, în fundul unui mormînt... Un poet e și un om de litere.
— Și de ce nu?
— Tocmai de aceea Dante-Gabriel Rossetti a hotărît să deschidă mormîntul, să deschidă sicriul pentru a-și lua înapoi de sub cosița grea și gingașă, de pe căpătîiul de lungă odihnă al femeii moarte, manuscrisul *Casei vieții*... Da, trebuie să fi fost puțin cam vătămat... dar nu-ți poți închipui alte manuscrise încă și mai îngrozitor de terfelite?... Cele ale lui Dostoievski, îmi închipui... Bieții copiști constrînși la smerenia și bună-voința cerută oamenilor nevoiași, nu prea pot face mofturi. Nu găsești că povestea aceasta veridică a unei epoci îngrozitoare și minunate din viața lui Dante-Gabriel Rossetti pare desprinsă dintr-o povestire a scumpului Oscar Wilde, băiatul acela nefericit?
Se făcuse tîrziu. Un rus evadat din Siberia pentru a nimeri la Tombe-Issoire se întorcea în cămăruța sa cu *Das Kapital* la subțioară. Un tînăr american înalt, a cărui eleganță în haine de gata, deși lipsită de orice căutare, îți putea da o oarecare idee de dandism, se

scula de pe scaun cu părere de rău pentru că se făcuse ora să meargă să-și ia în primire serviciul de noapte la agenția Sentier unde lucra. Putea fi asemuit unui tînăr Hemingway dar nu ajuns încă la nivelul conștiinței sale reale, tot așa de bine ca și unui soi de Miller neînstare încă să prețuiască prea mult acea mizerie din care va face o comoară. Un negru, elev al academiei Julian, își sorbea ultima picătură de cafea cu lapte, cugetînd că noaptea nu-i va ajunge pentru a rumega în minte după pofta inimii, în camera lui de la hotel, problema « frumosului ideal », introdusă în țeasta sa de către un estet din Zürich, același care îi plătise și cafeaua cu lapte.

Un grăsun oarecare șterpelea cu brațul întins un ziar de seară uitat pe o măsuță. Citirea unui singur titlu îi smulse un strigăt de sinceră deznădejde.

— Ce noutăți nemaipomenite? îl întrebă vecinul său, un tînăr sergent în permisie.

— Privește și dumneata: un vas de război torpilat... două sute optzeci și șase de morți!... Două sute optzeci și șase!...

— Asta ți-e noutatea? făcu sergentul. O nimica toată... Un atac din cele mici de infanterie ne costă mai scump decît atîta și nimeni nu mai stă să vorbească de el, ceea ce e foarte înțelept.

După aceste cuvinte de îmbărbătare, civilul, zguduit într-un fel diferit în ceea ce ținea el drept conștiința sa și în ceea ce îi servea drept intelect, se duse să se culce, tulburat. Modigliani care auzise totul, Modigliani căruia i se refuzase pielea pusă la bătaie, se cutremura de groază, o groază sfîntă, groaza de război.

— Ai necazuri? întreba un pictoraș pe o fetișcană cu chipul trist, gata să izbucnească în plîns.

Lua seama pentru prima dată la fata pe care n-o văzuse încă niciodată gătită cu o « rochiță » drăguță. Nu o privise niciodată altfel decît goală, pe estrada pentru model a academiei Colarossi, de pe rue de la Grande Chaumière; goală, dezbrăcîndu-se cît ai clipi, la porunca brutală dar fără răutate a unei adunări nelipsită de unul sau doi mucaliți, respectînd tipicul: « goală pușcă! »

— Te cred! răspunse fetișcana. Mai bine zis sînt amărîtă. Locuiam cu o prietenă. Ne-am ciondănit; ea mi-a

făcut vînt și nu știu unde să mă duc în seara asta, cînd sînt și fără o lețcaie.
Modigliani care auzea toate acestea își amintea de fata din Montmartre ce venise la el; în atelierul lui din Maquis, fata care nu mai avea cameră și pe care a lăsat-o să plece dintr-un fel de groază pentru înduioșările fără rost. Dar pictorul relua:
— Trebuie să fii proastă ca să spui așa ceva și să te mai și smiorcăi pe deasupra. Eu cred că necazul îți ia mințile. I se poate întîmpla oricui așa ceva, numai că trebuie să treci peste asta. Oare nu-ți dai seama că există întotdeauna o cameră pentru o puștoaică drăguță ca tine? Ia zi, îți dai seama sau nu?... Cît despre cameră, ai tot timpul mîine, și dimineață și după amiază. Ai priceput? Haide. Am ceva bani. M-am prostituat desenînd pentru un ziar comic... O să-și schimbe titlul, cu războiul ăsta; o să se numească le *Rire rouge* *, o idee de-a patronului. Războiul? L-am făcut, știi doar. Nu mult timp, e adevărat, nițeluș oricum, în primele săptămîni, în același regiment cu un poet nu prea cunoscut, puțin totuși, barem în cartierul său, și care a fost omorît imediat ce-a sosit, numai cît și-a pus ochiul la periscop, o strașnică invenție de imbecili, ascultă-mă pe mine, ori n-o fi încă pusă la punct. Eu am avut baftă... din plin în burtă. Un glonte rătăcit, hărăzit nu oricui, așa cum o și dovedesc. Mă cam stînjenește un pic la mers și cum eram tocmai într-un regiment de infanterie, doctorii m-au reformat, scurt pe doi. Observă că ar fi putut tot așa de bine să mă dea pe tren sau la baloane... Tocmai că s-au inventat noi tipuri: cîrnații... Își au morții lor și astea. Dat fiind că veni vorba de cîrnați, haide, te cinstesc cu unul în Hale. Nu mai sînt așa de amuzante Halele ca înainte de război, da' nu-i nimic, tot e mai vesel ca pe front. Léonce, paharul domnișoarei îl treci la mine.
Modigliani, erou violent al republicii internaționale a Montparnasse-ului, odinioară tovarăș al parizienilor de pe Colină, suferea pentru prima oară văzîndu-se pînă într-atît străin printre acești francezi în stare, în cea mai adîncă nenorocire, să-și păstreze o luciditate asemănătoare cu o expresie a bucuriei, chiar de n-ar fi

255 * Rîsul roșu.

decît bucuria de a sfida nenorocirea; francezii aceș-tia pe care-i vezi înfruntînd cu stoicism teroarea iubirii și oroarea războiului; francezii aceștia în fața cărora acum se rușina că strigase atît de des, că strigase atît de tare, atît de nestăpînit; francezii aceștia ce nu au avut un Dante; francezii pe care Infernul... *Inferno!* nu-i obseda; francezii așa de pricepuți în a preface Purgatoriul într-un Paradis acceptabil.

— Încă un whisky? propuse Beatrice.

Atunci pentru că Beatrice hotăra atît de tîrziu să-l îndemne să bea, cînd el visa, cu ochii deschiși, la calm și luciditate, trezit din visul său, se lăsă din nou să cadă, să se prăbușească în abisul de violență care în acea seară nici măcar nu era poruncit de beție și strigă. Strigă:

— Nu!... Destul!... Și destul și pentru dumneata.

Ceea ce nu făcu prea mare impresie asupra Beatricei.

— Așadar, Léonce... Dumneata ești Léonce?

— Da, doamnă.

— Un whisky pentru mine.

— Nu! urla Modigliani.

— Se închide, spuse Léonce.

— Servește-mă, totuși.

O detunătură surdă zgudui ecranul nopții.

— Unde o fi putut cădea și ăsta? întrebă Léonce, vorbind pentru el.

— Nu ți-e frică? întrebă Modigliani potolit ca prin minune.

— Frică? De ce frică? Poate să-ți fie frică de război, nu de tun.

— Doamna are multă dreptate, afirmă un fost artile-rist de pe Marna, în afară de faptul că nu-i vorba de tun, ci mai degrabă de o porcărie de bombă de avion, și unde mai pui că a căzut destul de departe de aici. Puteți să mă credeți pentru că, dacă-i vorba de compe-tență, apăi mi-am plătit-o cu vîrf și-îndesat.

— Are dreptate, se băgă în vorbă o tînără prostituată; dacă era să fie alarmă s-ar auzi pompierii trecînd să anunțe... Eu, cînd e alarmă, nu cobor niciodată în pivniță. Nu mi-ar place să mor într-o pivniță.

— Trăiască Franța! strigă în gura mare cu un accent ciudat un apatrid, asta fiind tot ce mai putea face de cînd medicii militari nu-i acceptaseră înrolarea în Legiu-

nea străină, boala neștirbindu-i cu nimic bruma de talent ce-o avea la linogravură.

Modigliani își aducea aminte. Și el vroise să se înroleze. Îl respinseseră, pe el, care se simțea atît de vajnic în luptă. Îl respinseseră povățuindu-l să-și vadă de sănătate. Îl respinseseră la fel ca și pe micul apatrid cu tălpile plate. Atunci cînd sînt cinstiți, medicii militari sînt stînjeniți de ceva mai presus de știința lor, și anume de regulament; ei cred că descoperă o groază de slăbiciuni care nu ar mai stînjeni pe nimeni în fața morții cu cască. Vine mai ieftin așa decît din zăpăceală, sau într-o zi cu proastă dispoziție, să-i înrolezi pe toți candidații la spital ori la agonia în tranșee din pricina sfîrșelii. Modigliani care ura războiul păstra ceva ca o arsură în suflet de pe urma eșecului său. Bolnav! Nu i se îngăduise să se dăruiască din recunoștință pentru a plăti ospitalitatea, așa cum îți plătești de bine de rău chiria. Beatrice își dădu whisky-ul pe gît dintr-o înghițitură.

— Pleci? întrebă Modigliani.

— Plecăm, răspunse Beatrice.

Să plece? Da, fără îndoială. Și unde să meargă?

Modigliani trecu printr-una din acele clipe cumplit de grotești, în care atît de repede, puțin orgoliu, puțină mîndrie bărbătească, puțină trufie trebuie să se dea bătute în fața unei asemenea rușini încît nu te mai gîndești decît să fugi. Să fugi ca și cum ai face-o pentru totdeauna, să fugi numai de dragul de a fugi fără oprire, neizbutind nici să fugi de tine însuți și nici să fugi de imaginea frumoasei prăzi lăsate în voia sorții.

Beatrice! O doamnă. O lady. O femeie căreia îi ghiceai trupul desăvîrșit sub rochia la modă. Trupul acesta trufaș și mlădios purtînd un cap expresiv. Nimic la ea din figura unei frumuseți clasice. Și nici din mutrișoara nostimă a parizienei vioaie căreia pe atunci Steinlen, primul maestru ales de micul Picasso, și Willette, acel Fragonard din Batignolles, îi preaslăveau grația acidă. Mai degrabă o mască expresionistă așa cum nu spuneau încă pictorii. Masca pe care o însuflețea și Marie Laurencin * supranumită de bătrînul Auguste

* *Marie Laurencin* (1885—1956) — pictoriță franceză, prietenă a poetului Guillaume Apollinaire. A fost numită « muza cubismului » și « la fauvette » (pitulice) joc de cuvinte, fauvette fiind luat ca diminutiv de la fauviști.

Rodin « la Fauvette », sora cea mică a fauviștilor. Marie cea atît de admirată de Modigliani cînd o vedea la brațul lui Guillaume Apollinaire, intrînd la restaurantul Boty, la « Rotonde » sau, de cînd cu războiul, la cantina Mariei Wassiliev; masca sfîșiată de intenții mai mult literare decît dramatice a acestei Colette * zisă încă Willy, și mimă improvizată, Claudine la școala de dans, pe care de sus, din ultimele rînduri ale galeriei de la Gaîté Montparnasse, de la locurile de un franc, Modigliani o aplaudase cu atîta nădejde, strigînd de plăcere pentru că ea dansa goală sub o îngustă piele de panteră, în timp ce mișcările și « încolăciturile » ei, ca să vorbim aidoma unui vechi autor, înfierbîntau mintea desenatorului doritor de asemenea deformări grăitoare.

Beatrice. O doamnă. O lady. Tocmai pentru că se întreba unde să o ducă pe Mrs. Hastings, trufașul Modigliani — în seara aceea băuse puțin — simțea o rușine de un fel deosebit. Unde anume să o conducă pe Beatrice cea cu nume de călăuză?

Nu se putea hotărî să o ia cu el pe Beatrice în cocioaba sa, minusculul pătrat ce-i slujea de atelier, la a cărei cruntă neorînduială și mizerie ea s-a putut preface că nu ia seama, în bucuria ei de a iubi.

Poate că pentru prima dată lui Modigliani îi păru rău după atelierul său din rue Lepic, de la marginile Maquisului, chiar lîngă intrare la « Moulin de la Galette »; atelierul mobilat într-un fel atît de burghez pe cît își poate dori un proprietar foarte prevăzător; atelierul pricopsit cu un pian mut învelit cu cașmir asemeni unei doamne bătrîne. Nu, Modigliani nu putea regreta acel decor de pe vremea cînd încă nu avea talent.

Locuința lui Modigliani era sordidă dar pe perete strălucea orbitor o imagine fascinantă, o pictură în sfîrșit, imaginea goală a unei slujnicuțe prefăcute de Modigliani în nimfă, fără însă a o trăda, numai datorită faptului că s-a priceput să o surprindă timp de o

* Colette a publicat sub numele soțului ei Willy o serie de romane cu Claudine: « Claudine à l'école de danse », « Claudine en ménage » etc. După despărțirea de el în 1906, ca să aibă din ce trăi s-a făcut mimă și artistă.

clipită într-una din acele atitudini miraculoase pe care ea nu le putea lua decît atunci cînd își uita de corvezi. Camera și frumoasa ei imagine! Dar era atît de neîngrijită, atît de jalnică!

Slujnicele de restaurant, pe care le prefaci în creaturi vrednice de o omenire izbăvită, nu se prea îngrijesc de gospodăria vrăjitorului... Sau, dacă se amestecă... Și desigur că nu la această a doua împrejurare se putea gîndi Modigliani pe care Beatrice Hastings tocmai îl luase de braț.

Unde să meargă? În ce cameră să se închidă ea și cu el? În ce pat ca lumea să o culce pe Beatrice? La hotel? Nu era vorba bineînțeles de o discreție fără noimă. Se găseau doar în Montparnasse, la cafeneaua artiștilor, acest locaș public, de unde toți cei ce alcătuiau mica republică a artiștilor nu-i vedeau pentru prima oară pe Beatrice și pe Amedeo plecînd îmbrățișați, o pereche strîns înlănțuită. Uniți la bine? Cine ar fi putut-o spune? Se prea poate — de nu va fi fost cumva la rău. Montparnasse-ul nu se sinchisea pentru atîta lucru. Totuși lui Modigliani îi era silă de hotel, mulțumit să simtă la brațul său o doamnă, o lady.

La hotel? Ca și cu fetișcana ce nu mai avea cameră și care era mulțumită să meargă să se culce la un băiat bun, un băiat nu tocmai de lepădat, « ca între prieteni », socotea ea. Iată tocmai ce îl impresiona neplăcut pe Modigliani rănit, el, aristocratul înnăscut, în ce avea mai scump. Da, acesta i-a fost primul gînd, înainte chiar de a-și aduce aminte că nu are în buzunar destui bani pentru a plăti hotelul.

Atunci, unde să se ducă, dacă, hotărît lucru, casa lui nu era decît o cocioabă nevrednică de o Beatrice, nevrednică de o Mrs. Hastings? Amedeo n-a trebuit să se mai frămînte. Nu a trebuit să hotărască.

Beatrice îl călăuzea ea în sfîrșit și se duceau drept la Beatrice acasă.

A doua zi, chelnerul care, cu o seară înainte, îi turnase tinerei femei ultimul whisky, le servea lui Beatrice și lui Amedeo, dimineața tîrziu, micul dejun: o cafea cu lapte și niște cornuri informe de război, cam sărace în unt.

Montparnasse-ul constata că de aici înainte număra
 o pereche în plus, o pereche în aparență strîns unită

dacă nu chiar legitimă, ceea ce nu putea face să crească nici măcar cu un grad temperatura constantă și potolită a Montparnasse-ului.
O pereche în plus. O nouă pereche. O pereche cum nu se poate mai ciudată.

III. OPERA, ÎN SFÎRȘIT !

Iubirea! Paradisul simțurilor în puterea eleganței înnăscute a Beatricei Hastings l-a putut îndepărta pe Modigliani de paradisurile artificiale. Beatrice căreia îi era silă de haşiş. Modigliani a băut fără îndoială mai puțin vin roșu, dar Beatrice nu se dădea în lături să bea whisky, din care Modigliani prinse obiceiul să bea fără nici o măsură. Foarte repede, fără a conteni cîtuși de puțin să se adore, Beatrice și Amedeo ajunseseră la certuri furtunoase.
Certurile îndrăgostiților sînt cele mai adeseori stupide. Că sînt copilărești nu împiedică întotdeauna să fie furtunoase. Beatrice și Amedeo au avut uneori niște certuri bizare. Nici Beatrice și nici Amedeo nu dădeau dovadă de vreuna din acele manifestări ridicole obișnuite la esteți, dar Amedeo, se știe, abuza de citatele din Dante, în timp ce Beatrice lăsa să se vadă slăbiciunea de a-l opune pe Milton. Beatrice nu înțelegea italiana și traducerile franceze ale Beatricei îl exasperau pe Amedeo mai mult încă decît poetul englez la care rămînea surd.
Umplîndu-și cu whisky și cu apă minerală, adusă de Amedeo de la cîrciumarul din vecini, un pahar cîștigat la sărbătoarea Leului din Belfort, Beatrice declama:

So shall the world go on,
To good malignant, to bad men benign
Under its...

« Și tot așa va merge lumea înainte, vitregă celor buni și pentru cei răi blîndă... »

« E idiot! urla Amedeo... Există și binele, există și răul... Păsările iernii străbat cerul cîntîndu-și slava:

E come i gru van cantanto lor lai,
facendo in aer di sé lunga riga; *

Aruncîndu-și în cap pe Milton și pe Dante, în afară de un pahar de whisky, ajunseră la prima lor bătaie. Dar cu banii? Mrs. Hastings care nu-i putea cîștiga, primea de la Londra un soi de rentă; din nenorocire cecurile mult dorite nu soseau prea regulat. Nimic nu egala mîndria copilărească a lui Modigliani cînd putea îndrepta bugetul precar, înmînînd amantei sale mica sumă pe care, începînd din nou să picteze, o putuse stoarce de la vreun amator sau de la te miri ce negustor destul de sensibil pentru a recunoaște un talent încă învăluit în întuneric și în același timp îndeajuns de cutezător ca să nu piardă nădejdea de a vedea într-o bună zi talentul acesta dobîndind o valoare comercială. Negustorul acesta a fost mai întîi Leopold Zborowski, vecinul lui Kisling, de pe rue Joseph Bara; Zborowski, poetul polonez, care și-a scos la mezat biblioteca pentru a cumpăra tablouri nu scumpe, dar aparținînd unor pictori de la care nimeni înaintea lui nu cumpărase nimic. Primul « mușteriu » al celui căruia i se zicea Zbo, tot așa cum se spunea Modi, a fost Kisling, foarte grăbit să i-l semnaleze pe Modigliani negustorului improvizat. La rîndul său, Modigliani i-l trecu lui Zborowski pe Soutine.

Dragul de Zbo, atît de puțin priceput în afaceri, dar nepregetînd să-și împartă banii cu pictorii săi, atunci cînd din întîmplare, ca jucător îndrăcit ce era, se nimerea să cîștige în vreun tripou din Montparnasse.

Era fatal ca în anumite zile Beatrice să-și aștepte zadarnic cecul de la Londra, în timp ce Amedeo nu izbutea decît să-l întristeze peste măsură de mult pe generosul Zborowski, negustorul fără pereche pe lume, negustorul cu inimă de aur... și totuși? Inima, fie ea

---

* *Și cum cocorii-și cîntă jalea în vaier/Și stolul lor o dîră lungă înscrie;* (Dante Alighieri, *Divina Comedie*, Infernul, Cîntul V, vv, 46—47. E.P.L.U., 1965, traducere de Eta Boeriu).

și de aur, o fi oare de-ajuns? Un Zborowski distrus după o noapte de stăruitor ghinion.
Cu lacrimi în ochi, în ochii săi frumoși de ogar polonez și încă și poet pe deasupra, Zborowski cerea iertare prietenului său pictorul, nu numai pentru că nu-i putea veni în ajutor, ci și pentru că trebuise, vai, pentru o nimica toată, să amaneteze la un concurent, un alt polonez, ce-și zicea misit fără stăpîn, fără scrupule mai ales, o pînză de Modigliani pe care nu reușise s-o vîndă.
Trebuise negreșit să recurgă la acest lucru pentru a-și plăti datoria de joc. Ia gîndește-te! O datorie de onoare. Or, în fața lui Modigliani, nenorocitul Zbo ajungea să se întrebe dacă onoarea nu-i cerea să-l scoată din încurcătură pe Modigliani și să îndure cu capul sus disprețul celor ce, nu încăpea nici o îndoială, trișaseră cu atîta îndemînare pentru a-i veni de hac negustorului sentimental.
Fie că era vorba de banii Beatricei, de banii de la Londra, sau de banii lui Modigliani, banii lui Zborowski, banii se topeau ca zăpada în soare în mîinile împreunate ale celor doi amanți. Acum că se pusese de-a binelea pe treabă, că muncea la opera sa de pictor, Modigliani avea timp să aștepte destul de mult de la ceilalți dar atît de puțin de la el însuși, nimicitor al propriilor sale șanse.
Un alt negustor se va interesa în curînd de Modigliani; o avere va răsplăti într-o zi sincerul și înflăcăratul interes pe care acest negustor îl purta amantului Beatricei, de îndată ce Max Jacob, cel ce trecea drept descoperitorul lui Picasso, îl făcu cunoscut pe Modigliani. Max Jacob însuși, grăbit să i-o ia înainte negustorului, ținu să vină să aducă vestea cea bună lui Modigliani:
— Negustorul meu, adică negustorul tău, nu-i încă un adevărat negustor, dar poți avea încredere în el, așa cum am și eu încredere în tine. I-am citit în palmă. N-ar fi trebuit să o fac, de vreme ce Biserica, care în treacăt fie zis, face atîtea mofturi ca să mă primească în sînul ei, nu îngăduie asemenea practici. Ce vrei, nu pot rezista. Am citit deci în liniile palmei sale că tînărul meu prieten Paul Guillaume va fi acel negustor în stare să facă pentru voi ăștia, ceea ce bătrînul

Vollard, care era cît pe-aci să-l scape din mînă pe Picasso, a izbutuit să facă pentru Cézanne.

Încă nu-i chiar pe picioarele lui. N-are prăvălie la stradă. Nu e încă decît negustător la domiciliu. Un băiat amabil cu o garsonieră plăcută. Îţi repet: nici un fel de dugheană şi nici firmă. Se pare că te poţi descurca cumpărînd de la Prefectura Poliţiei o insignă de misit. El nu o poartă. E prea elegant pentru a arbora o insignă de misit pe reverul vestonului său englezesc.

— Nu zău!

— Eu sînt cel care, văzîndu-i palma, l-am îndemnat să-şi dezvolte sau să-şi strice, rămîne de văzut, făcînd negoţ, gustul foarte sigur pe care-l posedă pentru pictura modernă. Înainte se îndeletnicea sau cu asigurările... dar nişte asigurări demne de tot respectul nostru... sau dacă nu, cu comerţul de pălării. Spun asta pentru că mi-a făcut cadou o pălărie foarte drăguţă, prea mică pentru el, prea mare pentru mine. Pe scurt, un cap priceput întru arta modernă la îndemîna pungilor doldora. Nu face pe îndărătnicul şi lasă-mi bucuria de a ţi-l prezenta. Ştiu că Zborowski, la recomandarea lui Kisling, ca prin minune scăpat de grozăviile războiului, se interesează de tine, dar ce-i lipseşte lui Zborowski este un om bogat care să ia în mînă afacerile sale şi de asemenea cineva destul de puternic ca să-l smulgă din ghiarele demonului jocului. Şi iată, eu îţi aduc averea.

Max Jacob nu putea crede o iotă din ce spunea. Ştia prea bine că niciodată averea nu va poposi la Modigliani cel înverşunat în a sfida. Dar se prea poate că destul de bun prezicător, convertitul din rue Ravignan, cucernicul de la Sacré-Coeur împreunînd vorbele fără şir cu rugăciunea, vedea sfîrşitul lucrurilor; pe Modigliani dîndu-şi sufletul său zbuciumat printre cei săraci; pe Zborowski nemulţumit de o reuşită numai în parte şi murind dintr-un atac de inimă după o ultimă partidă de cărţi necinstită; pe Paul Guillaume, negustor în plin triumf, trăgîndu-şi în inimă — da, inimă! — un glonte din browningul său de lux.

După ce şi-a sfîrşit vorba Max Jacob, Modigliani, care nu l-a întrerupt nici măcar o dată, decît cu veşnicul lui « *sans blague* », Modigliani, care nicicînd nu a vor-
263 bit prea mult şi care detesta mai cu seamă să comen-

teze diferitele etape ale unei vieți atît de furtunoase, ne-am încumeta să spunem chiar furtunoasă pînă la monotonia veșnicei furtuni, își mormăi încă o dată: «nu zău» al său, înainte de a-i răspunde lui Max Jacob, atît de fericit că a putut veni să facă pe Moș Crăciun, pe «bunul moș», dar luîndu-se în bătaie de joc el însuși, parodiind de îndată pe izbăvitorul pe care îi plăcea să-l întrupeze:
— Nu zău!... Îl cunosc pe negustorul ăsta al tău; te uluiește?... A trecut ceva timp de cînd Severini mi-a făcut cunoștință cu el. Un soi de gomos...
— Modi! Un domn bine îmbrăcat și foarte îndatoritor, un gentleman.
— Mi-a cumpărat cîteva desene aproape în pragul ușii sale...
— Afirm sus și tare că, dacă așa au stat lucrurile, e din cauză că tu nu vroiai să intri la el.
— Mi le-a plătit cinci franci bucata.
— Aha, vezi bine că-i un tip pe cinste. Ceilalți nu-ți dădeau decît un franc... Dar, oricum, iată-mă făcut de rușine... Vroiam să-ți fac cunoștință cu el, știind că ai nevoie de el, tot atîta pe cîtă are și el de tine, și tu îmi spui că-l cunoști de mult, că l-ai cunoscut înaintea mea... Vrei să te arunci în apă pentru a scăpa un înecat, alergi în fuga mare de departe și cînd ajungi, înecatul e gata salvat și-ți răspunde: «Nu zău!»...
Picasso el însuși o să-mi zică poate: «Nu zău!» Și cu toate acestea tot eu am cîștigat... Paul Guillaume o să-ți dea de acum înainte mai mult de cinci franci dacă va cumpăra de la tine pictură și dacă bunul meu prieten Paul Guillaume o să-ți cumpere pictură este pentru că tu te hotărăști în sfîrșit să pictezi... Iubirea! Iubești, dragul meu, poate într-un fel cam ciudat, și ce dacă? iubești și eu mă plec, în ciuda unor drepte prejudecăți, de vreme ce iubirea te redă artei tale. Așa că, ne-am înțeles, nu? Pun la cale o întîlnire cu Paul Guillaume... Te las acum. Mă așteaptă Picasso... Dacă îl vezi, nu-i vorbi nimic de toate astea. Prezintă respectele mele doamnei Hastings, te rog.
— Nu zău!... N-o poți suferi.
— Nu te-am rugat nimic altceva decît să-i prezinți respectele mele.

oamenii cumsecade. Puținii bani încăpuți în mîna lui Modigliani se topeau de îndată în acest căuș fierbinte. Lipsa de mijloace a fost simțită în toată cruzimea ei, nu într-o zi de foame, ci în ziua în care Beatrice se pregătea să meargă la bal.

Nu era vorba decît de o mică petrecere între artiști, una dintre cele pe care și le mai îngăduiau, cînd în cadrul unui atelier sau al unei academii, cînd la cantina creată de Marie Wassiliev, pictoriță, poetă cu o poezie încîlcită, ce alcătuise din păpuși de pîslă o galerie de celebrități contemporane, făptură mistică și care, pentru a se hărăzi cerului, n-a avut niciînd nevoie de preoții pretențioși a căror înțeleaptă asprime îl întrista profund pe Max Jacob.

Totul începuse cu mult înainte de înființarea permisiilor, de cînd cu întoarcerea în Montparnasse a primului rănit în concediu de convalescență. Acesta, cu un singur cuvînt, sau aproape, smulsese Montparnasse-ul din neobișnuita-i austeritate. Bravul tînăr nu s-a codit de fel să spună că dacă Montparnasse-ul ajunsese așa de lugubru, apoi chiar că nu mai merita să lași frontul unde, de bine de rău, între două atacuri, mai aveai prilejul să te îmbeți nițeluș cînd te duceai să te odihnești. Lumea cuteză să organizeze petreceri nocturne. Oamenii își luară îngăduința să și danseze cîteodată. Chefuiră modest, dar cu mare tămbălău, în cinstea unui alt soldat scăpat și el la rîndul său din măcel. Toate acestea aveau să continue ajungînd cu vremea, cum războiul se prelungea, destul de departe, pînă la « Mon Oeil », cerc clandestin de pe rue Huyghens, la mansardă, un club relativ închis, unde cu siguranță Modigliani nu a catadicsit să calce vreodată.

Pînă una-alta, nu era vorba decît de un mic bal de atelier. Beatrice zîmbea cu mulțumire închipuindu-și o intrare senzațională la brațul amantului ei. Un cupon de stofă roz propus drept sold în vitrina unei negustorese de pe rue d'Odessa o ispitea. Cît ai clipi Beatrice o să-și croiască din ea o uluitoare rochie de bal. Dar banii? « Asta-i, banii! » striga unul dintre părinții poeziei franceze. Banii de la Londra? Factorul nu aducea cecul. Banii de la Zborowski? Zbo se zbătea în cele mai cumplite greutăți. Paul Guillaume nu se
265 grăbea să apară.

— Las-pe mine, a spus Amedeo. Tu vei fi cea mai frumoasă. Tu vei fi cea mai pizmuită, Beatrice.
În cafenelele din Montparnasse, pînă și femeile, printre care un drăgălaș manechin de la Poiret, binevoi-sèră să-i facă tot felul de complimente Beatricei pentru o anume rochie de mătase neagră pe care știa să o poarte ca o mare doamnă. Complimentele datau de o lună, interval pe care Beatrice îl măsura prea bine. Dacă rochia își mai păstra aproape tot șicul, grația, era deja vorba de o rochie veche. Nici pomeneală să o mai poată îmbrăca la o seară de petrecere. Beatrice, vai, nu mai avea alta, de vreme ce era mai bine, în asemenea împrejurări, să nici nu pună la socoteală un taioraș de care, pe deasupra, se săturase.
Din vîrful patului Beatrice îi răspunse lui Amedeo:
— N-o să merg la bal.
— O să mergi, replică amantul.
— Nu vreau să merg.
— Și de ce?
— Știi foarte bine de ce.
Într-adevăr amantul ei o știa, dar el n-o ruga, el poruncea. Dar ca și cum el n-ar fi știut, ca și cum ea nu s-ar fi știut dată de gol, și ca și cum n-ar fi fost în stare să deosebească porunca de rugăminte, Beatrice ținu să-și expună motivele ei scurte și temeinice. Cea care vorbea în această clipă, cu cotul sprijinit pe pernă, nu era Beatrice Hastings, demnă de a fi luată drept o lady Hastings. Vorbea cu vocea tuturor femeilor, de la doamnele cele mari pînă la femeile de rînd, atunci cînd dau glas toate aceluiași sentiment, ajungînd pînă la a-și tutui amantul.
— Amedeo, știi și tu prea bine că n-am ce pune pe mine.
— Nu mai auzit? Îți repet că vei fi cea mai frumoasă. O să vezi. Vei vedea. Scoală-te.
— Nu.
— Nu?
— Nu.
O femeie în pat nu prea are cum să se apere. Amedeo se năpusti asupra ei. Beatrice crezu că o va lovi. N-ar fi fost prima oară. Mai întîi avantajul ar fi fost de partea lui, dar ea se și pregătea să riposteze, ca și de celelalte dăți. Totuși, smulsă din pat, și cum iubitul ei nu făcuse

uz decît de puțină forță, cruțîndu-și violența, Beatrice se mulțumi să întrebe:
— Ce vrei să faci?
— Îmbracă-te, porunci Amedeo. Pune-ți rochia de mătase neagră.
— Dar...
— Fă ce-ți spun.
Mai puțin ascultătoare decît curioasă, Beatrice, începînd prin a-și pune ciorapii cu grații de îmblînzitoare de șerpi, se îmbrăcă supusă cu rochia frumoasă, dar prea cunoscută. Gata îmbrăcată, se înfățișă înaintea amantului ei poruncitor și tandru, întocmai cum și-o putea el dori, ca un manechin de la o mare casă de mode.
După ce a contemplat-o îmbrăcată, timp de o clipă, pe femeia pe care noaptea o strînsese goală în brațe, pe care o smulsese din pat goală, Modigliani se duse după cutia cu pasteluri, cutiuța lunguiață lucrată grosolan din lemn alb și care deschizîndu-se dă la iveală un joc palpitant de culori gata să se prefacă în pulbere ducîndu-te cu gîndul la un sicriu pentru fluturi.
Din ea, Modigliani luă mai întîi bețișorul alb. Aceasta pentru ca să deseneze la înălțimea sînilor mici arabescurile unui decolteu, ca mai pe urmă să folosească toate culorile pentru a broda, ca să spunem așa, de sus în jos toată rochia în pastel.
Unul dintre cei mai mari pictori ai noștri de nuduri se improviza, în chip magistral, ca pictor de flori. Minune născută din orgoliu și din iubire.
Stînd țeapănă, încordîndu-se atît cît era nevoie, cu desăvîrșire supusă acum, ascultătoare, aici în Montparnasse, în fața lui Modigliani, aidoma unui mic manechin în mîinile ilustrului croitor cuprins de inspirație, Beatrice se lăsa în voia genialului ei amant, încîntată, fermecată, uimită!
Modigliani acoperea cu flori smălțuite mătasea întunecată ce înfășura strîns trupul iubit. Silința îl făcea pe artist să gîfîie, cînd deodată o dorință renăscută în el se tălmăci printr-o grimasă dramatică. Aplecat, punea pe rochie cu mîna lui fierbinte un buchet deschizîndu-se de pe pîntec pînă pe piept. Mîna părea să-i alerge pe cînd înflorea coapsele. Într-o atitudine de rugăciune îi acoperea cu flori picioarele strîngîndu-o cu putere

pe Beatrice pe sub genunchi, în compasul brațului său stîng.

— Nu te mișca încă.

Modigliani putea în sfîrșit să surîdă atît capodoperei sale florale cît și iubitei sale.

Amantul acesta atît de iute la mînie nu se supără de fel atunci cînd Beatrice, tot nemișcată în poza ei de manechin supus, își luă îngăduința ca cel puțin să izbucnească în rîs. De ce rîdea?

Cu mîinile mînjite cu toată gama cromatică a pastelurilor, Modigliani tocmai apucase un mic aparat de tablă destul de asemănător trompetei lui Polichinelle și care slujește la fixarea pastelurilor și a desenurilor în cărbune. Pentru a împrăștia ca o ploicică lichidul necesar n-ai decît să sufli în tub; ceea ce poate fi un lucru destul de grotesc, sau cel puțin pur și simplu hazliu atunci cînd trompeta lui Polichinelle se găsește — e lesne de închipuit — pe buzele lui Delacroix, ale lui Domnu' Ingres, lui Pissaro bărbosul, ale contelui stîrpitură Henri de Toulouse-Lautrec, lui Seurat, lui Picasso, ale lucidului Derain, ale lui Utrillo beat turtă sau ale lui Amedeo Modigliani, cel cu o atît de frumoasă mască tragică.

Modigliani nu a dat nicicînd dovadă de ticuri de idealist stupid. Știa cît îi este de îndatorată suprema grație trivialității. Ar fi ghicit cu siguranță că nu-i vorba decît de o exagerare a spiritului atunci cînd Jean Moréas se prefăcea că disprețuiește la pictori folosirea indispensabilă a unui întreg « dichis », pe cînd el, Moréas, putea să-și compună nepieritoarele-i *Stanțe* plimbîndu-se, pe ploaie, de la un copac la altul.

Ca și Derain, ce se mîndrea că a studiat toate tehnicile pentru a putea născoci altele, ca și prietenul său Kisling, ce nu folosea decît cele mai bune culori și penelurile cele mai fine care i le împrumuta și lui, Modigliani cinstea toată latura materială a artei sale, și materială tocmai datorită unei fericite trivialități. Cum nu se poate întotdeauna plimba pe ploaie, scriitorului nu-i rămîne decît penița care împroașcă, sugativa care trădează, mașina de scris, cînd ție lumea mai dragă, în pană, ca un automobil, pentru a se stimula cu acea materialitate binefăcătoare.

— N-ai decît să chicotești, spuse Modigliani Beatricei.

Mișcă-te puțin dacă vrei, dar nu prea mult, îți interzic totuși să te așezi înainte ca totul să fie uscat ca lumea. După aceea te vei putea dezbrăca și vei putea decolta corsajul cu foarfece așa cum arată linia mea albă... Desfă-ți brațele, fir-ar să fie de treabă!... O să ștergi trandafirul de pe coapsa dreaptă... Așa, în regulă... Acuși dă-o jos și croiește-o. În timp ce lucrezi eu merg să văd dacă nu-i rost să tapez vreun amic, pe Foujita, poate, pentru ca diseară să profităm oricum de bufet. O petrecere izbutită. Un italian care, în zilele cu soț, poza ca sfîntul Ioan Botezătorul la școala de pe rue Bonaparte, școala națională de Arte Frumoase reputată ca superioară, iar în zilele fără soț în chip de înger slab ca la El Greco în academiile din Montparnasse, scotea tot ce se putea scoate dintr-un vechi acordeon, acompaniat la pianină de un slovac, îndeletnicindu-se la alte ore cu producerea de zgomote la un cinema încă mut.

Leită uneia din acele păpuși de pe urma cărora își scotea micile venituri pe care nu i le aduceau niciodată picturile ei mistice, minuscula Marie Wassiliev, după ce și-a închis mai devreme decît de obicei cantina ei artistică și patriotică de pe Avenue du Maine, costumată în țărancă rusoaică cu cizme zdravene în picioare și cu kokoșnicul într-o parte, juca neobosită pasul numit al peștișorului. Ținuta generală era cuviincioasă încă, ușor tulburată de o doamnă de naționalitate nesigură, ce se încăpățîna să dovedească, oricui vroia să se convingă, disprețul ei pentru lenjeria stînjenitoare. Foujita își îmbrăcase cel mai frumos kimonou din colecție. Dar și multe femei purtau toalete arătoase izbutind pe deasupra să fie și încălțate elegant. E fleac romanul acela despre un tînăr sărac care n-a cinat pentru a-și cumpăra mănuși. În cazul nostru să vorbim mai degrabă de fata inimoasă care n-a mîncat toată ziua ca să-ți cumpere ciorapi.

Cîteva uniforme purtate de artiștii răniți sau sleiți de-a binelea, pe picior de a fi reformați, printre care un dentist — poet sud-american, consul onorific la timpul său și acum caporal într-un regiment de infanterie al Legiunii străine, citat de două ori.

Patronul de la « Rotonde », domnul Libion care, toc-
269 mai înainte de deschiderea balului, fusese drăguț și

cumpărase o schiță de la Modigliani, clientul său năbădăios și veșnic răsfățat, asigura bufetul, ceea ce nu împiedica pe cei mai stăruitori mușterii ai acestui bufet să mai dea cînd și cînd cîte o raită pe la localul mumă, pasămiste să mai ia niței aer și să mai schimbe lăptăria.

Beatrice Hastings și Amedeo Modigliani apărură în toiul petrecerii.

Dacă nu fură aclamați a fost pentru că pînă și cei mai puțini pătrunzători își dădeau seama că aclamațiile ar fi riscat să-l irite într-un fel primejdios pe Amedeo, fără a face nici o plăcere Beatricei. Cîteva clipe de tăcere respectuoasă se potriveau cu mult mai bine. Omagiu adus unei arte înalte și iubirii. Nimic nu putea măguli mai mult pe Mrs. Hastings, poetă fără operă cu un mers de lady. Clipa de liniște o dată întreruptă, Beatrice fu imediat invitată la dans. Dansa bine. Niște amici îl traseră pe Modigliani la bufet. El prefera să bea.

Femeia, pe care rochia pictată de amantul ei și pusă în valoare de grația ei înnăscută o făceau regină a balului, s-a lăsat cumva prea tare purtată de nebunia dansului și de murmurele de admirație ce se nășteau sub pașii ei și mai cu seamă s-a lăsat înduplecată mai mult sau mai puțin numai și numai din cochetărie, și a dansat oare prea des cu un scandinav blond, cunoscut ca sculptor, la douăzeci de ani ofițer în Garda regală, și pe care războiul altora îl lăsa copleșit de neutralitatea sa?

Aici soldatul era biruit de sculptor atunci cînd își strîngea ușor partenera pentru a o putea purta în fluxul și refluxul tangoului. Faptul nu prevestea nimic din izbucnirea unui scandal dacă vlăstarul chipeș al unei familii nobile, pe vremea cînd într-o strălucitoare uniformă se învîrtea în primele sale valsuri la Curte, ar fi învățat să susțină cu destul tact ceea ce Guillaume Apollinaire tocmai definise drept « arta tactilă ».

Modigliani care nu dansa, nu voia să o împiedice pe Beatrice să danseze; era ocupat cu bufetul și fără îndoială nu ar fi putut fi văzut dintr-o dată apucat de o furie smintită, — mai presus de ceea ce credem că se cunoaște despre gelozie — dacă, fără a ști măcar cine proferează prostiile comentariile impertinente ale unui

dobitoc nu l-ar fi izbit din plin în față, de parcă i s-ar fi aruncat un pahar în ochi.

Prostul își spusese prostia nu din răutate voită, departe de orice intenție de a colora mica petrecere intimă cu puțină dramă. A fost totuși deajuns ca să-l smulgă pe Modigliani din gînduri sau dintr-o discuție, la ora aceea fiind cam același lucru, cu atît mai mult cu cît în materie de conversație Modigliani nu ducea niciodată greul. Drăguțul Modigliani, dintr-odată redevenit cumplitul Modi cel cu tărăboaiele, se repezi cu supărătorul scop de a opri dansul și de a stîlci mutra dansatorului blond.

Fericita, prompta, recea și ferma intervenție a lui Foujita salvă petrecerea de un dezastru posibil, chiar probabil.

Calm, mut, mîndrul artist, nebăut, impunător în întunecatul său halat japonez, se grăbi să se așeze între cei doi adversari.

Foujita surîdea acum, dar să nu uităm cuvintele uneia dintre primele metrese pariziene ale acestui Hokousai din Montparnasse: « Trebuie să-i cunoști pe japonezi; atunci cînd zîmbesc sînt cu adevărat de temut ». De temut? Sprijininduse pe rațiune, arta absoarbe pasiunile înnăscute. Judo, noi îi spuneam încă jiu-jitsu, este o artă. I-a fost destul lui Foujita să apuce de încheietura mîinii drepte și pe scandinavul, pentru care judo era ceva cu totul nou, și pe Modigliani ce-și amintea niște vechi demonstrații de forță savantă, și încă în fața unui anume băiat năbădăios cunoscut ca fiind de neînvins.

Ros de absurda gelozie, suferind în taină de a trebui să-și mărturisească că-i nevolnic la luptă, umilit cînd își aducea aminte de boala pe care o purta în el din adolescență, și nebizuindu-se decît pe energia dată de alcoolul tocmai băut, Modigliani, a cărui mască se sfîrteca în strîmbături, își ținea sus capul pe care un altul l-ar fi putut lăsa să se plece.

Ce-i rămînea de făcut într-un asemenea hal de furie și de umilință? Nu-i rămînea lui Amedeo decît s-o bată niței pe Beatrice? Lucru pe care un om de lume nu și-l îngăduie în public și apoi Foujita ar interveni, iar Modigliani ținea mult să nu se certe cu Foujita.

 Amedeo o tîrî după el pe Beatrice. Nu a fost auzit

dînd frîu liber furiei decît cînd amîndoi erau afară. Beatrice se pricepu să-i scape și o făcu urlînd.

— *Ritornero domani!* strigă Modigliani pe care băutura și însăși furia îl împiedicau s-o urmărească pe Beatrice ce fugea în noapte ținîndu-și strîns în mîini frumoasa rochie înflorată.

Domani! Mîine.

Se întoarse într-adevăr a doua zi, tîrziu, căci nu se știe pînă unde a rătăcit după picanta scenă de la bal. Beatrice a avut de ce să se căiască pentru că i-a deschis ușa? Oh, nu a fost cu nimic mai rău decît în alte seri.

În jurul atelierului sordid al pictorului și a locuinței ceva mai arătoase a poetesei, vecinătatea populară își risipea rezerve întregi de indulgență. Scenele conjugale ale frumoasei perechi nu mai minunau pe nimeni. Se spunea:

— Italianul a tras la măsea.

Sau :

— Nu-i nimic; englezoaica își ia porția.

Pentru ca lumea să nu se gîndească imediat la altceva, trebuia cel puțin și se întîmpla și acest lucru, ca iubita snopită în bătaie să strige:

— Săriți, mă omoară!

Pus brusc în prezența proprietarului, a portarului sau a vreunui vecin înspăimîntat de-a binelea, Modigliani își regăsea pe dată sîngele rece ca să rostească acele vorbe în stare să-i facă pe oamenii aceștia săritori să se întoarcă la toropeala lor. Ar fi putut să răspundă așa cum se spune că ar fi făcut Baudelaire, locatar al unui bogat salon gol din Hôtel de Lauzun: « Vă dau cuvîntul meu, domnu', că nu se petrece nimic nemaipomenit. Sparg lemne în salon, îmi tîrăsc metresa de păr, lucruri ce se fac la toți oamenii de lume ».

Caricatura lui Durandeau intitulată *Nopțile domnului Baudelaire* ar fi meritat să fie întinerită pentru a putea fi aplicată la nopțile de nebunie ale lui Modigliani Să precizăm că spre deosebire de poet, Modigliani nu făcea niciodată nimic înadins, pentru « a ului proștii ». Nu-și c'ădea de loc această osteneală și nici n-ar fi fost în stare, căci pînă și în clipele sale cele mai îngrozitoare, vagabondul din Montparnasse s-a vădit întotdeauna înspăimîntător de firesc.

Unii ne asigură că timp de două zile și două seri, de la restaurantul Rosaliei pînă la « Dôme » și la « Rotonde » tot Montparnasse-ul a putut-o vedea la brațul lui Modigliani pe Beatrice triumfătoare într-o rochie fără seamăn și sfîșiată, rochie de feerie și de melodramă în același timp. O Beatrice cu umerii goi, atît de mîndră de zdrențele cu trandafiri pictați ce se ofileau încît nu se hotăra să îmbrace iar vechiul său taioraș mai modest. Cecul de la Londra trebuie să fi sosit pe cînd se stingea cel din urmă trandafir.

Nu se știe nimic despre ce folos a putut trage un polițist neamț de pe urma unui anumit jurnal de bord ce aparținuse doamnei Hastings. Beatrice și-o fi așternut în el amintirile ei despre pregătirile de bal și despre extravaganta ieșire de la bal?

Nu încerc un regret prea puternic după jurnalul Beatricei. O putem presupune pe doamna englezoaică destul de puțin în stare să aleagă cum trebuie faptele vrednice de a fi raportate. Se poate să nu fi scris nimic despre patima ei nesățioasă decît în acele clipe pe care rațiunea le înrîurește prea puțin. Nu a pretins ea că nu pune la socoteală, asemeni unui anumit cadran solar parizian, decît ceasurile fericite, fie ele și furtunoase? A ținut seama de acele sclipe de conflict atît de înverșunat încît însăși violența nu mai avea nimic plăcut în ea? O fi scris de exemplu, într-o anume seară, cu furie rece: *Dat afară pe Amedeo.* La atît de puține seri după ce notase: *Amedeo e brutal și totuși atît de drăguț, așa cum e!* A însemnat oare data zilei cînd a părăsit Montparnasse-ul pentru Montmartre?

Invoc aici mărturia pictorului Henry Hayden, una din figurile mari ale epocii cubiste, la fel ca și Picasso pictor figurativ cînd are chef, unul dintre pictorii valoroși ai Școlii din Paris. Venit pe Colină pentru a face o vizită vreunui confrate prieten, artistul fu martorul unei scene înspăimîntătoare.

Părăsit de Beatrice, Modigliani informîndu-se, întrebînd în dreapta și-n stînga, bătînd toate drumurile, călăuzit poate de vreo putere necunoscută oamenilor, dăduse tocmai peste locul de refugiu al amantei sale. Beatrice Hastings refuza să-i deschidă ușa. Beat turtă, tălmăcindu-și ciuda prin strigăte smintite, se înverșuna, cu toată puterea pe care beția aceasta furioasă i-o lăsase, dacă

nu cumva i-o sporise, vrînd să spargă obloanele de la parterul casei unde metresa sa se punea la adăpost de o patimă prea vehementă.
Ghemuită în spatele obloanelor, Beatrice îi scotea cumva limba?
Luîndu-și în sfîrșit orice nădejde de a-i forța adăpostul, și cum drogul se adăuga poate la alcool, Modigliani, uitînd cine este, își pierdu de tot cumpătul căci era el oare cu adevărat cel care acuma răcnea:
— Bani!... Bani ca să merg să mă îmbăt!
Beatrice opunea o rece rațiune englezească delirului aceluia care fusese iubitul ei Amedeo. În fapt, poeta, poetă cu intenția, în stare de un capriciu de mare doamnă, l-a iubit vreodată cu adevărat pe acel nefericit mare artist, beat de alcool, de droguri și de dorință, ce-și zdrelea pumnii de ușa inviolabilă, pe amantul alungat ale cărui strigăte nu o mai înduioșau, ocupată cum era să-și pregătească ceaiul sau să-și lustruiască unghiile, pe amantul izgonit, stăpînul de mai ieri, din pat și de la « Rotonde », pe smintitul ce-și cheltuia în zadar ceea ce își închipuia că-i forța sa, umbra în noapte spre care vor înainta cu pași grei doi agenți de poliție, neclintiți în hotărîrea lor de a-l tîrî pe strălucitul vagabond la post unde o să-și petreacă noaptea?
Sordid! Nu-i așa?
Sordidă iubirea aceasta a lui Modigliani... Și Beatrice, această doamnă, această lady care mult timp a părut să accepte cu bucurie toată murdăria acestei înspăimîntătoare idile?
Ce importanță are, cinste ei!
Cinste ei dacă sub înrîurirea ei fantască Amedeo Modigliani cuteză să-și reia penelurile și să-și înceapă cu adevărat opera, opera astăzi admirată, opera celui despre care Zadkine, tovarășul său de mizerie și prietenul meu, îmi poate spune astăzi: « Omul acesta a intrat în codrul picturii croindu-și propriul lui drum ».
Rînd pe rînd înger pervers și demon cuminte, Beatrice Hastings, cea lacomă de plăceri, a știut să audă bătînd ceasul hotărît pentru a-și reda năvalnicul ei amant adevăratului său destin. A făcut-o cu niște cuvinte foarte simple, atît de puține, scurte, nemeșteșugite și așa de reci, dar care reînsuflețiră atît de bine flacăra pîlpîitoare:

— Pictează băiete, de vreme ce ești pictor.
Pe veci despărțită de Modigliani, Beatrice s-a întors în Anglia. Prietenii ei din Montparnasse n-au mai știut nimic despre ea. Pe o terasă de cafenea, un cronicar, tovarăș de-al artiștilor, și-a amintit într-un fel foarte potrivit de una dintre cele mai faimoase confuzii tipografice de rînduri numite în argoul de presă « mastics ». Și a citat-o, pentru sine, gîndindu-se, el, slujitorul cotidianului, al efemerului, la tot ce trece și ne depășește: « Vezuviul s-a întors la Londra ». Un madrigal abia amar.

IV. CEA CARE VA APĂREA

Modigliani nu va mai conteni să picteze.
Beatrice Hastings, o Beatrice întruchipînd la un loc paradisul și infernul, i-a poruncit aproape să picteze. Să fi auzit Modigliani în același timp și o altă voce, o cumplită, o înfricoșătoare voce, cea a Morții? Moartea care dă tîrcoale într-una în jurul nostru, moartea care-i vorbi lui Amedeo: « Tu știi că te-am însemnat de timpuriu cu un semn neiertător, de cînd erai copil încă. Nu uita că ești al meu mai mult decît alții, nu atît de necruțător însemnați de degetul meu osos. Nu uita că-mi ești fiu și logodnic, și că eu hotărăsc ziua și ceasul nunții... Grăbește-te, zilele și ceasurile gonesc... Cît timp îți mai rămîne? Zece ani?... Cinci ani?... Nu-i prea mult pentru ca în sfîrșit să-ți desăvîrșești opera... Tușești, scuipi sînge, Amedeo... Numără-ți zilele, numără-ți spasmele... grăbește-te, Amedeo! »
Moartea lua glasul Beatricei pentru a încheia: « Ești pictor, pictează, băiete! »
Nu, nu cred că Modigliani a auzit moartea vorbind sufletului său așa cum îți poate vorbi o ființă omenească la ureche. După ce a « gîndit în piatră » îndelung, se învoia în sfîrșit să se recunoască pictor. Așa că picta. Ce poate fi mai firesc? Viața lui chinuită n-are nici un amestec atunci cînd e să judeci progresul în artă, mult
275 prea anevoios, al lui Modigliani. Fiecare se caută așa

cum poate. Cei mai favorizați de soartă știu ce caută. Picasso spune: « găsesc ».

Devenit pictor, redat picturii, și pictînd ca un pictor, calculînd și cutezînd în aceeași clipă așa cum îl sfătuise Derain, Modigliani continua să deseneze tot atît de mult ca și înainte, cum îl îndemnase Picasso, care nu se lăsa nici el mai prejos, numai că o făcea departe de orice public, iată toată deosebirea.

Într-o seară de cruntă beție, de vreme ce, din păcate, a trebuit să ajungă iar aici, tîrît la postul de poliție de pe Rue de la Gaîté și stînd pe o bancă alături de un șătrar, un hoț de camioane, așteptînd ca brigadierul ocupat cu scriptele să-l interogheze, Modigliani deschisese pe genunchi albumul său cu coperți de carton de culoarea cerului și își scosese dintr-o pungă de catifea creionul ascuțit cu grijă. Pentru ce? Pentru a face portretul unui tînăr agent ciclist. Ai fi spus cel al unui sfînt Gheorghe cu șapcă de comisionar... Tot postul de poliție îl admira.

— I-l dai lui? întrebă brigadierul ieșind din hîrțoagele lui.

Modelul refuză minunatul desen:

— Ce naiba veți fi vrînd să fac cu el? Mi-e destul și așa oglinda mea.

Poate se împăca greu cu « rușinea de a fi frumos ».

— Întinde-o, îi spuse în sfîrșit șeful de post lui Modigliani. Șterge-o și să nu te mai prind pe-aici... Din nenorocire, o să mai vii... Cine a băut o dată va tot bea... Beția în casă, nu-i nimic pe masă...

Ar fi continuat bucuros și nu s-a oprit decît din pricina că îl lăsa memoria.

Modigliani eliberat, se întoarse la cafenea. Ca să bea? Înainte de orice ca să deseneze. Pe la acea epocă își luă obiceiul să frecventeze academia la ședințele de crochiuri. Nudul era ieftin acolo.

Nimeni n-a putut spune vreodată dacă un anumit eveniment în stare să răscolească o altă existență a apăsat ca o grea povară pe cugetul artistului, sau dacă omul, care a învățat să citească după *Inferno* și care a primit pe Nietzsche din mîinile lui Giovanni Papini, a avut cruda tărie să lepede totul, așa cum i-o poruncea destinul său, *dope le spalle*, peste umăr.

Femeia ce apare în această povestire sub numele de Thé-

rèse sau sub cel de Suzanne, după tradiția din Montparnasse, tradiție ce-și are și ea variațiile ei, femeia pe care un cronicar mai recent o numește astăzi Germaine, femeia ce se vroia mamă a copilului unui om mare și care nu era chiar așa de smerită, ci cu mintea limpede în nebunia ei, știind prea bine că nu are nici un drept la favoarea unui om mare deja recunoscut, nu era lipsită de o nobilă îndrăzneală atunci cînd, printre atîția oameni obscuri, punea ochii tocmai pe viitorul om ilustru, neînțelîndu-se niciodată, neînjosindu-se niciodată să ia în seamă, fie el cît de chipeș, un ratat însemnat ca atare din prima zi; în sfîrșit, femeia, care și-a ațintit mistuitoarea-i dorință asupra lui Modigliani, nu a contenit nicicînd să apară la atelierul lui din Cité Falguière pînă în bulevard Raspail și din bulevard pînă la Grande Chaumière. La urma urmei, nu era model? Thérèse sau Suzanne sau Germaine trăgea folos de pe urma clipelor de singurătate și a ceasurilor de slăbiciune ale pictorului ei venerat.

Nu s-a știut niciodată nimic sigur despre sfîrșitul aventurii. Nelămurit, el dă mult de gîndit. Nu vom ști nimic sigur, cîte ceva doar din conversațiile de pe terasa uneia sau alteia dintre cele două cafenele de artiști, și mai întîi și-ntîi din flecărelile prietenilor, tovarășelor Thérèsei sau Suzannei sau Germainei. Fetele acestea inimoase soseau drept de la Maternitate. Nu era prea departe de centrul artistic. *Trăncănelile lăuzei* în Montparnasse. Nu te prea îndemnau la rîs.

Înștiințați de femei, bărbații la rîndul lor comentară evenimentul.

— Știi că Thérèse e la Maternitate?

— Care Thérèse?

— Aia înaltă care... care...

— Aha, știu de cine vorbești... Dar nu-i Thérèse, e Suzanne.

— Dacă vrei. Am auzit că-i zic și așa, dar asta nu schimbă cu nimic lucrurile.

— A născut un plod?

— Nu-ți poate omul ascunde nimic.

— De la cine-i tîncul?

— Mai întrebi? De la Modi, la naiba. E cam multișor de cînd și-o caută cu lumînarea.

— Asta nu-i un motiv.

— Ce? Aha, vorbești și tu ca Modi.
— Și ce zice el, Modi?
— Nouă nu ne spune nimic, dar ei!... După Thérèse și după cum mi-a povestit Lily, cu care ea se vedea foarte des și care o vizitează în fiecare zi la Maternitate, cică ar fi fost o scenă îngrozitoare atunci cînd Thérèse...
— Suzanne?
— Dacă vrei, atunci cînd Suzanne, ba nu Thérèse, zic bine, a venit să-l înștiințeze pe Modi că-i însărcinată.
— Cu el?
— Vezi bine, că de nu, n-ar fi ieșit atîta scandal.
— Și Modi n-a vrut să știe nimic?
— Chiar așa.
— Deh, ar fi cîte ceva de spus... Într-un fel, dintr-un anumit punct de vedere... cum să mă exprim... da, pe plan uman, pur omenesc... Mă pricepi? Ei bine, pe plan cu adevărat omenesc, nu încape discuție, e o ticăloșie.
— În afară de faptul că Modi putea să aibă motive temeinice să se îndoiască de paternitatea sa.
— Se prea poate, cu toate că după mine nici vorbă de așa ceva.
— Ce te face să spui asta?
— Suzanne sau Thérèse, dacă-ți place mai mult, toată lumea și-a putut da seama, îl ataca pe Modi mai ales în serile cînd era beat și atunci, ce mai încoace și încolo, știi și tu... cînd ești beat!...
— Și tu crezi...
— Cred mai cu seamă că nu asta-i pricina care l-a îndemnat pe Modi să-i facă vînt bietei puștoaice cu burta la gură.
— Și care-i ideea ta?
— Ideea mea? E că trebuie luată în seamă cealaltă latură a problemei. Te întreb deschis: ce vrei să facă un tip ca Modi cu un mormoloc și cu maică-sa care, ce mai, e o belea, așa scrîntită cum e?
— Tu ai fi făcut ca Modi, ia spune?
— Lasă asta, prietene, nu mă întreba... Eu nu-ți pun ție întrebarea... N-am ajuns în această situație... Așa că...!
— Și dacă am ajunge?
— Și dacă te calcă mîine o mașină, ce-o să spui sub mașină? Nu mai spune năzbîtii, bătrîne; accidentul e

accident, și poți să scrii un roman întreg despre această afurisită formă a întîmplării.
După ce i-au anunțat pe bărbați, femeile, dintre care mai multe făceau dese vizite lăuzei, continuau să discute între ele:
— N-ar fi trebuit niciodată să aibă încredere în el.
— Desigur. Gladys, o știi, modelul lui Metzinger, cea care a pozat pentru *Gioconda Cubismului*, mi-a povestit ceva nemaipomenit.
— Ce?
— E deja veche. E de la început, de pe vremea cînd Thérèse se ținea scai de capul lui Modi. Cînd ea i-a spus că vrea să aibă un copil, știi ce i-ar fi răspuns, după Gladys?
— Nu, spune.
— « Naște o piatră » i-ar fi răspuns, cică. Tu pricepi ce vrea să zică asta, ia zi?
— Ce vrei să pricep de aici? Dar ea, ea a priceput?
— Nu se știe... Cînd e istovită și cînd infirmiera ne face semn că trebuie să ne lăsăm prietena să doarmă, biata fată repetă încetișor, ca și cum ar visa: « Naște o piatră ».
— Se pare că mai spune: « Fiul lui, e fiul lui ».
— Da, am auzit și eu.
— Dar el, Modi?
— Poți să-ți închipui că nimeni nu-i vorbește de toate astea. Văzîndu-l nici n-ai zice că s-a petrecut ceva.
— E un om care n-a lăsat niciodată să se vadă tot ce simte. Dacă-ți spun că sînt clipe cînd nu e băut, și cînd pare la toată lumea mai rău decît atunci cînd e beat.
— Adevărat, la el nu-i nicicînd vorba de o adevărată voioșie.
— Și oricum, în acest moment nici n-ar prea avea de ce să fie vesel.
Fiul său!
Mama va dispare. Copilul? Un martor supraviețuitor mă încredințează că a fost « adoptat de niște suflete milostive ».
De o fi trăit, ce fel de om e astăzi?
Cel mai scrupulos și în același timp cel mai clarvăzător dintre biografi a reușit vreodată să străpungă misterul unei existențe, al vieții tainice a personajului ales, chiar a personajului a cărui activitate revelatoare, într-o anu-

mită măsură, a putut în prealabil să fie redusă la niște fișe extrase din nenumărate documente? Romancierul, el însuși, mai ales dacă este un adevărat creator, nu poate rămîne pe deplin stăpîn al creaturilor născute din visele sale. Ele îi scapă. Fug de el lăsîndu-l descumpănit. Iar el se chinuie să le prindă.

Dramaturgul se descurcă mai ușor, dramaturgul căruia nu i se cere nimic dacă e cu adevărat mare, decît să înfățișeze tipuri, ilustrări vii ale virtuților și viciilor: Cinstea, Credința, Nădejdea, Milostenia, Mîndria, Setea de aur, Iubirea-dorință, Iubirea-patimă, pînă la Incest. Un om. O viață. Omul cel mai puțin ascuns. Viața cea mai în văzul tuturor. Într-adevăr, un soi de viață pe piața publică, iată viața lui Amedeo Modigliani. Și misterul rămîne totuși atotputernic.

Împins spre Paris de elocința interlocutorilor săi, Ardengo Soffici și Giovanni Papini, cu prilejul hotărîtoarei întîlniri de la Veneția, Modigliani sosește la Paris, în inima Parisului, avînd aproape în pragul ușii muzeul permanent al artei moderne; cine-l poftește să vină în Montmartre? Picasso, care mai tîrziu se va alătura cu spiritul acelora care îi vor înfățișa lui Modigliani deșertăciunea vieții pe Colină, unde nu poți decît să decazi înhăitîndu-te cu un bețivan ca Utrillo, de nu cumva chiar să îmbătrînești mergînd pe drumul bătut de un Picasso sau de un Derain. Pe Colină trăiesc și muncesc pictori și poeți tineri, înzestrați toți cu o ironie care, în mod paradoxal, le ține vie credința, optimismul lor eroic. Modigliani, om cu un spirit ales, ființă patetică, nu are acest talent, nu posedă harul umorului, instrumentul de apărare a cărui mînuire cere pe deasupra și multă prudență. Pleacă din Montmartre. Pentru a se duce unde? În Montparnasse. Așa a fost sfătuit. Acolo în Montparnasse se frămîntă tot soiul de adevăruri noi. În Montmartre, cei ce își iau rămas bun de la Modigliani, le-au și găsit deja. Au făcut bine sfătuindu-l să se stabilească în Montparnasse? Da, pentru că, un al doilea motiv temeinic, Montparnasse-ul începe să se umple de lume și Modigliani, al cărui geniu se va afirma încet în cea mai tragică singurătate, este și omul al cărui cuget și inimă îi cer stăruitor să înfrunte societatea, să se izbească de ea chiar cu riscul de a fi zdrobit.

Amant părăsit, tată (?) ce nu-și recunoaște copilul,

Modigliani nu mai e un necunoscut. Lumea se interesează de pictura sa de vreme ce pictează. E firesc. Blîndul Leopold Zborowsky se prăpădește cu firea că nu poate ajunge deîndată un mare negustor a cărui autoritate l-ar impune definitiv pe Modigliani, dar în același timp el acceptă cu bucurie aproape posibilitatea ca un adevărat mare negustor, și acesta va fi ca mîine Paul Guillaume, așa cum a fost mai ieri Vollard, să vină să-l răpească pe Modigliani întru triumful său.

Modigliani vinde cîte puțin. Ar putea trăi mai bine. O duce tot atît de prost. Cei ce nu vor să ajute pe nimeni vorbesc cu o prefăcută milă despre nenorociții pe care « nu-i poți salva ». Cei care o spun sînt niște ticăloși, și cu toate acestea nu dau glas mai puțin unui îngrozitor adevăr. *Dezmăț și geniu!* Romantismul s-a hrănit adesea cu realism. Vinul, absintul, romul, drogul, crîncene deliruri. . . și negustorul acesta prieten, negustorul poet care își închină zilele artei și nopțile pokerului, jocul după otravă!

Totuși opera lui Modigliani prindea viață, puternică și armonioasă.

Ca pictor, el realizează pe neașteptate acel ceva, căruia nenumăratele sale desene, minuni grațioase improvizate, ca și sculpturile aspru concepute, nu-i fuseseră decît o îndepărtată prevestire. Dintr-o dată parcă și-a găsit stilul și, de unde pînă în acest moment a pictat atît de puțin, iată-l afirmînd o manieră de a picta care îi este întru totul personală. Se va spune cumva că pictor, el tratează culoarea de parcă și-ar aminti că a practicat ca sculptor cioplitul direct în piatră? Lutul, spunea el, e noroi; paleta poate să nu fie și ea decît o grămadă de noroi, dacă nu ții seama de ceea ce prinde penelul din culoare, doar atîta cît e nevoie, ca o părticică a formei.

Modigliani pictează figura ciudat intitulată *Copilul gras* și în care, privind mai de aproape, descoperi imaginea unei frumoase femei tinere; o pictează pe misterioasa *Doamnă Pompadour*, o Beatrice? Gîtul prelung care a caracterizat toate figurile feminine ale lui Modigliani apare aici. O pălărie de epocă umbrește fruntea frumoasă. Există în pictura aceasta o umbră de caricatură; patima nu ucide spiritul și spiritul de care ducea lipsă Modigliani

 nu era decît un spirit al cuvîntului; Modigliani nu

tălmăcea prea bucuros în vorbe tot ce percepea ochiul său. Caricatură? Vă amintiți, nădăjduiesc cele povestite de Gino Severini despre niște cuvinte de-ale lui Guillaume Apollinaire în legătură cu spiritul de caricatură în pictura modernă majoră. Și nu Georges Rouault ne-ar aduce vreo dezmințire; Rouault, artist mai în vîrstă, pe care Modigliani nu-l prea cunoștea, vîrstnicul ce vădea atîta înrudire cu pictorul tînăr în privința deplinei stăpîniri a culorii și mai cu seamă în folosirea nestăvilită a lacurilor. Modigliani îl puse pe Kisling să-i pozeze în atelierul acestuia. Un desen și o pictură. Face și portretul omului de gust care începuse să se intereseze de el, Paul Guillaume. Un uimitor portret psihologic al omului sortit unei izbînzi grabnice și de scurtă durată. Soarta însemnase deja fruntea modelului surîzînd primelor sale victorii. Iat-o pe *Fata cu codițe*, niște frumoase nuduri și acei *Tineri căsătoriți*, unde mai regăsești spiritul de caricatură, dar gîndit mai adînc. Personaje clasice ale tirului de bîlci, întrupări ale calmei fericiri conjugale de care trebuie să fii nebun sau prea înrăit pentru a te gîndi să-ți bați joc. Vor urma frumoasele portrete ale lui Zborowsky, Blaise Cendrars, al tînărului Jean Cocteau și al unei oarecare Marguerite.

Modigliani își născocește forme pentru propria sa folosință într-un fel tot atît de serios, dar tot atît de simplu cum își compune o paletă, fiind încredințat de două lucruri esențiale, găsindu-se în posesia a două adevăruri prea adesea trecute cu vederea, lăsate de-o parte de dragul cuceririi unor himere pedante, și anume că armonia își are legile ei, strict alcătuite și îngăduind o infinitate de variații, și că restul îl face ceea ce se cheamă harul, inspirația, tot ceea ce constituie lirismul, în spatele căruia sălășuiește gustul, neintervenind niciodată în chip de virtute suplimentară și de control. Meșteșugul lui? Fără îndoială Modigliani a început prin a și-l însuși temeinic înainte chiar de a se înțelege pe sine; de pe vremea cînd era un băiat la locul lui, un oarecare, de pe vremea cînd era burghez. Fiecare frecventează mai mult sau mai puțin școala de Arte Frumoase. E de-ajuns să-ți interzici să participi la concursuri pe aici. Mai bine să furi pietre.

Modigliani n-a inventat în întregime ceea ce, luat în totul, constituie o atît de desăvîrșită personalitate. El

a fost un om al timpului său, și fără îndoială ar fi fost monstruos să nu fie așa. Dacă se analizează amănunțit un nud, o figură de Modigliani, se vor regăsi în ele o seamă de trăsături comune secolului. Cred că e un semn de profundă umanitate. Originalitatea nu este o calitate decît în momentul interpretării cu totul noi, a adevărurilor veșnice supuse unui ultim control în conformitate cu spiritul și voi îndrăzni să zic cu pulsul epocii.

Modigliani datorează ceva chiar și negrilor pe care nu i-a descoperit cel dintîi și în care nu avea încredere, preferîndu-le pe scumpii săi etrusci. În sfîrșit, înalta sa cultură a fost întotdeauna susținută de cel mai viu sentiment popular. Modigliani n-a folosit nici o formă din cele la mare cinste prin mai multe ateliere, fără a o fi regăsit, cules, regîndit și remodelat cu pasiunea în masa amorfă a mulțimii pariziene.

Modigliani, a cărui operă nu începe decît din 1914 pentru a se încheia în 1920, a putut să se inspire din comoara artelor plastice ale epocii sale și totuși nu-și seamănă decît lui însuși, îndestul pentru a fi inimitabil. Nu a avut nicidecum un model tip. Femeile lui Modigliani nu ar putea fi semnate de nimeni altul, dar s-a ferit, și fără greutate, să inspire un tip de femeie, bun pentru a ajunge să fie prostituat prin toate atelierele de mîna a doua.

Fie că pictează modelul anonim, pe micuța slujnică a Rosaliei, a lui Zborowsky sau pe cea a negustorului de pe malul drept, care a închis și pictor și model într-un beci, fie că pictează pe puștiul portăresei sau pe prietenul său, acel mecena nu prea bogat dar atît de inimos, spiritul lui Modigliani domină.

O anumită notă tragică a îndemnat pe mai mulți să-l numească Pictorul Durerii. Desigur că pictura aceasta atît de directă, cu un scop realist, și atît de senzuală, are în ea ceva profund religios. Pictor al Durerii? Îl văd mai degrabă Pictor al Durerii decît Pictor al Purificării.

Cititorul pătimaș al lui Dante visa la o viață nouă. Și așa a ajuns și revoluționar.

Se poate spune că picta cu nădejde, necruțînd culoarea, îmbogățind cu furie și cu dragoste gama propovăduită de Renoir cel din ultimii ani, anii cei mai frumoși.

Dintr-o materie bogată, densă și puternică, de parcă ar fi retopită și veșnic proaspătă, se desprinde o uimitoare spiritualitate.

Am vorbit adesea cu Modigliani despre frumoasa meserie de pictor. Deși vorbea cît putea mai puțin și cît mai scurt timp cu putință, el își tîra după sine interlocutorul prin muzeele pe care le cunoștea atît de bine. Or, aproape întotdeauna discuția se încheia cu apologia marilor tradiții ale meșteșugarilor din popor. Desigur, prietenul meu nu se ostenea să introducă într-o artă perfect plastică, dar pornind de la intelectual, trucurile emoționante ale marmurei false și ale imitației de lemn, recomandate cu sfințenie de Braque și preschimbate de capriciul lui Picasso. Îi plăcea să-mi tot spună ce rezerve de patetică forță sălășluiesc în Italia în străfundurile maselor populare. Făcea să retrăiască în fața ochilor mei, sub un soare strălucind aievea, pe zugravii de firme, pe zugravii din Roma, din Neapole, din Florența, din toată Italia, folosiți la restaurarea capelelor. Metodele moderne destul de hidoase de taylorizare nu putuseră nimici înalta tradiție pe care o purtau în ei. Prietenul meu aștepta ca, spre slava Italiei, un mare artist să se ridice din salariații aceștia inconștienți de neprețuita lor valoare. Acum Modigliani lucra în fiecare zi. Pe cînd își înălța astfel, din operă în operă, din treaptă în treaptă, el, fostul hoț de pietre, scara de glorie pe care nu va apuca să o urce în întregime, murind înainte de ultima treaptă, Amedeo Modigliani va vedea apărînd o altă Beatrice: Jeanne Hébuterne.

Jeanne Hébuterne? Nu, nu va fi o femeie ca celelalte. Ca atîtea altele! Ca acele Gaby, Lola, acele Loulou din Montmartre, de la « Lapin agile », de la « Moulin de la Galette », de prin părțile bisericii Sacré-Coeur și de prin Maquis, fetișcanele din Montparnasse, de la « Dôme », de la « Rotonde », de pe rue de la Gaîté, zisă a Bucuriei, și de pe boulevard Edgar Quinet, unde se află cimitirul, prea scump pentru ele; fetele pe care le-a dorit și care mai ales i s-au oferit, toate fetele de care a vrut să scape, alungîndu-le, dîndu-le afară ca să fie singur, singur pe pragul jalnicului său atelier, în așteptarea lui însuși, în căutarea lui însuși, din curte în atelier, pentru a vedea în sfîrșit apărînd pe adevăratul Modigliani, Modigliani cel al marilor făgăduințe.

Jeanne Hébuterne? Nu era o Mrs. Hastings, o virtuoasă a plăcerii; nu era nefericita Thérèse sau Suzanne sau Germaine, smintita ce și-a luat pîntecul îndurerat drept Panthéon.
Jeanne Hébuterne, a cărei îngerească blîndețe nu s-a temut de furiile iubitului. Jeanne Hébuterne, divinizată, prima și ultima iubire a lui Amedeo Modigliani. Jeanne Hébuterne, hărăzită de acest Modi, ce o adora, morții, morții pe care ea a preferat-o vieții departe de cel mult iubit.

V. NOIX DE COCO* ÎȘI RIDICĂ OCHII

Modigliani i-a adresat pentru prima dată cuvîntul Jeannei Hébuterne la cafeneaua « Rotonde »; o remarcase mai întîi stînd cuminte pe scăunelul ei, într-o academie liberă de pe rue de la Grande Chaumière. Și la « Rotonde » stătea tot cuminte pe un taburet. Era un taburet de bar în fața tejghelei populare, iar Jeanne Hébuterne bea aici o băutură nevinovată.
Jeanne Hébuterne! Cea mai modestă dintre fete. La « Rotonde », pe care o frecventa de puțină vreme, urmîndu-și aici cîteva colege după ședința de crochiu, era numită Noix de Coco, dar porecla și-o primise la academia de pe rue de la Grande Chaumière.
Jeanne Hébuterne să fi fost oare pictoriță?
Familia Hébuterne trecea drept una din familiile ținute la cea mai mare cinste de către domnii preoți din parohia Saint-Médard. Fratele Jeannei era pictor. Rămîne încă și astăzi un bun peisagist, păstrîndu-și locul lui de maestru mai vîrstnic la Salonul de toamnă. Iar Jeanne? Una din fetițele despre care familiile spun că dau dovadă de « înclinații ». La vremea cînd Jeanne a început să dea semne vădite de înclinații deosebite, societatea burgheză se îngrijea — și asta încă din primii ani ai secolului — să-și pregătească fiicele pentru o situație onorabilă din care să se poată întreține. Pe cînd, de atîta amar de vreme,

---

* Noix de coco — Nucă de cocos.

poporul dădea lucrătoare pentru toate atelierele de muncă mecanice, cum ziceau părinții noștri, oamenii din clasele mai sus puse începură să se îndeletnicească să înzestreze o lume veșnic nouă cu avocate, farmaciste, funcționare de poștă și chiar să opună fetelor din popor concurența stenodactilografelor ce reușesc să deschidă de la prima încercare ușile ministerelor, amănunt îmbucurător pentru autorii de șansonete de cabaret și dînd autorilor de reviste pretextul unor scenete sprinten dansate de domnișoare englezoaice mlădioase, foarte bine crescute și ele.

Dar arta? Cînd se întîmpla ca fata să vădească vreo înclinație pentru oricare dintre arte? Conservatorul Național de Muzică și de Declamație continua să inspire nițică frică. Era oare mai puțin temută Școala de Arte Frumoase, mult superioară, națională și ea? S-ar putea să fie de-ajuns să stai cu ochii-n patru, și mai întîi să știi cum te pricepi mai bine să o reții acasă pe Gabrielle sau pe Geneviève în seara temută a scandalosului bal al celor Patru Arte. De bună seamă că problema modelului bărbat, sfîntul Ioan Botezătorul plătit cu ora, tînărul Abel închiriat, îngrijora multe mame... Și la urma urmei? Rosa Bonheur, care de altfel se interesa mai puțin de bărbați decît de animale, nu fusese prima femeie făcută cavaler al Legiunii de onoare? Nu fusese Berthe Morisot o desăvîrșită femeie de lume?

Se poate că familia a cerut sfatul preotului de la biserica Saint-Médard.

Nu-i nici o grabă, de altfel. Jeanne își va pregăti în liniște concursul de intrare la școala de pe rue Bonaparte studiind desenul. Și asta o va face într-o academie din Montparnasse. Fratele mai mare, pe care nimeni nu l-a văzut vreodată la « Dôme » sau la « Rotonde », își putea asigura părinții că pe rue de la Grande Chaumière moravurile se dovedeau a fi, în mod ciudat, cu mult mai potolite decît pe rue Bonaparte. Nici tărăboi, nici ieșiri zgomotoase, și mai ales niciodată manifestații de-ale studenților zurbagii de nu știai nicicînd pînă unde te poate tîrî șarpele acesta studențesc.

După academia de la Grande Chaumière, rămîne de văzut. Și de n-o să fie școala cea mare, va fi poate academia Julian care, departe de malul stîng, deschide un atelier feminin. Părinții Jeannei nu nutreau ambiții extravagante în privința carierei fiicei lor. Există arta, bine înțeles

arta serioasă a fratelui cel mare; dar nu mai sînt pe lume și artele aplicate? Și de ce oare Jeanne Hébuterne n-ar lucra pentru biserica Saint-Sulpice?

Icoane înălțătoare, abțibilduri cucernice, vignete sfinte la sfîrșitul capitolelor, restaurarea prudentă a spanacurilor serafice. Mai cu talentul ei, venind în ajutorul iscusinței dobîndite, mai cu sfaturile fratelui mai mare, pictor cu ochiul format, s-ar fi putut să-l facă să se întoarcă în mormîntu-i întru veșnică odihnă pe bătrînul J.-K. Huysmans, hulitor pe acest pămînt al acestor bazaconii bisericești nesărate. Și pe urmă, poți trăi din această meserie, așa cum trăiește și preotul de pe urma altarului. De vreme ce trebuie. Și cine știe, în sfîrșit, dacă nu vor izbuti să-i facă pe careva din maeștrii picturii religioase, de alde Maurice Denis și Georges Desvallières, pictori falnici, ce erau totodată niște oameni foarte la locul lor, să se intereseze de lucrările fetei?

Marie Laurencin a ajuns mare artistă pentru că mama ei a ținut ca fata să aibă o meserie bună. Urma să devină pictoriță pe porțelan, ca și acel Auguste Renoir, de fel din Limoges, și despre care văduva de pe Boulevard de La Chapelle nu auzise vorbindu-se niciodată; Auguste Renoir ajuns marele Renoir.

La academia Humbert, Marie Laurencin l-a avut ca vecin de șevalet pe tînărul Georges Braque ce o îndemnă să părăsească șandramaua în același timp cu el; Braque, care o va duce pe Marie la Picasso acasă, la Bateau-lavoir, unde Guillaume Apollinaire părea să n-o aștepte decît pe ea. Pe rue de la Grande Chaumière și la « Rotonde », Modigliani îi aținą calea Jeannei Hébuterne. Hébuterne... De ce am fost mișcat într-un fel straniu de numele acesta cu o sonoritate atît de frumoasă? Războiul continua și nu trecuse prea multă vreme de cînd, mai mult sau mai puțin șontorog, o încheiasem cu cariera armelor... 1915... Hébuterne e în Artois... Hébuterne se învecinează cu Fonquevillers unde îmi aveam bîrlogul... Pe vremea cînd în livezile din Artois soldații mîncau cu lăcomie cireșele atît de bune, în concurență cu păsările care mai ciuguleau între două rafale de mitralieră, Fonquevillers i-a dat o mînă de ajutor localității Hébuterne ce a luptat mai vajnic, de vreme ce comunicatul a menționat cu cinste o bătălie la Hébuterne... Un căpitan de stat major poticnindu-se în tranșeu mi-a

strigat în trecere: « Voi sînteți sprijinul artileriei ». Ce neghiob! Ca și cum eu nu știam că vînătorii sînt prin definiție sprijinul artileriei.

La Hébuterne lovitura cea mare a fost dată de cei care s-au repezit la atac cîntînd *P'tit Quinquin;* cei din Lille, flăcăii din Roubaix, din Tourcoing, din Hazebrouck, din Armentières, din Avesnes și din Denain, fiii ținuturilor invadate care urmau purtînd împreună cu drapelul regimentului și fanioanele de companie, frumoase pancarte scrise meșteșugit de mîna lor în dimineața atacului: *Încornorații dă la Nord!*

Au dat strașnice lovituri de coarne fără ca, vai, să se mai întoarcă toți ca să se bucure de răzbunare și să stropească victoria.

Hébuterne... Un nume al Morții.

În același timp, cu gesturi de prestidigitator monden, Jeann Cocteau scotea dintr-un alt tranșeu frumosul său Înger din Heurtebise.

Jeanne Hébuterne în plină primăvară... Jeanne Hébuterne în floare... Hébuterne... Gînd de moarte... Îmbrăcată, cu atîta modestie încît rochia nu merită să-i fie descrisă și pentru a vorbi pe șleau, destul de prost îmbrăcată. Jeanne Hébuterne se înfățișa, aș îndrăzni să spun, cu toate că aici cuvintele nu par să se potrivească, ca o aspră imagine a grației. Blondul șters al frumosului oval al căpșorului ei, precum și cîțiva zulufi nebunateci pe frunte l-au făcut pe un șugubăț de la academie, care trebuie că nu prea studiase școlile din Köln și din Nürenberg, s-o poreclească Noix de Coco. Două cosițe groase îi unduiau pe umeri și pe pieptul mic.

Jeanne se înscrisese la una din cele două academii de pe rue de la Grande Chaumière, fără să bănuiască că foarte curînd își va avea, chiar alături, sub același vechi acoperiș, cuibul ei de dragoste, de mizerie și de suferință, sălașul sordid, a cărei vizitare este recomandată astăzi esteților străini în trecere prin Paris de o placă din imitație de marmură: *Atelierul Modigliani.* Se află acolo și un *Atelier Gauguin.* Două falnice mizerii în fața cărora te pleci în același timp pășind de-a lungul coridorului întunecos.

Jeanne se înscrisese la academia unde oricine poate avea pretenția să fie primit fără examen. Își plătise

abonamentul. Nu i se cerea nimic mai mult. Abonamentul îți dă dreptul să asiști la ședințele cu model viu, la niște lecții date în grabă și la niște corectări cinstite ale unui artist dacă nu în culmea onorurilor neoficiale, cel puțin înălțat pe una sau două trepte de trompeta Faimei.

Poate că fără a se abona, Jeanne se mulțumea să-și plătească de fiecare dată intrarea numai pentru ședința de crochiuri, ședința cu model viu, dar fără asistența și sfaturile, adesea bune, uneori rele, ale vreunui tînăr maestru. Nu costa mai mult decît cincizeci de centime, zece parale.

Zece parale! Zece parale îți dădeau dreptul la contemplarea unei femei goale, schimbîndu-și poza la un semn al strîngătorului de cotizații. Oare treaba asta să nu-i fi atras pe perverșii cu venituri modeste sau, cum se spune, mîncîndu-și de sub unghie? Și încă cum! Dar mai întîi de toate, perverșii de soiul ăsta nu sînt bine informați. Și chiar fiind înștiințați ar fi șovăit pînă la a se abține chiar.

Cel pe care din comoditate îl voi numi îngrozitorul mic burghez disprețuiește desigur artiștii, dar într-un fel ciudat. De se ferește să-i respecte nu le poate totuși refuza o anumită considerație. Fără a-și da prea bine seama de acest lucru, el evită o aristocrație, ținîndu-se departe de ea și încă cu multă hotărîre. Dacă prin absurd și-ar lua curajul și s-ar duce la academie, la ședințele de zece parale, perversul nu ar rezista aici în nici un chip. Nimeni n-ar trebui să-și dea plăcuta osteneală să-l dea afară cu surle și trîmbițe. Ar pleca de bună voie sub efectul unei singure priviri aruncate de vecin pe foaia sa de hîrtie Ingres. Niciodată nu-i prea la îndemînă să simulezi ca lumea. Nu-i prea ușor să te prefaci că desenezi, chiar prost, mai ales cînd ești obsedat în mod josnic de model, o lucrătoare cinstită, ce ar trebui înscrisă ca atare în noul registru social, așa prost ținut cum e, în treacăt fie zis.

Fratele cel mare Hébuterne, care fusese să vadă cam ce-i pe acolo înaintea Jeannei, avusese dreptate să-și liniștească familia. Lumea e într-adevăr la locul ei, toți au o ținută foarte cuviincioasă în academiile libere. Fratele cel mare a spus bine: niciodată tăraboi și nici un fel de glume nesărate la adresa noilor veniți. Ședința

o dată terminată, toți ies liniștiți, cîte unul sau în grupuri foarte mici. Nimic din scandalurile care răsună atît de des pe rue Bonaparte. Niciodată cornul de vînătoare nu asurzește cu barbarele-i «şo pe el» străzile din Montparnasse, nici măcar împrejurimile școlilor, libere și ele, de arhitectură.

Totul e atît de potolit, atît de cuviincios, atît de desăvîrșit de bine rînduit în sînul primitor al academiei montparnassiene, încît inocentul venit pentru prima oară să-și încerce creionul crede că regăsește aici tihna unuia din ceasurile ferice ale vieții de familie, da, ale vieții de familie, un tablou pe care nu-l tulbura cu nici o notă insolită domnișoara despuiată, la fel de serioasă pe podiumul pentru model ca și o lucrătoare cu ziua. Sfioasă ca pe vremea cînd trecea de la clasa celor mici la mijlocii și de la mijlocii la cei mari, cea care va fi numită Noix de Coco, Jeanne începătoarea, zvîrlită din cauza «înclinațiilor» ei, din parohia Saint-Médard în cea a bisericii Notre-Dame-des-Champs, și-a ales din instinct un loc liber lîngă o fată de vîrsta ei, mai veche cu cîteva luni la atelier, și căreia prietenii ei îi spuneau Haricot rouge *, vesel omagiu adus splendoarei cocului ei roșiatic, un coc greu, răsucit în niște unduiri demne de cel de-al doilea Imperiu, încununînd un căpșor de felină inteligentă.

Odinioară, vorbind despre această epocă trecută, cronica a putut confunda pe Haricot rouge cu Noix de Coco, o scăpare a tradiției orale. Greșeală de iertat care nu dăunează aspectului romanesc decît pe jumătate. Trebuia totuși să o rectific astăzi, cînd scriu despre adevărata viață a lui Amedeo Modigliani.

Aidoma Mariei Laurencin pe cînd era la istețul și plicticosul Humbert, Haricot rouge se pregătea pentru frumoasa meserie de pictor pe porțelan, nu fără o oarecare ambiție de artă autentică. Tot atît de pătimașă cititoare a poeților pe cît era la ea acasă prin muzee și galerii moderne, Haricot rouge plănuia să reînnoiască ceea ce aș putea defini ceremonia cafelei cu lapte și ceremonia desertului, înlocuindu-le cu ceremonia extrem-orientală a ceaiului. Haricot rouge visa să picteze pe porțelan după lecția lui Stéphane

* *Haricot rouge* — fasole roșie.

Mallarmé, a cărui *Placet* din tinerețe confundă într-un fel prețios Trianonul cu chioșcul chinezesc. Haricot rouge a izbutit atît de bine și atît de grabnic, încît unul din cei mai buni poeți ai vremii, Roger Allard, i-a consacrat un studiu de neuitat. La Bateau-Lavoir, Marie Laurencin l-a întîlnit pe Guillaume Apollinaire care a convins-o să fie « fauvette » printre fauviști. La « Rotonde », Haricot rouge, care o luase cu ea și pe Noix de Coco, a fost îndrăgită de un tînăr artist, astăzi triumfător. El a făcut-o soția lui și penelul ei grațios nu a mai alergat pe porțelan.

Haricot rouge a dus-o cu toată nevinovăția pe Noix de Coco la « Rotonde », înspre atît de scurta ei fericire și spre strălucitul ei dezastru.

Înțeleaptă și cuminte, Haricot rouge n-avea a se teme de nimeni. Părăsind academia, Haricot rouge nu se dădea în lături să petreacă o oră la micul bar pentru că, dacă la atelier se muncește pe brînci fără să scoți o vorbă, la cîrciuma pictorilor se vorbește fără răgaz despre meserie. . . despre meseria pe care n-o stăpînești încă prea bine, dar despre care poți, vrei, să ai, îți în-chipui — și-i un lucru sănătos, încurajator — că ai ve-derile cele mai largi. Se discută despre probleme de artă, despre viitor de asemenea. Au ieșit la iveală multe adevăruri din aceste logosuri, în aparență vorbe de clacă, din aceste congrese de tineret ținute sub amă-rîtul semn al cafelei cu lapte chioare.

Te mai răcoreai cu mici răutăți, cu întîmplările hazlii ale cartierului; Montparnasse, satul meu. Fie că erau spuse la ureche, fie că erau purtate din gură în gură, și că au putut cînd și cînd isca un pic de zarvă, vreun mic tărăboi, prin părțile locului sau la o mică distanță împrejur, ce importă? Trebuie multe și din toate celea pentru a se forma o generație. Așa cum o spunea, chiar în Montparnasse, pe terasa de la « Closerie des Lilas », Jean Moréas, maestrul *Stanțelor*: « Tinerii sînt foarte la locul lor tocmai pentru că sînt absurzi ».

La « Rotonde », fiecare o respecta pe Jeanne Hébu-terne care șovăia întotdeauna să stea de vorbă cu alt-cineva decît cu prietena ei. Vorbea la fel de modest despre artă ca și despre viață, școlăriță și în una și în alta. Modelele și alte femeiuște îi arătau respect. Tre-
 buia să fii din atelierul de pe Rue de la Grande Chau-

mière pentru a-ți îngădui s-o numești Noix de Coco. Modelele și femeiuștele îi spuneau: « domnișoara ». Mai mult chiar, mulți bărbați, colegii de la academie, îi spuneau: « Hébuterne », ca unui camarad.
Noix de Coco care vorbea puțin știa să asculte. Fata care se dedica picturii religioase a fost foarte neplăcut surprinsă, auzind, într-una din seri, pe fostul senior al Colinei, ajuns figură ilustră în Montparnasse, pe Picasso, declarînd: « Nu a fost nicicînd vreo pictură religioasă. Așa ceva nu există. Subiectul nu contează ». Se vorbi de o mică plimbare în împrejurimile Parisului pentru duminica următoare. Se va pleca dis-de-dimineață.
Nu, dumineca dimineața Jeanne se ducea la slujbă.
— Bravo, spuse un model sau metresa unui artist.
— Cum? îi ripostă alta. Pe tine chiar te amuză să mergi la slujbă? Mă uimești.
— Nici vorbă de așa ceva. Spun bravo pentru domnișoara, pentru că e curajoasă, pentru că e sinceră, pentru că nu se sfiește să spună liniștit, aici, în fața voastră a tuturor, bandă de capete pătrate ce sînteți, că dumineca dimineața pentru ea nu există nimic altceva decît slujba.
Adolphe Basler perora.
Basler! Un tip curios. Polonez dintr-o familie de rabini și de hangii. Duios și rău de gură, pasionat de artă, pe care o mijlocea, de bine de rău, fără a se fi putut spune cu hotărîre dacă o făcea din nevoie sau din atavism. Basler, de care Adonai * s-a îndurat, lăsîndu-l să moară în mica sa locuință de pe rue des Chartreux, atunci cînd Montparnasse, după 1940, tremura așa de tare pentru el, omul ce trecea pe bulevard strîngînd cu amîndouă mîinile la piept o fasciculă din *Revue des Deux Mondes* ca să-și ascundă steaua galbenă.
Purtînd un cap expresiv pe un corp prea scurt, prea îndesat, însemnat cu urmele de neșters ale celor ce au cunoscut mizeria, Adolphe Basler rezolva problemele de artă ca nimeni altul. De fel creator, avea totuși arta în sînge. M-am gîndit întotdeauna că fericirea pentru el ar fi însemnat să predea estetica la Collège de France în fața unui auditoriu ales, de circa șapte

* Dumnezeu (în lb. ebraică)

sau opt persoane, dintre care un surd și o bătrînă nebună după spectacolul maestrului intrînd în transă. Îi rămînea cafeneaua. Intrările lui Basler la micul bar nu treceau niciodată neobservate. Dacă Basler reușise să paseze unui confrate mai bogat o cît de mică pînză sau un desen cît de mic, intra țanțoș, ținîndu-și umbrela drept înainte și cu pălăria melon pe ceafă; dacă nu, era cu pălăria pe ochi și își ținea umbrela la spate.

În acea seară un Basler bine dispus perora în fața lui Modigliani, Ortiz de Zarate, Kisling, Foujita, Henry Hayden, Noix de Coco, Haricot rouge și alți cîțiva, printre care și patronul, mătăhălosul domn Libion, cîrciumar neobișnuit în jachetă cenușie în spatele tejghelei sale. Basler fusese văzut intrînd în bar ținîndu-și umbrela drept înainte, semn bun.

Un accent cracovian destul de pronunțat nu dăuna prea mult discursului:

— Dacă recunoaștem că arta este o facultate esențială a omului, un produs direct al organismului, trebuie să conchidem că ea este în mod necesar spontană; prin urmare, că expresia ei este completă de îndată ce materia folosită de om nu mai e rebelă la voința lui.

— Pricep, spuse Ortiz de Zarate, dar unde vrei să ajungi?

— La asta, că instrumentele de care se folosește omul pentru a se dovedi artist sînt îndeajuns pentru a înfrînge rezistențele materiei.

— Ești grozav, dar nițel cam greu de înțeles, întrerupse negresa Aïșa, unul din cele mai frumoase modele din Montparnasse.

— Spun totuși lucruri foarte pe înțeles și atît de evidente. Distrugînd rezistențele materiei, instrumentele schimbă forma în sensul în care și-l propune omul artist. De aici înainte puțin importă că acțiunea acestor instrumente este înceată și anevoioasă, totul e să fie în veșnică comunicație cu gîndirea artistului.

— Despre peneluri vrei să vorbești? întrebă Henry Hayden.

— Penelurile!... Penelurile!... Evident... dacă vreți? deși la drept vorbind, omul nu ar trebui să se folosească decît de mîna sa.

— Mergi cam departe, fu de părere Ortiz de Zarate. Ce zici, Modi?

— Poate niţel cam prea departe.
Foujita nu părea chiar atît de dezaprobator, el care picta ghemuit pe vine sau culcat pe jos, folosind desigur peneluri, dar şi nişte mici tampoane de fabricaţie proprie, de pînză sau de vată, şi desigur şi vîrful degetelor sale fine şi îndemînatice.
— O, Kiki! Îţi dai seama? chicotea Aïşa. Te vezi pictîndu-mă goală puşcă şi numai cu mîinile!
— Şi cu cremă de ghete, glumi un şugubăţ anonim.
Or, Kisling nu vru să ia parte la acest val de veselie. Dacă nu a deschis gura a fost pentru că la ora aceea el nu mai era în relaţii bune cu Adolphe Basler, primul său negustor, astăzi scăldîndu-se în alte ape. Kisling plecă în faţă, la « Dôme ».
Ortiz de Zarate îl luă deo parte pe Modigliani:
— Modi.
— Ce-i?
— Cînd pictezi, îţi pui un noian de întrebări?
— Aha, te gîndeşti la principiile lui Derain. El recomandă ca, stînd cu penelul în mînă să-ţi pui toate problemele picturii... Are dreptate şi... dar eu nu ştiu să vorbesc ca Basler.
— Din fericire pentru tine. Hai, dă-i drumul totuşi.
— Pictînd, răspunzi întrebărilor pe care ţi le-ai putut pune înainte.
— Tu eşti întotdeauna mulţumit de răspunsurile tale?
— Totdeauna cînd ele fac praf întrebările.
Lumea nu-l mai prea asculta pe Basler, care continua spre tainica lui mulţumire; accentul caracteristic unei anumite mahalale poloneze se accentua din cauza unei răguşeli ce-l apuca întotdeauna pe veselul Adolphe la sfîrşitul peroraţiilor sale:
— Acum trebuie să ne dăm seama că fiecare obiect din natură şi fiecare aspect al aceluiaşi obiect produc accidente cu totul şi cu totul noi, oferindu-ne şi beneficiul unei noi frumuseţi.
Foujita închidea ochii ca în nădejdea de a-şi astupa urechile.
— Ia zi, Basler, întrebă Ortiz de Zarate, care nu era pus întotdeauna pe glumă, oare cubismul l-ai definit acuma? Şi vorbeşti despre accidente dinadins ca să-l necăjeşti pe prietenul nostru Hayden?

Basler își ridică umerii săi greoi și rotunzi. Își împinse puțin spre ceafă pălăria melon ponosită, și dintr-o dată agresiv, el care era cunoscut ca fricos, gata parcă să ridice deasupra capului umbrela sa veche, strigă atît cît poate un om cu o voce care nu e prea puternică:

— N-ai înțeles nimica! Dacă ai putea înțelege, ai ști de ce îl socotesc pe Coubine...

— Aha, iar Coubine cehul, favoritul tău!

— Da, Coubine, pe care îl consider drept cel mai mare artist al epocii... mai mare decît Derain atît de exagerat, mai mare decît Matisse care n-are nici măcar un singur elev francez, mai mare decît Picasso...

— Mai mare decît noi toți, nu-i așa Fou-Fou?

Foujita reușise să nu mai audă nimic. Îi era ciudă că sfiala îl împiedica să deseneze la cafenea, așa cum făcea cu atîta ușurință Modigliani. Iar fi plăcut să deseneze chipul sau profilul uneia sau alteia dintre cele două fete, Haricot rouge și Noix de Coco. Modigliani avu atît de viu simțămîntul acestui lucru, încît a fost nevoie de o izbucnire a lui Ortiz de Zarate care se ridicase în fața lui Basler îngrozit, ca să-l scape, pentru o clipă doar, de niște gînduri destul de rele, în stare să știrbească mai mult sau mai puțin puternica sa prietenie pentru Foujita. Modigliani se mira el însuși de iritarea pe care o resimțea cînd Foujita privea în direcția celor două fete, atunci cînd i se părea că ochii pictorului japonez se ațintesc pe Noix de Coco.

Ortiz de Zarate striga rînjind:

— Coubine al tău!... Haida de, crăpi de invidie: mai mare decît Modigliani, mai mare decît Kisling... Cît despre ăsta, poți să-i dai înainte, nu riști nimic, Kisling a plecat... Vii, Modi? Basler își bate joc de noi. Lui Modigliani nu putea să-i placă prea mult arta impropriu numită de unii ingristă a lui Coubine. Ceea ce nu-l împiedica să cinstească talentul confratelui său din Europa centrală; avea prea multă simpatie, puțin sălbatică chiar, pentru Basler, ca să i-o ia în nume de rău. Îi plăceau la polonez acele rare izbucniri, semne strălucite ale unei credințe înflăcărate, luminoase, fie ea și absurdă. Și mai cu seamă se simțea din ce în ce mai mult sub înrîurirea unei violente atracții pentru Noix de Coco, fapt ce îl îndemna să rămînă.

— Modi, vii sau nu vii odată? Eu o șterg... Modi, îți vorbesc. Mă asculți?

Ortiz de Zarate se opri în stînga tejghelei, aproape de prag. Modigliani însă privea la dreapta, la dreapta, unde Noix de Coco și Haricot rouge stăteau sporovăind, nu fără a se preface că-l ascultă pe Basler.

— Rămîi? Cum vrei, Modi; eu mă duc după Kisling. Dacă te răzgîndești, sînt în față, la « Dôme ». Și tu Fou-Fou, nu vii?

— Eu rămîn, răspunse cu blîndețe Foujita.

Modigliani suferi și se reținu să nu se încrunte la gîndul neașteptat că dacă Foujita nu-l urma pe Ortiz de Zarate, o făcea mai puțin din cauza partidei de dame la care-l poftea curtenitor Henry Hayden, cît pentru a nu se îndepărta așa de grabnic de Noix de Coco cu care îl văzuse în cursul serii schimbînd cîteva cuvinte, dintre care nici unul nu-i ajunsese la urechi.

Mistuit de dorința de a-i vorbi lui Noix de Coco, Modigliani, violentul devenit timid, se adresă mai întîi prietenei acestei noi Beatrice, adevăratei Beatrice. O întrebă deci pe Haricot rouge:

— Vreți să rămîneți pentru totdeauna pictoriță pe porțelan? Nu aveți altă ambiție?

— Atît de puține femei au fost pictorițe de mare talent! Și se poate socoti vreuna printre pictorii de geniu? Nici o femeie printre creatorii de forme, născocitorii de stiluri... Dacă de la doamna distinsă sau numită ca atare, care servește ceaiul monden și pînă la vrednica femeie din popor ce pregătește cafeaua pentru bărbatul ei, nu există decît gospodine, aș fi tare mulțumită să dau ceva folositor fericirii căminelor, atît pentru ceaiul de la ora cinci cît și pentru cafeaua din zorii zilei. Nu ar fi vorba de servicii scumpe decît la început, și eu doresc ca acest interval să fie cît mai scurt cu putință. După aceea? Ei bine, fiecare ar copia, ar imita, ar executa în serie, așa cum se face în arta serioasă, în vederea unei vînzări lesnicioase... În serie, de ce nu? Ieftin... la *Bon Marché**, pe toate piețele la tîrg, la tarabă... Ah, arta tarabelor!... Arta pentru toți, așa cum zice domnul Gabriel Mourey și cum o

---

* *Bon Marché* — mare magazin din Paris, unde se vînd mărfuri mai ieftine.

spunea și Stuart Merrill, poetul pe care nu de mult războiul l-a făcut să moară de inimă rea... Arta pentru toți!... Oamenii nu văd în ea decît flacără și nici măcar flacăra de la cuptor, dar asta nu face nimic. Cu atît mai bine dacă și casă omului sărac va fi mai puțin urîtă... Dar ce spun? Ea poate fi și mai urîtă atunci cînd copistul copiază prost, ceea ce se întîmplă de cele mai multe ori, dacă falsificatorul nu-i și el cinstit în felul lui... Adevărat, e greu să hotărăști în asemenea lucruri. E ciudat că toate lucrurile la care ții, dacă stai să te gîndești la ele într-un anume fel, te fac să te necăjești. Ce crezi despre toate astea dumneata, domnule Modigliani?

Nu ca toată lumea, firește, ci ca toți artiștii, Modigliani gîndea multe despre aceste lucruri minunat de contradictorii; totuși nu dădu glas nici unuia din simțămintele sale asupra problemei, mai ales pentru că se gîndea aproape numai și numai la drăgălașa Noix de Coco, blîndă și cuminte, la Jeanne Hébuterne, atît de asemănătoare unei madone din Köln rătăcită în Montparnasse.

Henry Hayden și Foujita își terminau partida de dame. Henry Hayden, pictorul duhovnic al poeților, matematician și astrolog, atît de cunoscător în arta cititului în stele, încît însuși Max Jacob venea să-l consulte, artist cu apucături de mare burghez care într-un alt veac ar fi putut discuta cu privire la orbite și variațiile lor și ține piept lui Copernic sau lui Tycho-Brahé, Henry Hayden, deci, își muta pionii pe tablă de parcă ar fi demonstrat mersul astrelor pe o hartă însuflețită a cerului.

Calcula, combina ca un campion, dar ca un campion în puterea suveranității numerelor. Numai un jucător foarte bun ar fi putut urmări frumoasa partidă. Ar fi făcut-o totuși fără să înțeleagă nimic din metoda lui Foujita, încrezător pesemne în taine să le zicem antimatematice, dezvăluite cîtorva băștinași aleși, de ritmul mărilor legănînd soarele-răsare.

Putea să pară copilăros și totuși el cîștiga. Foujita cîștigase. Ceea ce îl făcu pe Hayden, un învins de o remarcabilă seninătate, deși în sinea lui era contrariat că trebuie să recunoască biruința florilor gingașe ale misterului asupra roadelor aspre ale calculului, să spună:

— Nu se poate, dragă Foujita, trebuie să existe și un jiu-jitsu al jocului de dame și fără îndoială al celui de șah. Dacă vrei, vom face proba șahului într-o altă seară.
Modest, impasibil atît pe cît poate fi un japonez, Foujita, atins poate de climatul Parisului, în ciuda virtuților sale strămoșești și a educației samuraice ce dă omului ceva cu mult superior *cant*-ului britanic, avea oare cît de cît înfățișarea unui cîștigător? Greu de spus! Părea să zîmbească. Și apoi? Am spus deja că occidentalii nu au căderea să tălmăcească vreodată zîmbetul unui japonez.
Noix de Coco, Jeanne Hébuterne zîmbea și ea.
Oare surîsul lui Noix de Coco răspundea zîmbetului lui Foujita?
În picioare între cei doi jucători și cele două fete, Modigliani surprinse acest surîs al Jeannei Hébuterne.
Fu uimit că îl face să sufere.
Niciodată nu a simțit ceva asemănător.
Era absurd?
Dar dragostea ca și arta are nevoie de germenul absurdului.
Judecînd drept n-o puteai bănui pe Noix de Coco de o cochetărie vulgară. Foujita n-a năzuit niciciînd la faima de seducător. Și este oare cît de cît japoneză această faimă?
Jeanne și Fou-Fou puteau să-și zîmbească sau să zîmbească doar împreună.
Și totuși zîmbetul îl duru pe Modigliani. Atît de tare încît, deși cumpănind în gînd neghiobia unei asemenea provocări, ar fi căutat totuși cu plăcere pricină lui Foujita.
Și atunci, o altă amărăciune, o altă tortură se adăugă primului chin. Modigliani, năpustindu-se asupra scumpului său Fou-Fou, japonezul, fără a avea nevoie să se certe, ar fi fost biruit pe loc după o umilitoare încleștare de jiu-jitsu.
Nu-i rămînea lui Modigliani, conștient de absurditatea sa, decît să evadeze, să fugă în noapte.
Pe unde a putut rătăci pînă la ziuă, fugind tot mai departe, urmărit pas cu pas de spectrul viu al tinerei sale iubiri?
A doua zi Modigliani a revăzut-o pe Jeanne Hébuterne, pe nevinovata Jeanne, la academia de pe Rue de la Grande Chaumière, unde nu se întorsese decît pentru ea.

Să iubeşti!
Să înveţi să iubeşti!
Să descoperi că iubeşti!
Arta de a iubi pe care o născoceşte fiecare îndrăgostit spre norocul poetului scrib ce-i surprinde delirul... La academie Modigliani nu se sinchisea de propria sa muncă, devenită simplu pretext. El era perversul acum...! Nu perversul grosolan strecurîndu-se, cînd izbutea, pentru a sorbi din ochi într-un fel josnic modelul, ci un pervers smintit, cum este orice bărbat obsedat de graţia aceleia pe care nu e pe deplin încredinţat că o va poseda într-o zi cu trup şi suflet; nici măcar încredinţat că va obţine în sfîrşit privirea unică, în stare să prefacă turbatul în nevinovat.
Modigliani era mulţumit să urmărească strădania lui Noix de Coco.
Jeanne Hébuterne, cu creionul în mînă, îşi dădea silinţa cu nevinovăţie, conştientă de dificultate. Fiecare din reluările ei trebuia să merite cu adevărat acel nume de *pocăinţă* pe care îl dădeau pictorii. Vădea atunci o atît de drăgălaşă, o atît de înduioşătoare nemulţumire de sine! Ştergea totul cu atîta neprefăcută ruşine, cu colţul gumei ca şi cum ar fi făcut-o cu vîrful limbii, şi o lua iar de la capăt cu o atît de pioasă prudenţă! Într-o zi, în cîteva cuvinte gingaşe, fără a fi ales nici unul dinadins, Modigliani în sfîrşit i s-a destăinuit. Fata a plecat capul. Din pudoare fără îndoială. Dar mai era ceva. Noix de Coco se cufundă în plin vis pe cînd îşi pleacă fruntea. Ce realitate amăgitoare o să-i apară dacă îşi ridică ochii? Demonul acesta de Modi îşi bate joc de ea? Nu se gîndea încă aşa de repede la el ca o îndrăgostită, dar faptul că Modigliani o poate iubi şi că i-o spune, nu înseamnă prea multă fericire? Că bea? Îi merge vestea că-i niţel smintit? Duce o viaţă scandaloasă? Dar de vreme ce o iubeşte? Nu are oare dragostea puteri nepărmurite?
I se spune Noix de Coco? Ea e Eva. Eva scriitorului Charles Péguy, Eva în stare să potolească totul şi care «l-ar potoli pe însuşi Dumnezeu». O să pună ea rînduială în toate. Nici o femeie nu s-ar fi îndoit de acest lucru. Şi să nu uităm că Modigliani e frumos şi că, dacă vorbeşte cît mai rar cu putinţă, nu e mai puţin înzestrat cu un minunat dar al vorbirii.

Mai presus de orice, Modigliani dă Jeannei Hébuterne care cunoaşte puţine lucruri despre viaţă, pe care frecventarea academiei şi cîteva seri la « Rotonde » în tovărăşia lui Haricot rouge nici măcar n-au iniţiat-o în toate secretele cartierului Montparnasse, un extraordinar sentiment de absolut.

Modigliani a cunoscut Infernul? Astăzi îşi mărturiseşte dragostea şi dragostea va fi calea spre Cer.

Acum că Modigliani a vorbit, Jeanne Hébuterne uită cu totul drumul spre « Rotonde ». După ce şi-a rînduit foile mari de hîrtie Ingres în clasicul carton îmbrăcat în hîrtie marmorată verde şi negru, înnodat cu şireturi grosolane, asemănătoare unor şireturi de pantofi de oameni nevoiaşi, celor ale iluştrilor bocanci din tabloul lui Van Gogh, Noix de Coco iese şi nu zăboveşte pe bulevard. E destul şi-aşa că i-a spus lui Modigliani: « Pe mîine ». E atît de uimitor că a îndrăznit s-o spună. Noix de Coco se întoarce acasă, la familia Hébuterne, pe muntele Sainte-Geneviève.

Mai multe săptămîni la academie şi chiar la « Rotonde » nu au schimbat nimic din felul de a fi al Jeannei. Poţi avea încredere în ea. Îşi păstrează codiţele lungi de fetiţă şi încă nimeni nu s-a gîndit să-i spună, nici măcar cei care au poreclit-o Noix de Coco, că te face vrînd nevrînd să te gîndeşti la o madonă din Köln. Se mulţumeşte cu rochii de care o lucrătoare puţin mai răsărită s-ar simţi ruşinată. Poartă tocuri joase. Nu-şi dă cu pudră pe obraji şi nici cu roşu pe buze. Dar aşa a găsit-o Modigliani frumoasă şi vrednică de a fi dorită. Familia nu putea prevedea totul.

Jeanne are timp tocmai cît să-şi dea jos pelerina, pălăriuţa şi să-şi pună într-un colţ cartonul de desene. La masă! Tatăl a spus *Benedicite*. Masa o dată sfîrşită, Noix de Coco îşi va face rugăciunea înainte de a adormi. În seara aceasta se învinuieşte sau cere Cerului să-i binecuvînteze iubirea?

În seara aceasta Modigliani nu a băut.

Mîine, înverşunatul Modi va merge să o aştepte, în starea de spirit a unui foarte tînăr îndrăgostit alergînd la prima sa întîlnire.

Nesocotit şi cinic cel ce ar îndrăzni să spună în ce clipă anume Jeanne Hébuterne se va arunca în braţele deschise şi repede strînse în jurul ei ale lui Amedeo Mo-

digliani. A venit o seară, mai devreme sau mai tîrziu, mai tîrziu sau mai devreme, cînd fiica cucernicilor enoriași ai bisericii Saint-Médard, fecioara aidoma madonelor primitivilor renani s-a dăruit frumosului italian cu ochii de jar arzător, frumosului evreu din Livorno, ca și cum ar fi cedat unui arhanghel cu chip de om, unul din cei ce văzînd pe fiicele oamenilor le-au găsit frumoase.
Se vor uni la bine și la rău. Zămislirea unui copil le va proslăvi dragostea. O fiică ce va putea citi cele scrise de mine despre cei care i-au dat viață.
Montparnasse se va minuna și se va teme; și totuși îndrăgostiții vor trebui să mai aștepte pînă cînd își vor înjgheba un cămin, un cămin adevărat... fără foc iarna. Jeanne nu o va putea rupe de îndată cu familia Hébuterne, iar Modigliani... Modigliani scuipa sînge.

VI. UN CUNOSCĂTOR

Într-o dimineață, acasă la Zborowski, pe rue Joseph Bara, Modigliani picta un nud pe o ușă a sufrageriei. Doamna Zborowska, care la fel ca și soțul ei gusta arta livornezului, îl privea lucrînd cu tot atîta admirație pe cît neliniște. Între soția poetului amator și negustor și femeia de lume înnăscută se ducea o ceartă spirituală. Nudurile, oare nudurile, mai cu seamă cele ale lui Modigliani, erau la locul lor într-o sufragerie și încă și pe ușă? Doamna Zborowska admira și suferea, avea îndoieli. Tocmai atunci Modigliani se opri din pictat și scuipă sînge. Faptul ajunsese pentru el la fel de obișnuit ca un acces de tuse. Urmau să se așeze la masă.
Vor trebui să mănînce ceva rece. După ce un oarecare ajutor îi fu dat artistului amenințat, gazda luă cuvîntul, în aparență, în urma unei inspirații, cînd de fapt el înțelegea să dea glas unei hotărîri bine gîndite:
— M-am decis, spuse Zborowski, să facem o călătorie în Sud, cu Modigliani bineînțeles. Soutine și Foujita vor veni și ei.

— O să facă bine tuturor, spuse doamna Zborowska, cu ochii tot aţintiţi pe uşa înfrumuseţată cu un nud îndrăzneţ de-al pictorului preferat al soţului ei.
— E adevărat, urmă Zborowski, că Soutine şi Foujita sînt sănătoşi tun; o să se simtă şi mai bine cînd o să vînd din operele lor clientelei bogate de pe Coasta de Azur. Am eu planul meu.
— Am încredere în tine, Leopold, încuviinţă doamna Zborowska.
Printr-un îndoit noroc, mai mai să crezi poruncit de cea mai prielnică dintre conjuncturile astrale, Leopold Zborowski în răstimpul de la zi la noapte vînduse onorabil o pînză şi izbutise, în ciuda stîngăciei şi zăpăcelii sale la joc, o lovitură la poker destul de serioasă. Probabilităţile întîmplării! — după savantul Emile Borel. Dragul de Zbo socotea că o dată plătite biletele de tren (dusul numai) ale trupei sale, îi vor rămîne bani cu prisosinţă, căci avea candoarea să-şi zică cu prisosinţă pentru a trăi cu toţii. . . cel puţin o săptămînă! Nu i-a trebuit niciodată mai mult unui visător polonez ca să se creadă capitalist.
Nisa! Cannes! Coasta de Azur!. . . Iată mai ieri încă pe regina Victoria acum în mormînt, ca şi pe înduioşătoarea Marie Başkirţef, eleva execrabilului Bastien-Lepage, ca şi pe cinicul Jean Lorrain şi pe marii duci ai Rusiei ce începeau să fugă de sub greutatea efectelor militare zvîrlite de soldaţii lor!. . . Coasta de Azur a prinţilor şi Sudul artiştilor!. . . Auguste Renoir la Cagnes, Matisse şi Friesz la Cassis, Derain la Sainte Baume, Signac la Saint-Tropez! Nu-i trecea de loc prin mintea ageră şi uşuratică a lui Leopold Zborowski, acest Ariel ce se înscrisese cu nevinovăţie în Registrul de Comerţ, că Renoir, Matisse, Derain, Friesz, Signac veniseră pe coastă ca să picteze şi nu ca să vîndă, mai mult în căutare de inspiraţie decît de amatori, de clienţi.
Dar Leopold Zborowski nu se îndoia de fel, el, a cărui viaţă aievea, viaţă de om socotit treaz, nu era stăpînită decît de vis. Să facă afaceri! Cu pictură bună! Să cîştige mulţi bani cîştigînd admiratori fanatici pentru protejaţii lui în oraşul Carnavalului!
Să facă afaceri! Afacerile gîndite de un poet şi de un prost jucător de poker, care nu a cîştigat decît o dată!

Tălmăcită în plăsmuiri fabuloase, nădejdea unor încasări măreţe îl mai mîngîia pe negustorul poet de un recent eşec, despre care trebuie spus că l-a lăsat cu desăvîrşire nepăsător pe Modigliani, cu toate acestea nemijlocit interesat în afacere.

Dorind să-l impună pe Modigliani marelui public de pe malul drept, Zborowski organizase o expoziţie de nuduri la galeria Berthei Weil, de pe rue Laffitte.

Berthe Weil? O făptură minusculă cu ochelari şi cu un coc cărunt gălbui. Coborîse aici de pe povîrnişurile din Montmartre, de pe rue Victor Massé, foarte aproape de « Tabarin », unde am cunoscut-o ca negustoreasă de rochii, la un moment dat şi negustoreasă de tablouri, aşa cum a ajuns, cum a vrut să ajungă, din dragoste sinceră pentru arta nouă. Cimeza fiindu-i ocupată de nostime boarfe femeieşti, Berthe Weil, pe care în Montparnasse o numeam cu toţii măicuţa Weil, aşeza chiar pe podeaua prăvăliei ei strîmte pînzele propuse spre vînzare. Nu te mirai cînd dădeai aici peste un Van Dongen încadrat de fleacuri şi de rufărie poznaşă; o « epocă albastră » de Picasso putea să surprindă mai mult.

Pe strada Laffitte, Berthe Weil, convinsă cu uşurinţă de Zborowski, aşeză în vitrină două foarte frumoase nuduri de Modigliani, care ar fi încîntat pe Théophile Gautier, rapsod al Venerei şi al « muntelui ei sacru ». O făcu pentru a atrage atenţia trecătorilor. Accidentul deplorabil a fost că primul trecător de îndată izbit de nuduri s-a nimerit a fi comisarul de poliţie al cartierului a cărui reacţie se vădi a fi grabnică. Om cumsecade, hrănit cu idei generale şi cu adevăruri primare, prin însăşi natura profesiei sale în relaţii cordiale cu proprietarii de baruri dubioase şi cu patroanele de case de toleranţă şi de hoteluri de trecere, ce confereau cartierului una din caracteristicile sale cele mai proprii, dacă se poate spune aşa, dădu ordinul irevocabil de a se proceda imediat la îndepărtarea acestor două « ultragii de neîngăduit la adresa moralei ». A fost nevoie să i se dea ascultare numaidecît şi nimeni, în afara cîtorva pictori coborîţi din Montparnasse sau de pe Colină, nu a vizitat prima expoziţie Modigliani. —

Tare îmi sînt dragi polonezii. Am avut foarte buni prieteni polonezi. De aceea îmi și vine mai ușor să nu pun niciodată prea mare preț pe afacerile făcute de polonezi. Am cunoscut conți polonezi măreți cînd se ruinau. Nu s-a putut cita numele nici unui emigrant polonez ajuns miliardar american. Aceasta ca să se știe. Într-o vreme cînd treburile în lume începeau să ia o destul de proastă întorsătură, mi-am îngăduit într-o seară, fără a nesocoti totuși prea mult legile ospitalității, să glumesc puțin pe socoteala vechiului meu prieten, pictorul militar Ostoya, baronul Ostoya-Sochinsky. Am avut nefericita idee să-l necăjesc nițel, refuzînd să iau în serios expunerea privind o politică poloneză tocmai bine chibzuită ca să contribuie la haosul unei Europe bolnave... Prietenul meu Ostoya mi-a spus atunci cu glasul unui om mîhnit: « De ce nu vrei să admiți poziția deosebită a unei națiuni romantice? »

O națiune romantică! Iată. Cu asta ai spus totul. Îmi sînt foarte dragi polonezii, ca să nu mai vorbesc de nenumăratele poloneze splendide. Polonia este o națiune romantică. Polonia a fost singura republică ce și-a ales ca președinte un pianist: Paderewski. Dacă insurecția din 1831 ar fi izbîndit, Chopin, în vîrstă de douăzeci de ani, ar fi fost purtat în triumf la Palatul de Saxa. Dar, sîntem în 1918, și Leopold Zborowski, poet polonez și negustor de tablouri pariziene, negustor... în sfîrșit, unul care are tablouri de vînzare, hotărăște să facă o lungă călătorie, un turneu artistic și comercial care nu poate fi decît rodnic, pentru a nu mai vorbi de clima ce va face așa de bine plămînilor lui Modigliani.

Zborowski își duce pe Coasta de Azur pe cei trei pictori ai săi favoriți pentru a-i arăta lumii împreună cu pînzele lor: pe italianul Modigliani, rusul Soutine și japonezul Foujita. Da, la Nisa, la Cannes și prin împrejurimi, în vreme ce, în tranșeele din nord și din răsărit, soldații sfidează soarta, continuînd să cînte, în zilele ploioase: *Pe malurile Rivierei*...

Amintesc acest lucru pentru a schița tabloul epocii. Am avut puține legături directe cu cei îndeobște numiți

oameni de afaceri; m-am apropiat totuşi de cîţiva, printre care Domnul Finaly, stăpînul atotputernic al Băncii Parisului şi Olandei. Unul din colaboratorii săi mi-a spus: «Domnule, aţi izbutit să reţineţi peste o jumătate de oră atenţia domnului Finaly. Este un lucru cu totul excepţional». Colaboratorul domnului Finaly nu era nimic altceva decît un soi de contabil superior. Domnul Finaly era poet; nu chiar în felul lui Leopold Zborowski, din opera căruia antologia poloneză a reţinut cîte ceva. Oamenii de afaceri, vrednici de acest nume, se încred într-un rezumat al lucrărilor contabile făcute de funcţionarii lor, după care, îmbogăţindu-l în urma zvonurilor venite din afară, încep să viseze pentru a acţiona. Contabilitatea lui Leopold Zborowski era foarte simplă, dat fiind că nu prea avea de-a face cu încasări. Şi atunci, fiind înclinat spre visare, plin de rîvnă în a-şi da iluzia că este un om de afaceri, negustorul fără clienţi făcea planuri de acţiune. Călătoria în sud cu Modigliani, Soutine şi Foujita a fost pusă la cale pe baza unui plan. Strategia este susţinută de tactică; Leopold Zborowski nu excela în nici una din aceste două ştiinţe.

Zborowski a murit. Modigliani şi Soutine au murit. Modigliani a murit sărac. Soutine a murit bogat, îmbogăţit de pe urma unor ajutoare mai puţin inimoase dar mai de folos decît cel al poetului polonez, primul său manager. Din cei trei protejaţi plimbaţi pe Coasta de Azur de Leopold Zborowski, doar prietenul meu Foujita mai este astăzi în viaţă.

Cei trei pictori din Montparnasse îşi puneau oare mari nădejdi în acea călătorie?

Soutine a fost poate cel mai înflăcărat, fără a lăsa să se vadă prea repede acest lucru, fără ca la plecare vreun semn de plăcere să-i fi apărut pe faţa greoaie, cu buze groase, faţa în mod paradoxal grasă şi despre care am spus cîte ceva cînd am vorbit despre oamenii prost hrăniţi. Soutine se felicita că, în sfîrşit, avea să vadă marea, această necunoscută. Credea de asemenea, că negustorul şi prietenul său nu putea să nu izbutească a stîrni interesul pentru tot ce era mai de preţ în pictura modernă, adică, să zicem tablourile lui Soutine, interesul nababilor despre care auzise vorbindu-se,
305 bogătaşii ce locuiau în hotelurile cele mai scumpe din

lume sau în vilele de pe vremea reginei Victoria, și cumpărate de ocazie de la prinții ruși scăpătați.
Nu trebuie să uităm că băiatul acesta, el, Soutine, i-a spus într-o zi lui Modigliani: « Dacă n-aș fi sigur că voi face avere cu pictura mea, aș lăsa de îndată totul baltă, și, cum sînt foarte puternic, m-aș face boxer ».
Modigliani nu era prea nemulțumit să se apropie puțin de Italia; pe de altă parte, livornezul care în vremea mobilizării ceruse, de bună-credință fiind, înrolarea sa în Legiunea străină, vădea acum o ciudată stare de spirit; n-am îndrăzni să precizăm dacă era efectul direct al unui război de prea lungă durată acționînd asupra unor nervi de intoxicat și exasperînd trainicul său sentiment antirăzboinic, sau dacă, mai simplu, acești nervi bolnavi suportau greu bubuitul tunului nemțesc ale cărui obuze se abăteau acum prea regulat asupra Parisului. Foujita nu era supărat nici el, probabil, să schimbe aerul. Retras în locuința sa de lucrător de pe rue Delambre, din care-și făcuse atelier, Foujita nu încasase nimic altceva, pe cît se pare, în atîtea luni de război, decît prețul unui desen patriotic pe care i-l publicasem în ziarul *L'Intransigeant* al lui Léon Bailby și douăzeci de franci pe un mic sipet sculptat, lăcuit și aurit, pe care Jacques Doucet, cel ce va dona statului colecțiile sale, atît de prețioase, i l-a cumpărat, după ce zadarnic l-a pus să-i arate vreo treizeci de pînze, ca pentru a-și dovedi că are suflet bun.
După ce vreme destul de îndelungată poetul Zborowski a tot împărtășit celor trei pictori planurile sale de campanie artistică și comercială, într-o seară își făcu apariția la « Rotonde », unde le dăduse întîlnire. Fericit, în culmea fericirii, cum spune povestitorul celor *O mie și una de nopți*, bunul nostru Zbo flutura în mîna dreaptă cinci dreptunghiuri mici de carton. Vesel, cu o veselie copilărească, strigă chiar din pragul cîrciumei artiștilor:
— Am biletele!
Era mai fericit că le-a putut plăti decît dacă i-ar fi fost dăruite de compania căilor ferate.
În vreme ce Zbo continua să fluture cele cinci bucățele de carton, gîndul te putea duce la niște modele de format redus pentru cărți de joc; se tipăresc asemenea cărți de joc pentru copii. Pentru Zbo erau niște atuuri

fără nici o putință de tăgadă. O plăcută partidă de poker în perspectivă.

A doua zi fu ziua plecării. Pe peron, împiegații strigau deja: « Poftiți în vagoane »! cînd călătorii noștri începură să se neliniștească din pricină că Modigliani dispăruse. Potolindu-l cu un gest energic pe Zborowski, care pălise, Soutine avu prezența de spirit să dea fuga nu la restaurant, ci doar la bufetul cu răcoritoare de unde izbuti să-l smulgă și să-l aducă în vagon pe Modigliani foarte agitat și nerăbdător să afle dacă rapidul are vagon-restaurant, unde să poată bea cîte ceva între două serii la masă. Doamna Zborowski umpluse un termos cu cafea cu lapte pregătită la « Rotonde », băutură căreia Modigliani nu-i va da nici o atenție, iar Zborowski, cum s-ar zice aproape în fonduri, se înarmase cu o sticluță de alcool; Modigliani se cinsti din ea așa cum se cuvine.

Nu mie, ci lui Modigliani s-ar cădea să-i spuneți: « Te repeți ». Pentru a răspunde curiozității dumneavoastră, ce altceva vreți de la mine, de vreme ce din toată inima îmi dau silința să redau portretul foarte viu al unui desfrînat genial, al cărui prieten mă bucur încă și acum că am fost, deși îi deplîng nenorocirile. Foujita, revenit în Franța, — după ce a trăit în Japonia, în Statele Unite, în China, — s-a întors, din sentiment, în Montparnasse încă de la începutul celui de al doilea război mondial; silit însă de o politică cu care nu avea nimic comun să se întoarcă în Japonia, iată-l acum stabilit din nou, de astă dată definitiv, în Montparnasse, fericit, celebru, nedeschizînd decît unor prieteni de nădejde ușa atelierului luminos din rue Campagne Première, unde grația unei soții japoneze reduce la dimensiunile pariziene ritualul ceremoniei ceaiului. Foujita evocă voiajul lor din 1918:

— Zborowski și Zborowska, Modigliani, Soutine și cu mine am plecat la Cagnes unde marele Renoir era încă în viață... Exact cu un an înaintea morții sale. Soții Zborowski și cu mine ne-am instalat în pavilionul lui moș Curel. Nu ți s-a vorbit niciodată de moș Curel? Pictorii noștri înaintași trebuie că l-au cunoscut mai bine. Îi plăcea tare mult trompeta. Toată vremea cînta din trompetă. Dar nu prin mijlocirea trompetei, în care sufla atît de vajnic, s-a făcut el cunoscut printre

artiștii timpului său; nu, era însă prieten cu vestitul Meissonnier. Oare Moș Curel cînta din trompetă pe cînd Meissonnier picta un episod al războaielor lui Napoleon? Tot ce se poate. Moș Curel locuia la Cagnes împreună cu o prietenă numită domnișoara Rose... Îmi aduceam aminte de un cîntec despre domnișoara Rose, nu aceeași Rose, un cîntec pe care îl auzisem în Montparnasse la șantanul de pe rue de la Gaîté..., un cîntec hazliu și duios cîntat de un artist îmbrăcat în soldat...

— Ceea ce te aduce iar la Meissonnier.

— Locuința lui Moș Curel și a domnișoarei Rose se afla sus, pe vîrful dealului din Cagnes. Soutine, pe care trompeta lui Moș Curel l-ar fi plictisit de bună seamă, fusese găzduit într-o căsuță de piatră pe faleză.

Așa spune Foujita, dar eu mă îndoiesc că poți vorbi serios despre o faleză la Cagnes-sur-Mer; lăsînd la o parte toate acestea aș fi foarte mîndru să mă slujesc de japoneză precum Foujita de franceză.

— Și Modigliani?

— Îl instalaseră în fundul văii.

Se cuvine să amintim aci de istorisirea făcută lui E. Brummer, după moartea lui Modigliani, de către pictorul Osterlind, și el un om cinstit, de origine maghiară, pe care cartierul Montparnasse l-a cunoscut ca dornic să facă sculptură, făcînd pe modelul la academie pentru a nu muri de foame și care va deveni unul din cei mai mari negustori de artă din New York, negustor ce nu vindea decît două sau trei piese pe an, dar ce piese — de vreme ce era vorba de un negoț mergînd de la un zid babilonian la cîte un fleac de sfinx, de la un fragment de balcon al grădinilor Semiramidei la un cedru sculptat înadins pentru regele Solomon!

Osterlind s-a exprimat astfel:

« Modigliani sosi într-o bună zi în grădina mea din Cagnes; un chip frumos de prinț italian obosit. Era murdar, de ai fi zis că descărcase la cargouri în portul Genova, iar în umbra sa, poeticul Zborowski.

Fericit de a-l găzdui, îi dădui lui Modigliani cea mai frumoasă cameră, albă toată, unde de altfel nu dormea prea mult. Tușind, însetat, își petrecea nopțile bînd pahar după pahar și scuipînd pe pereții mei cît putea mai sus, observînd apoi îndelung urmele făcute de

salivă. A pictat în camera aceasta cîteva tablouri frumoase, în special un portret de femeie; a mai lucrat aci și cîteva desene.
Zborowski făcea rost de culori și de pînze și de strictul necesar de alcool, lucru ce părea folositor, indispensabil chiar în halul în care se găsea rațiunea bietului băiat. Zborowski nădăjduia că Modigliani nu va coborî străduța îngustă ce ducea în oraș să dea o raită prin crîșme, unde admira așa de mult tabloul reclamă al lui Pernod-fiul: o sticlă și două pahare pe un fond negru a cărui frumusețe o lăuda: „Dragul meu, spunea el, niciodată nu s-a pictat ceva mai frumos" ».
Bine face Osterlind că notează această caracteristică. Modigliani avea dreptate. El nu judeca opera, frumoasa natură moartă, ca un beţivan, ca un însetat, ci ca un artist conștient. André Derain a ținut și el această capodoperă anonimă la mare cinste.
Cine trebuie să ia acum cuvîntul? Osterlind sau Foujita? După atîția ani, memoria lui Foujita este în acord cu amintirile lui Osterlind scrise cu cel puțin douăzeci și cinci de ani în urmă. Să-l lăsăm deci pe Osterlind să-și urmeze povestirea privitoare la o clipă hotărîtoare a călătoriei lui Modigliani la Cagnes:
« La două sute de metri de casa mea se afla proprietatea lui Renoir pierdută undeva între măslini și trandafiri. Locuința aceasta obseda închipuirea lui Modigliani. Vru să-l cunoască pe maestrul de la Cagnes.
Într-o zi, întorcîndu-se din orășel unde pesemne admirase îndelung tabloul lui Pernod-fiul, îmi spune: „Du-mă la Renoir" ».
De îndată Osterlind străbătu cei două sute de metri ce despărțeau vila sa de domeniul omului ilustru.
În amurgul vieții, Renoir se învoi să-l primească pe tînărul Amedeo Modigliani ce avea să ajungă atît de vestit și despre care nu știa încă nimic. Lucrul se cuvine a fi luat ca atare fără a ne scandaliza; la un anumit moment, în amurgul vieții, către bătrînețe, chiar dacă gloria nu are nimic de-a face cu vîrsta, îți este aproape cu neputință să mergi înainte așa cum ai apucat, deși, în ciuda vîrstei, ai mai avea poftă s-o faci. Ei bine, de bună seamă că Renoir nu avea nici un chef să se aplece un ceas peste lucrarea unui necunoscut
 venit din Montparnasse. Renoir era bătrîn. La urma ur-

melor nu chiar atît de bătrîn. Şaptezeci şi şapte de ani. Tizian era mai în vîrstă cînd un rege se apleca pentru a-i ridica de jos penelul, iar Suvorov la optzeci de ani comanda bătălia aşezat într-un cărucior dintr-o împletitură de pai. Dar anii de reumatism articular se socotesc îndoiţi la număr, mai cu seamă la un pictor. Chinuit de dureri, Renoir mai păstra totuşi destulă bună dispoziţie pentru a întîmpina prietenește un tînăr. Tinerii? Poate că nu-i era tocmai neplăcut să primească omagiul tinerilor. Or, a dori să fii primit de el însemna să-i aduci un omagiu.

Osterlind nu trebui să cheltuiască prea multă elocinţă pentru a-l convinge să-i dea o audienţă lui Modigliani De fapt, Renoir primea pe orişicine, şi pentru bătrîn Modigliani era un oarecare. La bătrîneţe, Renoir cel nebun după pictură nu îndrăgea aproape nimic decît propria-i pictură. Cine ştie dacă nu-şi închipuia cumva că mai mulţi dintre prietenii săi din tinereţe, tovarăşii de bătălii, o apucaseră pe căi greşite? Mulţi bătrîni gîndesc astfel, mai ales dacă au izbîndit în viaţă.

— Adu-mi-l aşadar pe acest tînăr, dragul meu Osterlind. O să fie cu unul mai mult şi atîta tot.

La ora hotărîtă, Osterlind îi prezenta pe Modigliani şi pe Leopold Zborowski, pe pictorul italian şi pe poetul polonez, bătrînului din Limoges în frumoasa-i locuinţă. Fură poftiţi în sufragerie unde era adus ilustrul paralitic după ziua sa de lucru în atelier.

Din atelier în sufragerie — cum ar fi putut spune Courteline cîntînd liric avantajele de a ţine un colţ din postavul ce acoperă sicriul, ca şi cum ai trudi sub povara lui, la puţin timp după ce făcuse parte din garda de onoare la catafalcul lui Victor Hugo în faţa Arcului de Triumf — Renoir era împins într-un fotoliu pe roţi. O servitoare îl împingea.

Servitoarea pozînd în ceasurile de răgaz. Slujnica. Iată ceva ce îl puse pe Modigliani pe gînduri, pe el, căruia atîtea slujnicuţe îi pozaseră pentru nuduri sublime. Modigliani se întrebă deodată de ce venise aci, ce venise să caute, să găsească la Renoir.

Nu exista nici o apropiere între arta lui Renoir şi arta lui Modigliani. Spun chiar nici una. Erau, şi unul şi celălalt, bătrînul meastru în culmea gloriei şi averii şi tînărul artist fără glorie şi fără o para chioară, pictori

de nuduri. Ei și ce-i cu nudul? Să dea el naștere unor legături destul de trainice între artiști? A vrut, el, Modigliani, să-i facă o vizită insipidului Comère, și el pictor de nuduri, acel Comère pe care îl admira Rousseau Vameșul pe motivul că « Finisează frumos »? A dorit Modigliani să fie primit în atelierul lui Jean-Gabriel Domergue, deja cunoscut, fără îndoială, pe Riviera franceză, îndatoritorul Domergue, din această pricină și ponegrit, și trebuie s-o spunem, foarte capabil să aprecieze arta lui Modigliani?

Se prea poate ca cerînd să fie primit de Auguste Renoir, Modigliani, fără o para chioară în buzunar, fără mare faimă, înfometat, însetat, să fi dorit numai să facă o vizită de ceremonie Gloriei.

Renoir era aici. Slujnica îl privea pe Modigliani. Slujnica. Fata în casă în postură de infirmieră. Servitoarea. Un bun model pentru Renoir. Cam durdulie cum spuneau părinții noștri; cam prea vînjoasă pentru Modigliani, îndrăgostit de formele mai suple, de nudurile plăcute ochiului datorită arabescurilor unduioase. Servitoarea care poza pentru maestru, stăpînul ei. Slujnica. O slujnică aidoma, în afară de cele cîteva amănunte fizice, altor slujnice ce-i pozaseră lui Modigliani. Servitoarea Rosaliei, cîrciumăreasa de pe rue Campagne Première, servitoarea căreia patroana îi striga din spatele tejghelii sale: « Giovinetta, după ce-ți termini de spălat vasele, te duci să-i pozezi domnului Modigliani pentru un nud ». Sau cam așa ceva. Or, bunăoară, slujnica domnului Chéron, negustorul chibzuit de pe malul drept, care plătea cît putea mai ieftin și pe pictor și pe slujnică. La fel și fata în casă a lui Zborowski.

Din slujnica pozîndu-i în atelierul sordid ori într-o pivniță, « goală pușcă », după cum zice negustorul de artă modernă, folosind limbajul strîngătorilor de cotizații de la Școala de pe rue Bonaparte și al tuturor chefliilor de la Quat'z'arts, din slujnica, ciudat lucru, mult mai rezervată a lui Leopold Zborowski, Modigliani scotea, de parcă ar fi tras modelul de gît pentru a-l lungi, imaginea unei prințese de Este sau a unei Venus adolescente. Să fi fost o amintire ce-i rămăsese din credința lui de tinerețe în prerafaeliți?

Lacom de trupuri pline, lacom de forme și culori,
311 Auguste Renoir picta slujnica și nimic mai mult.

Cagnes-sur-Mer în 1918.
Nici un zvon de război nu ajunsese vreodată pînă aici. Nimeni nu ar fi putut bănui că într-o bună zi, douăzeci şi cinci de ani mai tîrziu, trăsnetul bătăliilor se va abate asupra acestor ţărmuri liniştite.
Războiul năpraznic nu tulburase de loc spiritul senin al lui Renoir. E de crezut că nici în 1944 ilustrul pictor nu va auzi nimic din vuietul războiului ajuns în pragul său şi nu numai pentru că la acea dată va avea o sută trei ani. Renoir aparţinea familiei de artişti pe care ultimii, pe toţi aproape, soarta i-a cruţat de orice fel de spasm social sau patriotic. Imediat după ei, aşa ceva va fi de neînchipuit. Henri Regnault* a murit la Buzenval. Bazille** a fost împuşcat printre zuavi. Nu mai citäm pe alţii. Gustave Courbet a fost învinuit pe nedrept că a răsturnat Coloana Vendôme. *** În vremea cînd majoritatea impresioniştilor aşteptau la Londra sfîrşitul jalnicelor operaţii, Renoir nu acorda mai multă simpatie guvernului de la Versailles şi nici nu se alătura Comunei. Picta; ceea ce, indiferent de ce a putut să creadă Courbet comunardul, reprezintă adevărata menire a pictorului. Auguste Renoir în 1918? Un domn bătrîn, născut în 1841. Un domn bătrîn cu bărbuţă mică şi ascuţită. Un domn bătrîn semănînd da, artistul acesta remarcabil, cu mai toţi muncitorii de pe vremea romanului «L'Assommoir». Dîndu-şi pe ceafă şapca urîtă Renoir nu se uita la Modigliani ca la un mîndru tînăr scăpat ca prin minune de război. Ar fi ridicat din umeri, în ciuda reumatismului său, dacă Zborowski ar fi avut nefericita idee (dar n-a avut-o) să-i împărtăşească faptul că italianul năzuise la cinstea de a purta chipiul cu insigna grenadei cu şapte flăcări. I s-ar fi părut stupid.
În schimb, Renoir, întorcîndu-se într-un anumit fel la spiritul din 1870, îi găsea lui Leopold Zborowski o oarecare asemănare cu Bazille. Din cauza barbei rare

---

* *Henri Regnault* (1843—1871) — pictor francez, colorist îndrăzneţ şi original. A fost ucis în timpul războiului franco-prusac, în bătălia de la Buzenval (19 ianuarie 1871).
** *Frédéric Bazille* (1841—1870) — pictor impresionist francez.
*** *Gustave Courbet* a fost învinuit de a fi răsturnat împreună cu alţi comunarzi, Coloana Vendôme (amplasată în piaţa cu acelaşi nume), fapt pentru care a şi fost exilat în 1871.

și-l închipuia foarte bine în chip de zuav, printre zuavii morți, se înțelege.
— Cum ai spus că te cheamă?
— Modigliani.
— Ești florentin sau venețian?
— Sînt din Livorno.
— Nu cunosc.
Maestrul nu cunoștea mai bine nici Florența și nici Veneția.
Modigliani, tînărul cu înfățișare de prinț în exil, venit de atît de departe pentru a-i aduce un omagiu... Acest Modigliani cu chipul răvășit nu semăna, desigur, cu tinerii de pe vremea cînd el însuși, Auguste Renoir, era tînăr printre alții, tineri, deopotrivă cu el. Fără doar și poate că Amedeo Modigliani, care nu a dansat nici odată la balul de la «Moulin de la Galette», n-ar fi izbutit să-l picteze pe vîslașul destoinic de la Grenouillère. *
Vîslașii de la Grenouillère erau poate mai puțin frumoși, mă rog, de o frumusețe mai puțin fascinantă și fără îndoială mai puțin dramatică. Își puneau pe cap niște pălărioare caraghioase de pai, ascuțite, și se încălțau cu cizme de jocheu pentru a-și conduce bărcile ușurele. Lumea se distra pe socoteala lor, admirîndu-i totodată numindu-i în glumă, ca să mai rîdă puțin, căci de aceea se și aflau acolo: Înotătorii călare.
Nu, cu părul rărit și răvășit la chip prea de timpuriu, frumos totuși, mai frumos decît vîslașii de odinioară, Modigliani nu le semăna. Și cît erau de depărtate pentru bătrînul Auguste Renoir, cel ce se prăpădea din pricina reumatismului articular pe Coasta de Azur, mîndrele dimineți de la Grenouillère, vremurile cînd un rus nemaipomenit de distins, un scriitor pe nume Turgheniev, venit în redingotă și cu joben la vîslașii de pe Sena, strîngea călduros mîna pictorului spunîndu-i: «Bună ziua, domnule Renoir».
Modigliani nici măcar nu i s-a destăinuit lui Zborowski. Nu se va ști niciodată dacă tînărul pictor recunoștea în Renoir pe bătrînul maestru așa cum și-l închipuise judecînd după opera lui sau dacă descoperea alt om.

---

* *La Grenouillère* — ștrand renumit unde Monet și Renoir au pictat în 1869 mai multe tablouri, vădind o manieră nouă, impresionistă.

Torturat de o spiritualitate ce se cerea înfrînată și pusă în slujba naturalului, Modigliani trebui să se mulțumească mai întîi să-l contemple pe bătrînelul fericit, cel mai fericit dintre muritori, spre care se îndreaptă moartea, fericit în ciuda chinurilor trupului, de vreme ce își îndeplinise, și o știa, menirea, cu prisosință, în mod desăvîrșit.

Avea un cap venerabil dar Modigliani îi admira mîna, mîna aceea de care era legat cu sfoară un penel, frumoasa mînă a fostului pictor pe porțelan, frumoasa mînă de muncitor a moșneagului al cărui cap venerabil era capul frumos al unui bun și destoinic muncitor . . .

Nu timiditatea l-a împiedicat pe Modigliani să strige în gura mare vreun vers din Dante în sufrageria lui Renoir. Nu ar fi fost locul nimerit. Și apoi, cu ce i-ar fi putut răspunde Renoir? Nici măcar cu o strofă din Victor Hugo; poate cu un cuplet de Pierre Dupont.

Leopold Zborowski nu mai putea de bucurie. Un delir euforic îl înălța mai presus de realitate la care și așa lua parte destul de puțin. Visînd cu ochii deschiși el asista în vis la triumful lui Modigliani.

Va veni și ziua aceea. Tinerii, tot prost căpătuiți datorită unei soarte potrivnice și neschimbătoare, vor strînge și mai mult cureaua pentru a-și oferi lunga călătorie ce le va îngădui să vină să-l salute pe maestru în bogata sa proprietate, la fel de frumoasă ca cea a lui Auguste Renoir, la Cagnes-sur-Mer. Vor fi lăsați să aștepte nițel și — acestea se vor petrece în 1961 — Amedeo Modigliani, maestrul, avînd la rîndul său șaptezeci și șapte de ani, va apărea.

Se prea poate să fie și el într-un fotoliu pe roate, unde abuzul de otrăvuri — de care nu s-a atins niciodată Auguste Renoir — îl va fi azvîrlit.

Amedeo îi va primi ca un prinț, surd la chemările îndepărtate ale prietenului său de pe Colină, Utrillo, zis pe atunci Litrillo, și care va răcni în zadar: « Ei! Modi! » din fundul unei celule capitonate.

Francis Carco, poet incorigibil și romancier celebru, unul din primii amatori ai tablourilor artistului, va fi și el acolo, venit ca vecin, proprietar al unei vile înconjurată de flori, și poate că și Salmon, octogenar și el din octombrie, mulțumit că și-a închinat odinioară o vară și o iarnă compunerii unui lung studiu despre « viața

și opera» maestrului.
Zborowski visa. Renoir vorbi:
— Așadar, și dumneata ești pictor, tinere?
Vocea lui era cea a unui bătrîn chircit în fundul fotoliului său pe roate; vocea unui domn bătrîn celebru, pe cap cu o șapcă urîtă și care își strîngea înfrigurat în jurul umerilor un tărtănaș: vocea slăbită trecea printr-un soi de plasă contra țînțarilor, un văl ciudat cu care Renoir își acoperea fața și prin a cărui urzeală se vedeau doi ochi pătrunzători.
Zborowski să se fi întrebat cumva dacă Modigliani, frumosul Amedeo, va fi într-o zi aidoma acestui portret grotesc, acestei caricaturi a gloriei? Degas spunea: « Izbîndești, dar în ce hal ajungi! »
Ca să-i dea puțină atenție oaspetelui său, Renoir încetase să mai privească pînza lui Corot agățată pe perete printre pînzele sale: un peisaj cenușiu, vestitul cenușiu deschis, tablou care îi era cel mai drag.
Modigliani nu răspunse de îndată pentru că în acel moment privea și el tabloul lui Corot, după ce mai întîi admirase patru sau cinci pînze de Renoir. Întunecat, sălbatic, mormăi, concentrînd în această șoaptă toată violența unui strigăt.
— Pictez.
Renoir pusese să fie date jos de pe pereți cîteva din tablourile sale pentru a le arăta mai bine vizitatorilor. Modigliani era foarte bucuros să cerceteze aceste opere din diferite epoci: mai întîi pentru că i se păreau frumoase, apoi deoarece contemplarea lor îi îngăduia să nu scoată aproape nici o vorbă și aceasta fără a fi nepoliticos. Nu era nevoit, mai ales, să vorbească pentru a spune că pînzele sînt frumoase. Renoir nu avea ce face cu elogiile unuia mai tînăr decît el. Faptul că dorise să fie primit de el era un omagiu destul de mare. Așadar Modigliani privea, iar Renoir privea și el cu multă plăcere pînzele prin vălul său.
Renoir îi spuse în cele din urmă lui Modigliani:
— Ați adus pare-mi-se o pînză mică; arătați-mi-o.
Zborowski se și repezi să apuce rama pe care intrînd în sufrageria bătrînului maestru, Modigliani o pusese direct pe parchet cu partea pictată către podea. Mai intimidat desigur decît pictorul său și, e lesne de bănuit că și
315 mult mai fericit, Zborowski, negustorul poet, prezenta

cu brațele întinse lucrarea pe care omul ilustru o cerceta cu privirea fără ca măcar să-și dea la o parte vălul contra țînțarilor.

Nu știm nici dacă a clătinat cel puțin capul. Ceea ce se știe, de la Osterlind și Zborowski, este că ilustrul Auguste Renoir l-a întrebat pe tînărul său confrate:

— Pictezi cu bucurie?

Să pictezi cu bucurie! Desigur că pentru un artist, fie el pictor sau poet, chinul cel mai cumplit, neliniștea cea mai copleșitoare aduce în același timp și cele mai desăvîrșite bucurii. Cu ce sfîșietoare frămîntări a trebuit să plătească Henri Matisse mîndria de a-și intitula una din cele mai faimoase compoziții: *Bucuria de a trăi*? Or, Renoir nu înțelegea nicidecum să vorbească de aceste cazne binefăcătoare, el, cel mai puțin complicat dintre oamenii mari. Nu se exprima nici ca unii din foștii săi camarazi înrîuriți de vocabularul anarhist. « Opera în bucurie » puteai citi pe pereții mai multor ateliere. Renoir avea să-și precizeze gîndul fără ocolișuri, mult mai preocupat de micul său gest oratoric decît de răspunsul la întrebarea sa:

— Trebuie să pictezi cu bucurie. Pictează cu bucurie, tinere; pictează cu aceeași bucurie cu care iubești o femeie. Trebuie să-ți mîngîi îndelung pînzele... Da, să le mîngîi... multă vreme. Eu pipăi niște fese zile în șir înainte de a termina o pînză.

Pentru a-și întipări bine amintirea, Osterlind a avut grijă să noteze: « Aveam impresia că Modigliani suferă atît de tare, încît o catastrofă mi se părea de neînlăturat. Ea se și produse ».

Părăsindu-l pe maestru, capodoperele și discursurile sale, Modigliani fu, dintr-un salt, în celălalt capăt al încăperii, în fața lui Zborowski palid și tremurînd, care nu îndrăznea să-l rețină. Cu mîna pe clanță, Modigliani strigă, strîmbîndu-se crunt:

— Mie, domnule, nu-mi plac fesele!

Nici Osterlind și nici Zborowski nu au reprodus replica lui Renoir. Poate că nici nu a fost vreun răspuns. Se prea poate ca ilustrul bătrînel să fi mormăit prin firele cărunte din barbă și sub voalul contra țînțarilor: « Păcat! ». Modigliani ripostase cu toată sinceritatea sufletului și inimii sale. Nu, nu-i puteau « plăcea fesele », cel puțin după lecția lui Renoir.

Pictor de nuduri, ce atît de adesea și-a căutat modele în popor, pictorul nudurilor care îl jigniseră pe comisarul de poliție nu avea fățărnicia să susțină că nudul este întotdeauna cast. În altă parte, nu în această povestire, l-am înfățișat pe pictor ca ferm hotărît să încerce portretul vecinei sale în « costumul Evei », cum spunea Diderot, pentru că promitea o coapsă îndrăzneață. Oare nu l-am arătat și în Montmartre, ocărînd o fată din partea locului, model de bună voie, peste măsură de îngîmfată că avea unul din cele mai țanțoșe dosuri de pe Colină? Anumite poze pe placul lui Gustave Courbet, omul greoi și genial, îi făceau fără îndoială silă. Ceea ce îl jignea, îl irita în lecția inutilă a lui Renoir, era tonul. Modigliani se răzvrătea la ideea de dominație a cărnii, a abuzului de putere a cărnii asupra transpunerii ideale. Cel a cărui artă profundă și fermecătoare a mai păstrat și un grăunte de prețiozitate, a fost, poate, în desfrîu sau sub veșmintele lui de om sărac ultimul estet, în orice caz singurul ce ar putea fi situat în fruntea Școlii de la Paris.

Generosul Osterlind se înșelase. Rugîndu-și gazda să mijlocească întrevederea, Modigliani se înșelase el însuși. Era cu neputință să existe raporturi de sinceră comunicare între bătrînul din Limoges, fostul chefliu de la Grenouillère, și livornezul, vagabondul din Montparnasse cu ochi de jar, visător, ale cărui vise veneau de undeva cu mult mai de departe decît Livorno, acel Amedeo Modigliani cramponat de viață, desigur, de viața ce fugea din el, dar disprețuind sănătatea prea înfloritoare.

Renoir a avut mai mult noroc cu Foujita. Foujita nu-i era cu desăvîrșire necunoscut. A avut bunătatea să exprime regretul de a nu putea vizita niciodată la Paris o expoziție de-a lui Foujita. Puținele lucrări prezentate de acesta părură să-l mulțumească pe Renoir. Este de presupus că se bucurase văzînd la el acasă un japonez, de vreme ce discutase atît de îndelung cu prietenii săi în tinerețe despre japonism, din care se inspirase destul de mult, dar fără să-și dea seama, pe vremea cînd, și mai tînăr încă, picta pe porțelan la Limoges.

Cu toate acestea, traiul artiștilor în călătorie la Cagnes își urma cursul de bezmetic prezidat însă cu eleganță de doamna Zborowski. Se punea problema banilor. Cel mai bine stătea Foujita, uluit, și încă multă vreme după aceea, de a primi de la Chéron, negustorul de pe

rue de la Boétie, cîte o sută douăzeci și cinci de franci pe lună. Soutine căpătase și el ceva bani de la Zamaron, nemaipomenitul comisar de poliție aducînd la figură cu poetul Charles Cros și care, mare amator de artă contemporană, își transformase în anexe ale galeriei sale personale mai multe din cele mai soioase birouri din Turnul ascuțit *. Modigliani nu avea nimic de așteptat decît de la Zborowski, și, uneori, de la Osterlind, care îl adăpostea. Pricopsit cu o sută douăzeci și cinci de franci, Foujita voia să-și ofere generosul prilej de a-l curăța de rapăn pe Soutine, a cărui murdărie trupească, știută în tot Montparnasse-ul, depășea tot ce se poate închipui într-un fel cuviincios. La Cagnes-sur-Mer îi oferi o perie de dinți drăguță și un tub de pastă explicîndu-i și modul de întrebuințare. Cu puțină vreme în urmă Foujita mi-a povestit cu simplitatea-i pitorească:

— Niciodată de la nașterea sa, Soutine nu se spălase pe dinți. I-am dăruit o perie și pastă. Dinții lui au devenit albi și strălucitori. Într-atît a fost de fericit Soutine că toată ziulica a stat înfipt în fața oglinzii să-și admire dinții de animal sălbatic, în vreme ce Modigliani nu s-a mișcat toată ziua privindu-l pe Soutine cum se contemplă. Cel mai adesea Soutine, care nu a lucrat decît puțin în ținutul ales de Renoir, avea ca principală îndeletnicire să aștepte întoarcerea lui Zborowski.

— Era, precizează Foujita, ca o șopîrlă pe un perete. De cum se zărea silueta lui Zborowski la cotitura unui drum, șopîrla își dădea drumul de pe zid. Vai! ar fi putut, tot așa de bine, să stea acolo și să moțăie cu ochii deschiși. Plecat să facă rost de parale, Zborowski se întorcea cu și mai puțini bani decît avea la plecare, toate demersurile lui de om de afaceri ducîndu-se pe apa sîmbetei.

Scumpul Zborowski venise de la Paris cu un plan atît de bine ticluit, atît de îngrijit studiat! Să-i instaleze pe Modigliani, pe Soutine și Foujita la Cagnes, unde să respire aerul curat lucrînd cîte puțin, în vreme ce el, Leopold Zborowski, va bate drumurile de la Nisa la Cap Ferrat, Beaulieu; poate că va împinge aventura pînă la Monte Carlo. Toată problema era să găsească în hotelurile acestor stațiuni niște amatori bogați sau numai

* La Tour pointue — Prefectura de poliție din Paris *(N.R.)*

oameni bogați pe care să-i transforme în amatori. Nu trebuia decît să-i convingă și Zborowski se bizuia serios pe elocința sa. Nu era el oare poet? Dragul de Zborowski, tocmai poet nu trebuia să fie!

Visătorul de pe Vistula și din Montparnasse credea că un mijloc ce nu dă greș este să cîștige simpatia portarilor de hoteluri, cînd toată lumea știe în ce fel nemijlocit se cîștigă simpatia portarilor de hoteluri. Cu ei Leopold Zborowski, poet polonez și negustor de tablouri parizian, și-a cheltuit o groază de parale, și printr-o familiaritate cu desăvîrșire fără rost s-a înjosit în zadar, deși nu se poate susține nici că vreunul din negustorii în livrea l-a tras pe sfoară cu bună-știință sau că l-a batjocorit fără milă.

— E vorba de tablouri? În principiu direcția nu îngăduie nici unui fel de plasator să suie la etaj sau să vină în salon să deranjeze pe clienți, dumneavoastră trebuie să fiți primul care să înțeleagă acest lucru. Un negustor de tablouri e altceva. Lăsați-mi, oricum, cartea dumneavoastră de vizită . . . dacă ar fi o carte de vizită comercială, nu m-aș putea angaja . . . Lăsați-mi două, dacă vreți . . . Dacă am să văd persoana pe care o căutați, o să-i pot strecura o vorbă, să-i spun chiar că ați aflat că locuiește la noi și că îi cereți o întîlnire . . . Mulțumesc, domnule Zborowski; vă puteți bizui pe mine. Sînteți polonez? . . . am stat doi ani la Varșovia, la « Evropeiski », un hotel frumos. Îl știți. Bănuiam eu. Da, lăsați pe mine. Păcat că nu aveți telefon. În sfîrșit, mai treceți așa, dimineață, în plimbare. Îmi încep serviciul la ora unsprezece . . . Ia spuneți, domnule Zborowski, dacă vă înlesnesc să vindeți un tablou . . . nu e sigur, dar mă rog, s-ar putea întîmpla totuși, mie ce-mi iese de aci? . . . Nu ne-am prea așezat bine aci să discutăm chestiunea. Treceți diseară la șapte pe la « Civette cannoise », e la o sută de metri de hotel. O să stăm de vorbă luînd un aperitiv. Ne-am înțeles. Pe diseară, domnule Zborowski.

O fi fost Zborowski pus vreodată în legătură cu eventuali cumpărători? Portarii de pe Riviera să-l fi prezentat cînd și cînd unor persoane pe care cu ochii lor bine deschiși să-i fi ghicit — după cutare vorbuliță sau cutare atitudine — ca eventuali cumpărători de tablouri? Copilul lui Apolo, sub oblăduirea lui Mercur, n-ar fi trebuit însă să aibă prevederea să arate mai întîi portarilor cîteva probe ale meșteșugului lui Modigliani, Foujita și Soutine?

Cum Zbo îi vorbea cu elocință despre cei trei pictori ce așteaptă de la el norocul, unul din bogătașii desemnați de omul în redingotă cu gulerul brodat cu chei de aur, păru de îndată cucerit. Avea nevoie tocmai de o pînză mare pentru vila sa din La Varenne. Era un mare angrosist de carne, venit să-și uite pentru o clipă la Saint-Jean Cap Ferrat toate grijile din La Villette.

Afacerea pornise bine.

Zborowski avea tocmai cît îi trebuia din acel umor putînd înlocui lipsa totală de simț critic. Destul pentru a nu risca să-i propună magnatului comerțului cu carne vreun bou de-al lui Soutine. În fapt, eventualul client o să și meargă drept la țintă:

— Ce-mi trebuie mie, e un nud.

Un nud.

Un Modigliani plasat!

— Un nud mare?

— Mare? Da, în sfîrșit, în mărime naturală, . . . așa cam ca un manechin.

— Manechin?

— Da. Aveți cumva așa ceva?

— Poate. Am să vorbesc cu artistul.

— Spuneți-i că mi-ar face plăcere un nud de femeie pe care să-l recunoști imediat că-i al unei femei frumoase . . . ceva plăcut ochiului și vesel . . . Aș prefera să zicem un nud culcat, lungit pe pîntece, cu un cap zîmbind într-o parte și, bineînțeles, cu fundul în sus. Cînd credeți că artistul mi-ar putea livra așa ceva? Nu țin morțiș să fie gata ca la fotograf, în opt zile, numai să fie pictat curățel și să-și găsească locul într-un dormitor. Cît despre preț, dacă-i cu adevărat nostim, aș merge, pînă la, să zicem . . .

Zborowski pălise și nu se mai gîndea decît la o ieșire onorabilă. Încă o afacere dusă pe copcă. Cu neputință să-i vorbească de ea lui Modigliani căruia nu-i plăceau fesele. . . și avînd în vedere prostul gust al angrosistului de carne, nici măcar lui Auguste Renoir care, în plus, nici nu avea nevoie de mijlocirea lui Zborowski pentru vînzarea regulată a capodoperelor sale.

Nu ne-ar fi prea lesne să stăruim asupra nenumăratelor eșecuri ale managerului idealist.

Lipsa de bani devenise dramatică.

Cum izbutea Zborowski să-și ducă zilele împreună cu

trupa sa de vreme ce nu-i reușea nici o afacere comercială? Care i-a fost secretul? Cum să ajungi, cînd duci totuși atîta lipsă de bani, să mai și cheltuiești? Nu mult, dar totuși ceva? Să fi avut în acel sezon mai mult succes la pokerul din timpul nopții decît la comerțul de tablouri? Modigliani, Soutine și Foujita se împăcau de minune cu o situație atît de precară. Cel puțin nu se plîngeau. Cu cît situația aceasta se înrăutățea, cu atît doamna Zborowska rînduia și prezida mai bine, cu o grație pe potriva dezinvolturii sale, mesele luate în comun.

În așteptarea minunii încă posibile, pe vreme ce Zbo își continua demersurile, cînd de fapt nu-i necesar să nădăjduiești ca să te apuci de treabă, cei trei artiști desenau și pictau dăruind o parte din timpul lor și sportului. Înotau mult. Dar se poate vorbi cu adevărat aci de un sport? Oamenii au înotat înainte de a avea noțiunea de sport.

Soutine care tocmai descoperise marea făcea pe conducătorul cetei. Să se scalde era ca o beție pentru el. Se bucura să pătrundă în obiectul contemplației sale, fericit să-și măsoare puterea cu cea a valurilor năvalnice, fălindu-se că trage după el tot grupul, în vreme de Foujita, foarte bun înotător încă din copilărie, atlet cu metodă și personaj deosebit de curtenitor, politețea însemnînd la el forma elementară a discreției, se ferea să-l lase pe omul din răsăritul Europei să bănuie că nu avea nevoie nici de lecții, nici de pilde.

Modigliani? Era ca și cum marea îl spăla de toate bețiile.

Un alt fel de beție îl stăpînea. Marea strînsă în brațe era pentru el marea bătrînului Leconte de Lisle din care el, înfocatul cititor al atîtor poeme, nu cunoștea nici un vers; marea *ce leagănă în undele ei reflexele lumii.*

La Cagnes, cînd Modigliani, Soutine și Foujita pictau sau desenau, fiecare o făcea în legea lui. Se întîlneau după ședințele de lucru să sporovăiască despre artă, ceea ce amintea mult, în afară de decor, de palavrele din Montparnasse, mai ținînd seama și de un al doilea amănunt la fel de important ca și cel al cadrului meridional: Modigliani și Soutine țineau la cinste rachiul de anason, care înlocuise cafeaua cu lapte de la Paris, băutură ce-și cîștigase atîția amatori mai cu seamă datorită prețului ei scăzut. Clandestin, rachiul de anason de la Cagnes-sur-

Mer nu costa încă pe atunci cu mult mai scump decît cafeaua cu lapte de odinioară.
Dacă lucrase cu sîrg toată ziua înainte de a coborî la micuța cafenea, Modigliani cerea să vadă lucrările colegilor săi.
Modigliani, artist cu o personalitate sălbatică, s-a interesat întotdeauna cu patimă de munca altora. A făcut-o dintr-o foarte imperioasă nevoie de cunoaștere. Ca să știe. Să știe ! Să cunoască! Să nu-i scape nici una din modalitățile de a picta, de a tălmăci pictural o viziune sau un sentiment; toate manierele de a picta, chiar și cele mai contradictorii, pentru a izbuti să picteze ca nimeni altcineva. Curiozitate arzătoare în slujba blestematului său egoism.
Henry Hayden îmi poate destănui astăzi:
— Modigliani îi disprețuia pe cea mai mare parte dintre pictori. În fața mea l-a insultat pe Derain la o masă din restaurantul Baty. Îl insulta ca pictor și era întotdeauna aspru cu ceilalți. Totuși el, și nu altul, presimțindu-și sfîrșitul, l-a rugat fierbinte pe Zborowski să « nu-l lase pe Soutine în voia sorții ».
Modigliani lua aminte la pictura altuia pentru a se stimula pe sine însuși. Alcoolul nu-i întotdeauna în sticle; hașișul nu se ia numai în pilule ori în pipete. Se stimula prin identități, analogii, fericite întîlniri ale spiritului redate prin formă și culoare sau, dimpotrivă, studia atent pe vecinul său pentru a se bucura, cu seninătate, că nu creează nimic ce s-ar putea cumva apropia, pe ici pe colo, de lucrările acestuia, un soi de perfecțiuni cu care arta sa adîncă nu se putea împăca.
Într-o după amiază, pe cînd îndărătnicul Zborowski își bătea gura de pomană, de nu o făcea cumva pentru onoare, cu un american bogat de la Cimiez ce-l asculta curios, în vreme ce Soutine contempla, rînd pe rînd dantura sa înnoită și marea veșnic alta, pe cînd îl puteai bănui pe Modigliani refugiat pe la vreun crîșmar de prin părțile de sus ale orășelului Cagnes, căci dacă a băut cu o oarecare măsură în cursul acestei călătorii, să nu uităm ce înseamnă măsura pentru Amedeo al nostru. Foujita înarmat cu sacul lui de artist o luase puțin razna în sînul naturii.
Picta un peisaj după atîtea nuduri culcate, languroase, de o paloare cumplită, adevărata culoare a voluptății poate, nuduri de o castitate sadică ce, desigur, nu puteau fi

propuse angrosistului de carne pe care Zborovski nădăjduise o clipă să-l aibă de client. Un peisaj, o amintire din sud, după atîtea pisici de apartament silinduste să evoci jungla. Foujita, ale cărui amintiri sînt de o remarcabilă precizie, evocă momentul hotărîtor al acestei zile:

— Lucram. Deodată, am simțit îndărătul meu o apăsare ciudată . . .

O apăsare ciudată. Așa spune Foujita, și este bine spus, el care a știut să ghicească, să perceapă o prezență în spatele său, fenomen încercat mai degrabă de poeți decît de pictori și care l-a determinat, cu mult timp în urmă pe Jules Romains, om plin de bunăvoință, să publice sub adevăratul său nume de Farigoul, un nume frumos de cioban și de plugar, studiul asupra *Viziunii extraretiniene* care a făcut vîlvă. Cît despre acel ochi al occipitului, eu nu mă pronunț, dar s-a dovedit că fenomenul, ilustrat de Foujita la rîndul său, nu are nimic de-a face cu o glumă.

— M-am întors, continuă Foujita. L-am văzut în spatele meu pe Modigliani, care nu era la cîrciuma din fața vechiului Castel de la Cagnes. Modigliani stătea în picioare. Era acolo de trei ceasuri, privindumă *cum încep și cum sfîrșesc* . . .

Atunci mi-a zis:

— Acum am priceput.

Pricepuse. O spunea. Dar ferindu-se cu grijă să-i spună lui Foujita ce anume înțelesese așa de bine.

Vai! Nefericitului Zborowski îi pierea cheful să mai întreprindă ceva, începea să deznădăjduiască, deși se străduia din răsputeri să-și ascundă simțămîntul înfrîngerii, în vreme ce doamna Zborowska trebuia să facă apel la toată distincția ei înnăscută pentru a nu trăda nimic din grijile chinuitoare care o împovărau în legătură cu problemele zilnice ale mesei comune . . . Toate problemele de bucătărie, ar fi putut spune logicianul Derain. În același timp domnul Curel, proprietarul, fostul prieten al lui Meissonnier, cînta mai rar la trompetă în vreme ce prietena sa, domnișoara Rose căpăta chipul unei zgripțuroaice:

— Ei, da, strașnic fler ai mai avut în ziua cînd am închiriat casa acestor saltimbanci, acestei bande de pierdevară . . . Nu spun asta pentru dumneavoastră, doamnă

Zborowski, tocmai pentru că v-ar fi rușine să mă contraziceți, așa binecrescută cum sînteți... Mai degrabă v-aș plînge de milă, biata mea doamnă.
— Ce are portăreasa de face atîta gură? ajunsese să întrebe Soutine de-a dreptul.
Modigliani interveni. De cînd le stătea scris că se îndreaptă spre catastrofă era uimitor de potolit. I se întîmpla să glumească în vreme ce scuipa sînge.
— Taci din gură, Soutine. Vorbești cu o proprietăreasă. Și întorcîndu-se spre domnișoara Rose:
— Doamnă, totul se va aranja... Vreți să vă fac portretul?
Domnișoara Rose urlă de rușine:
— Curel! Sînt insultată și tu nu spui nimic?
Leopold Zborowski datora relativ mulți bani domnului Curel, încurajat la revendicarea lor cu atîta vehemență de către domnișoara Rose.
Tărășenia nu se putea termina decît prost. Tot Foujita, al cărui păr negru ca cerneala a albit ca neaua, mi-a povestit sfîrșitul:
— Moș Curel a înhățat totul, adică valize, cufere, chiar și frînghiile de legat valizele ce nu se închideau. A fost prost Moș Curel... Nici nu i-a trecut prin minte să pună mîna pe tablourile noastre, ale celor trei. De atunci Moș Curel și-a petrecut anii căindu-se că nu a înșfăcat tablourile pe care le disprețuia... Pînzele noastre, ale lui Modigliani, Soutine și ale mele, de asemenea, începeau să capete valoare... Așa că bătrînul cîrpănos a murit sugrumat de păreri de rău.
Modigliani avea să moară înaintea lui, în mizerie.

VIII. PERECHEA ACEEA ÎN NOAPTE

Lăsîndu-se cu voioșie pradă unor noi năluciri Leopold Zborowski respingea acum noțiunea de Sud providențial. Mulțumit să se întoarcă la locuința sa de lucrător parizian aranjată cu multă iscusință în chip de atelier de artist de la Soare răsare, Foujita se distra arătîndu-i lui Soutine drumul, precum și folosirea unora din acele băi publice

clădite într-un atît de izbutit stil al doilea imperiu și care la Paris distribuie, în lipsa apei de mare, o apă de izvor la o temperatură convenabilă.
Modi o regăsise pe Noix de Coco.
Războiul se isprăvise. În seara armistițiului nu au fost hurducăite tunuri nemțești pe Boulevard Montparnasse. Oamenii au dansat și au închinat un gînd tovarășilor pe care nu aveau să-i mai revadă. Blaise Cendrars își flutura în adierea vîntului mîneca goală asemeni unui drapel.
Pacea. Binefacerile păcii.
Ștergerea amintirii războiului.
Dacă prea mulți prieteni rămăseseră prin Belgia, Alsacia, la Careɲcy sau la Verdun, ori muriseră la spital, își făceau apariția alții noi, veniți din toate colțurile lumii. Ținîndu-și făgăduiala Montparnasse avea să devină, dar vor trebui să mai treacă zece ani, unul din cele mai vestite teatre internaționale.
Cartierul Montparnasse mai avea o pricină să se înduioșeze și nu scăpa prilejul să o facă. Cum? Oare Modigliani va fi în sfîrșit un om ca toți oamenii, în plus cu o scînteie de geniu? Oare Modi chiar de-adevărat își lua un certificat de bună purtare? Avea un cămin. Era un soț bun și, în felul său, bine înțeles, un tată bun. I se născuse o fată, crescută pe undeva pe la niște rude italiene.
Meșteră în vrăji, Beatrice Hastings l-a putut reda pe Modigliani artei de a picta. Îi dăduse curajul precum și sensul acesteia. Acum, Jeanne Hébuterne, adevărata Beatrice, cea mult așteptată, dar care, ca și cum nu s-ar fi știut așteptată, veghează cu toată făptura ei neprihănită, cu toată blîndețea-i îngerească, ca opera să fie continuată.
Beatrice Hastings i-a redat lui Modigliani curajul. Jeanne Hébuterne i-a dat puterea, puterea credinței.
Sub înrîurirea autotstăpînitoare a aceleia ce se voia întru totul supusă, artistul, ce șovăise atîta vreme, realizează tot ce poate fi mai valoros în opera sa: portretele *Doamnei Zborowska, Femeia blondă rezemată în coate, Femeia adormită, Fetița în albastru, Femeia cu colier, Femeia cu pălărie, Fata în cămașă, Elvira, Nud pe un divan, Femeia cu evantai,* portretele duble ale *Domnului și Doamnei Jacques Lipchitz*, cel al lui *Soutine* și, împreună cu altele, tulburătorul potrtret al *Soției artistului.*

larăși alcoolul? Da, așa cum s-a spus. Dar mai rar și fără îndoială că Modi nu a mai luat hașiș decît întîmplător. Modi se abținea. Nu mai făcea scandal de față cu martori. Abia dacă își mai poate aminti cineva de o ultimă izbucnire, la Rosalie, crîșmărița de pe rue Campagne Première. Un pictor neinteresant îl apăra, în fața criticilor aduse de un alt individ fără personalitate precisă, pe dascălul de la Școala de Arte Frumoase: Lucien Simon. Zise în încheiere:

— Spuneți ce poftiți, dar Lucien Simon te învață să-i tragi o lucrare pe cinste.

Să-i tragi pe cinste! Ce vulgaritate! Ce bădărănie! Bădărănie pe care Modigliani cu firea lui aristocratică nu a putut suporta să o audă. Modi nu era pe stomacul gol în seara aceea. Scos din fire dar izbutind oarecum să se stăpînească, din motive precise, se întoarse spre mine strigînd:

— Ticălosul! Omoară-l . . . tu care ești francez!

Nimic nu-i mai înduioșător, decît un furios care se potolește. Amant, soț al Jeannei Hébuterne, Modigliani a cunoscut clipe de gingășie, de care nu-și mai amintea să fi apucat din vremea adolescenței. Fără îndoială că ar fi cunoscut, datorită virtuților Jeannei Hébuterne, bucuria de a trăi, dacă prea marea lui luciditate nu l-ar fi silit să privească în față moartea care se apropia. Oare pentru a o înfrunta, se apuca iarăși, din cînd în cînd, de băutură? Jeanne Hébuterne s-a priceput aproape întotdeauna să-l liniștească pe Modigliani, uitîndu-și prea mult de ea, contopindu-se prea mult cu el pentru a-l stăpîni pe deplin. Cine știe dacă ființa aceasta nevinovată nu-și închipuia că neluîndu-l pe Modigliani așa cum era, așa cum îl putuse ea iubi și cum continua să-l îndrăgească, să-l admire, ar fi riscat să-i știrbească în mod primejdios din personalitate? Avea tot temeiul să creadă, fără a se înșela de loc, că a-l vindeca pe deplin pe Modigliani de vechile-i patimi ar fi însemnat să-i stăvilească geniul.

Cu toate acestea, și trebuie stăruit asupra acestui lucru, dacă artistul a avut ceasuri de violență, și-a sacrificat totuși din partea cea mai păcătoasă a firii sale nesăbuite, de cîte ori s-a putut gîndi s-o facă, numai pentru a o face pe Jeanne fericită, pentru a sorbi cu sfințenie din fericirea neașteptată pe care tînăra femeie cu chip blînd de fată veșnic fecioară, Jeanne a sa cu codițe bălaie, i-o adusese.

În Montparnasse, nici măcar spiritele cele mai înrăite, nici inimile cele mai de piatră, în sfîrșit nimeni nu a zîmbit văzîndu-i pe Jeanne și pe Modi mînă în mînă, amanți pătimași cu înfățișarea unor veșnici logodnici. Astfel că în curînd nimeni nu se va mai apropia de această pereche în afară de cîțiva prieteni intimi, dintre care credinciosul Ortiz de Zarate, ce veghea cu grijă și discreție asupra norocului lor neobișnuit.

Născocind tocmai aici, unde nu există altă cale decît să născocești, risc să-mi dezamăgesc cititorul. Respect pudoarea lor apărînd-o totodată pe a mea, atunci cînd refuz să-mi luminez povestirea cu vorbele pe care Jeanne și Modi le-au putut schimba, singuri în micul paradis al atelierului prăpădit de pe rue de la Grande Chaumière.

Prietenii, tovarășii comentau în feluri diferite idila.

— Modi este salvat.

— Ieri s-a pilit strașnic.

— Jeanne a venit după el; de multă vreme nu mai fusese văzută la « Rotonde ».

— S-a liniștit de îndată și s-a lăsat dus încetișor.

— Ascultă la mine, nu-i în stare ea să-i țină piept.

— Altceva e la mijloc . . . Modi e pe ducă din pricina plămînilor.

— Deunăzi, aici, a scuipat sînge.

— Jeanne îl îngrijește, îi este devotată atît cît poți fi cînd iubești.

— Să iubești e una și să îngrijești e alta.

— Trebuie să te pricepi.

— Are dreptate, dragostea nu face totul.

— Lăsînd astea la o parte, crezi că o face cu adevărat fericită?

— Negreșit, de vreme ce-l iubește.

— Și îl admiră.

— Totuși, nu prea am eu încredere în povestea asta frumoasă.

— Nu? Nu crezi că ceea ce s-a întîmplat este totuși în folosul lui Modi?

— Știu eu . . . Două victime în loc de una . . .

— Totuși vor fi avut și ei clipe frumoase. Hei, nu prea ești pus pe glume astă-seară.

— Subiectul nu se pretează.

 Jeanne Hébuterne și Modigliani nu s-au mutat ime-

diat împreună. Jeanne Hébuterne a vrut și a știut să nu rupă legăturile cu părinții ei care, încă destul de mult timp, tot au mai primit-o, părinții în stare să sufere în adîncul inimii lor, fără a-și înăbuși totuși o inimă creștinească. Cînd Jeanne nu era alături de el, Modigliani nu mai putea sta în atelier. A fost întîlnit iarăși, mai des ca altă dată, pe la prieteni, sau dacă nu, la cafenea, în ciuda unor întîmplătoare beții, cum am mai spus-o. Dacă atelierul lui Kisling a fost marele său refugiu, îi plăcea tot atît de mult să mai prindă curaj în preajma lui Mondzain, la hotarele Montparnasse-lui, în atelierul plin de zarva gării de mărfuri zise Gara cu Mere. În fața lui Mondzain, Modigliani nu vorbea de loc mai mult decît la cafenea. Tocmai cu prilejul acestor vizite i s-a întipărit în minte lui Mondzain imaginea aceluia al cărui răspuns la toate cele va fi din ce în ce mai des « Nu zău ».

— Fără îndoială că tocmai Manet, pe care nu vreau să-l imit, a exercitat asupra mea prima influență.

— Nu zău!

— Ceea ce e surprinzător și admirabil la Picasso e acea ușurință cu care trece sprinten de la Paolo Ucello la Domnul Ingres.

— Nu zău!

Nu zău! A fost întotdeauna una din expresiile lui preferate. Poate că a luat-o de la un clovn aplaudat la circ. Poate că l-a distrat. Acum abuza de ea. O folosea mult prea mult, la tot pasul. Este foarte greu de hotărît dacă Modigliani, cu inteligența ascuțită, dar ruinat de otrăvuri, făcea în felul acesta o mică demonstrație de ironie superioară sau dacă i se întîmpla în amurgul atît de timpuriu al tinerei sale vieți să-și piardă puterile, întocmai ca Baudelaire care, spre sfîrșitul vieții, lovit de afazie, nu mai izbutea să dea altă replică, despre orice ar fi fost vorba, decît « La dracu! », cu cele mai subtile variații de intonație pe care le poate dicta o minte doar ușor rătăcită.

O altă amintire scumpă ce i-a rămas lui Mondzain: I s-a întîmplat de mai multe ori să-i zărească pe Modigliani și pe Jeanne Hébuterne între Observator și parcurile tăiate în zona fostului domeniu Chartreux. Este chiar pe linia zisă ideală a Meridianului Parisului.

— Stăteau jos, spune astăzi Mondzain, strîngîndu-se în

brațe ca doi îndrăgostiți romantici, la picioarele monumentului amiralului Courbet.
Ca doi îndrăgostiți romantici!
Viziunea, pe veci întipărită în mintea lui Mondzain, pe care am să-l întristez puțin, este pe deplin reală. Oare trebuie să ne mire? Nu, dacă facem efortul de a măsura puterea de moment a unui suflet nevinovat asupra unui suflet răvășit, un suflet curat dar sfîrtecat de acele fulgere prevestitoare de trăsnete.
Mînă în mînă! Jeanne Hébuterne, femeia neprihănită, duioasă, nevinovată, prinsese, fără a cunoaște, fără a recunoaște măcar nevoia de a îndrăzni, în mînuța ei fină mîna brutală a pictorului delicat, pentru o clipă divină, liniștitoare, atotstăpînitoare.
Trebuie, înainte de a-l întrista, și sînt silit fără voia mea să spun totul, să-l necăjesc pe Mondzain în legătură cu o chestiune ce s-ar părea a fi secundară.
Asemeni tuturor oamenilor cumsecade din cartier, cracovianul devenit locuitor al Montparnasse-ului își închipuia că aluatul acela de bronz și piatră înălțat pe Meridian, acest ideal științific îl reprezenta cu adevărat pe bravul amiral Courbet, eroul de la Tonkin și din mările Chinei. Cîtuși de puțin. Alegoria greoaie este ridicată în memoria căpitanului de vas Francis Garnier, cuceritor pașnic printr-un noroc, al Mekongului. O statuie strașnic de urîtă. Îmi amintesc că odată cînd stăteam pe terasă la « Closerie des Lilas » în tovărășia lui Paul Fort, l-am văzut tîrît prin această piață, ca urmare a unor nechibzuite directive de protocol, pe Sisowath, regele Cambodgiei, încadrat de patru polițiști pe biciclete, ca un răufăcător primejdios. Statuia lui Francis Garnier, un trunchi de om numai, strică perspectiva, cînd vii dinspre Observator către Fîntîna celor Cinci părți ale lumii, frumoasa operă a lui Carpeaux.
Da, dar trebuie să ne punem de îndată întrebarea: ce căutau pe acolo Jeanne Hébuterne și Modigliani, într-un loc relativ îndepărtat de « Dôme », de « Rotonde » și de Grande Chaumière? Se pare că Mondzain nu s-a întrebat niciodată. O întîmplare petrecută într-o noapte îmi îngăduie să răspund.
Acum, cînd trăiau cu adevărat ca soț și soție în aceeași casă, atunci cînd Jeanne Hébuterne și Modigliani ve-
 neau să se așeze romantic la picioarele monumentului

Garnier, o făceau ca să-și ia rămas bun; Jeanne obținuse încuviințarea să facă o vizită părinților săi sus pe colina Sainte-Geneviève.

Cei doi îndrăgostiți se așezau acolo pentru că Modigliani, neputîndu-se hotărî s-o lase pe Jeanne să plece de îndată, nu se învoia nici el să se îndepărteze. Cum? Îl costa oare atît de mult s-o vadă pe Jeanne plecînd pentru cîteva ceasuri, seara? I se întîmplase totuși să o părăsească, nu des, cîteodată totuși, pentru a merge să se întîlnească cu niște prieteni, ca să bea. Dar atunci el era cel ce hotăra. Acum Jeanne voia să se ducă. Și ce naiba să facă acolo? O făcea de dragul acelui sentiment pentru care el căpătase scîrbă. Jeanne se ducea la familia ei. Dar oare el nu-și uitase de familia lui? Abia dacă își mai putea aminti niște vagi dulcegării de familie... Mama sa... fratele Giuseppe... și acel Emmanuel scriind în italienește o nouă *Carte a Poporului*?... Dar oamenii aceia, pe care îi detesta fără a-i cunoaște, oameni de o surdă tiranie în închipuirea lui, niște evlavioși, stîlpi de sacristie, a căror fiică, fără îndoială, că nici un altul în afară de el, da, el, violentul, furiosul, pasionatul Amedeo Modigliani, nu ar fi izbutit să o răpească?

Jeanne dorea să-i revadă. De ce? Dar Amedeo care pentru prima dată iubea cu adevărat, îi spusese Jeannei că se poate duce. Ceda, cu toată dragostea lui furioasă redusă la duioșie. O însoțise pe Jeanne, dar nu va merge dincolo de intersecție. Oh! nu se putea spune că Modigliani se dovedea într-atît de îngrădit de cartierul său că nu-i putea trece hotarele, de vreme ce tocmai acest lucru îl va face cînd va fi singur.

Așezat pe piatră, în fața grădinilor unde lumina pălea, măsura spațiul pe care avea să-l străbată Jeanne părăsindu-l.

Dincolo de intersecție, fie că o apuci pe rue Saint-Jacques, fie că mergi înainte pe Avenue des Gobelins, era ținutul străinilor vrăjmași, ținutul familiei burgheze, urîtă fără să știe ceva despre ea.

Și pentru că era în același timp fericit și nenorocit de a-i fi acordat Jeannei ceea ce cerea, pentru că el, furiosul, nu mai era decît un îndrăgostit asemeni atîtor altora, se așezau o clipă pe soclul monumentului lui Garnier, mînă în mînă, ca să nu se despartă chiar de

îndată, ca să nu se despartă prea repede. Atunci teribilul Amedeo vorbea asemeni oricărui alt îndrăgostit din Grădina Luxembourg, din parcurile sale și din lumea întreagă:

— Nu zăbovi prea mult... Nu te întoarce prea tîrziu... O să treacă așa de greu timpul fără tine... Nu mă înapoiez la atelier... O să dau o raită prin Montparnasse... Voi veni să te aștept... Ai să te întorci prin Cartierul latin... Am să te aștept la cîrciumioara care e în colț...

Mondzain i-a văzut strîngîndu-și cu nevinovăție mîinile și sărutîndu-se.

Într-o seară.

Într-o anume seară...

Mă întorceam singur acasă. Nu niște strigăte ci niște mormăituri de demon sau de osîndit la iad m-au făcut să ridic capul, în vreme ce înaintam cugetînd în sinea mea, amestecînd supărările din ajun cu grijile de a doua zi.

O pereche în fața mea.

Jeanne Hébuterne și Amedeo Modigliani. Înduioșătorii îndrăgostiți de la intersecția de pe Avenue de l'Observatoire înaintau acum încet, atît de încet, de-a lungul grilajului grădinii Luxembourg. I-am surprins astfel în dreptul acelei clădiri unde Senatul își găzduiește funcționarii, acolo unde a locuit impasibilul Leconte de Lisle ocărît de un Verlaine beat ce-și deschidea dinadins fereastra camerei sale de la mansardă, în hotelul din față.

Cu ce insulte grave și absurde, cu ce învinuiri nedrepte Modigliani, încercînd să strige și nereușind decît să mormăie cuvinte îngrozitoare, o copleșea pe Jeanne Hébuterne mută, pe Jeanne Hébuterne martirizată! L-am pomenit pe Verlaine. Gîndul te putea duce la Verlaine, proaspăt însurat, snopindu-și în bătăi tînăra-i soție din ură față de socri. Cel puțin Verlaine se luase la harță, la masa de familie din salonul meschin, înainte de a ajunge în locuința sa din Batignolles pentru a-și insulta și bate după plac nevasta. Modigliani nu-i văzuse niciodată pe părinții Jeannei și îi ura pentru tot ce-și închipuia despre ei, pentru toate cu cîte erau cît pe ce s-o otrăvească, cum îi acuza el, pe Jeanne, pe Jeanne a sa adorată, pe care el totuși o stîlcea în bătăi.

Jeanne Hébuterne venise la ora exactă la întîlnirea dată în micuța cîrciumă din Cartierul latin. Modigliani, simțindu-se apăsat din pricina așteptării, sosise cu mult înaintea ei. Băuse mult, așa, să treacă vremea mai iute. Era beat cînd a apărut Jeanne. Ar fi putut să nu bea. N-ar fi fost mai puțin beat. Beat de furie, beat de ură. În mod absurd? Ceea ce nouă ni se poate părea absurd, pentru el era logica însăși. Logica pătimașă a unui turbat biruit de dragoste după atîția ani de zadarnică împotrivire.

Infernal spectacol!

Cînd Modigliani ar fi avut atîta nevoie să se agațe de brațul plăpînd al Jeannei, care, încetișor, l-ar fi dus pînă la atelierul din Montparnasse, tocmai el o trăgea acum după el, brutal, pe stradă, pe femeia sa, amanta sa, soția sa. O tîra astfel pe nevinovata femeie, tot așa cum ar fi făcut un gelos, cu motive întemeiate de gelozie, ducînd înapoi la patul conjugal o soție vinovată de o primejdioasă escapadă.

Jeanne Hébuterne suferea totul fără a scoate o vorbă. Totul! O smucea de un braț, cu mîna lui crispată pe fragila ei încheietură. O trăgea cînd de una cînd de alta din cele două lungi cozi bălaie, nedîndu-i drumul decît o clipă pentru a o azvîrli în grilajul grădinii Luxembourg. Să intervin? La ce bun? Nu-i puteam conduce acasă la ei. Nu-i puteam întovărăși pînă la jalnicul atelier, alcovul lor. Și, la urma urmei, nu era vorba decît de o scenă conjugală, pesemne nu prima. Nu fusesem însărcinat s-o izbăvesc pe Jeanne Hébuterne. Și de ce s-o fi izbăvit? De ea însăși? Nu aveam puterea, discutabilă, de a-l schimba pe Modigliani, și apoi acest lucru ar fi putut să nu o salveze de loc, ba dimpotrivă. Nu am făcut decît un singur lucru: ascunzîndu-mă am lăsat perechea să înainteze încet, atît de încet în noapte, și am strigat:

— Modigliani!. . . Destul!

Pe care din cei doi amanți strigătul meu l-a trezit pentru o clipă?

Modigliani i-a dat drumul Jeannei Hébuterne. Modigliani nu s-a întors. Dimpotrivă, a privit țintă în fața lui înainte de a începe să alerge pentru a-și ajunge din urmă nevasta, care, brusc, o rupsese la fugă, dar care totuși nu fugea de scumpul ei călău.

Fugea de frică. Fugea pentru că nemaiavînd de îndurat violențele iubitului ei, rămasă singură pentru o clipă, zărise cu groază șobolanii care, la acea oră din noapte, invadau pe atunci, și poate că și astăzi încă, partea aceea din Boulevard Saint-Michel, mișunînd printre picioarele trecătorilor.

Fără îndoială că sărmana micuță Jeanne nu și-a venit în fire decît simțindu-se din nou trasă, de data aceasta îndărăt, de una din lungile sale cosițe bălaie, o cosiță de martiră creștină sau de prințesă de vis.

Perechea s-a pierdut în noapte tot așa cum de atîtea ori s-a pierdut în noapte Modigliani, singur.

IX. ÎNGROPAȚI-L CA PE UN PRINȚ

Cînd, după o absență destul de îndelungată Modigliani veni să-și reîntîlnească tovarășii de la « Rotonde », o făcu pentru a le anunța, cu o răceală studiată cu gîndul de a ascunde, stîngaci, o nețărmurită mîndrie, o bucurie deplină, că Jeanne era din nou însărcinată. Gina, primul copil al perechii, se născuse în vara anului 1919, într-o cameră banală și confortabilă de la Maternitatea Tarnier, pe rue d'Assas. A fost nevoie ca acest copil să fie îndepărtat, hrănit și crescut departe de tatăl și mama sa. Nu se putea găsi un locșor fericit pentru un leagăn în groaznicul atelier lipsit de confort de pe rue de la Grande Chaumière. Aceasta încă nu ar fi fost nimic, dar aici chiar dezmierdările tatălui, mai ales, ar fi riscat să provoace copilului zvîrcoliri mortale. Da, toanele celui mai iubitor dintre tați și celui mai îndrăgostit dintre soți, care cu diabolice strîmbături își închipuia că zîmbește mamei adorate și totodată micuței fărîme de om, copila iubită.

Pentru noul copil așteptat nu va mai fi nici un fel de leagăn.

Tatăl? Nu mai încăpea nici o îndoială. Nu o să mai trăiască atît încît, în serile cînd nu va fi beat, copilul să răspundă cu o îngerească înțelegere zîmbetului său.

 Confidentului său Ortiz de Zarate, vechiului său prie-

ten al cărui noroc a fost, într-un dram de nenorocire, să nu sufere decît de lipsa bruscă de haşiş, îi va spune Modigliani acele cuvinte cumplite pe care Ortiz, sensibilitatea întruchipată, mi le-a reprodus tremurînd: — Tu ştii, *nu mai am decît o fărîmă de creier*... Simt deslușit că se apropie sfîrşitul.

Numai o fărîmă de creier!

Doar atît, nici un dram mai mult, destul să-şi dea seama că-l lasă întreaga raţiune!... Şi s-o spună!... S-o exprime! Modigliani vorbeşte astfel. Este convingerea acestui mare artist inteligent, drept încă în faţa mulţimii celor mulţumiţi, atît de adesea, cu o fărîmă mult mai mică de creier, puţinul care îi ajunge mulţimii imbecililor fericiţi şi sănătoşi, siguri de o solidă raţiune animală. Modigliani nu mai lucra aproape de loc. Nu citea nici unul din elogiile ce i le consacra presa în sfîrşit cucerită, sau care capitula, subjugată de o mînă de asediatori, în faţa măreţiei recentelor sale lucrări. Zborowski nu putea să facă decît foarte puţin pentru el, iar el nici nu se gîndea să-i ceară ajutor lui Paul Guillaume; acesta l-ar fi putut ajuta fără să se gîndească prea mult la o afacere bună, deşi ar fi făcut-o totuşi, răsplată binemeritată a negustorului clarvăzător căruia nu-i poţi cere să salveze pe toată lumea. Nu-i aşa?

Ambroise Vollard, a cărui galerie murdară plină de minunăţii ascunse, de pe rue Laffitte, Modigliani o vizitase încă de la primii săi paşi prin Paris, nu se hotărîse destul de repede. Se va căi toată viaţa, mărturisind că a scăpat, din cauză de nehotărîre, un tablou de Modigliani oferit la trei sute de franci şi pe care a crezut că-l poate achiziţiona mai tîrziu cu treizeci de mii de franci, dar pe care i s-au cerut atunci trei sute de mii de franci. O afacere bună, totuşi, de vreme ce azi pînza trece de un milion. După dispariţia lui Modigliani, Vollard al cărui tic verbal, poate întreţinut din viclenie, era să-şi înceapă toate frazele cu: « Şi aşa prin urmare... » nu a scăpat niciodată prilejul să-şi încheie numeroasele conversaţii avute cu mine — căci puteam simpatiza cu el cînd vorbeam despre artă, cu bucurie, dat fiind că nu făceam afaceri cu el, eu nefăcînd cu nimeni — cu acelaşi refren plin de regret: « Şi aşa, prin urmare, tînărul acela, hai?... De mai ştiţi vreun altul... »

Tînărul acela... Modigliani!
Modigliani nu mai suferea în preajma sa decît pe Jeanne și, destul de adesea, pe Ortiz de Zarate, al cărui atelier se găsea acum deasupra atelierului său.
În fiecare săptămînă, îmi spunea Ortiz, puneam să i se aducă acasă cărbuni. Îi aduceam și cutii de sardele. Jeanne pătimea totul, fericită, am îndrăzni să spunem. Închinîndu-și viața bărbatului chipeș și ilustru, iubit, admirat, bărbatului mai frumos, mai mare și mai curat la suflet, în ochii ei nevinovați decît orice alt bărbat de pe lume, Jeanne se putea desfăta de a împărți cu el agonia.
Cînd, cu ajutorul unui vînzător de la prăvălia cărbunarului din vecini — este vorba de prima pagină a povestirii mele — Ortiz de Zarate, sosind după o absență de opt zile în care timp perechea a fost lăsată, printr-o fatalitate, într-o desăvîrșită uitare, a izbutit să spargă ușa atelierului lui Modigliani, l-a găsit culcat împreună cu Jeanne, pe un pat mare ajuns într-un cumplit hal de mizerie.
Podeaua atelierului și unul din cearceafurile ce atîrnau pe podea erau pătate de ulei. Se vedea lucind, mai peste tot, tabla de la cutiile de conserve desfăcute.
Ortiz povestește:
— I-am spus portăresei să le aducă o oală de supă. Am dat de veste celor mai buni prieteni și am chemat un medic în care aveam încredere. Doctorul a spus foarte răspicat: « Pentru el spitalul, de îndată ».
A fost spitalul Charité.
Ortiz de Zarate l-a însoțit. El va culege aci ultimele cuvinte ale lui Amedeo Modigliani, considerate drept lucide, în luminosul lor mister:
— Înainte de a pleca cu tine la spital, unde mă aflu, mi-am îmbrățișat soția... *Ne-am înțeles pentru o bucurie veșnică.*
Paradisul Îndrăgostiților așteptat de furiosul recitator al *Infernului!*
Am înțeles abia mai tîrziu, mărturisi Ortiz.
Adăugă apoi:
— O injecție îl va adormi pentru totdeauna.
Amedeo Modigliani avea să moară. Nimic nu-l mai putea scăpa. Știință și devotament, totul va fi de aci
 încolo în zadar. Medici și infirmiere, toți devotați da-

toriei, nu mai aveau nimic de așteptat de la zelul lor de apărători ai vieții, ajunși în acest moment slujitori ai oamenilor săraci și pregătindu-și stăpînul să primească așa cum se cuvine vizita unei doamne foarte mari; a celei mai mari.

Dar din ce cauză se stingea acest muribund, tuberculos din adolescență, îngrozitor de săpat de alcool și haşiş, sleit și din pricina prea multor mese luate la întîmplare, a unei prea mari lipse de confort, precum și din cauza redutabilelor violențe ale spiritului său, a ceasurilor de crudă meditație ajungînd pînă la clipe de turbare animalică?

Nici pînă în ziua de astăzi, nimeni nu a spus de ce a murit marele artist.

Doctorul Tony-J.Kunstlich nu l-a putut cunoaște pe Modigliani, dar la Sanary-sur-Mer el a fost medicul și prietenul lui Kisling, pe care îl găsim la căpătîiul lui Modi. În stare să pătrundă, ca savant și psiholog, taina unei vieți ca cea a marelui dispărut, ale cărui ultime clipe Kisling i le-a dezvăluit tot așa cum încerc și eu, la rîndul meu, să le fac înțelese cititorului, medicul artiștilor formulează acest diagnostic clinic în vreme ce îmi închei povestirea în lumina trecutului, cu mult mai strălucitoare decît frumoasa lumină de aci:

— Mărturiile, de altfel puține la număr, asupra ultimei boli a lui Modigliani, mă fac să cred că moartea tînărului pictor a fost pricinuită de o infecție meningeală și cerebrală de natură tuberculoasă. Tuberculoza, combătută cu multă eficacitate în zilele noastre, mulțumită recentelor descoperiri medicamentoase, nu se trata pe atunci decît printr-o viață de odihnă, de supraalimentare și prin cure în stațiunile climaterice cum ar fi cele cunoscute de Modigliani. Capri, în mod sigur, și într-o măsură mai discutabilă Veneția. Cunoaștem condițiile materiale jalnice cu care s-a împăcat pictorul la Paris. Insalubritatea locuinței sale, alimentația neregulată, poate și un exces de viață sexuală, și îmbibarea rapidă cu alcool și cu droguri i-au ruinat iute echilibrul sănătății, ocrotit atîta timp cît s-a bucurat de climatul vieții de familie.

« Știm că *meningita tuberculoasă a adultului*, formă foarte deosebită de cea generalizată în mod rapid la pacienții tineri, apare insidios și evoluează în decurs de luni

de zile, chiar de ani, fără a prezenta simptome evidente. Dureri de cap, tulburări de vedere și de auz, mai ales modificări legate de comportare: iritabilitate extremă, accese de mînie violentă, inadaptabilitate la mediul înconjurător, retragere în sine, iată singurele semne, uneori pentru vreme îndelungată, ale unei iritații encefalice provocate de tuberculoză.

Abia în ultima fază simptomele clasice de meningită domină tabloul: paralizia, rigiditatea, starea comatoasă etc., ele marcînd agravarea bolii în adîncime și în întindere. Ne putem întreba pînă la ce punct iritarea morbidă a creierului a jucat un rol în explozia creației artistice din ultima perioadă a lui Modigliani. A ridica această problemă înseamnă a redeschide marea discuție asupra capitolului: *Morbus et Genius*».

Să o mărturisesc? Sufăr, ca om jignit, ca artist umilit, reproducînd aici cuvintele clinicianului. Și dacă sufăr, este pentru că mă gîndesc că Dr. Kunstlich are dreptate. Și atunci?... Dar Kunstlich el însuși lasă pe seama altora grija de a redeschide discuția despre *Morbus et Genius*.

Nici un artist nu a fost mai lucid decît André Derain. Matisse nu era nebun. Vlaminck se simte bine și senilitatea precoce nu i-a adus lui Utrillo decît un talent șovăitor.

Doctore prieten, trebuie totuși să-ți dăm crezare. Îngăduie-ne, cel puțin, să spunem că febra care l-a împins pe Modigliani în patul lui Beatrice Hastings și l-a făcut să apuce mînuța Jeannei Hébuterne a fost binefăcătoare... Femeile acestea, cele două călăuze ale sale! Boala nu a schimonosit chipul de lucifer al lui Amedeo Modigliani. Da, un cap semeț de artist și de aristocrat pe patul de la Asistența Publică. Capul aceluia despre care prietenul său, sculptorul Jacques Lipchitz, va spune: «Era atît de frumos că înțelegeai de ce toate femeile erau înnebunite după el».

Furtunosul Modigliani, de temut chiar, uneori, nu va mai umple străzile cu larma scandalurilor sale. Ce liniște de la «Dôme» la «Rotonde», din rue Campagne Première pînă în rue de la Grande Chaumière! Cel ce vorbea atît de rar nu-o să mai vorbească oare niciodată? Adormise, cu adevărat, pentru veșnicie?

Dar iată că se întredeschid buzele muribundului cu

pleoapele deja închise. Acum vor auzi, cei ce-l veghează, ultimele sale vorbe, două cuvinte:
— *Italia!... Cara Italia!...*
Copilăria de la Livorno... Adolescența de la Florența... Veneția...
Amedeo Modigliani a murit.
25 ianuarie 1920.
O telegramă mistică. Din Montparnasse în Montmartre. Cruda veste răspîndită într-o clipită. Kisling înștiințează rudele din Livorno. Îl anunță, la Roma, și pe

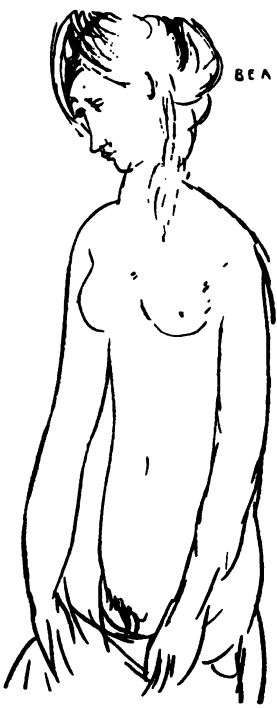

fratele pictorului. Emmanuel Modigliani, deputat socialist în Parlamentul italian, una din mințile cele mai luminate ale Internaționalei a II-a, și care avea să fie crunt lovit de fascism...

Omul despre care nu vom şti niciodată dacă luase parte cu sufletul la viaţa dramatică a gloriosului său frate, îi va adresa o telegramă lui Kisling: *Îngropaţi-l ca pe un prinţ.*

Înainte de a-l înmormînta pe Modi, vor reuşi oare să-i fixeze pentru posteritate ultima înfăţişare?

Împreună cu doi prieteni, Doctorul Raymond Barrieu şi acel Conrad Moricand, a cărui aventură în America ne-a povestit-o de curînd Henri Miller, Kisling încearcă să ia masca mortuară a lui Amedeo. Nu prea izbutesc. Nu vrem să ne închipuim scena. Ni-i reprezentăm mai lesne, plini de evlavie şi înnebuniţi de groază alergînd la atelierul lui Jacques Lipchitz, cerînd ajutorul sculptorului căruia îi aduceau, cu mîinile lor tremurînde, îngheţate, fragmente de ipsos de care « se lipeau fire de păr şi bucăţi de piele ».

Lipchitz la rîndul său plin de groază dar dîndu-şi şi el toată silinţa, cu evlavie, reuşi să adune aceste resturi, înlocuind cît putu mai bine « bucăţile ce lipseau ». Obţinu astfel douăsprezece mulaje ce fură împărţite cîtorva prieteni şi membrilor familiei.

La morga spitalului Charité avea să-l vadă Jeanne Hébuterne pentru ultima oară pe cel a cărui « dragoste năvalnică » întrecea pentru ea tot ce se poate închipui pe acest pămînt.

Jeanne însărcinată. Jeanne, încă mai frumoasă, pentru că purta cu mîndrie în pîntecele său copilul mortului adorat, înaintează spre cadavru.

Înfricoşător de frumoasă şi de pură, micuţa Jeanne, cea cu cosiţele lungi şi de care s-au înspăimîntat cu adevărat pînă şi bărbaţii cei mai împietriţi din personalul de specialitate. Voiră s-o dea la o parte pe copila-mamă atunci cînd ea se aplecă asupra mortului a cărui frunte şi obraji nu mai erau decît o rană deschisă. Îi îndepărtă cu un gest uşor, dar de o inefabilă putere. Cum ei se încăpăţînau şi cum se întorceau mereu la ea ca s-o îndepărteze, încredinţaţi că era de datoria lor s-o facă, Jeanne se zbătea cu furie, ea atît de blîndă, pradă unei mînii care ai fi zis că îi fusese insuflată chiar de mort, furiosul acum potolit.

A fost nevoie ca oamenii să se dea bătuţi, să consimtă la nunta supremă, a morţii.

339 Prieten credincios, neliniştit din pricina Jeannei, Kis-

ling tocmai își făcu apariția. Va auzi mereu în urechi strigătul acela cumplit, cel mai sfîșietor, cel mai răsunător, dar un singur strigăt doar, pe care l-a putut scoate o femeie în fața bărbatului ei mort.
Va pleca răvășit de sărutul lung pe care Jeanne a ținut să-l dea amantului său. Vai! cît de lung!
Kisling plecase pentru că Jeanne i-o poruncise, cu un glas de cenușă:
— Vreau să rămîn singură cu el.
Cînd Jeanne îi întîlni apoi pe prietenii credincioși, aceștia se vor mira de chipul ei redevenit de o nevinovăție liniștită, așa cum îl cunoscuseră și-l admiraseră în ceasurile ce au însemnat pentru ea deplina fericire. Nici chiar lacrimile nu au lăsat urme. Nu au brăzdat fața palidă și totodată luminoasă.
În zadar au stăruit pe lîngă ea doamna Zborowska și Haricot rouge să se lase dusă la clinica Tarnier unde i se reținuse cameră, căci copilul trebuia să se nască în curînd, poate chiar mîine. Nu mai departe decît cu cîteva zile în urmă Jeanne Hébuterne, trufașă și castă, a luat mîna unei prietene și a pus-o pe pîntecul ei slăvit, șoptind:
— Ia vezi cum trăiește!
Trăiește! Moartea stă la pîndă.
Nu au putut face nimic. Jeanne Hébuterne s-a întors la părinții săi. I-au deschis ușa fără să spună o vorbă. Dar între ei, ce-și vor destăinui? Ce va hotărî consiliul de familie în ajunul unei nașteri ce nu poate fi decît un scandal? O acceptă ca pe o grea încercare? Îi vorbesc?
Femeia tăcută va hotărî.
Jeanne Hébuterne a deschis larg fereastra.
Jos e forfota banală a străzii, pe jumătate burgheză, pe jumătate populară.
Fereastra este deschisă larg. În acest cadru strălucește imaginea frumoasă a unei duioase *Maternități* așa cum ar fi pictat-o marele artist sărac, dar de pe acum celebru, Amedeo Modigliani venit de la Livorno la Paris, metamorfozat de un vis, artistul care a cumpărat geniul la un preț nesăbuit, unul din șefii Școlii din Paris, mort la spitalul săracilor, — Charité — lăsînd comori ca moștenire lumii și Italiei — *Cara Italia!* — patria pier-

dută ce-l va regăsi și-i va deschide porțile templelor sale de glorie.

Un strigăt de groază plină de panică a suit de pe caldarîm.

Pe caldarîm este un biet trup însîngerat.

O femeie s-a aruncat chiar acum pe fereastră.

— Dar e un copil!

— O fată!

— Dumnezeule! E însărcinată!

— Nefericita!

— *Pleacă de pe astă lume, suflete creștin...*

O sinucigașă? Totuși bine faci inimă de om din popor; ai dreptate, femeie de treabă să murmuri rugăciunea catolică a muribunzilor.

În pragul cîrciumioarei, vizitată de ateii din cartier, bărbații și-au scos șepcile. Îndoindu-se sub povara-i umedă, o femeie ce se întoarce de la spălătorie își face o cruce mare.

Ce ar fi devenit copilul Jeannei și al lui Amedeo, frumosul fiu ce nu s-a putut naște la lumină? Familia își putuse redeschide ușa în fața copilului risipitor, dar acum?

Acum e treaba dezgustătoarei administrații a dramelor publice. Societatea are drepturi asupra morților care nu pot tulbura ordinea, atît de nesigură, atît de șubredă! Poliția se amestecă. Dar au venit prietenii. A fost nevoie să fie chemați, în descumpănirea în care se găsea familia.

A trebuit... a trebuit!... și tatăl sever a hotărît să trimită la minunata cocioabă din rue de la Grande Chaumière rămășițele sfîrtecate ale copilei moarte prin sinucidere, moarte cu un prunc în pîntece, desigur că cel mai frumos dintre copiii născuți din dragoste, care nu a putut striga nici măcar o dată pentru dragostea de viață.

Între casa burgheză, în spatele Pantheonului și sălașul de artist de pe rue de la Grande Chaumière, a mai fost popasul cel de groază la morgă.

Iată de ce nu le mai rămînea prietenilor lui Amedeo decît grija funeraliilor. *Îngropați-l ca pe un prinț!* telegrafiase fratele mai mare, deputatul poporului, înainte de a se sui în rapidul de Paris.

X. UN NIMB DE LUMINĂ

Nu vom avea timp să aşteptăm sosirea lui Emmanuel. Spitalul La Charité vrea să scape de cadavrul lui Amedeo. Am făcut chetă. Am pus mînă de la mînă. Într-o cafenea o femeiuşcă îmbrăcată cu o rochie scurtă, după moda de atunci, cu gambele la vedere, cu volane la pălăriuţă întinde drăgălaş mîna:

— Pentru florile lui Modigliani.

Vor fi trei trăsuri încărcate cu coroane, jerbe, buchete, unele fastuoase, altele atît de umile, rînduite în curtea spitalului. Emmanuel Modigliani, care tocmai a sosit, plînge încetişor. Împreună cu el vom conduce, Kisling şi eu, cortegiul funebru.

Kisling şi-a amintit, ca şi mine, de ziua aceea de nebunii, ziua căsătoriei lui. În atelierul unde Modigliani a venit atît de des să picteze alături de prietenul său, s-au organizat distracţiile. Pentru a se adăuga ceva la improvizaţiile caricaturale ale lui Max Jacob, Modigliani a cărui beţie în acea zi era foarte veselă, şterpeli cearceafurile de nuntă ale miresei pentru a se înfăşura cu ele şi a face pe fantomele lui Shakespeare.

Modigliani, vei face tu deseară pe fantoma pe aleile cimitirului Père La Chaise?

Un cortegiu imens îl urmează pe mort. Trecătorii privesc întrebîndu-se cine poate fi personajul de seamă, demn de consideraţie ce va fi îngropat. Sînt totuşi miraţi de înfăţişarea multora din cei de faţă.

— Negreşit e un grangur.

— S-ar părea, dar i-ai văzut pe indivizii ăia ciudaţi?

— Poate că e vreunul băgat în politică.

— Tot ce se poate dar n-am văzut nimic scris prin ziare.

Din cortegiu se înalţă, în surdină, glasuri tot atît de naive:

— Ai văzut sticleţii?

— Ce sticleţi?

— Sticleţii de peste tot... Salută cu mîna la chipiu.

— Asta-i prea de tot.

— Nu zic ba, dar totuşi... ei care l-au fugărit atîta pe Modigliani cînd făcea tăraboi, noaptea!

Eşti oare în puterea nopţii, Modigliani, sau triumfi în luminile veşnice, tu pictor maestru al luminii?

Pămîntul îl acoperă pentru totdeauna...
Acum trebuie totul luat de la capăt. Chiar de a doua zi. Numai că, de astă dată, vom fi abia zece.
Oare Jeanne va avea o înmormîntare de regină?
Am venit la întîlnire ca niște conspiratori. Mașina nouă a lui Leopold Zborowski, negustorul poet a cărui ruină începe o dată cu înșelătoarea avere, staționează la colțul dintre Boulevard Montparnasse și rue de la Grande Chaumière, Kisling și cu mine angajasem niște taxiuri. Soțiile noastre sînt împreună cu noi. În fața casei dărăpănate unde Modigliani își avea tristul atelier s-a oprit un dric al Pompelor funebre, un auto-

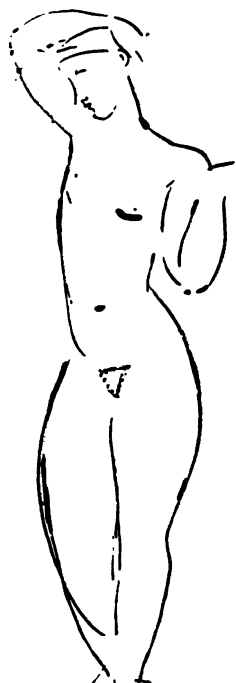

dric. Așteptăm la cele două capete ale străzii lipiți de perete și ascunzînd buchetele de flori albe pe care le adusesem.

Doi bărbați coboară din mașină. Un bătrîn, un tînăr. O barbă albă. O barbă blondă. Tatăl și fiul. Tatăl și fratele.

Nu vrem să deslușim nimic în privirea ce-o aruncă tatăl în trecere. Pesemne că li s-a poruncit să termine repede cu manevrele calificate ale Morții, copiilor moderni ai lui Bazouge, a căror livrea municipală este, pare-se, semn al unei victorii proletare. Un sicriu îngust, ca un sicriu de copil, este împins în autodric unde e loc și pentru « familie ».

Iureș macabru.

— Șofer, pornește-o după dric.

Nu au îndrăznit să ne gonească din cimitir. Nu mai era Le Père La Chaise cimitirul morților bogați sau triumfători, ci lugubrul Bagneux, cimitirul de mahala, peste tot același, descris o dată pentru totdeauna de Verlaine în versuri admirabile. Cum se întîmplă! E în ciclul *Dragostea*.

Ceremonia va fi scurtă. Tocmai cît trebuie.

Fără preot; se înțelege. Familia s-a rugat înainte. Se va mai ruga încă mult și putem admite că tocmai rugăciunile l-au inspirat pe șeful familiei să nu țină piept intrușilor, cei vreo zece prieteni, care acum înaintează purtînd în fața lor masa de crini, de trandafiri, de garoafe, un alb giulgiu dăruit micuței moarte.

Tatăl și fiul, tatăl și fratele vor evada, fără a întoarce capul, fiul ascultînd de gestul dramatic al tatălui și orice ar fi, vom simți și pentru ei o nesfîrșită compătimire. Modigliani spulberîndu-le printr-un zbor de vultur liniștea cucernică.

Cel ce urla versurile din Dante le-a răpit comoara și le-a răvășit viața ascetică! Cum își explică nefericiții aceștia, atît de aspri, pedeapsa dumnezeiască sau încercarea la care au fost supuși?

Dormi, micuță Jeanne Hébuterne. Dormi, micuță moartă legănîndu-ți pruncul mort. Dormi, soție desăvîrșită, nevastă a lui Amedeo Modigliani, semănînd atît de bine moartă cu micuța madonă catolică de la biserica Saint Médard. Dormi în giulgiul tău alb pe care oamenii îl acoperă grijuliu cu pămînt.

Îți vom regăsi chipul în lucrările criticilor savanți, precum și în cărțile poeților și ce înțeles va avea atunci pentru cei ce te-au cunoscut simpla mențiune: *Soția artistului!*

Îți vom regăsi în semnele desenate sus pe cer dungile lungilor tale cosițe de copil, încrucișate pe Cartea misterioasă cu coperți de azur, asemeni albumului ce putea mereu fi văzut în mîinile lui Amedeo.

Trei ani mai tîrziu avea să fie deschis mormîntul lui Modigliani din cimitirul Père La Chaise pentru ca, în sfîrșit, să fie culcată din nou alături de el cea care, în fața Morții, s-a înțeles cu iubitul ei întru *o veșnică bucurie*. Coroanelor noastre, buchetelor noastre, Gloria le adaugă nimbul ei de lumină.

 Sanary-sur-Mer, iulie 1956—ianuarie 1957

CUPRINS

PARTEA ÎNTÎI

I. Modi! Deschide uşa! 8
II. Cînd Mascagni avea douăzeci de ani 11
III. O zi la Veneţia 21
IV. Rue Laffitte cu parfumul ei de odinioară 35
V. Gilberte goală şi o duşcă de vin roşu 49
VI. O, pelerini ce păşiţi ca în vis 62
VII. Să bei! 66
VIII. *Inferno* şi *Paradiso* 71
IX. Căluşeii diavolului 74
X. Istoria Artei 87
XI. De la Colina Montmartre la Palatul Luvru 105
XII. Etruscii de pe rue Turgot 118
XIII. Orice viaţă e un scandal 129
XIV. Vino în Montparnasse 131

PARTEA A DOUA

I. Paleta şi ghitara 146
II. Thérèse la cîrciuma Rosaliei 161
III. Hoţul de pietre 176
IV. Zile de glorie în cité Falguière 183
V. Metamorfoze 202
VI. Ca Vodă în lobodă 203
VII. O să fie măcel!... Sau războiul în Montparnasse 217
VIII. Făgăduielile Parisului 233

PARTEA A TREIA

I. Doamna din Londra 238
II. Beatrice cea cu nume de călăuză 251
III. Opera, în sfîrşitl 260
IV. Cea care va apărea 275
V. Noix de Coco îşi ridică ochii 285
VI. Un cunoscător 301
VII. La pomul lăudat 304
VIII. Perechea aceea în noapte..... 324
IX. Îngropaţiıl ca pe un prinţ 333
X. Un nimb de lumină 342

Redactor: ANA COGAN
Tehnoredactor: ION IVAŞCU

Dat la cules 23.04.1968. Bun de tipar 18.11.1968. Apărut 1969. Tiraj 30.000+140 ex. broşate. Hîrtie tipar inalt A de 63 g/m². Ft. 24/600×920. Coli ed. 19,60. Coli de tipar 14,5. Comanda 4.255. A. nr. 5416 C.Z. pentru bibliotecile mari 7:92. C.Z. pentru bibliotecile mici 7:92

Întreprinderea Poligrafică «Arta Grafică». Calea Şerban Vodă 133. Bucureşti. Republica Socialistă România. Comanda nr. 619.

Biblioteca de artă

16

Biografii. Memorii. Eseuri

viața pasionată a lui modigliani

Modigliani era un aristocrat, o dovedește întreaga sa operă. Dacă figurile sale, portretele sale de femei, de tinere fete, atât de rasate, atât de «fin de race», sunt ca o reflectare a decadenței italiene, pictura lui Modigliani este pătrunsă de o infinită distincție. Nu e niciodată grosolană, banală sau vulgară.

VLAMINCK (*Portraits avand décès*)